Маріупольський університет

«Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики»

Збірник матеріалів
XIII Міжнародної науково-практичної конференції

16 травня 2025

Київ 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції

16 травня 2025 року

За загальною редакцією доктора політичних наук,

професора М.В. Трофименка

Київ
МДУ
2025

УДК 34(063)

С 91

Організаційний комітет:

Голова	Микола ТРОФИМЕНКО, ректор МДУ, доктор політичних– наук, професор;
Заступник голови	Юлія ДЕМИДОВА, проректор з науково-педагогічної роботи та молодіжної політики МДУ, кандидат педагогічних наук, доцент;
Члени оргкомітету:	Вікторія ГРИГОР'ЄВА, завідувач кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; Світлана КАЛІНІНА, декан економіко-правового факультету, доктор економічних наук, професор; Марія ПОЖИДАЄВА, професор кафедри права, доктор юридичних наук, доцент; Юлія КАМАРДІНА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; Анна ПОЛІТОВА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; Юлія КОВЕЙНО, доцент кафедри права, доктор філософії; Галина ТИХОМИРОВА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент Žaneta Simanavičienė, prof. Mykolas Romeris University

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою економіко-правового факультету Маріупольського державного університету (протокол № 11 від 27.05.2025).

С 91 Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики : зб. матеріалів XIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 16 трав. 2025 р. / за заг. ред. М.В. Трофименка. – Київ: МДУ, 2025. – 421 с.

Збірник містить матеріали XIII Міжнародну науково-практичну конференцію «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики», яка відбулася 16 травня 2025 року в Маріупольському державному університеті. Посвідчення №285 про реєстрацію проведення заходу від 3 березня 2025 р. в ДНУ «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ)). У матеріалах висвітлені актуальні проблеми теорії та практики сучасного державотворення та правотворення в Україні за напрямками: міжнародне право: виклики та перспективи; права людини крізь призму сучасних викликів і загроз; Україна на шляху повоєнного відновлення: правовий аспект; кримінальна юстиція під час війни та у повоєнний період; кліматична справедливість: право, політика та безпека. Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться проблемами теорії та практики сучасного розвитку державотворення та правотворення в Україні. Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

© Маріупольський державний університет, 2025

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

MARIUPOL STATE UNIVERSITY

XIII International Scientific and Practical Conference

MODERN DEVELOPMENT OF STATE-BUILDING AND LEGISLATION IN UKRAINE: ISSUES OF THEORY AND PRACTICE

on May 16, 2025.

Conference Proceedings

Edited by Doctor of Political Science,

Professor Mykola Trofymenko

Kyiv
MSU
2025

УДК 34(063)

С 91

Organizing Committee:

Chairperson	Mykola TROFYMENKO, Rector of Mariupol State University, Doctor of Political Science, Professor
Deputy Chairperson	Yulia DEMIDOVA, Vice-Rector for Academic Affairs and Youth Policy at Mariupol State University, PhD in Pedagogy, Associate Professor
Members of the Organizing Committee:	Viktoriya GRYGOR`YEVA, Head of the Department of Law, candidate of science of law, Associate Professor, Associate Professor Svitlana KALININA, Dean of the Faculty of Economics and Law, Doctor of Economics, Professor Mariia POZHYDAIEVA, Professor of the Department of Law, Doctor of Science of Law, Docent Yuliia KAMARDINA, Associate Professor of the Department of Law, candidate of science of law, Associate Professor Anna POLITOVA, Associate Professor of the Department of Law, PhD in Law, Associate Professor Yuliia KOVEINO, Associate Professor of the Department of Law, PhD (Doctor of Philosophy) Halyna TYKHOMYROVA, Associate Professor of the Department of Law, candidate of science of law, Associate Professor, Associate Professor Žaneta Simanavičienė, Professor at Mykolas Romeris University (Lithuania)

Recommended for publication and online dissemination by the Scientific Council of the Faculty of Economics and Law of Mariupol State University (Record 11 dated of May 27th, 2025)

С 91 Modern development of state-building and legislation in Ukraine: issues of theory and practice: Conference Proceedings XIII International Scientific and Practical Conference, Kyiv, on May 16, 2025./ Edited by Doctor of Political Science, Professor Mykola Trofymenko – Kyiv: MSU. 2025 - – 421 c.

The proceedings include materials from the 13th International Scientific and Practical Conference "Modern Development of State-Building and Law-Making in Ukraine: Issues of Theory and Practice," which took place on May 16, 2025, at Mariupol State University. Certificate No. 285 confirming the event's registration was issued on March 3, 2025, by the State Scientific Institution Ukrainian Institute of Scientific and Technical Expertise and Information" (UkrISTEI). The materials highlight current issues in the theory and practice of contemporary state-building and law-making in Ukraine, focusing on the following areas: international law: challenges and prospects; human rights through the prism of contemporary challenges and threats; Ukraine on the path to post-war recovery: legal aspects; criminal justice during wartime and in the post-war period; climate justice: law, policy, and security.

The publication is intended for scholars, educators, postgraduate and undergraduate students, as well as all those interested in the theoretical and practical aspects of the modern development of state-building and law-making in Ukraine.

The editorial board is not responsible for the authorial style of the abstracts published in the proceedings.

© Mariupol state university, 2025

Vytautas Magnus University

Mykolas Romeris University

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Донецький державний університет внутрішніх справ
Donetsk State University of Internal Affairs

Інститут Служби безпеки України
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого
Institute of the Security Service of Ukraine of Yaroslav Mudryi National Law University

Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України
V.M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Science of Ukraine

Регіональне представництво Уповноваженого Верховного Ради України з прав людини в Донецькій і Луганській областях
Representative of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights in Donetsk and Luhansk regions
Регіональне представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Тернопільській області
Representative of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights in Ternopil Region

Відділення Асоціації правників України в Донецькій області
Department Ukrainian Bar Associate in Donetsk Region

ПРОГРАМА
XIII Міжнародної науково-практичної конференції
«СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ»

16 травня 2025 року

Тематичні напрямки роботи конференції:
1. Міжнародне право: виклики та перспективи
2. Права людини крізь призму сучасних викликів і загроз
3. Україна на шляху повоєнного відновлення: правові аспекти
4. Кримінальна юстиція під час війни та у повоєнний період
5. Кліматична справедливість: право, політика, безпека

План роботи конференції:
10.00 – 11.00 – Реєстрація учасників
11:00 – 11:40 Відкриття конференції, вітальне слово
11:40 – 13:40 Засідання відкритої дискусійної панелі
14:00 – 15:00 Підведення підсумків, закриття конференції

Регламент роботи
Вітальне слово – до 10 хвилин
Доповідь – до 15 хвилин.
Виступ у дискусії – до 5 хвилин.

Змішаний формат:
Оф-лайн – фронт-офіс Маріупольського державного університету,
(адреса : м. Київ, вул. Преображенського, 6/4)
Он-лайн –https://mu-edu-ua.zoom.us/j/83115955202?pwd=GOFasRSDvHiB7WOcpxAjoFuHpbAPnb.1
Ідентифікатор конференції: 831 1595 5202
Код доступу: 901522

PROGRAM
XIII International Scientific and Practical Conference
"MODERN DEVELOPMENT OF STATE-BUILDING AND LEGISLATION IN UKRAINE: ISSUES OF THEORY AND PRACTICE"

on May 16, 2025.

Conference Thematic Directions:
1. International Law: Challenges and Prospects
2. Human Rights in the Context of Contemporary Challenges and Threats.
3. Ukraine on the path of post-war recovery: legal aspect
4. Criminal justice during the war and in the post-war period
5. International legal standards on climate justice: law, politics and safety

Work plan of the conference:
10.00 – 11.00 Registration of participants
11:00 - 11:40 Opening of the conference. Welcome address.
11:40 - 13:40 Meeting of the open discussion panel.
14:00 - 15:00 Summing up, closing the conference.

Regulations of work.
Welcome word - up to 10 minutes.
Report - up to 15 minutes.
Speech in the discussion - up to 5 minutes.

Mixed format:
Off line – Mariupol state university (6/4 Preobrazhenska street, Kyiv**)**
On line – https://mu-edu-ua.zoom.us/j/83115955202?pwd=GOFasRSDvHiB7WOcpxAjoFuHpbAPnb.1
Conference ID: 831 1595 5202
Код доступу: 901522

Модератор: Григор'єва Вікторія к.ю.н., доцент, завідувач кафедри права,
Голова ради Відділення Асоціації правників України в Донецькій області

Moderator of the Conference*:* Grygor`yeva Viktoriya, Head of the Department of Law, PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of the Association of Lawyers of Ukraine in Donetsk Region

Вітання

ДЕМИДОВА Юлія Олексіївна проректор з науково-педагогічної роботи та молодіжної політики Маріупольського державного університету
DEMIDOVA Yulia, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work, Youth Policy, Mariupol State University

КАЛІНІНА Світлана Петрівна, д.е.н., професор, декан економіко-правового факультету Маріупольського державного університету
KALININA Svitlana, Head of the Faculty of Economic and Law, Doctor of Economic Sciences, Professor, Mariupol State University

Prof. Dr. DAINIUS ŽALIMAS - European Parliament Member

dr hab. Małgorzata MYŚLIWIEC, prof. UŚ Dziekana Wydziału Nauk Społecznych of the University of Silesia in Katowice

НАЗИМКО Єгор Сергійович перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, майор поліції
NAZYMKO Yehor, First Vice-Rector, Donetsk State University of Internal Affairs, Doctor of Law, Professor

ЧЕРВЯКОВ Олександр Іванович кандидат юридичних наук, начальник Інституту Служби безпеки України Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого
CHERVIAKOV Olexandr Head of the Institute of the Security Service of Ukraine of Yaroslav Mudryi National Law University

СКРИПНЮК Олександр Васильович, доктор юридичних наук, професор, Віце-президент НАПрН України, дійсний член (академік) НАПрН України, директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України
SKRYPNIUK Oleksandr Vasylovych, Director of the Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Science of Ukraine, Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine

УСЕНКО Роман Анатолійович Радник Віце-прем'єр-міністра України - Міністра національної єдності України, к.ю.н.
USENKO Roman, Adviser of Deputy Prime Minister of Ukraine – Minister of National Unity of Ukraine, PhD in Law

МИХАЛЬОВ Дмитро Олександрович Представник Уповноваженого Верховного Ради України з прав людини в Донецькій і Луганській областях
MYKHALOV Dmytro , Representative of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights in Donetsk and Luhansk Regions

КОНОВАЛОВА Вікторія Віталіївна, адвокат, регіональний координатор взаємодії з громадськістю Уповноваженого Верховного Ради України з прав людини в Тернопільській області
KONOVALOVA Viktoriia, lawyer, Regional Public Relations Coordinator of the Ombudsman.

Доповіді

Professor **Barbara Mikołajczyk** (CC), Member of the University Council of the University of Silesia in Katowice
INTERNATIONAL LAW PRINCIPLES AND VALUES IN TIMES OF CRISIS. A CHALLENGE FOR ACADEMIA

Членов Микола, старший викладач кафедри Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ЗАСТОСУВАННЯ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ
Chlenov Mykola, Senior Lecturer at the Yaroslav Mudryi National Law University
APPLICATION OF UNIVERSAL JURISDICTION OVER WAR CRIMES COMMITTED ON THE TERRITORY OF UKRAINE

Коваленко Артем, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент.
КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ СУДОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ
Kovalenko Artem, Senior researcher at Scientific and research laboratory of public safety of communities of Faculty № 2 of Donetsk State University of Internal Affairs, Candidate of legal sciences, Associate Professor
FORENSIC TOOLS FOR THE JUDICIAL EXAMINATION OF PHYSICAL EVIDENCE

Камінська Наталія, доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу міжнародного права та права Європейського Союзу Інституту держави і права імені В.М. Корецького
НАН України
ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОТВОРЧИХ ІНІЦІАТИВ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
Kaminska Nataliia, Doctor of Law, Professor, Leading Researcher of Department of international law and EU law, V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine
PRIORITY AREAS FOR ACTIVATING INTERNATIONAL LAW-MAKING INITIATIVES OF UKRAINE AT THE CURRENT STAGE

Михайліченко Тетяна, канд. юрид. наук, доцентка, старша наукова співробітниця Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Харків, Україна
ЗНИЩЕННЯ ТА ПОШКОДЖЕННЯ МЕДИЧНИХ УСТАНОВ ЯК ПРОЯВ ГЕНОЦИДУ
Mykhailichenko Tetiana, Ph.D., Senior Research Officer, Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of the Law Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
DESTRUCTION AND DAMAGE TO MEDICAL FACILITIES AS A MANIFESTATION OF GENOCIDE

Гловюк Ірина, докторка юридичних наук, професорка, Заслужена юристка України, членкиня Ради комітету з питань кримінального права та процесу НААУ, членкиня Комітету із конституційного правосуддя та прав людини Ради адвокатів Одеської області
ДОКАЗУВАННЯ СЕКСУАЛЬНИХ ДОМАГАНЬ ЗА СТАТТЕЮ 173-7 КУПАП: ПИТАННЯ ПРАКТИКИ
Hloviuk Iryna Vasylivna, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, barrister, member of the Board of the Ukrainian National Bar Association Committee on Criminal Law and Procedure, member of the Committee on Constitutional Justice and Human Rights of the Odesa Regional Bar Council
PROVING SEXUAL HARASSMENT UNDER ARTICLE 173-7 OF THE CODE OF UKRAINE ON ADMINISTRATIVE OFFENSES: PRACTICAL ISSUES

Ковейно Юлія, доктор філософії, доцент кафедри права Маріупольського державного університету
КЛІМАТИЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ
Yuliia Koveino , PhD in Law, Associate Professor of the Department of Law Mariupol State University
CLIMATE POLICY OF UKRAINE: CURRENT CHALLENGES AND PROSPECTS FOR IMPLEMENTATION

ПожидаєвА Марія, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Маріупольського державного університету, м. Київ
РОЛЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ У КЛІМАТИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ: ПРАВОВІ МЕЖІ ПОВНОВАЖЕН
Pozhydaieva Mariia, Doctor of Sciences of Law, Docent, Professor of Department of Law of Mariupol State University (Kyiv), Ukraine.
THE ROLE OF THE CENTRAL BANK IN CLIMATE POLICY: LEGAL LIMITS OF POWER

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1: МІЖНАРОДНЕ ПРАВО: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 14

Височина А.В., Славко А.С. ВІЙНА В УКРАЇНІ, МІГРАЦІЯ ТА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА: ВИКЛИКИ ДЛЯ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ 14

Holokha A. WAYS TO IMPROVE INTERNATIONAL LEGAL LIABILITY FOR ENVIRONMENTAL DAMAGE IN TIME OF WAR.....19

Денисенко С.І., Кучер О.О. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ ЄВРОПИ ЯК РЕГІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ.....24

Зацаринна А.Ю. РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ЗАХИСТУ МІГРАНТІВ.....29

Йолохов В. ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НЕПОРУШНОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....33

Камінська Н. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОТВОРЧИХ ІНІЦІАТИВ УКРАЇНИ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ 36

Конверський Є.А. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄС 41

Курса С.В. РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ГУМАНІТАРНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПЕРЕХІДНОМУ ПРАВОСУДДІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....46

Матвієнко А.Л., Супрун-Ковальчук Т.М. ЕФЕКТИВНІСТЬ МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЙ ООН НА ГАЇТІ.....50

Myśliwiec M., Suzdalieva O. LEGAL RESILIENCE IN EDUCATION AND SCIENCE IN POST-WAR UKRAINE: SPANISH INSIGHTS AND NATIONAL CHALLENGES.....55

Супрун-Ковальчук Т.М. ЗАХИСТ СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ АГРЕСІЇ ТА ВІЙНИ З БОКУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР.....58

Тихомирова Г. ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ ЯК ДЖЕРЕЛА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА.....64

Філоненко І.С. ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....66

СЕКЦІЯ 2: ПРАВА ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ 72

Аксьонова В.І. ІНСТИТУТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА ДОБУ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ**.....72**

Алпатова С.Р. ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ЯК ГАРАНТІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 76

Бундак О.А. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА СВОБОДАМИ.....81

Видрич К.В. ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ 87

Волік В.В., Цикура Д. ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....92

Гловюк І.В. ДОКАЗУВАННЯ СЕКСУАЛЬНИХ ДОМАГАНЬ ЗА СТАТТЕЮ 173-7 КУПАП: ПИТАННЯ ПРАКТИКИ.....96

Honcharov A.V. ON THE ISSUE OF IMPROVING SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION IN UKRAINE.....102

Гузенко О.П. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВ ТА ЗАХИСТУ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ.....105

Гурковська К.А., Козак В.Т. ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....110

Дацюк Т.К., Сафронова Г.В. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ І СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ НОРМ ПРАВА У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ 113

Дядечко М.О. ПРАВА ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ 118

Зозуля Є.В. ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 120

Кабіцька О.В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ.....126

Кадала В.В. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВОВИЙ БАЗИС, ВІЙНА, СУЧАСНІСТЬ 129

Кіблик Д. АДМІНІСТРАТИВНА ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ: НОВЕЛИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....134

Кривошеєнко В. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ SMART–МЕТОДИКИ У ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ.....137

Levkovets N. GENDER ASPECTS OF MILITARY SERVICE UNDER MARTIAL LAW 142

Литвиненко К. СВОБОДА СЛОВА В ЕПОХУ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ.....145

Надежденко А.О. НОВОВИЯВЛЕНІ ОБСТАВИНИ: ТЛУМАЧЕННЯ ТА ОЗНАКИ 148

Пікалюк С.С., Попов А.А. ІСТОРІЯ, СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ І ПРАВО.....153

Попов А.А., Конон Н.Г. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО ПРОСТОРУ У М. ЛУЦЬКУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....158

Рабош І.М. БУЛІНГ СЕРЕД ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ.....163

Світличний Д.С. ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ НА ТРАНСПОРТІ ЯК ВАГОМИЙ ФАКТОР ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....168

Тімофєєва Л.Ю. ВІДСУТНІСТЬ РЕАГУВАННЯ ЯК ФОРМА НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ ТА ЧАСТИНА КОРУПЦІЙНИХ ПРАКТИК.....172

Shebanits D., Shebanits V. LEGAL NATURE OF THE INSTITUTE «RIGHT TO BE FORGOTTEN» 178

Шевченко А., Кабіціка О. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, ЗАГРОЗИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ.....181

СЕКЦІЯ 3: УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....185

Атаманчук Н.І. ДОСВІД ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ОЦІНКИ ВПЛИВУ В ПРАВОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ 185

Волік В.В., Цикура Д. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....190

Григор'єва В. ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ОБҐРУНТОВАНОСТІ ТА ВМОТИВОВАНОСТІ СУДОВОГО РІШЕННЯ 194

Деревянко Б.В. ПРО ПОВЕРНЕННЯ НОРМОПРОЄКТУВАННЯ НА НАПРЯМОК ПІДТРИМКИ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ І НАУКИ 199

Дутковський А.Ю. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ» 203

Заіка Ю.О. СЛУЖБОВЕ ЖИЛЕ ПРИМІЩЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЖИТЛОВИХ ПРАВ У ПОВОЄННІЙ УКРАЇНІ 208

Князькова Л.М. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.....213

Константінов С.Ф. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ОБОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ 217

Москалик О.М. ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ФОРМ УЧАСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИНАХ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ 222

Рябченко М.О. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ ТА ЗМІСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ЄС 226

Серенкова Т.М. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....230

Сікорська В.О. БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ НА ШЛЯХУ ДО ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН ТА ІНІЦІАТИВ.....236

Сологуб А.М. ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНЕРУВАННЯ ЕНЕРГІЇ З АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЯК НАПРЯМ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ 240

Черних Є.М. ДУАЛЬНІСТЬ СВІТУ ПРАВА В ПОГЛЯДАХ Р. АЛЕКСІ.....243

СЕКЦІЯ 4: КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.....248

Васильківська І.П. РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....248

Граб А.В. ДОТРИМАННЯ СУСПІЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ПРИ ЗАТВЕРДЖЕННІ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ.....252

Дунаєва Т.Є. ЩОДО ПРОЄКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО НАДСИЛАННЯ КОПІЙ СУДОВИХ РІШЕНЬ У СПРАВАХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕННЯ» (реєстр. № 11060 від 04.03.2024).....259

Калініна А.В. ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ ЯК СПЕЦИФІЧНА РЕАЛЬНІСТЬ ПОСТКОНФЛІКТНОГО СУСПІЛЬСТВА 261

Клепка О.Г. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ПОТЕРПІЛОГО НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 265

Коваленко А.В. КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ СУДОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ 269

Костючок Ю.Л. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОДЕКС ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ЕТИКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ СЛІДЧОГО 274

Кришевич О.В. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНЕ З ПОРУШЕННЯМ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ, РЕГІОНАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ, РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ, ІНВАЛІДНОСТІ ТА ЗА ІНШИМИ ОЗНАКАМИ: НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО.....279

Ландіна А.В. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 285

Луценко Ю.В. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 290

Мельник Д.С. ЩОДО ПОТРЕБИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДИВЕРСІЙНІ ПОСЯГАННЯ НА ОБ'ЄКТИ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ 297

Михайліченко Т.О. ЗНИЩЕННЯ ТА ПОШКОДЖЕННЯ МЕДИЧНИХ УСТАНОВ ЯК ПРОЯВ ГЕНОЦИДУ 303

Підгородецький В.О. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ПРИМУСОВОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЯК ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ ТА ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ 307

Підкевич В.М., Федорчак І.В. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 313

Політова А.С. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ЯК РЕАЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....316

Рощина І.О. ЖУРНАЛІСТ - ПОТЕРПІЛИЙ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....322

Секо С.О. ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: АНАЛІЗ І ТЕНДЕНЦІЇ.....327

Сендік І.Е. ПРОБЛЕМИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ВІД ВІЙСЬКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 331

Старостіна О.Ю. ДОСВІД КРАЇН БАЛТІЇ ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....336

Туляков В. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЛЕКТ ТА КРИМІНАЛЬНА ПОЛІТИКА 342

Федосєєва К.Г. ЕВОЛЮЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ ЩОДО ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.....348

Членов М.В. ЗАСТОСУВАННЯ УНІВЕРСАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ 352

Шамсутдінов О.В. ПРЕДМЕТ БІОЛОГІЧНОЇ ДИВЕРСІЇ (СТ. 113 КК УКРАЇНИ) 356

СЕКЦІЯ 5: КЛІМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ: ПРАВО, ПОЛІТИКА ТА БЕЗПЕКА 363

Воробйова Н.Г. МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА ТА КЛІМАТИЧНА МІГРАЦІЯ: ПОЛІТИКА ТА ПРАВА ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ 363

Honcharov M.V. SOME ASPECTS OF RESEARCHING THE CONCEPT OF «INFORMATION SECURITY».....368

Грицук Е.М. ГАРАНТІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ 372

Дракохруст Т. КЛІМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ: ПРАВОВІ, ПОЛІТИЧНІ ТА БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ 377

Дудоров О.О. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ ЕКОЦИДУ ЗА ЧИННИМ І ПЕРСПЕКТИВНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОМ 380

Камардіна Ю.В. CBDR ЯК ІНСТРУМЕНТ КЛІМАТИЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ: МІЖ НОРМОЮ ТА РЕАЛЬНІСТЮ 387

Каци М.Є. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ 393

Ковейно Ю.В. КЛІМАТИЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ 397

Кривошеєнко В. ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЛІСОВІ РЕСУРСИ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЛІСОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА 402

Новікова І.Л. ДЕРЖАВНА КЛІМАТИЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ 407

Пестрикова Є.С. КЛІМАТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 412

Пожидаєва М. РОЛЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ У КЛІМАТИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ: ПРАВОВІ МЕЖІ ПОВНОВАЖЕНЬ 415

СЕКЦІЯ 1: МІЖНАРОДНЕ ПРАВО: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Височина А.В.,
доцентка кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування
Сумський державний університет
(м. Суми)
0000-0001-9490-1026
Славко А.С.,
доцентка кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства
Сумський державний університет
(м. Суми)
0000-0003-1339-470X

ВІЙНА В УКРАЇНІ, МІГРАЦІЯ ТА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА: ВИКЛИКИ ДЛЯ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ[1]

***Ключові слова**: міжнародне право, права людини, збройний конфлікт, міграція, сільські території, продовольча безпека.*

Повномасштабна російська агресія проти України вплинула не тільки на нашу державу, а і спричинила далекосяжні наслідки для всієї планети. Одним із таких наслідків стала масова вимушена міграція українців із загрожених територій. Ця міграційна хвиля спричинила низку зрушень, що вплинули на світову безпеку та прогрес людства у досягненні цілей сталого розвитку, особливо в аспекті підтримки сільських територій та продовольчої безпеки.

Варто зауважити, що ООН вже протягом тривалого часу визнає існування прямого зв'язку між розвиненістю сільських територій та продовольчою безпекою людства. Наприклад, Комісія зі сталого розвитку

[1] *We are thankful to the Czech Development Cooperation support, which allowed this scientific cooperation to start.*

(CSD) вперше розглянула розвиток сільських районів на своїй третій сесії в 1995 році, коли вона відзначила, що, незважаючи на повідомлення про певний поступ, широко висловлюється розчарування повільним прогресом у переході до сталого розвитку сільського господарства та сільських районів у багатьох країнах [1].

Стале сільське господарство також розглядалося під час п'ятирічного перегляду виконання Порядку денного на XXI століття, коли урядам було наполегливо запропоновано надавати пріоритет виконання зобов'язань, узгоджених на Всесвітньому продовольчому саміті, особливо заклику скоротити принаймні вдвічі кількість людей, які недоїдають у світі, до 2015 року. Наприклад, аналізуючи перспективу зростання кількості населення та можливі продовольчі ризики, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO) зазначила, що сільське господарство в сільській місцевості відіграє важливу роль, так як понад 80 відсотків сільських домогосподарств певною мірою займаються сільським господарством. Бідність на сільських територіях значною мірою залежить від сільськогосподарської діяльності для отримання прибутку та зайнятості, і, як правило, найбідніші сільські домогосподарства найбільше покладаються на сільськогосподарські засоби існування [2].

Ця мета була підкріплена Декларацією тисячоліття, прийнятою главами держав і урядів у вересні 2000 року, в якій встановлено ціль скоротити вдвічі до 2015 року частку людей у світі, які страждають від голоду [3]. Проте, станом на 2012 рік прогрес у царині розвитку сільського господарства та сільських територій розцінювався експертами як незначний. Зокрема, вони підкреслювали, «із зростаючим рівнем конкуренції за землю та інші природні ресурси, вищими цінами на енергоносії, нестабільністю цін на продовольство та новим ринковим попитом (наприклад, на біопаливо), у поєднанні з відсутністю інвестицій у сільське господарство за останні два десятиліття, слабкою передачею технологій, інституційною неузгодженістю та слабкістю

на всіх рівнях, поганою інфраструктурою та відсутністю доступу до ринків, ще багато чого потрібно досягти» [4].

Станом на 2022 рік ООН вказує на негативні тенденції у забезпеченні продовольчої безпеки. Наприклад, глобальна поширеність помірної або серйозної продовольчої небезпеки зросла з 25,4% у 2019 році до 29,5% у 2020 році, і цей показник зростає з 2016 року. Також ООН визначає причини такої ситуації, серед яких пандемія та бідність сільських територій. Як визнає ООН, «додатковий тиск на ціни на продовольство через триваючі проблеми з ланцюгом поставок, зміни клімату та конфлікти, включно з війною в Україні, до якої залучено двох провідних виробників сільськогосподарської продукції у світі, робить продовольство ще менш доступним, про що свідчать історично високі значення індексу цін на продовольство Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО)» (§ 30) [5].

Європейський Союз теж проаналізував потенційний вплив російської агресії на продовольчу безпеку. На думку європейських експертів, вплив війни на глобальне постачання продовольства залежатиме від її тривалості та розвитку різних сценаріїв, зосереджених на трьох факторах:

— значне скорочення експорту та виробництва основних товарів з обох країн, спричинене війною, а не економічними санкціями, запровадженими проти Росії, які навмисно не були спрямовані на аграрний сектор;

— глобальний стрибок цін на продовольчі товари та ресурси, необхідні для виробництва сільськогосподарської продукції (добрива та енергія), які вже були на рекордних рівнях до війни;

— міжнародна реакція на вищезазначене, яка могла б або посилити наслідки кризи (переважно шляхом неузгоджених заборон на експорт чи спекулятивних заходів), або пом'якшити їх (застосування уроків, отриманих із продовольчої кризи 2007-2008 років) [6].

Довгостроковий вплив російської агресії визначається ще й тим, що станом на 17 квітня 2025 року війна змусила покинути свої домівки 6,917,800

українців – саме таку кількість вимушених переселенців з України фіксує Агентство ООН у справах біженців [7]. Відповідно до даних статистики Європейського Союзу, 62% тих, хто отримав статус тимчасового захисту в ЄС, становлять чоловіки і жінки працездатного віку (з 18 по 64 роки) [8]. Всередині держави перемістилося 4601146 особи [9].

І хоча Державна служба статистики України не оновлює відкриті дані щодо демографічної ситуації в Україні, міграції та смертності з 2022 року [10], доволі обґрунтованою видається гіпотеза про те, переважна частина мігрантів залишає ті території, на яких ведуться бойові дії або які перебувають під загрозою таких дій. Зокрема, таким чином населення перемістилося і продовжує переміщатися з територій Миколаївської, Херсонської та Запорізької областей, які традиційно були лідерами у виготовленні продовольства. Очевидно, що через переміщення ці особи вже не можуть повноцінно долучатися до виготовлення сільськогосподарської продукції. Невтішну тенденцію демонструє також Сумщина, в якій, наприклад, розмір площ, засіяних господарствами населення, у 2025 році становить 87,8% від показників 2024 року [11]. Видається, що така ситуація зумовлена активними бойовими діями у прикордонних громадах, які мирне населення змушене залишити. Крім відсутності працівників, здатних до зайнятості у сільському господарстві, важливим викликом стало і забруднення земель внаслідок бойових дій – залишками палива, вибухових речовин, мінами тощо. Ці території ще протягом тривалого часу будуть непридатними для сільського господарства.

Підсумовуючи, зауважимо, що російська агресія вже впливає на можливість і спроможність України виробляти необхідну кількість продовольства через знищення інфраструктури, пошкодження земель сільськогосподарського призначення та спричинення міграції населення, зайнятого у сільському господарстві. Що довше триватиме збройний конфлікт, то більш далекосяжними та незворотними будуть його негативні наслідки на продовольчу безпеку всього світу.

Список використаних джерел:

1. Decisions: 3rd session of the Commission on Sustainable Development. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?menu=1421
2. Review of implementation of Agenda 21. Detailed review of implementation of Agenda 21. Study prepared by the Stakeholder Forum for a Sustainable Future, January 2012. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1126SD21%20Agenda21_new.pdf
3. United Nations Millennium Declaration. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-millennium-declaration
4. Review of implementation of Agenda 21 and the Rio Principles. Synthesis, January 2012. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/dsd/dsd_sd21st/21_pdf/SD21_Study1_Synthesis.pdf
5. A/77/209 Eradicating rural poverty to implement the 2030 Agenda for Sustainable Development. Report of the Secretary-General. URL: https://digitallibrary.un.org/record/3985570?v=pdf&ln=en
6. Russia's war on Ukraine: Impact on food security and EU response. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729367/EPRS_ATA(2022)729367_EN.pdf
7. Ukraine Refugee Situation. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine
8. Temporary protection for persons fleeing Ukraine - monthly statistics. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics
9. Кількість ВПО в Україні. Скільки-скільки. URL: https://skilky-skilky.info/v-ukraini-nalichuietsia-4-6-mln-vnutrishno-peremishchenykh-osib/

10. Демографічна та соціальна статистика / Населення та міграція. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/

11. Економічна статистика / Економічна діяльність / Сільське, лісове та рибне господарство. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/

Holokha A.,
4th year student majoring
in International Law
Sumy State University
https://orcid.org/0009-0003-1313-2459

WAYS TO IMPROVE INTERNATIONAL LEGAL LIABILITY FOR ENVIRONMENTAL DAMAGE IN TIME OF WAR

Keywords: *international responsibility, ecocide, environment, war, International Criminal Court.*

Areas for improving international legal liability for environmental damage during war include expanding legal mechanisms, improving the regulatory framework and increasing liability for war crimes against the environment. In this context, the key aspects are to improve existing international treaties, adapt existing legal instruments to the new conditions of armed conflicts, and strengthen international cooperation in developing standards that would ensure environmental protection.

In order to address the problems described above, a number of changes should be implemented in practice. Firstly, the difficulties of international legal qualification of environmental destruction as an international war crime should be eliminated. Secondly, the meaning of terms and concepts that affect the threshold for proving the commission of crimes and violations of international humanitarian law against the environment should be specified. Thirdly, the institutional capacity of international judicial and extrajudicial bodies to investigate and administer justice

for war crimes and violations of international humanitarian law against the environment, in particular during the period of hostilities, should be strengthened.

After analysing a number of sources, we identify the following recommended areas:

Table 1: Directions for improving international legal liability for environmental damage during war

№	*Direction*	*Meaning*
1.	Improving international legal standards in the field of environmental protection during war	The basis for improvement is the Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques (1976) and Additional Protocol I to the Geneva Conventions (1977), which set out the rules for environmental protection during hostilities. However, due to changes in the nature of modern conflicts and the latest means of warfare, these documents need to be updated to make them more relevant and effective [1;2].
2.	Integrating the concept of ecocide as an international crime	Today, ecocide is becoming increasingly discussed in international law. Recognition of ecocide as an international crime, equivalent to crimes against humanity or war crimes, would help to strengthen accountability for significant environmental damage during armed conflicts. Countries such as Vanuatu and other Pacific states are actively advocating for the inclusion of ecocide in the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC). This would set a precedent for accountability not only for human casualties, but also for the destruction of ecosystems that support local communities and the overall environmental stability of the planet.
3.	Imposing sanctions for environmental violations in armed conflicts	Increased sanctions at the international level for environmental crimes committed during armed conflicts can be an effective tool. These can include both economic sanctions and political restrictions on states that cause significant environmental damage

		during hostilities. For example, countries that violate environmental standards may lose access to international funding or face restrictions on participation in international organisations.
4.	Strengthening the role of the International Criminal Court	The International Criminal Court can play an important role in bringing to justice those responsible for environmental crimes during war. This requires expanding the jurisdiction of the ICC, including the introduction of provisions related to the protection of the environment and the creation of a category of environmental crimes in the Rome Statute. In this context, it is important for the international community to support the ICC and encourage more countries to accede to the Rome Statute.
5.	Involvement of non-governmental organisations and civil society	Non-governmental organisations (NGOs) and civil society play an important role in documenting and disseminating information about environmental crimes. NGOs such as Stop Ecocide International and other environmental organisations are actively working on the issue of international legal protection of the environment during armed conflict, creating a database that can be used as evidence to bring perpetrators to justice.
6.	Improving monitoring and reporting mechanisms	To ensure transparency and reduce environmental damage during conflicts, effective monitoring mechanisms are needed to document environmental violations. Organisations such as the International Committee of the Red Cross and the UN can strengthen their observation missions to focus more on cases of ecosystem destruction. Monitoring and reporting systems should be improved to ensure that information is accessible to the international community, including for investigations and prosecutions.

7.	Increasing state responsibility for environmental damage during armed conflict	States should assume obligations to compensate for environmental damage caused during war. This can be enshrined in international treaties and agreements that establish the obligation to compensate for environmental damage. States involved in conflicts should also be responsible for the restoration of ecosystems that have been damaged.

Source: created by the author

The well-known non-governmental organization "Environment–People–Law" has put forward a number of regulatory and legal proposals to address existing problems related to international legal responsibility for environmental damage during wartime. We fully support these initiatives, as they aim to strengthen legal protection of the natural environment in the context of armed conflict and may be particularly useful for safeguarding Ukraine's environment during the war.

Among the key proposals are:

— Introducing a definition of the term "natural environment" in Article 8 (iv)(b) of the Rome Statute of the International Criminal Court, establishing it as an object of international legal protection.

— Providing a definition of "natural environment" in Additional Protocol I to the Geneva Conventions (1949), which would ensure its separate protection under international humanitarian law.

— The necessity of Ukraine ratifying the Rome Statute of the ICC.

— Including in Additional Protocol I to the Geneva Conventions clear concepts such as "widespread environmental damage," "long-term environmental damage," and "severe environmental damage."

— Replacing in Article 35(3) of the Protocol the wording "which are intended, or may be expected, to cause" with "which have caused or created a risk of causing," to clarify responsibility for harm.

— Adding a definition of the term "due regard for environmental protection" to Article 55 of the Protocol.

— Removing from Article 8 (iv)(b) of the Rome Statute the phrase "which would be clearly excessive in relation to the concrete and direct overall military advantage anticipated," which would eliminate the exception for military actions causing evident environmental harm.

— Defining in the text of Additional Protocol I to the Geneva Conventions the terms "release of dangerous forces" and "subsequent severe losses among the civilian population."

— Introducing a separate structural unit within the ICC responsible for investigating environmental damage.

— Establishing a mechanism for accountability for crimes against Ukraine with ad hoc status, acting on behalf of the international community, which would include cases of environmental harm.

— Concluding a multilateral treaty to support Ukraine in documenting, assessing, and calculating environmental damage resulting from military actions.

— Developing a new international agreement introducing effective mechanisms for environmental protection during armed conflict and for holding responsible parties accountable.

— Creating a mechanism for accountability for crimes against Ukraine through the adoption of a relevant resolution by the UN General Assembly [33, pp. 6–7].

The war in Ukraine demonstrates the need to improve international mechanisms for environmental protection during armed conflicts. Increased liability for ecocide, a stronger role for the ICC, and the development of new international legal standards can help protect the environment even in conflict.

Literature:

1. Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques New York, 10 December 1976. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?chapter=26&clang=_en&mtdsg_no=XXVI-1&src=TREATY

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (укр/рос) : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

3. Міжнародно-правова відповідальність за шкоду довкіллю під час війни. *Екологія Право Людина*. URL: https://epl.org.ua/eco-analytics/mizhnarodno-pravova-vidpovidalnist-za-shkodu-dovkillyu-pid-chas-vijny/

Денисенко С.І.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства
Сумський державний університет
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8453-8606
Кучер О.О.,
студент 4 курсу денної форми здобуття освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 293 «Міжнародне право» освітньої програми «Міжнародне право» ННІ права Сумського державного університету

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ ЄВРОПИ ЯК РЕГІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Рада Європи є провідною правозахисною організацією континенту. З моменту свого заснування в 1949 році організація створила спільний правовий простір, заснований на Європейській конвенції з прав людини (ЄКПЛ), у 46 державах-членах [1].

Відповідно до статті 1 Статуту Ради Європи, основною метою організації є досягнення єдності між державами-членами шляхом сприяння спільним ідеалам і принципам, зокрема захисту прав людини. РЄ стала першим міжнародним органом, який розробив юридично обов'язкові механізми для забезпечення прав і свобод, закріплених у Європейській конвенції з прав людини (ЄКПЛ) 1950 року [3].

Структура Ради Європи складається з ключових органів, кожен з яких відіграє важливу роль у системі захисту прав людини. Комітет міністрів, згідно зі статтею 13 Статуту, є керівним органом, що діє від імені Ради Європи та приймає обов'язкові рішення. Парламентська Асамблея Ради Європи (ПАРЄ), відповідно до статей 22-23 Статуту, є дорадчим органом, що складається з представників національних парламентів держав-членів. Конгрес місцевих і регіональних влад представляє інтереси місцевого самоврядування. Секретаріат на чолі з Генеральним секретарем забезпечує адміністративну підтримку всіх органів Ради Європи.

Одним із ключових завдань Ради Європи є створення ефективних механізмів моніторингу дотримання прав людини державами-членами. Європейська конвенція з прав людини, яка набула чинності 3 вересня 1953 року, встановлює основні права та свободи, такі як право на життя (стаття 2), заборона тортур (стаття 3) і право на справедливий суд (стаття 6). Для реалізації положень Конвенції Рада Європи створила Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), який, відповідно до статті 19 ЄКПЛ, розглядає скарги на порушення прав як від окремих осіб, так і від держав. Судові рішення ЄСПЛ є обов'язковими для держав-членів, що робить його одним із найефективніших інструментів захисту прав людини на регіональному рівні.

Окрім судового механізму, Рада Європи використовує інші органи для моніторингу прав людини. Комітет міністрів Ради Європи, відповідно до статті 15 Статуту РЄ, здійснює нагляд за виконанням рішень ЄСПЛ державами-членами та може вживати заходів у разі їх невиконання. Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ), створена на основі статті 22

Статуту, відіграє важливу роль у моніторингу через регулярні звіти про стан прав людини в країнах-членах, наприклад, щодо свободи слова чи умов утримання в'язнів. Крім того, Комісар з прав людини Ради Європи, інститут, заснований у 1999 році, проводить незалежний моніторинг, відвідуючи країни та надаючи рекомендації, наприклад, у справах, пов'язаних із захистом прав меншин.

Анцупова Т. О., акцентує увагу на тому, що у Статуті Ради Європи [2] термін «моніторинг» не використовується. Але, між тим, він достатньо широко застосовується у практиці діяльності організації як статутними органами, так і спеціалізованими установами [4, с. 478]. Погоджуючись з цією думкою, зазначимо, що цю діяльність здійснюють різні органи, зокрема Парламентська асамблея, Комітет міністрів, Європейський суд з прав людини, а також спеціалізовані моніторингові механізми, як-от GRECO чи Венеційська комісія. Отже, хоча поняття «моніторинг» формально не закріплене в установчому документі, воно фактично виконує центральну роль у досягненні цілей Ради Європи через регулярну оцінку та конструктивний діалог із державами-членами.

Моніторинг прав людини в Раді Європи здійснюється через диференційовану систему інституційних механізмів, кожен з яких має власну специфіку та цільову спрямованість.

За більш ніж сімдесят років Рада Європи, що складається з 46 членів, розробила значну нормативно-правову базу, яка охоплює не лише стандарти громадянських і політичних прав, соціальних прав, прав меншин, поводження з особами, позбавленими волі, боротьби з расизмом, боротьби з корупцією та відмиванням грошей, але й активний європейський моніторинг дотримання цих стандартів.

Такий моніторинг здійснюється кількома авторитетними незалежними органами з визнаним досвідом і професіоналізмом, що дозволяє Раді Європи виявляти сфери недотримання стандартів і надавати рекомендації державам-членам [5].

Таблиця 1. Ключові механізми моніторингу прав людини Ради Європи

№ з/п	Сфера дії	Здійснення моніторингу
1.	Попередження катувань	Європейський комітет з питань запобігання катуванням (ЄКЗК) відвідує місця позбавлення волі, щоб оцінити, як поводяться з особами, позбавленими волі. До таких місць належать в'язниці, центри утримання неповнолітніх, поліцейські дільниці, центри утримання затриманих іммігрантів, психіатричні лікарні.
2.	Виконання рішень ЄСПЛ	Дотримання Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і, зокрема, рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) є важливим елементом системи Ради Європи щодо захисту прав людини, верховенства права і демократії, а отже, демократичної стабільності та європейського об'єднання.
3.	Захист соціальних прав	Європейська соціальна хартія, природне доповнення до Європейської конвенції з прав людини, гарантує соціальні та економічні права людини. Вона була прийнята в 1961 році і переглянута в 1996 році. Європейський комітет з соціальних прав (ЄКСП) є органом, відповідальним за моніторинг дотримання Хартії в державах-учасницях.
4.	Боротьба з фальсифікованою медичною продукцією	Конвенція Ради Європи про медичну злочинність є першим обов'язковим до виконання міжнародним документом у сфері кримінального права щодо фальсифікації медичної продукції та подібних злочинів, що становлять загрозу для здоров'я населення. Основними цілями Конвенції є охорона громадського здоров'я за допомогою кримінально-правових заходів проти злочинної поведінки, захист потерпілих, сприяння співробітництву на національному та міжнародному рівнях, а також превентивні заходи.
5.	Протидія торгівлі людськими органами	Торгівля людськими органами є проблемою глобального масштабу, яка порушує основні фундаментальні свободи, права та гідність людини і становить пряму загрозу здоров'ю, недоторканності, свободі, а часто і життю людей. Вона також часто пов'язана з діяльністю транснаціональних організованих злочинних угруповань, які наживаються на вразливому становищі донора. Торгівля людськими органами є міжнародною проблемою, яка вимагає реакції з боку урядів, законодавчих інституцій та міжнародних організацій. Підхід Ради Європи до вирішення цієї проблеми складається з двох взаємопов'язаних елементів загальних стандартів Конвенції Ради Європи проти торгівлі людськими органами (відкритої для підписання в Сантьяго-де-Компостела, Іспанія, в березні 2015 року) як найбільш актуального міжнародного договору в галузі кримінального правосуддя для боротьби з цим злочином Комітет Сторін (КП), що складається з представників Сторін Конвенції Сантьяго-де-Компостела і відповідає за оцінку належної імплементації Конвенції, підготовку Керівних принципів та сприяння співробітництву між Сторонами.

6.	Доступ до офіційних документів	Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів (CETS № 205), також відома як Конвенція Тромсе, є першим обов'язковим міжнародно-правовим документом, який визнає загальне право на доступ до офіційних документів, що зберігаються в органах державної влади, і є важливою віхою в просуванні демократичного врядування, відкритості, демократії участі та здійсненні інших прав людини та основних свобод.
7.	Боротьба з корупцією	Метою Групи держав проти корупції (GRECO) є підвищення спроможності її членів боротися з корупцією шляхом моніторингу дотримання ними антикорупційних стандартів Ради Європи за допомогою динамічного процесу взаємного оцінювання та тиску з боку колег.
8.	Протидія відмиванню коштів та фінансуванню тероризму	Комітет експертів з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL) проводить поглиблену оцінку ефективності національних заходів з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму в державах-членах Ради Європи, які не є членами Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів
9.	Повернення активів, одержаних злочинним шляхом	Конференція Сторін Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (CETS № 198) контролює належне виконання Конвенції Сторонами та, на прохання Сторони, висловлює думку з будь-якого питання, що стосується тлумачення та застосування Конвенції.

Створено автором на основі [5].

Таким чином, моніторинг прав людини у системі Ради Європи є важливим інструментом, який забезпечує ефективну реалізацію міжнародних стандартів, підвищує відповідальність держав і захищає громадян від порушень їхніх прав. Його значення полягає в підтримці міжнародного порядку, заснованого на цінностях демократії, прав людини та верховенства права.

Список використаних джерел:

1. The Council of Europe: key facts. *Council of Europe*. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/the-council-of-europe-key-facts

2. Статут Ради Європи : Статут Ради Європи від 05.05.1949 . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

4. Анцупова Т.О. ПРОЦЕС МОНІТОРИНГУ ТА ПОСТМОНІТОРІНГОВОГО ДІАЛОГУ В РАДІ ЄВРОПИ. С. 478-481. URL: https://surl.li/gvkgpj

5. Monitoring bodies of the Council of Europe. *Portal*. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/monitoring-bodies.

Зацаринна А.Ю.,
студентка 4 курсу
спеціальності "Міжнародне право"
Сумський державний університет
(м. Суми)

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ЗАХИСТУ МІГРАНТІВ

***Ключові слова**: міжнародне гуманітарне право, права людини, збройний конфлікт, захист цивільного населення, гуманітарна допомога, захист біженців.*

Світ перебуває на роздоріжжі у ці часи наша спільна гуманність проходить випробування і є вкрай необхідною. У всьому світі від Гази до Судану, від М'янми до України збройні конфлікти залишають глибокі рани в життях мільйонів людей.

Від цих криз потерпають передусім цивільні особи: цілі громади вимушені залишити рідний край, роз'єднуються сім'ї та руйнується життєво необхідна інфраструктура. Мільйони людей змушені залишати свої домівки через збройні конфлікти, продовжуване насильство або через його загрозу. І до цього додаються нові виклики, як-от автономні системи озброєнь, кібероперації та штучний інтелект, які можуть обходити правові рамки, які вже давно регулюють ведення бойових дій [1].

Перше, що привертає увагу, це зміна природи збройних конфліктів, які все частіше стають асиметричними та нерегулярними, включаючи участь недержавних акторів, терористичних угруповань та гібридних сил. Це явище створює суттєві труднощі для застосування МГП, яке традиційно було спрямоване на регулювання воєн між державами і офіційними збройними силами, підконтрольними урядам. Як показує аналіз, сучасні конфлікти розмивають межі між комбатантами і цивільними, що робить правозастосування вкрай складним і ставить під питання ефективність традиційних норм гуманітарного права. Гібридний характер сучасних конфліктів призводить також до того, що учасники цивільне населення не може почуватися в безпеці навіть за умови, що активні бойові дії не ведуться, що стає ще одним чинником міграції – як внутрішньої (всередині держави), так і зовнішньої (закордон).

Другим викликом є поширення новітніх технологій ведення війни, зокрема автономних систем озброєнь, кібератак та штучного інтелекту, що радикально змінюють характер збройних конфліктів. Як показує практика, правові механізми не завжди встигають за технологічними змінами, що призводить до створення правових вакуумів, де відповідальність за порушення МГП стає важко визначити. Це, у свою чергу, породжує питання щодо необхідності розробки нових правових рамок для регулювання таких технологій. Як наголошують дослідники, поширення дронів створює так звану «мертву зону» поблизу лінії зіткнення, де майже неможливо накопичувати сили чи проводити штурмові операції. Проте, такі «мертві зони» стосуються не лише збройних сил, а і цивільного населення. Відтак, лінія зіткнення стає зоною евакуації мирного населення, що створює додатковий тиск на воюючих сторін.

Третє, що викликає занепокоєння, це проблема безкарності за порушення гуманітарного права. Незважаючи на існування Міжнародного кримінального суду та інших міжнародних правових інституцій, притягнення до відповідальності за воєнні злочини залишається складним завданням,

особливо в умовах політичної протидії з боку окремих держав [3]. Показовим є те, що, незважаючи на використання потоків біженців як засобу політичного тиску на окремі країни (наприклад, цілеспрямоване знищення мирних міст у Сирії спричинило міграційну кризу в Європейському Союзі, яка практично вилилася у кризу солідарності), МКС рідко ініціює розслідування воєнного злочину примусового переміщення мирного населення.

Проблемами з наданням гуманітарного доступу в зонах збройних дій є ті, які виникають через дії сторін конфлікту, через наслідки проведення військових операцій або через географічні та кліматичні особливості театру воєнних дій. Серед таких проблем, варто виділити: ускладнення гуманітарного доступу протягом триваючого збройного конфлікту (наприклад, через обстріли), що створює значну небезпеку життю гуманітарного персоналу, що також може бути частиною військової стратегії, спрямованої на те, щоб позбавити противника та цивільне населення основних предметів першої необхідності та продовольства; забруднення території зброєю (міни, саморобні вибухові пристрої, касетні боєприпаси та інші вибухонебезпечні засоби, що перешкоджають переміщенню техніки, товарів та персоналу або іншим чином перешкоджають гуманітарній діяльності) [2]. Зазначене свідчить про те, що ці території ще десятиліттями будуть непридатними для проживання, а люди не матимуть змоги повернутися до своїх домівок.

Варто констатувати, що виклики для сучасного гуманітарного і міграційного права величезні. На цивільних осіб продовжують спрямовувати напади, які залишаються безкарними. Цілями нападів також стають лікарні та школи – місця, що надають прихисток і надію. Голод використовують як засіб ведення війни. Ці питання дедалі ускладнюються через політизацію гуманітарних проблем, що стає на заваді зусиллям багатьох сторін, спрямованих на надання допомоги та захист тих, хто цього потребує. У деяких країнах питання міграційної політики і інтеграції біженців стали засобом маніпуляцій і інструментом розпалювання шовінізму.

Проте, варто пам’ятати, що у той час як збройні конфлікти часто опиняються в центрі уваги ЗМІ, відповідальність за забезпечення дотримання міжнародного гуманітарного права несуть не лише сторони конфлікту. Забезпечення дотримання права, що захищає гуманність, є спільною відповідальністю всіх держав, незалежно від того, чи вони беруть безпосередню участь у бойових діях.

Міжнародне гуманітарне право залишається ключовим інструментом захисту прав переміщених під час збройних конфліктів. Проте, для його ефективного застосування необхідно враховувати сучасні виклики та активно працювати над удосконаленням правових механізмів, що забезпечують дотримання гуманітарних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Сполярич М. Заклик зробити міжнародне гуманітарне право політичним пріоритетом | МКЧХ в Україні. 2025. URL: https://blogs.icrc.org/ua/2025/02/article/zaklyk-zrobyty-mizhnarodne-humanitarne-pravo-politychnym-priorytetom/

2. Замрига А.В . Застосування міжнародного гуманітарного права в умовах збройної агресії Російської федерації проти України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2022. № 6. URL: https://reicst.com.ua/pmtl/issue/view/issue_6_2022

3. Капітан О.І., Саміло А.В. Міжнародне гуманітарне право як результат викликів збройних конфліктів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 899 – 892. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/10/138.pdf

Йолохов В.,
студент 2 курсу,
спеціальності 081 «Право»
Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського»
ORCID: 0009-0009-2954-8006
Науковий керівник:
Супрун-Ковальчук Т.М.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін,
Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського»
(м. Бар, Україна)

ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НЕПОРУШНОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Ключові слова: *непорушність кордонів, територіальна цілісність, міжнародна безпека, агресія, суверенітет, анексія.*

Принцип непорушності державних кордонів є однією з основоположних засад сучасного міжнародного права, який ґрунтується на нормах Статуту ООН, Гельсінського заключного акта 1975 року та інших міжнародно-правових документах. Він гарантує суверенітет держав, територіальну цілісність та заборону використання сили або погрози силою з метою зміни меж між державами. У контексті сучасної міжнародної системи, зокрема на прикладі України, проблема реалізації цього принципу набуває особливої актуальності, оскільки порушення територіальної цілісності держави ставить під загрозу стабільність регіонального та глобального порядку.

Збройна агресія Російської Федерації проти України, що триває з 2014 року і набула повномасштабного характеру з 24 лютого 2022 року, є яскравим прикладом нехтування принципом непорушності кордонів. Незаконна анексія

Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а також підтримка збройних формувань на сході України суперечать не лише нормам міжнародного права, але й численним двостороннім і багатостороннім угодам, учасником яких є РФ, включаючи Будапештський меморандум 1994 року [1].

На міжнародному рівні відповідь на порушення принципу непорушності кордонів передбачає вжиття заходів у рамках міжнародних організацій, зокрема Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, ОБСЄ та Міжнародного кримінального суду. Проте механізми захисту територіальної цілісності не завжди є достатньо ефективними через політичні обставини, право вето у Раді Безпеки ООН та складнощі реалізації рішень міжнародних судових інституцій [2].

Попри зазначені труднощі, Україна активно використовує міжнародно-правові інструменти для захисту своїх інтересів. Це, зокрема, подання позовів до Міжнародного суду ООН, Європейського суду з прав людини, арбітражних трибуналів у рамках Конвенції ООН з морського права та інших органів. У рішенні ЄСПЛ у справі «Україна проти Росії (щодо Криму)» (2021) вперше офіційно визнано, що Росія здійснювала ефективний контроль над Кримом ще до проведення псевдореферендуму, що посилює міжнародно-правову позицію України [3].

Іншою важливою складовою є розробка та імплементація національного законодавства, яке відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту державного кордону. Зокрема, Закон України «Про державний кордон України» визначає правовий режим державного кордону та порядок його охорони, а також заходи, які здійснюються у разі його порушення. Це дозволяє забезпечити внутрішньодержавну реалізацію міжнародно-правових принципів непорушності кордонів [4].

Питання порушення територіальної цілісності України постало особливо гостро у 2014 році у зв'язку з окупацією Автономної Республіки Крим та частини Донецької і Луганської областей. Такі дії є грубим порушенням основоположного принципу міжнародного права — принципу

непорушності державних кордонів, закріпленого у Статуті ООН та Гельсінському Заключному акті [5].

Незважаючи на численні міжнародні заяви про невизнання анексії Криму, деякі труднощі в реалізації цього принципу залишаються, зокрема через відсутність реальних механізмів примусового виконання норм міжнародного права.

Можливості повернення окупованих територій базуються передусім на міжнародно-правових механізмах. Україна активно використовує інструменти міжнародного права, звертаючись до Міжнародного суду ООН та інших міжнародних судових інституцій. Одним із важливих шляхів є політико-дипломатичний тиск через санкційну політику проти держави-агресора, яку підтримує низка країн світу. Також ефективним є ухвалення резолюцій Генеральної Асамблеї ООН щодо територіальної цілісності України [6].

Разом з тим, основною перешкодою повернення є небажання держави-окупанта виконувати міжнародні рішення, а також складність примусового виконання рішень міжнародних судів без консенсусу серед провідних держав. Важливим елементом у цьому процесі залишається збереження широкої міжнародної підтримки України та посилення її ролі у міжнародних організаціях. Успішне повернення територій можливе лише за умов продовження санкційного тиску, підтримки принципів міжнародного права та зміцнення національної стабільності України.

Таким чином, проблема реалізації принципу непорушності державних кордонів у міжнародному праві є не лише теоретичною, а й надзвичайно актуальною практичною площиною, особливо в умовах збройного конфлікту. На прикладі України видно, що міжнародне право потребує посилення механізмів контролю та примусу щодо держав, які порушують базові засади співжиття у міжнародній спільноті. Ефективне поєднання міжнародних інструментів, національного законодавства та дипломатичної роботи є ключем до відновлення справедливості та територіальної цілісності.

Список використаних джерел:

1. Будапештський меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до ДНЯЗ (1994). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text

2. Гельсінський Заключний акт НБСЄ 1975 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text

3. Європейський суд з прав людини URL: https://www.echr.coe.int/

4. Закон України "Про державний кордон України". Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 2, ст. 5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text

5. Статут Організації Об'єднаних Націй 24 жовтня 1945 року, URL: https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text

6. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 68/262 «Територіальна цілісність України URL: https://surl.li/vjndov

Камінська Н.,
доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу міжнародного права та права Європейського Союзу Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-7239-8893

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОТВОРЧИХ ІНІЦІАТИВ УКРАЇНИ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Ключові слова: *міжнародне право, міжнародні організації, штучний інтелект, правовий порядок, міжнародна правотворчість, acquis ЄС, цифровізація, електронна демократія, агресія, мир, безпека.*

Динамічні суспільні відносини різних вимірів, безумовно, вже не уявляються без технологій, інновацій та інших результатів прогресивного розвитку. Тобто, життєдіяльність людини, суспільства, держав, міжнародних

організацій у зв'язку з цим супроводжуються значними перевагами і водночас суттєвими викликами. Наприклад, тривалий час спостерігались і тривають наразі дискусії про наслідки створення і застосування штучного інтелекту (ШІ, AI), інших аналогічних технологій, при цьому не заперечуються їх унікальність, швидкоплинна поширеність, потенціал і фінансові переваги.

У відомий рейтинг найбільш готових держав до запровадження ШІ у 2019 р. увійшла Україна і демонструє зростання власних позицій, хоча ще значно відстає від країн лідерів цього рейтингу – США, Сінгапуру, Великобританії, Канади, Фінляндії, Естонії і т.д. Десятки індикаторів позиціонують прогрес або відставння, готовність впровадження ШІ за такими напрямами або сферами: уряд, технології, дані та інфраструктура. Ключовим вбачається наявність дієвих стратегій розвитку й управління ШІ, ефективність правового регулювання; врахування етичних проблем; розвиток внутрішнього цифрового потенціалу, практики, що підтримують його адаптивність до нових технологій. [1-2] Не слід відкидати реальні й потенційні негативні безпекові, правові, етичні наслідки, загрози національного і міжнародного масштабів, у т.ч. ризики щодо захисту персональних даних, конфіденційності, ринку праці, дезінформації, кібербезпеки, сталого розвитку, захисту прав інтелектуальної власності тощо.

Згадані аспекти не залишаються поза увагою українських і зарубіжних дослідників, зокрема, усе більше уваги вони приділяють впливу цифровізації на судочинство і парламентську діяльність, освітню і наукову сферу, енергетичну інфраструктуру, військову й оборонну, економічну та фінансову сфери, права і свободи людини, політичні процеси.

Водночас розвиток міжнародно-правового регулювання створення і використання ШІ й інших технологій, як вбачається, доволі відстає. Фактично недавно у міжнародній правотворчій діяльності відбулись певні зрушення у даному напрямі. Так, слід згадати про прийняті:

Міжнародні керівні принципи для організацій з розробки передових систем ШІ (The International Guiding Principles for Organizations Developing

Advanced AI Systems) та Кодекс поведінки для організацій з розробки передових систем ШІ (The International Code of Conduct for Organizations Developing Advanced AI Systems),

Рекомендації ОЕСР з питань штучного інтелекту (The Recommendation on Artificial Intelligence OECD/LEGAL/0449),

Рамкову конвенцію Ради Європи про штучний інтелект і права людини, демократію і верховенство права (Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law),

Регламент ЄС про штучний інтелект (Artificial Intelligence Act, Закон про AI) та ін.

Варто підкреслити, що Україна приєдналася до Рекомендацій ОЕСР з питань штучного інтелекту, де виокремлено наступні пріоритетні сфери у процесі впровадженні технологій ШІ: освіта, економіка, публічне управління, кібербезпека, оборона. [3-4] Також у 2025 році Україна підписала зазначену Рамкову конвенцію Ради Європи, а ще раніше – Європейський Союз і держави різних континентів, у т.ч. Канада, США, Великобританія, Ізраїль, Японія і т. і. Це один з небагатьох міжнародних договорів юридично обов'язковий і відкритий для підписання усіма країнами світу. Тут регламентовано забезпечення відповідності ШІ протягом усього життєвого циклу даної технології правам людини, демократії і верховенству права, не перешкоджаючи розвитку технологічного прогресу та інновацій. Знаковим є визначення принципів формування законодавства та застосування ШІ-продуктів у публічному секторі, серед яких: – повага до людської гідності, – прозорість, – недискримінація, – захист приватності, – надійність, – безпека [5].

Цікавим і необхідним для України є досвід розробкри і прийняття національних стратегій у даній сфері (Фінляндія, Канада, Сінгапур, Японія та ін.), що закріплюють пріоритетні напрями законодавчого курсу, імплементації міжнародних стандартів, прогнозування динаміки у напрямі цифровізації.

Ваховуючи набрання чинності Регламентом ЄС про штучний інтелект (Закон про AI), реалізацію Цифрового порядку денного для Європи [6-8], становлення Єдиного цифрового ринку, а також з огляду на статус України як кандидата на членство у Євросоюзі, закономірна активізація подальших національних і наднаціональнимх законодавчих ініціатив в епоху цифровізації. На наше переконання, необхідними є визначення уповноважених органів для моніторингу застосування правил для систем на основі ШІ, здійснення нагляду за цифровим ринком, координація дій парламенту й урядових, інших інститутцій з державами-членами ЄС, експертне обговрення першочергових законотворчих ініціатив щодо використання ШІ у визначених сферах. У цьому контексті вбачається застарілою чинна Концепція розвитку електронної демократії в Україні на 2017-2018 роки, схвалена розпорядженням Уряду України 2017 р. та ін. [9-10], що вимагає невідкладного оновлення, так само як і низка інших правових актів.

Також доцільними є ініціативи України із залучення фінансової, технічної й інших видів міжнародної підтримки задля впровадження і захисту систем ШІ та інших інновацій в оборонній, морській, авіаційній, безпековій сферах. Це важливо як для здобуття перемоги у запеклій протидії агресії рф проти України, післявоєннооі відбудови нашої держави, так і гарантування миру і безпеки у світі та окремих регіонах, міжнародно-правового забезпечення прогресивного розвитку інновацій і технологій, захисту прав і свобод людини, міжнародної співпраці у різних напрямах.

Список використаних джерел:

1. Oxford Insights Government AI Readiness Index 2022. URL: https://www. oxfordinsights.com/government-ai-readiness-index-2022

2. Камінська Н., Камінська А. Новелізація правового регулювання штучного інтелекту: міжнародний і наднаціональний виміри.Наше право. 2025. №2. С. 234-242. https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.35

3. Scoping the OECD AI principles. Deliberations of the Expert Group on Artificial Intelligence at the OECD (AIGO). November 2019. № 291. URL:

https://www.oecd.org/ en/ publications/scoping-the-oecd-ai-principles_d62f618a-en.htmlOECP:

4. Оновлення принципів штучного інтелекту. URL: https://nrat.ukrintei.ua/oesr-onovlennya-prynczypiv-shtuchnogo-intelektu/; http://surl.li/tnucx, http://surl.li/tnucz

5. Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law. Council of Europe Treaty Series № 225. Vilnius, 5.IX.2024. URL https://rm.coe.int/1680afae3c

6. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R1689

7. Artificial Intelligence and Life in 2030. URL: https://ai100.stanford.edu/sites/g/files/sbiybj18871/files/media/file/ ai100report10032016fnl_singles.pdf

8. Digital Compass: the European way for the Digital Decade. URL: https://eufordigital.eu/library/2030-digital-compass-the-european-way-for-the-digital-decade/

9. Концепція розвитку електронної демократії в Україні на 2017-2018 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 797-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#n154

10. Демиденко В.О. Цифрова модернізація муніципальної влади в Україні: виклики та перспективи. *Міхновські юридичні читання: матеріали науково-практичної конференції* / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького 31 березня 2025 року. Київ, 2025. С. 143-148.

Конверський Є.А.,
аспірант Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України
https://orcid.org/0009-0005-0511-7632

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄС

Ключові слова: *права людини, свободи, Європейський Союз, захист прав людини, цифрові права людини, acquis ЄС, верховенство права, судовий захист, гарантії, демократія.*

Захист прав людини належить до пріоритетних у діяльності сучасних держав, уповноважених владних та інших інституцій, громадських організацій, а також численних міжнародних організацій і наднаціонального утворення – Європейського Союзу. Розвиток системи захисту прав людини в Євросоюзі є тривалим історичним й послідовним процесом, що супроводжувався еволюцією правових, політичних і економічних механізмів інтеграції основоположних цінностей в інтеграційний правопорядок. Якщо на початкових етапах функціонування Європейських Спільнот питання прав і свобод людини залишалися поза межами основного інтересу, сфер співпраці, то лише з посиленням політичного виміру інтеграції у 1970-х роках виникла потреба правового оформлення зобов'язань щодо дотримання прав і свобод особи як засадничого елементу демократичного порядку [1].

Визначальна роль у формування правозахисної доктрини ЄС належить Суду Європейського Союзу. Наприклад, у справі *Stauder v. City of Ulm* (1969) визнано, що основні права становлять частину загальних принципів права, які Суд зобов'язаний охороняти; у рішенні у справі *Internationale Handelsgesellschaft* (1970) встановлено, що дотримання прав людини не може бути поставлене під сумнів навіть у разі суперечності з актами інституцій ЄС. Саме така судова практика заклала основи сучасного підходу до захисту прав людини в рамках Союзу.

Наразі актуальними залишаються питання договірно-правової та інституційної основ захисту прав людини в ЄС, що зумовлені поступовим розширенням змісту установчих договорів. Так, Маастрихтський договір 1992 року став першим актом, що прямо регламентував цінності поваги до прав людини як основу діяльності Євросоюзу. У статті F Договору про ЄС зазначено, що Союз ґрунтується на свободі, демократії, верховенстві права та гарантіях основних прав [2-3]. Ним також передбачено запровадження інституту громадянства ЄС, що посилило можливості юридичного захисту фізичних осіб як всередині ЄС, так і за його межами.

Прийняття Хартії ЄС про основні права у 2000 році [4] стало знаковою подією, а її набуття обов'язкової сили з 2009 року значно зміцнило інституційну складову системи захисту прав людини, особливо судовий захист прав в межах Союзу. Суд ЄС отримав чіткий нормативний інструмент, що дозволив йому більш послідовно застосовувати принципи справедливості, пропорційності, поваги до приватного життя та захисту персональних даних. Це підтверджують рішення у справах *Google Spain* (2014) [5] та *Schrems II* (2020) [6], які окреслили стандарти цифрової безпеки та приватності тощо. Лісабонський договір 2007 року надав Хартії обов'язкової юридичної сили, одночасно було передбачено зобов'язання щодо приєднання ЄС до Європейської конвенції з прав людини задля посилення єдності правового простору в Європі.

Одним з актуальних напрямів для дискусій і законодавчих ініціатив з боку ЄС є приєднання Євросоюзу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Цікавими є висновки Суду ЄС 2/94 від 1996 та 2/13 від 2014 р., якими Суд ЄС обґрунтував неможливість приєднання ЄС до Конвенції, а також Проект Угоди про приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Неодноразово підкреслювалось у дослідженнях про можливі колізії у разі такого приєднання, необхідність уникнення конкуренції систем захисту прав людини у рамках Ради Європи та ЄС, відсутність

політичної волі на шляху створення єдиної і цілісної європейської системи захисту прав людини. Необхідною і дієвою вбачається можливість громадян ЄС оскаржити дії ЄС перед ЄСПЛ, ЄС зможе долучитись до своїх держав-членів у розгляді справ у ЄСПЛ стосовно порушень, які виникли через законодавство ЄС [7-8].

Як відомо, інституційний механізм забезпечення і захисту прав людини в ЄС є багаторівневим і багатовекторним. Як було зазначено, ключову роль тут відіграє Суд ЄС, забезпечуючи уніфіковане тлумачення права ЄС (acquis ЄС), його верховенство, верховенство основоположних прав навіть щодо вторинного законодавства ЄС.

Поряд із судовим захистом прав людини у ЄС функціонують і спеціалізовані установи, що посилюють захист основних прав і свобод людини. Зокрема, Агентство Європейського Союзу з основних прав (FRA), яке виконує дослідницьку та аналітичну функції, забезпечує інституції ЄС і держави-члени актуальною інформацією про дотримання прав у різних сферах — від дискримінації до захисту вразливих груп. В останніх його звітах звернуло увагу на проблеми у сфері захисту прав шукачів притулку та боротьбу з гендерно зумовленим насильством [9].

Незалежний контроль за адміністративною практикою інституцій ЄС здійснює Європейський омбудсман, до його повноважень належить розгляд скарг на порушення процедурних гарантій, бюрократичні зловживання, недоступність інформації про права людини і можливості їх захисту тощо. Омбудсман здійснює покладені на нього функції, у т.ч. розгляд індивідуальних справ, ініціювання розслідування системних порушень, що сприяє підвищенню рівня відкритості й підзвітності інституцій [10].

Не варто зменшувати значення Європейського парламенту в сфері правозахисної діяльності, особливо прийняття резолюцій, слухання, підтримку ініціатив у сфері захисту прав і свобод громадян, щорічну доповідь про стан прав людини, що визначає актуальні й подальші напрямки внутрішньої і зовнішньої політики ЄС.

Серед викликів у досліджуваному напрямі слід виокремити кризи з біженцями, мігрантами, особами, які потребують тимчасового захисту; забезпечення прав і свобод людини в цифрову епоху, дотримання права на захист персональних даних, права на приватність і т.д. У зв'язку з розвитком інформаційних технологій, штучного інтелекту спостерігається поширення дезінформації та маніпуляцій, дискримінації у т.ч. через соціальні мережі тощо. У цьому контексті важливі оперативні законодавчі ініціативи ЄС, зокрема Регламент про цифрові послуги (Digital Services Act), Регламент про кібербезпеку (Cybersecurity Act, Regulation (EU), Цифровий компас 2030 (Digital Compass: the European way for the Digital Decade), Європейський Загальний регламент із захисту даних (General Data Protection Regulation, GDPR) тощо.

Важливою є регламентація нових можливостей, послуг і водночас зобов'язань в умовах цифровізації, відповідального створення і використання інноваційних технологій, базуючись на людино-орієнтованому і сталому майбутньому, зміцненні правозахисних та інших демократичних інституцій.

Отже, права людини, поряд із свободою, безпекою, миром, гуманністю та ін., визнані універсальними, конституційними цінностями, є транстемпоральними і транстериторіальними, єдиними для всього людства, повинні визнаватися усіма правовими культурами [11-14], з урахуванням міжнародних стандартів закріплюватись національним законодавством. Регламентація і реалізація прав людини у національних і наднаціональному, міжнародному правопорядках демонструють досягнення компромісу між бажаними ідеалами і стандартами, фактичним станом їх здійснення, спробою уніфікації. Водночас, захист прав людини у ЄС, як і на інших рівнях, потребує постійної уваги науковців, представників органів публічної влади окремих держав, інституцій ЄС, громадськості.

Список використаних джерел:

1. Бандас Д. Захист прав людини в Європейському Союзі. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/17190/1/154-158.pdf

2. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union. URL: https://webcitation.org/65rhR9jqq?url=http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st06/st06655.en08.pdf; https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012E122

3. Tomášek M., Šmejkal V. та ін. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Прага: Wolters Kluwer ČR, 2024, 1780 с.

4. Хартія Європейського Союзу про основні права. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU00303.

5. Case C-311/18, Facebook Ireland Ltd v Maximillian Schrems (Schrems II). Суд ЄС. URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=228677&doclang =EN

6. Case C-293/12 Digital Rights Ireland Ltd v Minister for Communications, Marine and Natural Resources and others. Суд ЄС. URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=150642&doclang=EN

7. Приєднання ЄС до Європейської конвенції з прав людини. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/the-eu-s-accession-to-the-european-convention-on-human-rights

8. Асірян С., Власенко С., Трішина С. Приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. №12. С.300-304.

9. Агентство Європейського Союзу з основних прав (FRA). Офіційний сайт. URL: https://fra.europa.eu/en

10. Європейський омбудсман. URL: https://www.ombudsman.europa.eu/uk/about

11. Камінська Н.В. Правові цінності Європейського Союзу та їх вплив на національні правопорядки. *Право України*. 2024. №7. С. 56-77. DOI: 10.33498/louu-2024-07-056

12. Скрипнюк О. В. Конституційно-правовий механізм реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах війни: світовий досвід та Україна. *Альманах права* Вип. 13. 2022. С. 11-12. DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-1

13. Римарчук Р.М., Римарчук Г.С. Основні принципи захисту прав людини в праві Європейського Союзу. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 30 травня 2019 року, Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 27–29. URL: https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/efe4d1e1-2b47-4dbb-8b17-ea03269615fd/content

14. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини. Навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 168 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_1_copy-1.pdf

Курса С.В.,
студент 4 курсу
спеціальності "Міжнародне право"
Сумський державний університет
(м. Суми)
0009-0005-8070-9507

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ГУМАНІТАРНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПЕРЕХІДНОМУ ПРАВОСУДДІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Ключові слова: *міжнародне гуманітарне право, права людини, збройний конфлікт, МКЧХ, ООН, Amnesty International, захист цивільного населення, гуманітарна допомога, перехідне правосуддя.*

Сучасні міжнародні збройні конфлікти супроводжуються масовими порушеннями прав людини, що обумовлює необхідність ефективного міжнародного втручання. Ці порушення охоплюють як фізичне насильство

проти цивільного населення, так і обмеження фундаментальних прав, зокрема права на життя, свободу, безпеку, медичну допомогу, пересування тощо. В умовах, коли національні механізми захисту часто виявляються безсилими або повністю зруйнованими, ключова роль у реагуванні на такі виклики покладається на міжнародні гуманітарні організації. Саме вони виступають носіями гуманітарних цінностей, захисниками цивільного населення, посередниками у перемовинах між сторонами конфлікту, а також документаторами масових порушень прав людини та норм міжнародного гуманітарного права [1]. А в ситуаціях, коли збройний конфлікт уже закінчився, міжнародні гуманітарні організації активно долучаються як до поствоєнної відбудови, так і до постконфліктного врегулювання. Одним із таких напрямків може бути залучення гуманітарних організацій до процедур перехідного правосуддя.

Юридичною основою для діяльності таких організацій виступають норми міжнародного гуманітарного права — зокрема, Женевські конвенції 1949 року, Додаткові протоколи до них, Статут ООН, а також численні міжнародні угоди й резолюції. Згідно з цими документами, гуманітарні організації мають право на доступ до жертв конфліктів, на надання гуманітарної допомоги, а також на спостереження та звітування про порушення прав людини. Накопичена в ході такої роботи інформація про постраждалих по завершенню конфлікту може використовуватися для розкриття правди про конфлікт, з’ясування долі жертв конфлікту і для попередження безкарності. Найбільш впливовою у цій сфері є діяльність Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ), який має особливий міжнародно-правовий статус. Організація діє на основі принципів нейтральності, неупередженості та незалежності, що дозволяє їй підтримувати контакт із усіма сторонами конфлікту. МКЧХ здійснює моніторинг ситуації з військовополоненими, надає гуманітарну допомогу населенню, сприяє обміну полоненими та встановленню місця перебування зниклих осіб, а також передає

конфіденційні звіти урядам і збройним формуванням для попередження подальших порушень [2, с. 418].

Не менш важливу роль відіграє система Організації Об’єднаних Націй, зокрема Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ). Це управління здійснює постійний моніторинг ситуацій у гарячих точках планети — таких як Україна, Сирія, Ємен, Судан — та публікує доповіді про стан дотримання прав людини, надаючи конкретні рекомендації урядам та міжнародній спільноті. Доповіді УВКПЛ часто стають підґрунтям для політичного та юридичного тиску на країни-агресори, а також для ініціювання розслідувань у Міжнародному кримінальному суді. Водночас велику активність проявляють і недержавні правозахисні організації, такі як Amnesty International та Human Rights Watch. Їхні дослідники безпосередньо перебувають у зонах конфліктів, збирають свідчення, фото- й відеоматеріали, аналізують використання забороненої зброї, тортури, страти, насильницькі зникнення, обстріли цивільної інфраструктури тощо. Їхні звіти не тільки інформують світову спільноту, а й формують міжнародну громадську думку та змушують політичні структури реагувати [3].

Попри активну діяльність міжнародних організацій, їхня робота супроводжується низкою серйозних проблем. Однією з головних є обмеження доступу до територій, контрольованих недержавними збройними формуваннями або окупаційними режимами. Часто гуманітарні організації стикаються з ворожістю з боку воюючих сторін, що розцінюють їхню присутність як загрозу або шпигунство. Значною проблемою є також безпека персоналу — співробітники гуманітарних місій стають мішенню для нападів, викрадень або політичного тиску. Ще однією серйозною перешкодою є політизація гуманітарної допомоги — коли її надання використовується для тиску, контролю населення або дискредитації супротивника. Усе це ускладнює виконання місії захисту прав людини, знижує довіру до гуманітарних структур і вимагає нових підходів до забезпечення їхньої незалежності та ефективності [4, с. 104].

Отже, міжнародні гуманітарні організації відіграють надзвичайно важливу роль у системі міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів. Їхня діяльність доповнює та часто замінює функції держав, які через війну втрачають здатність виконувати свої обов'язки перед громадянами. Водночас для підвищення ефективності їхньої роботи необхідно посилити міжнародну співпрацю, усунути адміністративні бар'єри доступу до зон конфліктів, гарантувати безпеку персоналу та забезпечити достатнє фінансування. Удосконалення механізмів взаємодії між гуманітарними організаціями, національними урядами та міжнародними інституціями дозволить зміцнити систему захисту прав людини навіть у найскладніших умовах війни [5, с. 589].

У умовах повоєнного відновлення міжнародні гуманітарні організації можуть бути залучені до функціонування механізмів перехідного правосуддя – наприклад, надавати свідчення про воєнні злочини, спряти встановленню долі жертв війни та допомагати у забезпеченні сталого миру.

Список використаних джерел:

1. Задерейко С.Ю. Роль міжнародних організацій в період збройних конфліктів. *Наукові записки. Серія : Право*. 2024. № 16. С. 273 – 279. URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/473

2. Примаков К.Ю., Бідняк С.С. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 417 – 420. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/74.pdf

3. Мультимедійний посібник з навчальної дисципліни "Міжнародне право". URL: https://arm.navs.edu.ua/books/mg/lectures/lecture_7.html

4. Громовенко К.В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. *Правові новели*. 2022. № 17. С. 101-107. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/17_2022/14.pdf

5. Старєв О. В., Олійник О. О. Роль міжнародних організацій у забезпеченні прав людини під час збройних конфліктів. *Актуальні питання у*

сучасній науці. 2025. № 1 (31). С. 580 – 591. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/18813/18838

Матвієнко А.Л.,
2 курс, спеціальність 081 «Право»
студентка КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж ім. М. Грушевського»
0009-0009-7672-6151
Супрун-Ковальчук Т.М.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний
коледж ім. М. Грушевського»

ЕФЕКТИВНІСТЬ МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЙ ООН НА ГАЇТІ

Ключові слова: *миротворчість, місія ООН (MINUSTAH), безпека, політична стабільність, гуманітарна допомога, права людини, постконфліктне відновлення.*

Понад 75 років тому Організація Об'єднаних Націй (ООН) стала центральним глобальним гравцем у підтримці міжнародної безпеки та миру. Миротворчість ООН є майже окремим департаментом ООН, що відповідає за спостереження та підтримання миру в зонах конфліктів і катастроф, і вже здійснив 71 місію по всьому світу. Деякі миротворчі місії були відносно успішними, тоді як інші завершилися істотними невдачами. Яскравим прикладом останнього виступає карибська держава Гаїті. Її народ пережив найбільшу і найдовшу миротворчу операцію ООН, але так і не дочекався правосуддя; більше того, на думку деяких науковців і соціологів, внутрішні проблеми в країні загострилися після того, як ООН втрутилася. Станом на 2025 рік ситуація залишається вкрай нестабільною.

З 1993 по 2019 рік Гаїті приймала низку місій ООН, які мали на меті спочатку відновити обраний уряд, а потім зміцнити ключові інституції, такі як

цивільна поліція та система правосуддя, і підтримати демократію в країні шляхом розбудови миру. За останні два десятиліття відбулося шість офіційних, великих і малих, миротворчих операцій, спрямованих проти політичної нестабільності, поглиблення бідності, іноземних військових втручань і стихійних лих [1].

Загальна політична нестабільність на Гаїті почалася після диктатури сім'ї Дювальє у 50-60-х роках та їхньої стратегії концентрації багатства, що зробило менш ніж 20 сімей в країні елітою і власниками більшості підприємств, а більшість населення Гаїті – бідними. Наприкінці 80-90-х років до влади прийшов Жан-Бертран Арістід, за якого проголосувало 70% виборців. Він виступав за політику, спрямовану на підтримку бідних, включаючи підвищення мінімальної заробітної плати, посилення збору податків та контроль над цінами [2]. Однак у вересні 1991 року військовий переворот на чолі з бригадним генералом Раулем Седрасом скинув першого демократично обраного президента, що поклав край надіям і мотивації людей на соціальні, політичні та економічні реформи, які Арістід розпочав за останні 9 місяців, особливо у сфері прав людини на Гаїті. Після перевороту новостворений де-факто військовий режим розпочав жорстоке поводження з цивільним населенням, повернувши країну до авторитаризму та насильства [3]. У 1994 році Рада Безпеки ООН за підтримки США, Венесуели та Франції санкціонувала повернення Арістіда, однак стабільної демократії створити не вдалося, а конфлікт спалахнув з новою силою у 2004 році. Завдяки міжнародній допомозі, в лютому 2004 року Арістід зміг піти у відставку і втекти з Гаїті. Тоді ж було зроблено запит на міжнародну допомогу до РБ ООН, і було прийнято Резолюцію 1529. У квітні 2004 року Рада Безпеки ООН прийняла ще одну Резолюцію під номером 1542, яка передбачала створення Місії ООН зі стабілізації в Гаїті або МООНСГ з мандатом на відновлення державного порядку, розбудову демократичних інституцій та сприяння довгостроковому розвитку Гаїті [4].

Хоч МООНСГ мала створити безпечне середовище, зміцнити інституції та підтримати політичні процеси, її дії часто сприймалися неоднозначно. Уже в 2005 році вона проводила військові рейди в містах, що призводили до жертв серед цивільного населення. Тісна співпраця з поліцією, підконтрольною елітам, знижувала довіру населення [5].

Після повалення Арістіда у 2004 році вибори неодноразово відкладалися, а МООНСГ, яка спостерігала за процесом, підозрювали у фальсифікаціях і знищенні бюлетенів. ООН та США не втручалися, очікуючи, що новий президент Рене Преваль зосередиться на боротьбі з бідністю, безробіттям та безпековими проблемами [6]. МООНСГ також контролювала вибори 2011 та 2015–16 років, і попри сумнівну якість процесу, їх представляли як успішні, оскільки вдалося уникнути масштабного конфлікту. Водночас залишались серйозні проблеми: бідність, нерівність і слабке управління [5].

Одним із найгірших провалів МООНСГ став спалах холери в 2010 році після руйнівного землетрусу, який забрав близько 300 000 життів. Через дев’ять місяців у країні почалась епідемія холери, що вразила понад 800 000 осіб і спричинила до 100 000 смертей. Джерелом інфекції виявився персонал ООН з Непалу, однак ООН визнала свою провину лише у 2016 році. Вона запропонувала «Новий підхід», який передбачав поліпшення доступу до медицини й допомогу жертвам. Проте план зазнав краху через хронічне недофінансування — до 2020 року зібрали лише 5% від обіцяних $400 млн [7].

Крім того, МООНСГ стала сумнозвісним прикладом сексуального насильства з боку миротворців ООН, зокрема щодо жінок і дітей [8]. Попри політику «нульової толерантності» з 2003 року, більшість злочинців уникнули покарання: розслідування були поверхневими, а відповідальність перекладалася на країни походження персоналу, як-от Уругвай і Шрі-Ланка, де переслідування практично не відбувалося [9].

Нестабільність у Гаїті зберігається і після завершення місії МООНСГ у 2017 році. За даними ООН (2025), понад 6 000 людей щомісяця змушені тікати

від бандитських нападів. У грудні 2024 року загинуло понад 200 осіб, а напади на цивільних осіб повторюються щомісяця. Банди атакують школи, лікарні та державні установи. Жертвами стають жінки, діти та медики. Уряд Гаїті відреагував на це введенням місячного надзвичайного стану і комендантської години, що починається о 18:00, за допомогою поліцейських операцій. Втім, через нестачу ресурсів і підтримки держави правоохоронці не здатні ефективно зупинити насильство [10].

У сучасному Гаїті бандитське насильство супроводжується глибокою політичною нестабільністю. Після вбивства президента Мойзе у 2021 році ситуація ще більше загострилась: зросла інфляція, доходи населення надзвичайно низькі, поширені протести [11]. Попри значні ресурси, залучені ООН, місія не досягла очікуваних результатів. Кошти часто використовувалися не за призначенням, особливо під час криз. МООНСГ не змогла запобігти епідемії холери чи ефективно реформувати поліцію.

Успіх миротворчої операції ООН залежить від чотирьох основних елементів: 1) обсяг ресурсів, вкладених у миротворчість; 2) тривалість та інтенсивність конфлікту, а також час підготовки; 3) політична підтримка з боку Ради Безпеки ООН (РБ ООН); 4) тип конфлікту [12]. У світлі цих чотирьох взаємопов'язаних факторів - можна зробити висновок, що МООНСГ як місія не змогла досягти політичної та економічної стабільності, добре структурованого врядування та загального розвитку, які зазвичай є показниками успішності миротворчої операції, а також подолати проблеми насильства й олігархії, що лише посилилися через недостатній моніторинг, неякісну підтримку та відсутність притягнення порушників до відповідальності за їхні дії в рамках місії. Гаїті єдина держава, охоплена внутрішнім конфліктом, що значно ускладнює його врегулювання. Єдині переговори, які можуть бути проведені в рамках врегулювання, - це переговори між цивільним населенням та урядом або місцевими жителями в межах країни в цілому.

Список використаних джерел:

1. Richmond, O. & Visoka, G. “United Nations missions in Haiti” In: The Palgrave encyclopedia of peace and conflict studies. *Palgrave Macmillan, Cham, 2022*, *pp.1606-1629.*

2. Naidu, S., Robinson, J. & Young, L. “Social origins of dictatorships: elite networks and political transitions in Haiti”. *The American Political Science Review, Vol.115(3), 2021, pp.900-916.*

3. “Haiti: the impact of the September 1991 coup”. *International Journal of Refugee Law, Vol.4(2), 1992, pp.217-229.*

4. Murphy, S. “Replacement of U.S.-led force in Haiti with UN Peacekeeping Mission”. *The American Journal of International Law, Vol.98(3), 2004, pp.586-588.*

5. Pingeot, L. “Haiti as a site” In: Police peacekeeping: the UN, Haiti, and the production of global social order. *Oxford University Press, 2023, pp.90-126.*

6. Dupuy, A. “Haiti election 2006: a pyrrhic victory of René Préval?” *Latin American Perspectives, Vol.33(3), 2006, pp.132-141.*

7. Bartels, S., Fraulin, G., Etienne, S., Wisner, S. & Lee, S. “Cholera in the time of MINUSTAH: experience of community members affected by cholera in Haiti”. *Journal of Environmental Research and Public Health, Vol.19(9), 2022, pp.1-14.*

8. King, C., Lee, S. & Bartels, S. “They were going to the beach, acting like tourists, drinking, chasing girls’: a mixed-methods study on community perceptions of sexual exploitation and abuse by UN Peacekeepers in Haiti”. *Stability: International Journal of Security and Development, Vol.9(1), 2020, pp.1-22.*

9. King, C., Ferraro, G., Wisner, S., Etienne, S., Lee, S. & Bartels, S. “MINUSTAH is doing positive things just as they do negative things’: nuanced perceptions of a UN peacekeeping operation amidst peacekeeper-perpetrated sexual exploitation and abuse in Haiti”. *Conflict, Security & Development, Vol.21(6), 2021, pp.749-779.*

10. Haiti: Gang violence displaces 6,000 people in one month”. United Nations News, February 2025. URL: https://news.un.org/en/story/2025/02/1160506

11. Sanon, E. & Cotto, D. “Haiti I upheaval: president Moïse assassinated at home”. *AP News, July 2021.* URL: https://apnews.com/article/haiti-president-jovenel-moise-killed-b56a0f8fec0832028bdc51e8d59c6af2

12. Koko, J. & Essis, E. “Interpretation of the statistical results, and implications for theory, policymaking and research” In: Determinants of success in UN Peacekeeping Operations. *University Press of America, Incorporated, 2012, pp.69-78.*

Myśliwiec M.,
PhD, DSc, Associate Professor Dean of the Faculty of Social Sciences University of Silesia
https://orcid.org/0000-0002-7149-6977
Suzdalieva O.,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Management & Finance Department Mariupol State University
https://orcid.org/0000-0001-7975-1349

LEGAL RESILIENCE IN EDUCATION AND SCIENCE IN POST-WAR UKRAINE: SPANISH INSIGHTS AND NATIONAL CHALLENGES

Keywords: *legal resilience, post-war recovery, Ukraine, education law, academic freedom, university autonomy, international cooperation, Spanish legal system, transitional justice, science policy.*

The full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine has resulted in catastrophic damage to the country’s educational and scientific infrastructure. Schools and universities have been destroyed, millions of students and educators displaced, and scientific institutions left without resources. Yet education and science are those sectors, which are capable of driving Ukraine’s legal, social, and institutional recovery.

During occupation, Ukrainian educational institutions in seized territories were subjected to external curricula and governance, undermining national standards. In the aftermath, Ukraine faces the complex task of legally reintegrating these regions into its national education system without legitimizing the effects of occupation.

Legal resilience here requires:

– the recognition and conditional integration of educational achievements obtained under duress;

– state-funded catch-up and reintegration programs for students and teachers;

– special admission, certification, and support measures.

In this context, the Spanish experience, namely the education reforms in Spain after Franco, may be of interest. The Organic Law on the Right to Education (Ley Orgánica del Derecho a la Educación [LODE], 1985) [2] guaranteed universal access to education, parental participation in governance, and laid the foundation for democratic school environments. A similar adaptive legal framework would aid Ukraine in bridging wartime gaps without compromising constitutional standards.

War has accelerated the exodus of Ukrainian scientists. While many have found temporary placements abroad, the challenge lies in encouraging their return and reintegrating them into the national research ecosystem.

Spain addressed similar issues through its Law on Science, Technology and Innovation (Ley 14/2011, de la Ciencia, la Tecnología y la Innovación) [3], which created legal mechanisms for reintegration, researcher mobility, and public-private scientific collaboration.

For Ukraine, potential legal measures include:

– fast-track reappointment of scientists returning from abroad;

– legal incentives for forming research groups and startup ecosystems;

– state support for transnational science partnerships.

Ukraine's engagement with Erasmus+, Horizon Europe, and other EU programs has served not only as academic support but also as a soft mechanism for legal harmonization.

Spain's success in aligning with European Higher Education Area (EHEA) standards showcases the importance of embedding international legal norms in national legislation. This includes recognition of qualifications, quality assurance frameworks, and governance standards.

Ukraine should:

– codify legal mechanisms for dual diplomas and joint research centres;
– harmonize recognition of learning outcomes and credit systems;
– utilize international treaties to modernize its legal framework.

In post-war societies, universities can play transformative roles not only in education but in shaping public values, legal culture, and democratic governance.

In Spain, the university sector helped foster public dialogue and civic awareness in the post-dictatorship era. This was reinforced by the Organic Law on Universities (Ley Orgánica de Universidades [LOU], 2001) [4] and its update, the Organic Law of the University System (Ley Orgánica del Sistema Universitario [LOSU], 2022) [5], which institutionalized civic engagement as a university mission.

Ukraine could build on this by:

– updating legal education curricula to include transitional justice, human
– rights, and democratic governance;
– legally supporting student civic initiatives and legal clinics;
– using universities as platforms for legal awareness in de-occupied territories.

Legal resilience in education and science is a strategic component of Ukraine's broader post-war recovery. Spain's experience shows that democratic transformation is not only about institutions, but also about empowering the next generation through a legally protected, inclusive, and forward-looking education system.

Ukraine must develop adaptive, inclusive, and internationally informed legal frameworks to ensure that education and science not only survive the war - but lay the foundations of a renewed democratic future.

References:

1. Ministerio de Educación y Ciencia. (1983). *Ley Orgánica 11/1983, de Reforma Universitaria (LRU)*. Boletín Oficial del Estado.
2. Ministerio de Educación y Ciencia. (1985). *Ley Orgánica 8/1985, del Derecho a la Educación (LODE)*. Boletín Oficial del Estado.
3. Ministerio de Ciencia e Innovación. (2011). *Ley 14/2011, de la Ciencia, la Tecnología y la Innovación*. Boletín Oficial del Estado.
4. Ministerio de Universidades. (2001). *Ley Orgánica 6/2001, de Universidades (LOU)*. Boletín Oficial del Estado.
5. Ministerio de Universidades. (2022). *Ley Orgánica 3/2022, del Sistema Universitario (LOSU)*. Boletín Oficial del Estado.

Супрун-Ковальчук Т.М.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж ім. Михайла Грушевського»
ORCID https://orcid.org/0000-0001-7407-457X

ЗАХИСТ СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ АГРЕСІЇ ТА ВІЙНИ З БОКУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

***Ключові слова**: суверенітет, агресія, міжнародне право, ООН, збройний конфлікт, відповідальність держави.*

Збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася у 2014 році з окупації Криму і перейшла у повномасштабне вторгнення 24

лютого 2022 року, становить грубе порушення норм міжнародного права. Вона суперечить основоположним принципам Статуту ООН, зокрема принципу невикористання сили або загрози силою (ст. 2(4)). Відповідно до міжнародного права, будь-яка військова агресія проти суверенної держави кваліфікується як міжнародний злочин. У випадку України маємо справу з класичним прикладом збройної агресії, яка потребує ефективного міжнародно-правового реагування.

Захист суверенітету України передбачений низкою джерел міжнародного права. Одним із ключових є Статут ООН, зокрема стаття 51, яка гарантує державі право на самооборону у випадку збройного нападу. Це право Україна реалізує як на національному, так і на міжнародному рівнях, зокрема через укладання міжнародних договорів та звернення до міжнародних організацій.

Агресія РФ проти України є грубим порушенням основоположних принципів міжнародного права, закріплених у Статуті ООН та загальновизнаних нормах jus cogens, зокрема [1]:

– принцип суверенної рівності держав (ст. 2(1) Статуту ООН): РФ своїми діями прямо заперечує суверенітет України, її право самостійно визначати свою внутрішню та зовнішню політику, територіальну цілісність та політичний устрій.

– принцип незастосування сили або загрози силою (ст. 2(4) Статуту ООН): Збройна агресія РФ, включаючи незаконну анексію території, ракетні удари, окупацію та підтримку сепаратистських угруповань, є прямим порушенням цієї імперативної норми.

– принцип територіальної цілісності держав: РФ незаконно анексувала Автономну Республіку Крим та частину східних і південних областей України, що є грубим порушенням територіальної цілісності України, визнаної міжнародним співтовариством.

– принцип невтручання у внутрішні справи держав (ст. 2(7) Статуту ООН): Підтримка РФ сепаратистських рухів, втручання у внутрішню політику

України, спроби нав'язати свій політичний вибір є порушенням цього принципу.

Серед нормативних актів, які регулюють збройні конфлікти та захищають територіальну цілісність держав, слід виділити: Гаазькі конвенції 1907 року (регулюють правила ведення війни та права окупованого населення); Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них (закріплюють норми захисту цивільного населення, поранених, військовополонених та осіб, які перебувають під владою окупанта) [2]; Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього (1948 р.) (може бути застосована у контексті масових убивств цивільного населення, що мають місце на окупованих територіях).

Україна активно використовує положення Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації як основи для судових позовів проти РФ у Міжнародному Суді ООН.

Дії РФ щодо України кваліфікуються міжнародним правом як акт агресії. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) [4] «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 року визначає агресію як застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом Організації Об’єднаних Націй. Дії РФ підпадають під численні пункти цього визначення, включаючи:

- вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, навіть тимчасова, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яке насильницьке приєднання території іншої держави або її частини;
- бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

– блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави;

– напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили, або морські та повітряні флоти іншої держави;

– використання однією державою збройних сил, що знаходяться на території іншої держави за угодою з державою-реципієнтом, всупереч умовам, передбаченим в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди;

– дозволення однією державою, яка надала свою територію в розпорядження іншої держави, використовувати цю територію для вчинення акту агресії проти третьої держави;

– надсилання однією державою або від її імені збройних банд, груп, іррегулярів або найманців, які здійснюють акти збройної сили проти іншої держави, що мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим вище актам, або її значна участь у таких актах.

Важливу роль відіграють юридичні механізми міжнародного правосуддя, які мають ключову роль у захисті державного суверенітету України. Зокрема:

– Міжнародний Суд ООН розглядає справу «Україна проти Російської Федерації» щодо порушень Конвенцій 1999 та 1965 років. У рамках цієї справи Україна звинувачує РФ у підтримці тероризму на Донбасі та расовій дискримінації в окупованому Криму [5];

– Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) прийняв до розгляду низку міждержавних справ Україна проти Росії щодо масових порушень прав людини на окупованих територіях, включаючи право на життя (ст. 2 ЄКПЛ), заборону катувань (ст. 3), право на власність та інше [6];

– Міжнародний кримінальний суд (МКС) проводить незалежне розслідування подій, що відбуваються на території України з 2014 року. Після офіційного визнання юрисдикції МКС, ініційовано провадження щодо злочинів агресії, воєнних злочинів та злочинів проти людяності [7]. У 2023

році МКС видав ордер на арешт президента РФ В. Путіна за злочини депортації дітей з окупованих територій. Крім того, Україна підтримує створення спеціального трибуналу для розслідування злочину агресії – як правового механізму притягнення вищого керівництва РФ до відповідальності за початок війни [8].

Міжнародне право надає Україні всі необхідні інструменти для захисту свого суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності. Правові механізми самооборони, звернення до міжнародних судових установ та застосування санкцій становлять ключову частину стратегії України у відповідь на агресію Російської Федерації. Для досягнення справедливості необхідне подальше зміцнення міжнародної солідарності, забезпечення невідворотності відповідальності та підтримка процесів міжнародного правосуддя.

Попри існування чітких норм міжнародного права, які прямо забороняють агресію та гарантують суверенітет держав (Статут ООН, Женевські конвенції, Гельсінський заключний акт тощо), їх практична реалізація виявляється обмеженою у випадках, коли агресор – постійний член Ради Безпеки ООН.

Вважаємо, що найбільші проблеми викликають такі чинники:

Право вето в Раді Безпеки ООН. Росія, як постійний член РБ ООН, має право вето, яким блокує будь-які резолюції, що передбачають реальні санкції або примус до припинення агресії. Це паралізує головний механізм підтримання міжнародного миру та безпеки.

Відсутність дієвого механізму примусу. Міжнародне право передбачає відповідальність за агресію, однак не має ефективного механізму її негайного припинення. Судові інституції, такі як Міжнародний Суд ООН або Міжнародний кримінальний суд, працюють повільно, не мають власного механізму виконання рішень та потребують згоди держав.

Політична природа міжнародного правопорядку. Міжнародне право функціонує не як обов’язковий внутрішній правовий режим, а як система, де

виконання норм часто залежить від доброї волі самих держав. Агресор може свідомо ігнорувати правові вимоги без негайного покарання.

Недостатність колективної волі міжнародної спільноти. Хоча багато країн підтримують Україну, загальна міжнародна реакція є неоднорідною, а деякі держави займають нейтральну позицію або відмовляються від прямих дій через економічні чи геополітичні інтереси.

Слабкість міжнародних санкцій. Санкції, запроваджені щодо Росії, хоча і мають негативний економічний ефект, не зупинили агресію. Це свідчить про обмеженість інструментів економічного тиску на ядерну державу.

На основі викладеного вище, можна зробити висновок, що війна триває не тому, що міжнародне право не забороняє агресію – навпаки, ці норми є чіткими й однозначними. Проблема полягає в обмеженій ефективності механізмів їх реалізації, особливо щодо потужних держав, які самі є гарантами міжнародного правопорядку, але порушують його. Це свідчить про необхідність глибокої реформи міжнародних інституцій, зокрема Ради Безпеки ООН, і створення дієвих механізмів відповідальності за злочини агресії.

Список використаних джерел:

1. Статут ООН. 1945. https://www.un.org/ru/about-us/un-charter
2. Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи.
3. Конвенція про геноцид, 1948.
4. Резолюція ГА ООН A/RES/ES-11/1 від 02.03.2022 р.
5. International Court of Justice https://www.icj-cij.org/
6. European Court of Human Rights https://hudoc.echr.coe.int
7. International Criminal Court https://www.icc-cpi.int
8. Core Group Initiative on the Special Tribunal https://www.justiceforukraine.com

Тихомирова Г.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Маріупольського державного університету
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9424-1232?lang=en

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ ЯК ДЖЕРЕЛА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

Ключові слова: *джерела національного права, ЄКПЛ, імплементація, правозастосування, рішення ЄСПЛ.*

У сучасному правовому просторі питання визнання рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) як джерела національного права набуває дедалі більшої актуальності. З одного боку, це зумовлено зростанням значущості міжнародних стандартів у сфері прав людини, з іншого – специфікою правових систем держав – учасниць Ради Європи, які повинні забезпечити ефективну імплементацію рішень ЄСПЛ у внутрішньодержавний правопорядок. Ключову роль тут відіграє Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – ЄКПЛ), яка є не лише базовим міжнародно-правовим актом, а й джерелом, на основі якого ЄСПЛ формує свою практику.

У теорії права триває дискусія щодо юридичної природи рішень ЄСПЛ, їхньої обов'язковості та місця в системі джерел права. Однією з головних проблем є відсутність однозначного підходу до визначення рішень ЄСПЛ як прецедентів, особливо в контексті романо-германської правової системи, в якій прецедент не розглядається як офіційне джерело права. Однак навіть у державах континентальної правової системи, таких як Україна, судова практика ЄСПЛ поступово набуває нормативного значення – як через безпосереднє застосування положень ЄКПЛ, так і через тлумачення цих положень, надане ЄСПЛ.

Згідно зі статтею 1 ЄКПЛ, держави-учасниці зобов'язані забезпечити кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права та свободи, визначені в Конвенції. Стаття 46 ЄКПЛ прямо вказує, що «високі договірні сторони зобов'язуються виконувати остаточне рішення Суду у будь-якій справі, у якій вони є сторонами». Це положення стосується обов'язковості рішень у справах проти конкретної держави. Проте, як зазначається в науковій літературі, важливим є і загальний обов'язок враховувати усталену практику Суду навіть у справах, у яких держава не була стороною, що випливає з природи тлумачення норм ЄКПЛ Судом як автентичного.

В українській правозастосовчій практиці рішення ЄСПЛ поступово визнаються як де-факто джерело права. Конституційний Суд України неодноразово вказував на обов'язковість урахування практики ЄСПЛ при тлумаченні положень Конституції, що стосуються прав і свобод людини. Аналогічна позиція простежується в практиці Верховного Суду, зокрема Великої Палати, яка не лише посилається на рішення ЄСПЛ, а й обґрунтовує ними зміну підходів у застосуванні національного законодавства.

Водночас на практиці існують проблеми. Зокрема, відсутній системний механізм імплементації рішень ЄСПЛ у національне законодавство, а також спостерігаються суперечності між окремими рішеннями національних судів та позицією ЄСПЛ щодо аналогічних правовідносин. Це знижує ефективність правозахисного механізму та створює ризики правової невизначеності.

Потребує врегулювання і питання правотворчої функції ЄСПЛ. Хоча Суд формально лише тлумачить ЄКПЛ, його практика має нормативне значення, що де-факто перетворює ЄСПЛ на орган, здатний розвивати конвенційне право. Таке становище посилюється тим, що тлумачення ЄКПЛ ЄСПЛ визнається остаточним та обов'язковим до виконання, що створює прецедентні норми, які повинні враховувати всі держави – члени Ради Європи.

Таким чином, у сучасній правовій доктрині та практиці рішень ЄСПЛ простежується тенденція їх трансформації у вторинне джерело національного права, яке забезпечує єдність правозастосування в європейському просторі та

сприяє посиленню гарантій захисту прав людини на національному рівні. Для України важливо не лише визнавати обов'язковість рішень ЄСПЛ у конкретних справах, а й забезпечити реальну дію прецедентної практики Суду як частини правової системи, що ґрунтується на положеннях ЄКПЛ.

Список використаних джерел:

1. Андрійченко О., Чернецька О. Практика Європейського суду з прав людини у здійсненні правосуддя. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 4. С. 284–288.

2. Гаврилюк О. Проблемні питання застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами. *Підприємництво, господарство і право.* 2018. № 4. С. 231–238.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення: 10.05.2025).

Філоненко І.С.,
студентка 4 курсу денної форми здобуття освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 293 «Міжнародне право» освітньої програми «Міжнародне право» ННІ права Сумського державного університету

ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Міжнародна відповідальність є одним із фундаментальних інститутів сучасного міжнародного права, який забезпечує дотримання суб'єктами міжнародного права своїх зобов'язань та сприяє підтримці міжнародного правопорядку. Міжнародна відповідальність охоплює широкий спектр

зобов'язань і відповідальності, що випливають з міжнародного права. Вона передбачає присвоєння поведінки державі або міжнародній організації та визначення того, чи є ця поведінка порушенням міжнародного зобов'язання. Якщо такі порушення відбуваються, відповідальна сторона зобов'язана відшкодувати збитки, які можуть включати реституцію, компенсацію та сатисфакцію. Ці рамки не лише притягують держави та організації до відповідальності за їхні дії, але й лежать в основі забезпечення дотримання міжнародного права [1].

Упродовж XIX–XXI століть у науці міжнародного публічного права відбулася суттєва трансформація у підходах до міжнародно-правової відповідальності та принципів її реалізації. Раніше війна вважалася легітимним інструментом вирішення територіальних чи фінансових суперечок у сфері міжнародних відносин. Відшкодування збитків тоді трактувалося як переважно політичне питання, яке закріплювалося у положеннях мирних договорів, що укладалися після завершення воєн державами-учасницями. За тих часів умови компенсацій диктувалися виключно державами-переможцями на основі давньоримського принципу *vae victis* («горе переможеним»), а саме відшкодування мало компенсувати їхні військові витрати, визначені в ході переговорів [2, с. 111].

Однак такий підхід не відображав об’єктивного уявлення про справедливість, оскільки враховував інтереси лише однієї сторони конфлікту. З плином часу, особливо після Першої та Другої світових воєн, міжнародна спільнота почала переосмислювати суть міжнародно-правової відповідальності. Це зумовило посилення уваги до справжньої суті справедливості, заборони агресії в міжнародному праві та запровадження кримінальної відповідальності за найтяжчі злочини, скоєні державами. Хоча перемога чи поразка у конфлікті залишаються важливими факторами у питанні повоєнного відшкодування, сучасні рішення щодо відповідальності базуються не лише на юридичному статусі сторін, а й на реальній шкоді – як матеріальній, так і моральній – заподіяній під час збройного протистояння.

Концепція міжнародної відповідальності значно еволюціонувала з плином часу. Її коріння можна простежити у Вестфальському договорі 1648 року, який заклав основу сучасного державного суверенітету та міжнародної правової системи. Протягом століть такі ключові віхи, як Гаазькі конвенції, створення Організації Об'єднаних Націй та розвиток міжнародного права прав людини, формували доктрину міжнародної відповідальності. Кожна з цих подій сприяла більш повному та детальному розумінню того, як держави та інші суб'єкти несуть відповідальність за свої дії на міжнародній арені [1].

Комісія міжнародного права ООН в 1984 р. визначила зміст міжнародної відповідальності як «ті наслідки, які те чи інше міжнародно-протиправне діяння може мати згідно з нормами міжнародного права в різних випадках». У науці міжнародного права під міжнародною відповідальністю розуміють негативні юридичні наслідки, що настають для суб'єкта міжнародного права в результаті порушення ним міжнародного зобов'язання [3, с. 9].

Основна специфіка міжнародної відповідальності пов'язана з особливостями міжнародного права і його основними суб'єктами – державами. Міжнародна відповідальність реалізується між державою-порушником, з одного боку, і державою-жертвою (державами, а іноді і спільнотою держав) - з іншого боку. Членство в міжнародному співтоваристві передбачає дотримання норм цієї спільноти. Саме на такій згоді дотримуватися норм Співтовариства заснована міжнародна відповідальність [3, с. 9].

Наступні особливості:

— норми про відповідальність держав не є ні цивільними, ні кримінальними, це міжнародні норми - публічно-правові виникає слідом за вчиненням міжнародного протиправного діяння;
— пов'язана з негативними наслідками для правопорушника;
— має на меті забезпечення міжнародної законності;
— міжнародна відповідальність держав розглядається в даний час і в теорії і в практиці як один з важливих принципів міжнародного права:

міжнародно-протиправного діяння суб'єкта тягне його міжнародну відповідальність [3, с. 9].

Відповідно, розвиток концепції міжнародної відповідальності пройшов тривалий історичний шлях – від примітивних форм колективної відповідальності до сучасної диференційованої системи, яка охоплює відповідальність держав, міжнародних організацій та, в обмежених випадках, фізичних осіб. Важливим етапом у кодифікації норм про міжнародну відповідальність стало прийняття Комісією міжнародного права ООН у 2001 році Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, які, хоча й не мають статусу міжнародного договору, але широко визнаються як авторитетне джерело норм про міжнародну відповідальність [4].

Теоретичні основи міжнародної відповідальності ґрунтуються на кількох ключових принципах і джерелах міжнародного права. Ці принципи включають: суверенітет, невтручання, підзвітність [1].

Джерела міжнародної відповідальності включають

— Договори: Договори – це офіційні угоди між державами, які встановлюють конкретні права та обов'язки. Вони є основним джерелом міжнародного права і відіграють вирішальну роль у визначенні відповідальності держав.

— Звичаєве міжнародне право: Міжнародне звичаєве право складається з практик, які розвивалися протягом тривалого часу і вважаються юридично обов'язковими. Ця практика відображає загальний консенсус міжнародної спільноти щодо певних норм і поведінки.

— Загальні принципи права: Це принципи, визнані цивілізованими країнами і застосовуються міжнародними судами та трибуналами. Вони слугують додатковим джерелом міжнародного права.

— Судові рішення: Рішення міжнародних судів і трибуналів сприяють розвитку міжнародного права шляхом тлумачення і застосування існуючих норм. Знакові справи часто прояснюють обсяг і застосування міжнародної відповідальності.

— Праці публіцистів: Наукові праці та коментарі експертів у галузі права дають уявлення про тлумачення та розвиток міжнародного права. Хоча вони не є обов'язковими, але впливають на розуміння міжнародної відповідальності [1].

Відповідно, можемо припустити, що правова природа міжнародної відповідальності передбачає складну взаємодію зобов'язань, порушень і наслідків. Коли держава або міжнародна організація порушує міжнародне зобов'язання, вона несе міжнародну відповідальність, що призводить до кількох правових наслідків. Ці наслідки спрямовані на усунення шкоди, заподіяної порушенням, і відновлення правопорядку.

Для того, щоб держава чи організація була притягнута до відповідальності, поведінка, про яку йде мова, повинна бути приписана їй. Це передбачає визначення того, чи були дії здійснені державними органами, посадовими особами або агентами, які діяли в офіційній якості.

Поведінка повинна становити порушення міжнародного зобов'язання. Для цього необхідно встановити, що зобов'язання було чинним на момент вчинення поведінки і що поведінка порушувала умови зобов'язання.

Основним наслідком порушення є зобов'язання відшкодувати збитки. Відшкодування може мати різні форми, включаючи реституцію (відновлення ситуації до попереднього стану), компенсацію (грошову виплату за завдані збитки) та сатисфакцію (визнання порушення та запевнення у неповторенні) [1].

Таким чином, поняття та принципи міжнародної відповідальності формують правову основу для притягнення до відповідальності за порушення міжнародного права, зокрема за напади на цивільні об’єкти. Протиправність, причинність, вина (у певних випадках) і повне відшкодування є ключовими елементами, які забезпечують функціонування цього інституту. Вони дозволяють як державам, так і окремим особам бути притягнутими до відповідальності, створюючи механізми для захисту міжнародного правопорядку та прав людини.

Список використаних джерел:

1. Santos E. A. International Responsibility in Public International Law. *Diplomacy and Law*. URL: https://www.diplomacyandlaw.com/post/international-responsibility-in-public-international-law#:~:text=International%20responsibility%20encompasses%20a%20broad,breach%20of%20an%20international%20obligation.

2. Mishchuk I., Kirichuk B. International legal responsibility: the concept and institutional possibilities for Ukraine to obtain compensation for crimes committed by the Russian Federation. *Aktual'ni problemi pravoznavstva*. 2023. Vol. 1, no. 3. P. 109–114. URL: https://doi.org/10.35774/app2023.03.109

3. Проблеми теорії та практики міжнародно-правової відповідальності : навч.-метод. посіб. [Електронне видання] / укл. С. С. Андрейченко ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2023. – 108 с. – Режим доступу: http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23465

4. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf

СЕКЦІЯ 2: ПРАВА ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ

Аксьонова В.І.,
доктор філософ. н., професор, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-7242-9311
Електрона пошта viraaksonova@gmail.com

ІНСТИТУТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА ДОБУ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ : СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Актуальність теми обумовлено суперечливим характером соціальних відносин навколо інтелектуальної власності за добу соціокультурних трансформацій. Спостерігається зростання цінності інформації та підвищується вартість інтелектуальної власності. Водночас, попри колосальне значення даного різновиду власності для подальшої стимуляції інновацій висловлюються серйозні сумніви щодо адекватності оцінок категорії «інтелектуальна власність» в сучасних соціокультурних реаліях.

Мета полягає у переосмисленні статусу інституту інтелектуальної власності в українському суспільства в умовах війни та у повоєнний час.

Результати та обговорювання. Об'єкт дослідження: інститут інтелектуальної власності як цілісний комплекс соціальних відносин. Предмет дослідження: специфіка функціонування інституту інтелектуальної власності за добу російської агресії.

Інтелектуальна власність - результат інтелектуальної, творчої діяльності однієї людини або кількох осіб. Авторське право - це право створене для захисту інтелектуальної власності. Будь-які абстрактні речі не належать до

об'єктів авторського права. За недотримання авторського права наступає кримінальна відповідальність, передбачена 176 статтею Кримінального кодексу України. Існує дві форми захисту юрисдикційна та неюрисдикційна. Авторське право - невід'ємна частина суспільного життя правил якої слід дотримуватися. Відповідно до ст. 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [5].

Право інтелектуальної власності становить окремий інститут цивільного права. Його норми закріплені у книзі четвертій Цивільного кодексу (ЦК) України – «Право інтелектуальної власності» (12 глав, які об'єднують 90 статей) [9].

Відповідно до ст. 418 Цівільного Кодексу України: «Право інтелектуальної власності - це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності» [2].

Поняття «інтелектуальна власність» виникло в процесі тривалої практики юридичного закріплення за певними особами їхніх прав на результати інтелектуальної діяльності у промисловій, науковій, художній, виробничій та інших сферах.

Методологічним підґрунтям онтологічних засад інтелектуальної власності є фундаментальні труди українських та зарубіжних вчених В. Базилевича, В. Ільїна, А. Моля, П. Сорокіна, П. Цибульова, Є. Ходаківського тощо. [1;3;6;9]. Так, на думку сучасного українського філософа О. Стовпця Інтелектуальна власність може бути представлена як «власність на інформаційну структуру», втілену на будь-якому матеріальному носії. Поняття структури дозволяє уникнути дихотомії «ідей» і «речей» водночас стаючи підставою для специфікації… Тоді об’єкт інтелектуальної власності в своїй сутності – не ідея і не річ, а інформаційна структура» [8]. Інформація, якщо вона місить інноваційний потенціал, відіграє системоутворюючу роль в

становленні об’єктів інтелектуальної власності. Інформація синкретично пов’язана зі свідомістю, може утворювати інформаційні масиви, саме з яких генеруються знання (Г. Кастлер, І. Мелік-Гайказян, А.Уайтхед, К. Шеннон, Е. Янч тощо). Феномен знання, гносеологічний напрямок філософії займає генеруюче місце у онтологічної проблематиці інтелектуальної власності (Є. Андрос, І. Кант, І. Касавін, В. Кушерець, М. Опенкова, В. Петрушенко тощо), але феномен інтелектуальної власності, хоча і став об’єктом наукових пошуків в історіософії не виглядає дослідженим порівняно із класичною (речовою). Во всі часи людської історії філософи розмірковували про феномен власності (Аристотель, Антисфен, Цицерон, Юстиніан, Н. Макіавелі, Е. Роттердамський, М. Бердяєв, М. Вебер, Т. Гоббс, Г. Гегель, В. Геннекен Е. Лавєле, А. Шопегауер, Ф. Хайєк, тощо).

Сучасні філософи пропонують доповнити існуючу (створену в рамках юриспруденції) класифікацію об’єктів інтелектуальної власності. Так, наприклад, О. Стовпець стверджує, що «варто лише абстрагуватися від юридичної класифікації об’єктів інтелектуальної власності, як стає очевидною наявність значно більшої кількості можливих критеріїв для розширення існуючої типології за такими підставами, як критерій новизни та розповсюджуваності, критерій походження та сутності, критерій кількісно-суб’єктний, критерій обґрунтованості заволодіння, критерій темпоральності» [7].

Висновки. Знання мають практичну цінність в суспільстві, допомагають людині в отриманні конкретних результатів, особливо за добу воєнної агресії та у повоєнний час. На думку сучасних філософів, саме в такій концептуальної зміні розуміння філософської категорії «знання», кореняться передумови до трансформації власності з матеріального виміру до інтелектуального. Сутністю об’єкта інтелектуальної власності є унікальна інформаційна структура, втілена на певному матеріальному носії. Таким чином, інтелектуальна власність, в контексті проблематиці соціальної філософії, є особливою формою суспільних відносин, що виникають з приводу створення,

володіння, використання, розпорядження, інших форм об’єкту, котрий містить унікальну інформаційну структуру, що охороняється законом. В сучасних соціокультурних реаліях за добу російської агресії для подальшої стимуляції інновацій інституту інтелектуальної власності в Україні необхідно удосконавлювати практики юридичного закріплення за певними особами їхніх прав на результати інтелектуальної діяльності у промисловій, науковій, художній, виробничій та інших сферах.

Список використаних джерел:

1. Базилевич В. Д., Ільїн В.В. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку. Монографія / В. Д. Базилевич, В. В. Ільїн. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ: Знання, 2008. 687 с.

2. Законодавство України про охорону інтелектуальної власності (Офіційне видання) Київ: Парламентське видавництво, 2007. 208 с.

3. Інтелектуальна власність в галузі комп'ютингу: підручник / О. Б. Вовк, В. В. Пасічник, Н. Б. Шаховська, В. С. Якушев; за наук. ред. В. В. Пасічника; Львів: Новий Світ-2000, 2013. 317 с. (Серія «Комп'ютинг»).

4. Інтелектуальна власність: підруч. для студентів неюрид. ф-тів / В. О. Семків, Р. С. Шандра; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів: Галиц. друкар, 2015. 278 с.

5. Конституція України. Київ: Право, УПФ. 2006. 56 с.

6. Кузнєцов Ю. М. Патентознавство та авторське право: Підручник. Київ: Кондор, 2005. 428 с.

7. Стовпець О. В. Онтологічні засади інтелектуальної власності // Наукове пізнання: методологія та технологія. ISSN 1561—1264. Науковий журнал № 1 (34), 2015. Одеса: Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2015. 245 с. [Розділ: Філософія]. С. 179—186.

8. Стовпець О. В. Інститут інтелектуальної власності в епоху інформації й постмодерну: соціально-філософський ракурс: монографія. Херсон:

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2017. 348 с.

9. Цивільний кодекс України. Кн. 1-4, Коментар основних положень / Упоряд. І. В. Зуб. Київ: Літера ЛТД, 2006. 208 с.

Алпатова С.Р.,
2 курс спеціальності 081 "Право" студентка Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Нестеренко К.О.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0917-6881

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ЯК ГАРАНТІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *цифрова трансформація, адміністративні послуги, воєнний стан, права людини, Дія, ВПО, електронне урядування, ЄСІТС, Трембіта, окуповані території, єДокумент, Електронний суд, єВорог, телемедицина, eHealth, цифрова грамотність, електронна участь.*

В умовах повномасштабної війни Україна зіткнулася з безпрецедентними викликами у сфері реалізації прав людини, зокрема права на отримання якісних адміністративних послуг. Цифрова трансформація адміністративних послуг стала не просто елементом модернізації публічного

управління, а критично важливим інструментом забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованих територіях, для внутрішньо переміщених осіб та громадян, які перебувають за кордоном.

Цифрова трансформація адміністративних послуг в Україні до початку повномасштабного вторгнення вже демонструвала значні успіхи. Згідно з дослідженням ООН щодо розвитку електронного урядування (E-Government Development Index), Україна демонструє стабільний прогрес, піднявшись з 82 місця у 2018 році до 69 позиції у 2022 році, а в 2024 році досягла вражаючого 30 місця з показником індексу 0,88407. Особливо значним є прогрес в індексі електронної участі (E-Participation Index), де Україна у 2024 році посіла 1 місце з максимальним показником 1,00000, що свідчить про досконалість механізмів електронної взаємодії між владою та громадянами [1]. Зазначений прогрес став можливим завдяки впровадженню порталу "Дія", який забезпечив доступ до понад 100 адміністративних послуг у цифровому форматі для більш ніж 21 мільйона українців [2].

Варто підкреслити, що інфраструктура цифрових адміністративних послуг в Україні не обмежується лише застосунком "Дія". Суттєвим досягненням стала цифровізація судової системи через впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. В умовах воєнного стану ця система дозволила забезпечити доступ до правосуддя навіть у регіонах, де фізичне функціонування судів було неможливим. Станом на кінець 2023 року послугами "Електронного кабінету" користувалися 277 969 осіб, а "Електронного суду" - 277 853 користувачі, через який подано близько 1,43 млн заяв, що на 40% більше порівняно з 2022 роком. Система відеоконференцзв'язку забезпечила проведення понад 1,56 млн судових засідань з можливістю дистанційної участі. Державною судовою адміністрацією України проведено низку заходів для вдосконалення електронних сервісів, включаючи інтеграцію з Порталом Дія, впровадження повідомлень через месенджери, створення Єдиного державного реєстру виконавчих документів та прийняття законодавчих змін щодо обов'язкової

реєстрації в ЄСІТС, що сприяло розвитку електронного судочинства відповідно до світових стандартів та забезпечило більш ефективну реалізацію прав громадян в умовах військового стану [3].

Важливим напрямом цифрової трансформації стало впровадження системи "Трембіта", яка обробила понад 10 мільярдів захищених транзакцій між державними реєстрами. В умовах воєнного стану вона забезпечила безперервність надання послуг без фізичного відвідування установ. У 2024 році через цифрові сервіси зареєстровано 116 тисяч новонароджених, видано 90 тисяч свідоцтв та витягів ДРАЦС, подано 25 тисяч заяв про шлюб. Система гарантує захист даних через шифрування та шлюзи безпечного обміну, а також впроваджує механізми сповіщень про доступ до персональних даних, що запобігає шахрайству та зміцнює реалізацію прав громадян [4].

Особливо важливим аспектом цифрової трансформації стало забезпечення доступу до життєво важливих послуг громадянам на тимчасово окупованих територіях. Завдяки цифровим сервісам, зокрема "єДокументу" в застосунку "Дія", громадяни отримали можливість використовувати цифрові версії документів, що критично важливо в умовах, коли фізичні документи можуть бути втрачені або знищені. За даними Міністерства цифрової трансформації України, за весь час повномасштабної війни понад 1,4 мільйони громадян з тимчасово окупованих територій скористалися цифровими адміністративними послугами [5].

Важливим досягненням став запуск порталу "єВорог", який дозволив громадянам безпечно інформувати про переміщення ворожої техніки та діяльність окупаційних сил. Завдяки такій цифровій ініціативі понад 662 тисячі українців змогли стати "народними розвідниками", що свідчить про високий рівень громадянської свідомості та довіри до державних цифрових платформ навіть у найскладніших для держави обставинах [6].

Цифрова трансформація також охопила сферу медичних послуг. Електронна система охорони здоров'я eHealth, яка до війни забезпечувала переважно адміністративні функції, була розширена можливостями

телемедицини [7]. За даними Національної служби здоров'я України, у 2023 році українські медики провели 9,8 мільйона дистанційних взаємодій з пацієнтами, що становить близько 6% від загальної кількості взаємодій. Спостерігається чітка тенденція зростання: у 2021 році було зафіксовано 5,7 мільйона телеконсультацій (4,3% від усіх консультацій), а у 2022 році - 6,9 мільйона (5,2% від усіх консультацій), зареєстрованих в ЕСОЗ. Особливо актуальними телемедичні послуги стали у прифронтових областях та регіонах з великою кількістю внутрішньо переміщених осіб [8].

Варто зазначити, що цифрова трансформація адміністративних послуг в умовах воєнного стану зіткнулася з низкою викликів. Серед них проблеми з доступом до інтернету та електроенергії на окупованих територіях, кібербезпекові загрози та недостатній рівень цифрової грамотності серед окремих категорій населення. Хоча цифровізація адміністративних послуг значно полегшила доступ до державних сервісів у кризових умовах, вона також створила ризик цифрового виключення для певних категорій населення, особливо літніх людей та мешканців віддалених районів [9].

Для подолання зазначених викликів було впроваджено низку інноваційних рішень. Зокрема, створено мережу "Пунктів незламності", які забезпечують доступ до інтернету та можливість використання цифрових послуг навіть за відсутності електроенергії. Також розширено функціонал мобільних застосунків для роботи в автономному режимі та посилено захист персональних даних користувачів.

Подальший розвиток цифрової трансформації адміністративних послуг в Україні має враховувати специфіку повоєнної реконструкції. Особливу увагу слід приділити інтеграції цифрових послуг з процесами відновлення інфраструктури, документування воєнних злочинів та компенсації завданих збитків. Цифрова трансформація адміністративних послуг має стати основою для відбудови публічного управління у повоєнний період, забезпечуючи прозорість, ефективність та інклюзивність.

Таким чином, цифрова трансформація адміністративних послуг в умовах воєнного стану стала ефективною гарантією реалізації прав людини, забезпечивши безперервність надання адміністративних послуг навіть у найскладніших умовах.

Список використаних джерел:

1. База знань ООН з електронного урядування. *UN E-Government Knowledgebase.* URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine (дата звернення: 26.04.2025).
2. Міністерство цифрової трансформації України. *21+ млн українців користуються Дією*. URL: https://thedigital.gov.ua/news/21-mln-ukraintsiv-koristuyutsya-dieyu (дата звернення: 26.04.2025).
3. Державна судова адміністрація України. *Звіт про роботу Державної судової адміністрації України за 2023 рік*. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/pokazniki-diyalnosti/1233/zvit_dsa_23 (дата звернення: 26.04.2025).
4. Міністерство цифрової трансформації України. *10 мільярдів обмінів у системі Трембіта: як бігають дані між реєстрами*. URL: https://thedigital.gov.ua/news/10-milyardiv-obminiv-u-sistemi-trembita-yak-bigayut-dani-mizh-reestrami (дата звернення: 26.04.2025).
5. Міністерство цифрової трансформації України. *Без збору довідок та повторних походів у держоргани: в Дії можна змінити місце проживання ВПО та скасувати статус без участі чиновника*. URL: https://thedigital.gov.ua/news/bez-zboru-dovidok-ta-povtornikh-pokhodiv-u-derzhorgani-v-dii-mozhna-zminiti-mistse-prozhivannya-vpo-ta-skasuvati-status-bez-uchasti-chinovnika (дата звернення: 26.04.2025).
6. 24 Канал. *Знищені танки, літаки, тисячі окупантів: як народна розвідка єВорог вже 3 роки працює в окупації*. URL: https://24tv.ua/bot-yevorog-diyi-yak-pratsyuye-chat-yaku-tehniku-rosiyan-znishhili_n2772677 (дата звернення: 26.04.2025).

7. Електронна система охорони здоров'я в Україні. URL: https://ehealth.gov.ua (дата звернення: 26.04.2025).

8. Міністерства охорони здоров`я України. *В Україні збільшується кількість телемедичних консультацій*. URL: https://moz.gov.ua/uk/v-ukraini-zbilshuetsja-kilkist-telemedichnih-konsultacij (дата звернення: 26.04.2025).

9. Програма розвитку ООН. *Аналітичний звіт «Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг у 2024 році»*. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/analitychnyy-zvit-dumky-i-pohlyady-naselennya-ukrayiny-shchodo-derzhavnykh-elektronnykh-posluh-u-2024-rotsi (дата звернення: 26.04.2025).

УДК 342.7 «364»

Бундак О.А.,
кандидат історичних наук, доцент, заступник директора з науково-методичної роботи Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»» Луцький інститут розвитку людини
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4398-560X

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА СВОБОДАМИ

Ключові слова: *права людини, воєнний стан, правове регулювання, обмеження прав, міжнародні стандарти, Україна.*

Воєнний стан як особливий правовий режим, запроваджений у відповідь на загрозу національній безпеці, став потужним викликом для правової системи України. У цих умовах перед державою постає завдання не лише забезпечити обороноздатність, а й зберегти основні демократичні принципи,

серед яких – дотримання прав і свобод людини. З одного боку, на період воєнного стану допускається обмеження окремих прав, з іншого – держава зобов'язана дотримуватися принципів верховенства права, пропорційності й необхідності.

Метою даної статті є аналіз правових меж обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні, визначення проблемних аспектів правозастосування та формулювання рекомендацій щодо удосконалення правового механізму захисту прав людини.

Основи правового регулювання воєнного стану закріплені у Конституції України [1]. Так, відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції, в умовах воєнного чи надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Перелік прав, що не підлягають обмеженню, наведено у самій Конституції та в міжнародних договорах, зокрема: право на життя (ст. 27 Конституції); заборона катувань (ст. 28); право на правову допомогу (ст. 59); свобода совісті та релігії (ст. 35) тощо.

Окремим спеціальним законом є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015 [2]. У ст. 8 цього Закону визначено перелік можливих обмежень, зокрема: заборону діяльності політичних партій, обмеження пересування, запровадження комендантської години тощо.

Укази Президента про введення воєнного стану та відповідні постанови Верховної Ради України надають конкретні механізми реалізації цього режиму. Водночас варто звернути увагу на відсутність деталізації процедур оскарження дій суб'єктів владних повноважень у межах воєнного стану.

Воєнний стан є особливим правовим режимом, який запроваджується в Україні у разі збройної агресії чи загрози її здійснення. Його метою є забезпечення національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності держави. Правове регулювання воєнного стану в Україні ґрунтується на національному та міжнародному законодавстві.

Основоположним актом, що визначає засади введення воєнного стану, є Конституція України (ст. 106 п. 20**;** ст. 64; ст. 157) [1], положення якої встановлюють конституційні рамки обмеження прав людини в надзвичайних умовах і забезпечують гарантії недоторканості базових прав.

Ключовим спеціальним актом є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Він визначає: правові підстави введення воєнного стану (ст. 1, 3); порядок його запровадження Президентом України за погодженням з Верховною Радою (ст. 4); повноваження військових адміністрацій та органів влади (ст. 11–12); обмеження прав і свобод, які можуть застосовуватися (ст. 8); заходи правового режиму, зокрема: запровадження комендантської години, трудова повинність, евакуація, заборона мирних зібрань, регулювання ЗМІ тощо[2].

Цей Закон забезпечує правове підґрунтя для оперативного реагування держави на загрози національній безпеці, але й вимагає чітких гарантій проти зловживань владними повноваженнями.

Запровадження воєнного стану в Україні відбувається шляхом видання Указу Президента**,** який набирає чинності лише після його затвердження Верховною Радою. Серед найвагоміших документів: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» – у зв’язку з повномасштабним вторгненням РФ [3]; Подальші Укази Президента (№ 133/2022, № 341/2022, № 508/2022, № 875/2022 тощо) про продовження строку дії воєнного стану [4; 5]. Ці нормативні акти щонайменше кожні 90 днів подовжують дію воєнного стану, що дозволяє легітимно підтримувати режим у межах конституційного порядку.

Слід відзначити ряд Актів Кабінету Міністрів України та військових адміністрацій, що деталізують механізми реалізації правового режиму [6]. Ці акти часто мають локальний характер та діють у межах певних регіонів або міст.

Нормативно-правове забезпечення воєнного стану в Україні становить цілісну, але складну систему актів різного рівня – від Конституції до указів

Президента та рішень місцевих військових адміністрацій. Основним завданням є забезпечення правомірності обмежень прав людини та збереження балансу між безпекою і правовими гарантіями. В умовах затяжного воєнного стану особливо актуальним є постійний моніторинг правозастосування і дотримання принципу пропорційності.

Проте навіть під час воєнного стану Україна зобов'язана дотримуватися міжнародних зобов'язань: Стаття 15 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод дозволяє державам відступати від окремих зобов'язань, але лише за суворої необхідності; Стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права встановлює умови, за яких можливі такі відступи [7; 8].

Відповідно до цих норм, Україна 1 березня 2022 року повідомила Раду Європи та ООН про тимчасове обмеження ряду прав відповідно до Конвенції і МПГПП (в офіційному листі Міністерства закордонних справ України). При цьому збережено дію гарантій основоположних прав, зокрема недоторканості від катувань, права на життя, свободи совісті.

Міжнародні стандарти прав людини під час надзвичайного стану встановлюють чіткі межі обмежень і гарантії недоторканості базових прав. Для України, яка діє в умовах збройної агресії, дотримання цих норм не лише засвідчує її прихильність до верховенства права, а й підсилює довіру міжнародної спільноти. Забезпечення відповідності внутрішніх рішень міжнародним зобов'язанням є визначальним для легітимності дій держави в кризових умовах.

Проте на практиці в нашій державі під час воєнного стану було запроваджено численні обмеження: комендантська година, обмеження на виїзд за кордон для чоловіків, обмеження свободи мирних зібрань тощо. Частина цих заходів, хоч і має підстави у чинному законодавстві, викликає запитання щодо їх правомірності. Серед проблем варто виокремити: відсутність єдиної судової практики щодо правомірності обмежень; складність оскарження дій військових адміністрацій або командирів; дефіцит прозорості

та обґрунтування підстав для окремих обмежень (наприклад, заборона журналістам висвітлювати окремі теми) тощо.

Звідси висновок, що в умовах воєнного стану в Україні питання обмеження прав і свобод людини набуває особливої актуальності, адже баланс між національною безпекою та дотриманням міжнародних зобов'язань з прав людини є складним завданням. Попри передбачену можливість тимчасових обмежень, на практиці виникають численні проблеми правозастосування, неоднозначності тлумачень і ризики зловживання владними повноваженнями.

На нашу думку, для забезпечення балансу між національною безпекою та правами людини в умовах воєнного стану необхідно: внести зміни до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», чітко визначивши перелік можливих обмежень і механізм їх оскарження; забезпечити підвищену прозорість рішень, які стосуються прав людини, зокрема через обов'язкову публікацію правових актів; посилити роль Уповноваженого ВРУ з прав людини у здійсненні контролю за дотриманням прав під час воєнного стану; проводити навчання для працівників органів влади щодо міжнародних стандартів прав людини в умовах надзвичайного стану.

Сучасні реалії, зумовлені збройною агресією проти України, висвітлили численні прогалини у правовому регулюванні захисту прав людини в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема під час воєнного стану. Актуальність удосконалення цієї сфери обумовлюється не лише необхідністю дотримання зобов'язань України за міжнародними договорами, а й внутрішнім запитом на верховенство права, демократію та справедливість.

Напрями вдосконалення правового регулювання захисту прав людини в умовах воєнного стану мають охоплювати не лише оновлення законодавчої бази, а й підвищення ефективності інституцій, впровадження міжнародних стандартів, прозорість управлінських рішень і правову просвіту населення. Такий комплексний підхід дозволить Україні не лише подолати виклики сучасної війни, а й посилити свою демократичну правову систему.

Воєнний стан – це правовий інструмент, який у надзвичайних обставинах дозволяє державі забезпечити оборону і порядок, проте його застосування не повинне перетворюватися на легалізацію порушення основоположних прав людини. Законодавець та правозастосувачі мають діяти в межах, визначених Конституцією та міжнародним правом. Водночас громадянське суспільство й правозахисні інститути мають відігравати активну роль у забезпеченні контролю за дотриманням прав людини навіть в умовах надзвичайної ситуації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звертання 01.04.2025)
2. Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (№ 389-VIII від 12.05.2015). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
3. Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні. URL : https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397
4. Указ Президента № 133/2022, про продовження строку дії воєнного стану. URL : https://www.president.gov.ua/documents/1332022-41737
5. Указ Президента України № 145/2024 від 6 травня 2024 року «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», затверджений Постановою ВРУ № 3640-IX від 8 травня 2024 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/271/2024#Text
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 № 179-р «Про організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2022-%D1%80/sp:max100#Text
7. Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

8. Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

9. Jфіційному листі Міністерства закордонних справ України. URL : https://suspilne.media/734457-ukraina-podala-do-radi-evropi-zaavku-pro-castkove-prizupinenna-deakih-punktiv-konvencii-z-prav-ludini/

Видрич К.В.,
студентка 1 курсу факультету №2, Криворізького науково-навчального інституту, Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг, Україна
Науковий керівник:
Дацюк Т.К.,
к.і.н., доцент кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності ,факультету №2, Криворізького науково-навчального інституту, Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг, Україна

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Ключові слова: *правова держава, політична система, інституційні механізми, ефективність правової держави, розвиток політичної системи.*

Сучасний етап розвитку суспільства відзначається зростанням усвідомлення важливості правової держави як фундаменту стабільного, справедливого та прогресивного існування. У контексті динамічних політичних змін, які охоплюють як утверджені демократії, так і країни, що перебувають у процесі демократизації, питання ефективного функціонування правової держави стає особливо актуальним. Формування й розвиток правової

держави – це цілеспрямований та постійний процес, тісно пов’язаний із трансформацією політичної системи, її здатністю адаптуватися, вдосконалюватися та відповідати на внутрішні й зовнішні виклики. Фактори, які від зміни політичної конфігурації, поява нових суб’єктів і ідеологій, а також рівень політичної культури суспільства, суттєво впливають на ефективність інституційних механізмів у забезпеченні правової держави. Еволюція соціальних відносин, виникнення сучасних загроз і викликів, а також прагнення до європейської інтеграції примушують безперервно переосмислювати й оновлювати функціонування правових інститутів. Як зазначає Н. М. Пархоменко, ефективність правової держави значною мірою залежить від здатності інституційних механізмів адаптуватися до нових реалій та забезпечувати належне регулювання суспільних відносин на якісно новому рівні [1].

Ефективність правової держави значною мірою залежить від надійності та працездатності механізмів, що забезпечують верховенство права, захист прав і свобод людини й громадянина, а також ефективну діяльність державного апарату. У контексті постійної еволюції політичної системи ці механізми стають визначальними для підтримання стабільності, передбачуваності та легітимності державної влади. Українські науковці, зокрема П. М. Рабінович, наголошують, що правова держава характеризується пануванням права, де діяльність усіх органів, посадових осіб і громадян ґрунтується та здійснюється в межах закону. [2] Тому саме інституційні механізми служать основним інструментом для реалізації цього принципу на практиці.

Одним із фундаментальних інституційних механізмів є поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову. У статті 6 Конституції України [3] закріплений даний принцип, визначаючи, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Ця конституційна норма закладає основу для системи стримувань і противаг, запобігаючи концентрації влади в одних руках та створюючи умови для

взаємного контролю між різними гілками влади. Реальна ефективність зазначеного принципу залежить від наявності дієвих інституційних механізмів, що забезпечують функціональну незалежність кожної гілки влади та їхню спроможність до самостійного здійснення своїх повноважень. Як слушно зазначає Л. Ю. Василенко, інституційна спроможність гілок влади, їхня здатність ефективно виконувати покладені на них функції, є ключовим фактором забезпечення балансу влади та запобігання домінуванню однієї гілки над іншими. [4]

Ключовим аспектом системи поділу влади виступає незалежна судова влада, яка гарантується Конституцією України та спеціальним законодавством, зокрема Законом "Про судоустрій і статус суддів". Важливими механізмами забезпечення її незалежності є незмінюваність і недоторканність суддів, спеціальний порядок їх призначення та звільнення, а також автономність судової влади в питаннях організаційного й фінансового забезпечення. Як підкреслює О. В. Петришин, лише за наявності дійсно незалежної судової влади принцип поділу влади може ефективно виконувати свою функцію гаранта правової держави та захисту прав і свобод людини. [6] Згідно зі статтею 150 Конституції України, Конституційний Суд вирішує питання про відповідність Конституції законів та інших правових актів, забезпечуючи тим самим верховенство Основного Закону в правовій системі. конституційний контроль є ключовим механізмом захисту конституційного ладу та запобігання прийняттю неконституційних рішень, що можуть підірвати основи правової держави. Не менш значущим є інститут незалежної судової влади**,** визначений Законом України "Про судоустрій і статус суддів"**.** С. В. Шевчук акцентує на тому, що незалежний та справедливий суд є гарантом захисту прав і свобод громадян, а також ефективного правозастосування [7]. Процедури добору, призначення, звільнення суддів, їхня матеріальна та соціальна забезпеченість мають бути організовані таким чином, щоб мінімізувати будь-який зовнішній вплив на їхню діяльність.

Одним із ключових аспектів розвитку політичної системи, який суттєво впливає на ефективність функціонування правової держави, є процес децентралізації. Законодавчо закріплена передача значних повноважень і ресурсів на рівень місцевого самоврядування, підкріплена відповідними інституційними механізмами, покликана сприяти підвищенню відповідальності влади перед громадою, поліпшенню якості публічних послуг та зміцненню основ місцевої демократії. Водночас, як зазначає Ю. П. Битяк, успішність децентралізації як чинника зміцнення правової держави залежить від створення ефективних механізмів контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування та запобігання зловживанням владою на місцевому рівні. [8]

У процесі розвитку політичної системи значну роль відіграють інституційні механізми, спрямовані на забезпечення прозорості й підзвітності органів державної влади. Серед таких механізмів можна виділити законодавчі норми щодо обов'язкового оприлюднення інформації про діяльність державних установ (Закон України "Про доступ до публічної інформації" [9]), функціонування антикорупційних органів (Закон України "Про запобігання корупції" [10]), а також підтримку інститутів громадянського суспільства, які здійснюють громадський контроль за владою. На думку М. І. Хавронюк, ключовим чинником зміцнення правової держави та підвищення довіри громадян до державних інституцій є ефективна антикорупційна політика і надійні механізми виявлення й покарання корупційних порушень [11].

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства зростає значення інституційних механізмів, які спрямовані на впровадження електронного урядування та здійснення цифрової трансформації в державному управлінні. Використання новітніх інформаційних технологій у роботі державних органів покликане забезпечити більшу прозорість, доступність і результативність їхньої діяльності, а також сприяти зниженню бюрократії та мінімізації корупційних ризиків. Прийняття Закону України "Про основні засади кібербезпеки України" [12] разом з іншими нормативно-правовими

актами у цій галузі є важливим кроком на шляху до становлення цифрової правової держави.

Отже, інституційні механізми є важливою частиною ефективного функціонування правової держави у контексті формування та еволюції політичної системи. Їхня належна структура, постійне удосконалення та суворе дотримання створюють основу для забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод громадян, а також стабільного розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1. Пархоменко, Н. М. Адаптивність правової системи України до європейських стандартів: теоретико-методологічні засади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2016. *Серія «Право»*, (37(2)), 94-98.

2. Рабінович, П. М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-те, зі змінами. *Львів: Край*. 2007. 192 с. URL: https://lvivpravo.at.ua/_ld/3/312__.-2007-_____-2.pdf

3. КонституціяУкраїни.URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text Закон України від 01.01.2020 р. 254к/96-ВР.

4. Василенко, Л. Ю. Інституційна спроможність органів державної влади в контексті європейської інтеграції України. *Публічне право,* (3). 2019.

5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. Дата оновлення: 25.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 07.05.2025).

6. Петришин, О. В. Незалежність судової влади як конституційний принцип: теоретико-правовий аспект. *Вісник Національної академії правових наук України*, (4). 2017. URL: https://ccu.gov.ua/library/fiter/5734

7. Шевчук, С. В. Судова правотворчість*:* теоретичні та практичні аспекти. *Київ: Юридична думка.* 2017.

8. Битяк, Ю. П. Децентралізація державної влади в Україні: теоретико-правові аспекти. *Право і суспільство*, (5). 2018.

9. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. Дата оновлення: 08.10.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text (дата звернення: 07.05.2025).

10. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. Дата оновлення: 04.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 07.05.2025).

11. Хавронюк, М. І. Курс антикорупційного законодавства України. *Київ: Юрінком Інтер.* 2019.

12. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 липня 2017 року № 2163-VIII. Дата оновлення: 20.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text (дата звернення: 07.05.2025).

Волік В.В.,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри права
Маріупольський державний університет
v.volik@mu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-1344-9486
Цикура Д.,
1 курс, другий (магістерський) рівень вищої освіти, денна форма навчання, освітня програма «Право»
Маріупольський державний університет
ORCID: 0009-0000-9588-2218

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Принцип верховенства права є однією з основоположних засад, яка формує концептуальні підвалини демократичного правопорядку. Його значення проявляється як у процесі правотворення, так і під час реалізації та тлумачення норм права. Незважаючи на свою центральну роль, поняття «верховенства права» не має універсального, однозначного визначення у

науковій літературі – як в українській, так і в міжнародній. Це зумовлено тим, що воно охоплює широкий спектр правових і моральних ідей, змінюється залежно від конкретного контексту та завжди несе в собі гнучкий зміст.

У преамбулі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод принцип верховенства права фігурує як спільна цінність держав-учасниць, що підкреслює його ключову роль у європейському правовому просторі. У цьому контексті особлива роль належить Європейському суду з прав людини (ЄСПЛ), який через свою судову практику послідовно наповнює цей принцип конкретним правовим змістом, роблячи його дієвим інструментом захисту прав і свобод людини.

Наукові дослідження, присвячені аналізу позиції ЄСПЛ щодо верховенства права, а також уточненню на цій основі його змісту та складових елементів, свідчать про актуальність цього питання. Враховуючи наведене, можна виокремити праці таких науковців, як В.В. Волік, Д.Ю. Коляденко, І.В. Стаднік, О. Крижовою та В. Темченко.

У рішеннях ЄСПЛ простежується системний підхід до застосування принципу верховенства права. Зокрема, Суд послідовно наголошує на необхідності дотримання ключових ідей демократичного устрою, правової передбачуваності та обмеження дискреції органів державної влади. Втручання у здійснення прав людини розглядається ЄСПЛ крізь призму відповідності трьом основним принципам: «необхідно у демократичному суспільстві», «згідно із законом», «правомірної мети» [3, с. 68–69].

Загалом можна припустити, що позиція ЄСПЛ відповідає усталеній міжнародно-правовій традиції, згідно якої принцип верховенства права характеризується шляхом виокремлення його основних складових, а саме:

- доступність закону (в тому значенні, що закон має бути зрозумілим, чітким та передбачуваним);

- питання юридичних прав мають бути вирішені нормами права, а не на основі дискреції;

- рівність перед законом;

- влада має здійснюватися у правомірний, справедливий та розумний спосіб;

- права людини мають бути захищені;

- мають бути забезпечені засоби для розв'язання спорів без надмірних матеріальних витрат чи надмірної тривалості;

- суд має бути справедливим;

- дотримання державою як її міжнародно-правових обов'язків, так і тих, що зумовлені національним правом [2, с. 545].

І тут слід погодитися з П. Рабіновичем, що позиція ЄСПЛ ґрунтується на принципах «інтегрального» підходу до розуміння змісту верховенства права, який традиційно ухиляючись від вичерпного пояснення цього терміна-поняття, постійно додає до його змісту нові «значущі елементи». Завдяки цьому верховенство права виступає як динамічне явище, що забезпечує комплексний захист прав людини, на основі взаємодії і взаємозалежності окремих складових зі свободою людини, її інтересами і потребами. Тобто, специфіка позиції ЄСПЛ проявляється в тому, що кожен з вказаних елементів отримує своє тлумачення не лише у відповідності до ЄКПЛ, а і з врахуванням особливостей конкретної справи, що дозволяє значно розширити «рамки», додати нових «відтінків» до загальної доктрини верховенства права [1, с.189].

Так, у рішенні ЄСПЛ від 10 грудня 2009 року у справі «Михайлюк та Петров проти України», Суд акцентує увагу на тому, що втручання в права повинно мати законну підставу, бути передбаченим національним законодавством, яке має бути доступним і зрозумілим для особи. Тим самим підкреслюється особлива роль законності та юридичної визначеності як елементів верховенства права, звертається увага на те, що якість законодавства, тобто його чіткість та відповідність принципам права, є необхідною умовою їх забезпечення [2, с. 546].

У справі «Христов проти України» від 19 лютого 2009 року ЄСПЛ підкреслює принцип юридичної визначеності як складову права на справедливий суд. Зокрема, вказано, що остаточні судові рішення мають

залишатися обов'язковими й незмінними (принцип res judicata), і перегляд справи не може бути засобом повторного судового процесу лише через наявність альтернативної думки [1, с. 190].

Також у контексті аналізу принципу верховенства права у практиці ЄСПЛ варто згадати рішення у таких справах, як, наприклад, «Совтрансавто-Холдинг проти України», де Суд констатує порушення права заявника на справедливий і відкритий розгляд незалежним судом у світлі принципу верховенства права, «Горнсбі проти Греції», а також «Брумареску проти Румунії» [2, с. 547].

Ці рішення демонструють, що забезпечення верховенства права залежить насамперед від належної якості законодавства, яке має бути доступним, зрозумілим, а його застосування – передбачуваним. Законодавчі положення повинні чітко визначати повноваження державних органів і не допускати свавілля.

Таким чином, практика ЄСПЛ свідчить про те, що принцип верховенства права складається з низки взаємозалежних елементів: законності, юридичної визначеності, справедливості правосуддя, дотримання прав і свобод людини. Хоча перші три аспекти відображають класичне формальне розуміння цього принципу, ЄСПЛ розвиває також його матеріальну складову, в якій акцент робиться на пріоритетності прав людини та їхньому ефективному захисті. Це дозволяє говорити про унікальну особливість тлумачення принципу верховенства права в рамках конвенційної системи – як інструменту юридичного оформлення природно-правової доктрини.

Список використаних джерел:

1. Коляденко Д.Ю. Принцип верховенства права у практиці Європейського суду з прав людини / Д.Ю. Коляденко ; наук. кер. І.В. Стаднік // Розвиток сучасної науки: актуальні питання теорії та практики : матеріали ІІІ Всеукр. студент. наук. конф., м. Харків, 19 трав. 2023 р. / ГО «Молодіжна

наукова ліга». – Вінниця : ГО «Європейська наукова платформа», 2023. – С. 189–190.

2. Крижова О. Принцип верховенства права у практиці Європейського суду з прав людини / Оксана Крижова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки : збірник наукових праць. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. – № 865. – С. 544–549.

3. Темченко В. Принцип верховенства права у практиці Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України / В. Темченко // Вісник Академії управління МВС. – 2007. – № 1. – С. 68–74.

Гловюк І.В.,
докторка юридичних наук, професорка, Заслужена юристка України,
членкиня Ради комітету з питань кримінального права та процесу НААУ, членкиня Комітету із конституційного правосуддя та прав людини Ради адвокатів Одеської області
https://orcid.org/0000-0002-5685-3702

ДОКАЗУВАННЯ СЕКСУАЛЬНИХ ДОМАГАНЬ ЗА СТАТТЕЮ 173-7 КУПАП: ПИТАННЯ ПРАКТИКИ

Визначення сексуального домагання як адміністративного правопорушення сформульовано у ст. 173-7 КУпАП як умисне вчинення проти бажання особи образливих, принизливих дій сексуального характеру, виражених вербально або невербально (слова, жести, рухи тіла), у тому числі з використанням електронних комунікацій.

ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»	ст. 40 Стамбульської конвенції

дії сексуального характеру (що не посягають на статеву свободу чи статеву недоторканість особи), виражені вербально, невербально або фізично (слова, жести, рухи тіла, доторкування, поплескування або інші аналогічні дії), які ображають чи принижують гідність особи та можуть супроводжуватися створенням щодо неї залякувального, ворожого або образливого, принизливого середовища (ситуації)	форма небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, метою або наслідком якої є порушення гідності особи, зокрема шляхом створення залякувального, ворожого, принизливого або образливого середовища

Доказування сексуальних домагань є викликом для правової системи, зважаючи на новизну цієї статті КУпАП. При аналізі предмету доказування важливо враховувати (з урахуванням специфіки диспозиції ст. 173-7 КУпАП, що коментар до Стамбульської конвенції визнає, що будь-які форми поведінки такого роду повинні мати сексуальний характер, для того щоб на них поширювалося це положення. Крім того, будь-яка зазначена поведінка повинна бути небажана для жертви, тобто її має нав'язувати правопорушник. А ще всі зазначені діяння повинні мати на меті або своїм наслідком приниження гідності жертви. Це відбувається у тих випадках, коли подібна поведінка створює середовище залякування, ворожості, принизливості, ганьблення, ображання [1, с. 132]. Слід погодитись і з думкою, що в контексті документування даного виду правопорушень, крім визначення форми домагань, має значення те, що дії: 1) є умисними; 2) вчинені проти бажання особи; 3) є образливими, принизливими; 4) мають сексуальний характер [2, с. 83]. Відмітимо, що є випадок, коли було закрито провадження у зв`язку з відсутністю складу правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 173-7 КУпАП, оскільки у засіданні було встановлено, що спілкування у мобільному додатку

«Telegram» шляхом переписки між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 та відправлення голосових повідомлень один одному здійснювалося за взаємною згодою. Вказані обставини не заперечували ОСОБА_1 та ОСОБА_2 у судовому засіданні (хоча потерпіла ОСОБА_2 у судовому засіданні просила притягнути ОСОБА_1 до адміністративної відповідальності) [3]. Зважаючи на відсутність у постанові змісту листування, встановити наявність образ чи приниження у повідомленні з її змісту неможливо.

Стосовно судових рішень, є слушні висновки, що суть протиправного діяння повинна точно відповідати ознакам складу адміністративного правопорушення, зазначеним у статті 173-7 КУпАП, тобто необхідно вказати не сам факт вчинення сексуального домагання, а описати об'єктивну сторону (сукупність ознак, які характеризують зовнішній прояв зазначеного адміністративного правопорушення). Крім того важливим при кваліфікації даного правопорушення є факт згоди чи не згоди [4, с. 137]. Є поодинокі випадки, коли належним чином не описано об'єктивну сторону [5; 6], на що вже зверталася увага [7].

Згідно ст. 251 КУпАП, доказами в справі про адміністративне правопорушення, є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються протоколом про адміністративне правопорушення, поясненнями особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновком експерта, речовими доказами, показаннями технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, у тому числі тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також працюючими в автоматичному режимі, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, у тому числі тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, протоколом

про вилучення речей і документів, відомостями та інформацією з Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів, а також іншими документами.

Аналіз наявних у ЄДРСР постанов вказує на те, що основними джерелами доказів є такі:

- протокол про адміністративне правопорушення [8; 9; 10];
- рапорт [8; 9; 11];
- заява про вчинення правопорушення [9; 11; 12];
- пояснення [8; 9; 11];
- документи (листи [8], результати психологічного обстеження [11], витяг з ІПНП України електронного рапорту [9], довідка [6], копія паспорта [6]; копія свідоцтва про народження [6]);
- протокол прийняття заяви про кримінальне правопорушення та іншу подію [6; 13];
- відеозапис з місця події [9]; відеозапис з боді камер працівників поліції [13]; відеозаписи, що містяться на DVD-диску [14];
- дані роздруківки переписки з мобільного телефону [5]; скріншоти з екрана мобільного телефона [15].

Стосовно таких джерел доказів, як відеозапис з місця події [9]; відеозапис з боді камер працівників поліції [13]; відеозаписи, що містяться на DVD-диску [14]; дані роздруківки переписки з мобільного телефону [5]; скріншоти з екрана мобільного телефона [15], - важливо зазначити, що в аналізованих постановах немає обговорення їх допустимості з позицій відомого рішення КСУ від 12 жовтня 2011 року № 12-рп/2011. Утім, є приклади з постанов стосовно домашнього насильства, де практика оцінки допустимості є протилежною [16]. Про недопустимість формального підходу до цього питання вже зверталася увага у доктрині кримінального процесу [17].

У одній з постанов є таке формулювання: «Крім визнання вини ОСОБА_1, доведені обставини вчинення адміністративного правопорушення, вина його стверджується матеріалами адміністративної справи, а саме: заявою

та поясненнями ОСОБА_2 , поясненнями ОСОБА_1, іншими матеріалами справи [12]. Зважаючи на те, що визнання винуватості немає у переліку джерел доказів, а джерелом доказів є пояснення, вжите формулювання видається неточним.

Утім, більше зауважень викликає формулювання «іншими матеріалами справи» [12] або «вина ОСОБА_1 у вчиненні правопрушення за ст.173-7 ч.1 КУпАП доведена матеріалами справи, дослідженими в судовому засіданні» [18]. Такі формулювання ніяк не уточнюють, про які джерела доказів йдеться, і яка інформація стосовно винуватості особи там міститься. Це ставить під сумнів досягнення стандартів обґрунтованості судового рішення. Прикметно, що формулювання «вина ОСОБА_1 у вчиненні правопрушення за ст.173-7 ч.1 КУпАП доведена матеріалами справи, дослідженими в судовому засіданні» [18] було застосовано у провадженні, де особа, яка притягалася до адміністративної відповідальності, винуватість не визнала.

Отже, вчинення сексуальних домагань підтверджується доволі широким переліком джерел доказів, серед яких найпоширенішими є протоколи, пояснення та документи, що цілком очікувано та обумовлено специфікою адміністративного правопорушення. Задля забезпечення обґрунтованості судових рішень важливим є уникнення надто лаконічних формулювань щодо підтвердження винуватості матеріалами, оскільки мають бути зазначені конкретні матеріали та інформація, яка у них міститься.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Відкрита для підпису в Стамбулі (Туреччина) 11 травня 2011 р. та пояснювальна доповідь. URL: https://rm.coe.int/1680093d9e

2. Ковальова О.В. Сексуальні домагання: відповідальність та профілактика. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. №4. С. 80-86. DOI https://doi.org/10.32850/sulj.2024.4.14

3. ЄДРСР. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124300154

4. Пісоцька К.О. Адміністративна відповідальність за статтею 173-7 КУпАП – сексуальне домагання: аналіз перших судових рішень. DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-487-3-37

5. ЄДРСР. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125184265

6. ЄДРСР. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125213680

7. Главюк І. Практика адміністративної відповідальності за сексуальні домагання: перші проблеми. URL: https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/praktika-administrativnoyi-vidpovidalnosti-za-seksualni-domagannia-persi-problemi

8. ЄДРСР. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126431857

9. ЄДРСР. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124443801

10. ЄДРСР. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124713703

11. ЄДРСР. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126217802

12. ЄДРСР. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124757377

13. ЄДРСР. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124762527

14. ЄДРСР. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125235764

15. ЄДРСР. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125684177

16. Главюк І. Форми насильства: фізичне, психологічне, економічне. Як довести факт кожного з перелічених різновидів насильства? URL: https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/formy-nasylstva-fizychne-psyhologichne-ekonomichne-yak-dovesty-fakt-kozhnogo-z-perelichenyh-riznovydiv-nasylstva

17. Hloviuk I., Zavtur V., Zinkovskyy I., Fedorov I. The use of video and audio recordings provided by victims of domestic violence as evidence. Соціально-правові студії/Social & Legal Studios. 2024. Vol. 7. № 1. Pp. 145-154. doi: 10.32518/sals1.2024.145.

18. ЄДРСР. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125313988

Honcharov A.V.,
Candidate of Law, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Intellectual Property and Private Law
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2430-2789

ON THE ISSUE OF IMPROVING SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION IN UKRAINE

Currently, Ukraine is experiencing a period of its formation as a democratic and legal state, the foundation for the development of a social state is being laid. The latter must create conditions for providing citizens with work, redistribute income, provide the population with a living wage through the state budget, promote the formation of the middle class, protect wage labor, take care of education, culture, family, health care, improve social security, etc. [1, p. 126].

One of the social rights that the state guarantees and must ensure is the right to social protection. The concept of «social protection» in our country began to be widely used only at the stage of transition to market relations. It replaced the concept of «social security», which was used in the Soviet economy, characterizing a specific organizational and legal form of social protection, which was carried out directly by the state.

A characteristic feature of the current state of the legal system of Ukraine is that it is constantly being updated, experiencing complex processes and conditions of democratic transformation. With the change in political orientations and prospects of state and political life, legal perspectives and values have changed accordingly, which forced the authorities and society as a whole to embark on the path of reforms, creative searches and hopes.

It is necessary to state that Ukraine has once again found itself at a historical crossroads. We are talking about a choice on which the further fate of the Ukrainian people depends: either to continue the disorderly movement, political confrontation, enrichment of some at the expense of impoverishment of others, the consequences of which are the loss of human, scientific, technical and humanitarian potential, fragmentation and disintegration, or to consolidate society and authorities, form an effective model of social protection of the population and work together to achieve the set goals.

In general, the formation of market relations in Ukraine is accompanied by a significant aggravation of social issues [2, p. 31].

The specifics of the modern Ukrainian state are the remnants of the administrative system, its high level of corruption and the lack of a civil society that should balance the power of the state apparatus and control its activities. This leads to the urgent need to establish trusting relations between the state, business and the public, to delimit and clearly fix the responsibilities of these subjects.

The goals and objectives of the interaction between the state and society must be clearly formulated, defined in time, measurable, understandable to society and supported by it. Failure to meet these conditions will doom any attempts to modernize the mechanisms of social protection of the population to failure.

The state is responsible for determining social protection strategies, in particular regarding income, the labor market, the formation and realization of human potential, social stratification and integration of society, and the development of civil society. The implementation of these strategies involves the formation of adequate mechanisms, including:

- primary and secondary redistribution of income;
- establishing and ensuring social standards and state guarantees;

- making investments in human development, primarily by ensuring access to high-quality educational, medical and social services for all segments of the population;

- supporting the financial capacity of the system of mandatory state social insurance;

- regulating social and labor relations.

As noted above, social protection law is currently developing on the basis of new concepts and principles. Its scope includes new social relations that were not previously included in the area of legal regulation. From the time Ukraine gained independence to the present day, perhaps no other branch of law has undergone such radical changes.

The imperfection of legislative mechanisms leads to a decrease in the economic activity of the population and the consolidation of dependent sentiments in society.

Summarizing the above, it seems possible to summarize that in modern conditions in Ukraine, the problems of social protection are among the most urgent.

Conclusions. Thus, a difficult situation has arisen in Ukraine in the field of social protection of the population, the solution of which requires the application of immediate measures to optimize the state's social policy through the introduction of innovative social technologies, the use of alternative sources of provision and financing of social services, the application of a comprehensive system of social procurement, the improvement of modern legislation in this area, etc.

Literature:

1. Goncharov A. V. The concept of social protection // Entrepreneurship, economy and law. 2009. No. 10. P. 126-129.

2. Bolotina N. B. The law of social protection of Ukraine: a textbook. 2nd ed. Kyiv: Knowledge. 2008. 663 p.

Гузенко О.П.,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри господарсько – правових дисциплін та економічної безпеки
Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4002-2629

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВ ТА ЗАХИСТУ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Ключові слова: *дитина, права та захист дитини, воєнний конфлікт, воєнний стан, забезпечення.*

Наразі в Україні гостро стоїть питання вдосконалення законодавчого забезпечення прав та захисту дитини (далі – Пр. Зх. Дт.). Наявні воєнні дії в Україні негативно впливають на життєдіяльність всіх громадян суспільства, особливо найменш захищеними виступають представники молодого покоління. Воєнний конфлікт несе руйнівний вплив на дитяче життя, котре зазнає як фізичних, так і психологічних травм до перешкод у доступі до освіти та охорони здоров'я. Постає питання задіяна державних та недержавних механізмів Пр. Зх. Дт, а також активізувати роботу та взаємозв’язок з міжнародними організаціями, котрі переймаються даними проблемами. Беззаперечним є той факт, найбільш проблематичною сферою, в системі Пр. Зх. Дт., залишається питання довгострокової підтримки та процесів психологічної реабілітації дітей, які пройшли евакуацію з зон бойових дій та відчули на собі негативний вплив воєнних загроз. Затяжний воєнний конфлікт в Україні становлять серйозну загрозу для фізичного, психічного та соціального розвитку дітей, впливаючи на всі аспекти їхнього життя, що підкреслює сучасність обраного напрямку вивчення.

Важливо зазначити, що вітчизняні вчені доволі активно займаються питаннями Пр. Зх. Дт., котрі опинилися в надзвичайних умовах воєнного

конфлікту. Так, Т.В. Волошанівська [1] доволі широко розкриває питання забезпечення Пр. Зх. Дт під час воєнного стану. В свою чергу, В.В. Чернобук [2] досліджує поставлену проблему в контексті міжнародного досвіду та українських реалів. Захист прав дитини під час військових дій в Україні висвітлюють у своїй праці Д. А.Зінченко та В.М. Сидоренко [3]. До цього І.Коваль [4] підходить до питання з позиції обґрунтування не лише прав, а, й законних інтересів дітей під час війни. Віддаючи належне науковим розробкам вітчизняним вченим питання Пр. Зх. Дт залишається актуальним, в умовах воєнного конфлікту в Україні та потребує додаткового більш поглибленого дослідження.

Нагадаємо, що ч. 1 ст. 52 Конституції України[передбачає рівність дітей у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.. Як зазначають В.А. Шатіло та А.Д. Мусієнко[5, с.66] «…з огляду на динамічний характер конституційних прав дитини (далі – ПЛ) можна виділити їх три рівні в умовах воєнного стану» . Науковці пропонують, з огляду на воєнний стан в країні, визначати наступні рівні ПД [5, с.66]:

– по – перше, ПД у широкому розумінні, котрі визначаються розділом ІІ Конституції України в контексті прав людини;

– по – друге, ПД у вузькому розумінні у контексті прав, зумовлених особливостями віку, котрі зумовлені саме воєнним станом: право на статус біженця,

– по – третє, ПД на захист у збройному конфлікті, який включає в себе дотримання стосовно такої особи норм гуманітарного права (заборона залучення дітей до воєнних дій, заборони депортації, право на участь у заходах для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою збройних конфліктів) [5, с.66].

Зокрема, ст. 7 Сімейного кодексу України[6] відображає принцип пріоритетності прав та інтересів дитини. Законодавець у правовому акті звернув увагу на те, що «…дитина має бути забезпечена можливістю

здійснення її прав, установлених Конституцією України, Конвенцією про права дитини, іншими міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини».

Окрім цього, доцільно звернутися до Закон України «Про охорону дитинства» [7] визначає, що «…забезпечення найкращих інтересів дитини – дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити». Законодавець ч.1 ст 12 Закон України від 26.04.2001 № 2402-III[7] «…на кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобовязані виховувати дитину, піклуватися про її здоровя, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці».

Слушною є думка В.А. Шатіло та А.Д. Мусієнко[5, с.66] стосовно того, що «…універсальним міжнародним стандартом забезпечення ПД як у мирний час, так і під час воєнного стану є Конвенція ООН про ПД». Важливо підкреслити той факт, що ратифікувавши Конвенцію ООН про ПД, Україна взяла на себе низку зобов'язань стосовно «…вжиття заходів для боротьби з незаконним переміщенням і неповерненням дітей із-за кордону (ст. 11); захисту дитини від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень (ст. 34); вжиття заходів щодо відвернення викрадень дітей, торгівлі дітьми чи їх контрабанди в будь-яких цілях і в будь якій формі (ст. 35); забезпечення того, щоб жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження чи покарання, не була позбавлена волі незаконним або свавільним

чином, отримала право на негайний доступ до правової та іншої відповідної допомоги, а також на гуманне ставлення до кожної позбавленої волі дитини і повагу до гідності її особи з урахуванням потреб осіб її віку (ст. 37)» [5, с.66].

У 2021 році в Україні була прийнята Національна стратегія у сфері прав людини[9]. Законодавець параграф 18 даного правового акту «Забезпечення прав дитини» визначив встановив ключові завдання в системі Пр. Зх. Дт «…удосконалити законодавство у сфері охорони дитинства з метою запровадження ефективних механізмів забезпечення Пр. Зх. Дт; посилити спроможність органів місцевого самоврядування щодо забезпечення та Пр. Зх. Дт, підтримки сімей з дітьми; запровадити доступні медичні, освітні, соціальні, юридичні послуги, що базуються на забезпеченні Пр. Зх. Дт; створити умови для недопущення безпосередньої участі дітей у збройних конфліктах, розробити механізм надання пільг та соціальних гарантій дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів тощо»[9].

Враховуючи ситуацію в країні законодавцем у 2022 році було прийнято дві постанови КМУ «Про внесення змін до деяких постанов КМУ щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» та «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану». Серед нормативно – правових документів України в системі Пр. Зх. Дт варто також зазначити Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 22.03.2022 року № 496 « Деякі питання надання первинної медичної допомоги в умовах воєнного стану».

Таким чином, в Україні в умовах війни продовжується вирішення питань в системі захисту Пр. Зх. Дт. Законодавець вирішує питання шляхом впровадження правових ініціатив відповідно до положень міжнародно-правових документів. Ключовим завданням для Україні є вдосконалення існуючих правових норм, в систем Пр. Зх. Дт., для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка перебуває в зоні збройних конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Волошанівська Т.В. Забезпечення прав та свобод дитини під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. №1. С.598-600.

2.Чернобук В.В. Захист прав дитини в умовах воєнних конфліктів: міжнародний досвід та Українські реалії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Випуск №2. С. 1291-1295.

3. Зінченко Д. А. Сидоренко В. М. Захист прав дитини під час військових дій в Україні: матеріали Всеукраїнської науково - практичної конференції молодих вчених «*Наука в умовах воєнного стану: пошуки, проблеми, перспективи розвитку*» (м. Дніпро, 3 трав. 2023 року). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 214-216.

4. Коваль І. Захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки».* 2023. № 2 (38). С.66-71.

5.Шатіло В. А., Мусієнко А. Д. Конституційні права дитини і міжнародні стандарти їх захисту в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023 №2.С.64-67.

6.Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року. № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text. (дата звернення: 02.05.2025).

7.Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text. (дата звернення: 02.05.2025).

8.Конвенція про права дитини: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/995_021#Text (дата звернення: 02.05.2025).

9. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text (дата звернення: 02.05.2025).

Гурковська К.А.,
старший викладач кафедри адміністративного права та поліцейської діяльності ННІПФПКП, (Львівський державний університет внутрішніх справ)
Козак В.Т.,
здобувач вищої освіти 2 курсу, спеціальність «Правоохоронна діяльність» (Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Ключові слова: *домашнє насильство, протидія, війна, захист прав, постраждала, кривдник.*

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну, яке розпочалося у лютому 2022 року, спричинило не лише масштабні руйнування та людські втрати на фронті, але й мало значний вплив на соціальну структуру та психологічний стан українського суспільства. Одним із тривожних наслідків війни стало зростання випадків домашнього насильства, особливо серед військовослужбовців, які повертаються з фронту.

За даними Міністерства внутрішніх справ України, з початку 2024 року кількість випадків домашнього насильства зросла на 14%, і ця тенденція продовжує набирати обертів. Особливо тривожним є той факт, що близько 60% випадків насильства вчиняються особами, які брали участь у бойових діях [1].

Це явище не є унікальним для України. Досвід інших країн, які пережили військові конфлікти, свідчить про подібні тенденції. Наприклад, після воєн на Балканах у 1990-х роках спостерігалося значне зростання випадків домашнього насильства серед ветеранів. Психологічні травми, отримані на

війні, часто призводять до агресивної поведінки, особливо в сімейному колі [2].

Війна накладає глибокий відбиток на психіку людини. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є поширеним серед військовослужбовців, які повертаються з зони бойових дій. Симптоми ПТСР включають підвищену дратівливість, агресивність, депресію та проблеми зі сном. Без належної психологічної підтримки ці симптоми можуть призвести до насильницької поведінки щодо близьких [3].

Міністр внутрішніх справ України Ігор Клименко зазначив, що без належної психологічної реабілітації ветеранів суспільство може зіткнутися з серйозними проблемами. Він підкреслив, що люди з ПТСР можуть стати залежними від алкоголю чи наркотиків або вчиняти кримінальні правопорушення [4].

Багато жінок, які зазнають насильства від партнерів-військових, не звертаються по допомогу через страх осуду та стигматизації. Вони відчувають провину за те, що скаржаться на героїв війни, і вважають, що їхні особисті проблеми є незначними на тлі національної трагедії. Це призводить до того, що реальна кількість випадків домашнього насильства може бути значно вищою за офіційну статистику.

Для подолання цієї проблеми необхідний комплексний підхід. По-перше, слід розробити та впровадити ефективні програми психологічної реабілітації для ветеранів. Ці програми повинні включати індивідуальну та групову терапію, спрямовану на подолання ПТСР та адаптацію до мирного життя.

Важливо забезпечити підтримку для жертв домашнього насильства. Це включає створення кризових центрів, гарячих ліній та притулків для постраждалих. Також необхідно проводити інформаційні кампанії, які б заохочували жертв звертатися по допомогу та зменшували стигматизацію цієї проблеми.

Слід підвищувати обізнаність суспільства щодо проблеми домашнього насильства серед військових. Це допоможе зменшити стигму та сприяти більшому розумінню та підтримці як для жертв, так і для самих ветеранів [5].

Таким чином, домашнє насильство під час війни в Україні є гострою соціально-правовою проблемою**,** яка потребує негайного вирішення. Військовий конфлікт не лише посилив загальні соціально-економічні труднощі, а й спричинив збільшення випадків насильства в сім'ях, зокрема серед ветеранів бойових дій. Війна в Україні має глибокі та багатогранні наслідки для суспільства. Зростання випадків домашнього насильства серед військовослужбовців є серйозним викликом, який потребує негайної уваги. Тільки через системну підтримку, реабілітацію та підвищення обізнаності можна подолати цю проблему та забезпечити безпеку та добробут усіх громадян.

Список використаних джерел:

1. Військові є винуватцями більшості випадків домашнього насильства. Корреспондент.net. URL: https://ua.korrespondent.net/ukraine/4696008-viiskovi-ye-vynuvattsiamy-bilshosti-vypadkiv-domashnoho-nasyllia-mvs

2. The Guardian. Women, war, and combat PTSD: The hidden domestic violence crisis in Ukraine. URL: https://www.theguardian.com/global-development/article/2024/aug/13/women-war-combat-ptsd-ukraine-domestic-violence-gender

3. Організація Об'єднаних Націй в Україні. Домашнє насильство в умовах війни: виклики та шляхи подолання. URL: https://ukraine.un.org/uk/237091-domashnye-nasylstvo-v-umovakh-viyny-vyklyky-ta-shlyakhy-podolannya

4. Домашнє насильство під час війни: як допомогти постраждалим. Гуманітарна організація «Ла Страда-Україна». URL: https://la-strada.org.ua/news/domashnie-nasylstvo-ta-viina

5. Підтримка ветеранів та їхніх родин: психологічна реабілітація та соціальна допомога: Міністерство соціальної політики України. URL: https://www.msp.gov.ua/news/30510.html

Дацюк Т.К.,
к.і.н., кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності, факультету №2, Криворізького науково-навчального інституту, Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг, Україна
https://orcid.org/0000-0002-1708-076X
Сафронова Г.В.,
старший викладач кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності, факультету №2, Криворізького науково-навчального інституту, Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг, Україна
https://orcid.org/0009-0008-1319-5392

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ І СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ НОРМ ПРАВА У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Ключові слова: *імплементація, адаптація, національне законодавство, право Європейського Союзу.*

Україна як держава, що прагне повноцінного членства в Європейському Союзі , активно працює над адаптацією та імплементацією свого законодавства до фундаментальних основ правової системи ЄС . Основні принципи прав людини в ЄС закріплені низкою міжнародно-правових документів, що встановлюють такі базові принципи, як гідність людини, свобода, рівність, солідарність, верховенство права та гарантія правового

захисту. Хартія основних прав ЄС [1], що набула юридично обов'язкового статусу після Лісабонського договору 2009 року [2], містить широкий перелік прав, серед яких цивільні, політичні, соціальні та економічні. Основними категоріями прав, що гарантуються в ЄС, є право на життя та особисту недоторканність, заборона катувань, право на справедливий суд, свобода вираження поглядів, рівність перед законом, захист персональних даних, трудові права та соціальні гарантії. Європейська конвенція з прав людини [3], що була прийнята в 1950 році Радою Європи, є основним міжнародним документом у сфері захисту прав людини, який має обов'язковий характер для всіх країн-членів Ради Європи, зокрема України. Вона встановлює перелік основоположних прав і свобод та містить механізм їхнього захисту через Європейський суд з прав людини.

Це відображається у внесенні змін до Конституції України, прийнятті нових законів та імплементації міжнародних норм у сфері захисту прав людини.

Конституційна реформа, проведена в Україні після 2014 року, спрямована на забезпечення верховенства права та незалежності судової системи відповідно

до європейських стандартів. Одним із важливих кроків стало ухвалення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [4], що враховує принципи незалежності судової влади, закріплені в практиці ЄСПЛ. Основні напрями адаптації українського законодавства до стандартів Європейського Союзу охоплюють галузі правового регулювання, що мають суттєве значення для забезпечення прав і свобод людини. Зокрема, важливими є судова реформа та забезпечення права на справедливий суд, що становить одну з основних вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [5]. Судова реформа передбачає імплементацію норм, закріплених у Європейській конвенції з прав людини, і врахування практики Європейського суду з прав людини для гарантування незалежності та неупередженості судової влади. Важливим кроком у цьому напрямі стало ухвалення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» ,

який забезпечує новий підхід до добору суддів, їхнього професійного навчання та відповідальності за прийняті рішення. Також було створено Вищий антикорупційний суд, що сприяє ефективнішому розгляду справ, пов'язаних із корупційними злочинами. Одним з основних елементів реформування судової системи стало впровадження електронного судочинства, що відповідає європейським стандартам забезпечення доступу до правосуддя та підвищує його ефективність.

Окреме значення має імплементація положень про захист прав національних меншин, боротьбу з дискримінацією та забезпечення рівних можливостей для всіх громадян. У цьому контексті основними документами є Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [6] та Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» [7], розроблені відповідно до європейських стандартів у галузі прав людини.

Значна увага також приділяється гармонізації українського законодавства у сфері захисту персональних даних із Загальним регламентом про захист даних (GDPR) [8], що діє в ЄС. Прийнятий Закон України «Про захист персональних даних» [9] частково відповідає вимогам європейського права, але його оновлення залишається актуальним питанням.

Не менш важливим напрямом є гарантії соціальних прав, зокрема право на освіту, охорону здоров'я та трудові права. Україна здійснює поступову адаптацію своєї соціальної політики до норм Європейської соціальної хартії (переглянутої), що передбачає створення механізмів соціального захисту, рівного доступу до якісних освітніх і медичних послуг. В освітній сфері впроваджено реформу, що передбачає інтеграцію європейських стандартів вищої освіти відповідно до Болонського процесу, забезпечення рівного доступу до навчання для вразливих груп населення та розвиток дуальної освіти. В охороні здоров'я визначальну роль відіграє імплементація європейських підходів до страхової медицини та реформування первинної ланки медичної допомоги відповідно до стандартів Всесвітньої організації охорони здоров'я та Європейського Союзу. Також триває адаптація трудового

законодавства до Директив ЄС щодо захисту прав працівників, гарантування безпечних умов праці, рівної оплати незалежно від статі та недопущення дискримінації на робочому місці.

Ще одним важливим напрямом адаптації українського законодавства до європейських стандартів є забезпечення свободи вираження поглядів і засобів масової інформації, що є невіддільними складниками демократичного суспільства. У цьому контексті Україна здійснила низку законодавчих змін, спрямованих на захист журналістів, боротьбу з дезінформацією та забезпечення прозорості медіавласності. Важливим кроком стало ухвалення Закону України «Про медіа» [10], який регулює діяльність засобів масової інформації відповідно до стандартів ЄС, а також гармонізацію національного законодавства з Директивою ЄС про аудіовізуальні медіапослуги. Окрему увагу приділено протидії пропаганді та інформаційним загрозам, що є актуальним у контексті збройної агресії російської федерації проти України.

Проблеми імплементації норм ЄС в правову систему України зумовлені як об’єктивними факторами, пов’язаними з відмінностями в правових традиціях і механізмах правозастосування, так і суб’єктивними аспектами, зокрема опором окремих політичних груп та інституційним несприйняттям реформ.

Вплив воєнного стану на реформування сфери прав людини є ще одним критично важливим чинником, що визначає темпи та напрями правових змін в Україні. Повномасштабна війна спричинила значні виклики для реалізації реформ, зокрема в контексті забезпечення права на справедливий суд, захисту прав внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, полонених та цивільного населення, що постраждало від воєнних дій. Крім того, війна посилила проблеми в забезпеченні свободи вираження поглядів, роботи засобів масової інформації, діяльності правозахисних організацій та забезпечення незалежності судової влади, що є критично важливими елементами демократичної правової держави. Комісія ЄС у своїх звітах про виконання Україною євроінтеграційних зобов’язань неодноразово

підкреслювала важливість дотримання принципів верховенства права навіть у період збройного конфлікту.

Загалом, попри численні виклики, процес імплементації законодавства України до стандартів ЄС є незворотним і має стратегічне значення для майбутнього розвитку країни

Список використаних джерел:

1. Хартія основних прав Європейського Союзу: Хартія Європейського Союзу від 07.12.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text.

2. Лісабонська угода (договір про реформування Європейського Союзу). 2009. https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29057.pdf.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_ 004#Text.

4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII: станом на 8 лют. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.

5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 : станом на 30 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/984_011#Text.

6. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI: станом на 30 трав. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 5207-17#Text.

7. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України від 13.12.2022 № 2827-IX : станом на 10 груд. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text .

8. Загальний регламент про захист даних (GDPR) URL:https://gdpr-text.com/uk/.

9. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI : станом на 18 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text .

10. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX: станом на 1 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text .

Дядечко М.О.,
1 курс, спеціальність «Право»
Криворізький навчально-науковий інститут
ORCID: 0009-0005-4532-4644

ПРАВА ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ

Ключові слова: *права людини, безпека, цифрові технології, екологія, біженці.*

Гуманістичні принципи міжнародних відносин, державного управління та правових систем досі значною мірою формуються ідеєю прав в сучасному світі. Однак як суть прав людини, так і системи забезпечення їхнього збереження зазнають суттєвих змін в результаті різних конфліктів, глобальних зрушень, технологічного прогресу та екологічних катастроф.

Збройні війни,які кричуще порушують основоположне право на життя, є однією з найнагальніших проблем нашого часу. Міжнародне гуманітарне право досі часто ігнорується у XXI столітті,про що свідчать такі війни, як напад Росії на Україну[3;6].

Одним із найпоширеніших порушень прав людини у світі сьогодні є примусове переселення. Люди рятуються від економічних труднощів, політичних переслідувань, насильства та дискримінації. Перегляд національної політики та посилення міжнародної співпраці необхідні для захисту прав мігрантів та біженців[1;2]

Права лдини стискаються з кількома новими ризиками в результаті швидкого розвитку цифрових технологій. Захист особистого життя та право

на приватність знаходиться під загрозою через алгоритмічну дискримінацію, широкомасштабний збір персональних даних та використання штучного інтелекту для моніторингу[4].

Доступ до чистої води, їжі, житла та медичного обслуговування обмежується зміною клімату, забрудненням навколишнього середовища та втратою природних ресурсів. Через такі обставини порушуються іундаментальні соціальні та економічні права мільйонів людей[5].

Дискримінація за гендерною ознакою все ще є значною, попри можливий прогрес у багатьох секторах. Вразливі групи населення страждають від кризи, що посилює соціальну нерівність. Пріорітет рівних можливостей має бути невід'ємною частиною повсякденного життя, а також юридичної професії.

Демократичні інституції перебувають під загрозою в кількох країнах. Такі тенденції підривають саму ідею про те, що права людини є невід'ємною складовою демократичного уряду. Міжнародні системи моніторингу необхідно посилити, а незалежні правозахисні організації-підтримувати[6].

Права людини сьогодні стикаються з великими викликами, які потребують комплексної відповіді — на рівні національних політик, міжнародного права та громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] // Організація Об'єднаних Націй. – Режим доступу: https://www.un.org/uk/universal-declaration-human-rights.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. – Рада Європи, 1950.

3. Звіт Управління Верховного комісара ООН з прав людини про ситуацію з правами людини в Україні.

4. Human Rights Watch. A New Era for Privacy? Digital Rights and Government Surveillance. – 2023.

5. United Nations Human Rights Council. Report of the Special Rapporteur on Human Rights and the Environment. – 2023.

6. Amnesty International. Report 2023/24: The State of the World's Human Rights.

Зозуля Є.В.,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності
Донецький державний університет внутрішніх справ (м. Кропивницький)
ORCID: https://0000-0002-8114-1133

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *права і свободи, захист, Національна поліція України.*

Відповідно до Закону «Про Національну поліцію», одним із завдань поліції є охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави [1, ст. 2]. Відтак, дотримання прав прав і свобод людини є одним з основоположних принципів діяльності поліції. Його реалізація забезпечується тим, що під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації [1, ст. 7].

У період воєнного стану діяльність Національної поліції України (далі НПУ) у сфері забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини набуває особливої важливості. При цьому слід зазначити, що в умовах правового режиму воєнного стану діяльність органів і підрозділів НПУ щодо забезпечення прав і свобод людини здійснюється з урахуванням положень Закону України «Про внесення змін до законів України «Про Національну

поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану». Закон визначає, що «під час дії воєнного стану поліція діє згідно із призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2, п.1].

Таким чином правовий режим воєнного стану передбачає можливість тимчасового обмеження певних прав і свобод людини, визначених Конституцією України, із обов'язковим дотриманням принципів законності, необхідності та пропорційності таких обмежень. В той же час, попри можливі обмеження окремих прав, поліція зобов'язана діяти в межах Конституції України, національного законодавства та міжнародних стандартів захисту прав людини.

При цьому необхідно зазначити, що органи і підрозділи НПУ діючи в умовах воєнного стану, виконують не лише свої звичайні завдання, а й додаткові функції, які визначаються Законом України «Про правовий режим воєнного стану», зокрема: участь у запровадженні та забезпеченні заходів комендантської години; перевірка документів у громадян і власників транспортних засобів; обмеження пересування осіб та транспортних засобів; участь у забезпеченні оборони країни разом із Збройними Силами України; сприяння евакуації населення [3, ст.8]. Таким чином, у період воєнного стану діяльність органів і підрозділів НПУ розширюється як за змістом, так і за межами втручання в сферу особистих прав і свобод людини. Отже, правовий статус Національної поліції в умовах воєнного стану характеризується: розширенням повноважень при збереженні обов'язку дотримання принципу верховенства права; особливими процедурами забезпечення безпеки громадян; підвищеними вимогами до легітимності обмеження прав і свобод.

При цьому необхідно зазначити, що в умовах протидії широкомасштабній агресії рф визначилися нові завдання НПУ у цій сфері.

Зокрема, невід'ємною складовою діяльності НПУ щодо забезпечення прав і свобод людини в умовах війни, є удосконалення правової бази та напрацювання алгоритмів практичної взаємодії органів НПУ з правоохоронними органами держав-партнерів, пов'язаних з фіксацією, документуванням та розслідуванням скоєних військовослужбовцями рф злочинів проти мирного населення України. Зазначене зумовлено тим, що у сучасному міжнародному гуманітарному праві відбувається постійний розвиток розуміння воєнних злочинів як злочинних порушень прав людини, вчинених у ході збройних конфліктів [4, с. 150]. Тобто фактично воєнні злочини виступають формою порушень прав людини.

Необхідно підкреслити, що цей напрямок також є важливою складовою забезпечення реалізації спеціального механізму правосуддя в Україні для розслідування та судового розгляду кожного злочину окупантів на території нашої держави про необхідність створення якого ще у квітні 2022 року оголосив Президент України. Суть цього механізму – спільна робота національних та міжнародних фахівців: слідчих, прокурорів та суддів. Цей механізм допоможе Україні та світу притягнути до конкретної відповідальності осіб, які розв'язали або будь-яким чином брали участь у цій страшній війні проти українського народу та у злочинах проти наших людей [5].

Відтак, слідчі Національної поліції після повномасштабного вторгнення займаються певною мірою невластивими функціями, а саме розслідують величезний масив воєнних злочинів. Хоча ця стаття у підслідності Служби безпеки України, слідчі підрозділи НПУ взяли на себе левову частку документування. Для реалізації цього завдання в структурі НПУ були введені нові спеціалізовані слідчі, оперативні і аналітичні підрозділи, функції яких зосередилися на розслідуванні виключно міжнародних злочинів та спрямовані на встановлення воєнних злочинців. Саме для документування злочинів росіян цими підрозділами застосовуються інноваційні технології, нестандартні методи і механізми, а працівники оснащені найкращим технічним

обладнанням. Зокрема, слідчі поліції проводять комплексні процесуальні, слідчі дії, призначають судові експертизи, які у переважній більшості є складними за обсягом і масштабністю досліджень.

Важливість цієї масштабної роботи обумовлена тим, що це доказова база, яка стане основою для роботи органів міжнародного й українського правосуддя щодо засудження злочинів росії, скоєних під час агресивної війни на території України. Про величезний обсяг роботи, який виконують слідчі підрозділи НПУ за цим напрямом свідчать цифри офіційної статистики НПУ. Зокрема, за більше вже ніж три роки збройного протистояння, поліцією було задокументовано понад 124,5 тисячі воєнних злочинів, скоєних росіянами на всій території України.

Серед інших надзвичайно важливих напрямів у зазначеній сфері необхідно виокремити заходи із реалізації завдань поліцейської діяльності щодо забезпечення та захисту прав дітей в умовах війни. Підтвердженням важливості цього напряму є кількісні показники злочинів проти дітей, які розслідуються слідчими НПУ. Зокрема, за інформацією Офіса Генерального прокурора більше ніж 2546 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії рф. Станом на 25 квітня 2025 року за офіційною інформацією ювенальних прокурорів 622 дитини загинули та понад 1924 отримали поранення різного ступеня тяжкості [6].

Крім того, величезною проблемою є незаконна депортація українських дітей до рф. Зокрема, Україна станом на квітень поточного року офіційно задокументувала щонайменше 19546 випадків незаконної депортації або примусового переміщення дітей. Реальна цифра – значно більша, але росія блокує доступ до інформації, що унеможливлює повну оцінку масштабів цього злочину. Завдяки ініціативі Bring Kids Back UA (Стратегічний план дій ініційований Президентом України, який об'єднує зусилля українського уряду, країн-партнерів та міжнародних організацій щодо повернення дітей, які були насильно депортовані з України) уже вдалося повернути 1293 дитини [7]. Одним з позитивних прикладів розв’язання цієї болючої проблеми є співпраця

НПУ з міжнародними організаціями та компаніями. Зокрема, Національною поліцією України з метою вдосконалення можливості розшуку дітей та возз'єднання сімей була налагоджена тісна взаємодія з американською компанією Find My Parent, яка спеціалізується на відновленні зв'язків між родичами та возз'єднані сімей за допомогою технологій штучного інтелекту. Результатом цієї співпраці став розроблений у співпраці з цією компанією мобільний додаток «Reunite Ukraine», який є складовою механізму комплексної системи пошуку зниклих дітей з урахуванням потреб нашої країни в умовах війни. Додаток є універсальним інструментом пошуку зниклих дітей чи дітей, із якими втрачено зв'язок, а також возз'єднання членів сімей, які були внутрішньо переміщені, змушені виїхати за межі України або незаконно депортовані до російської федерації, білорусі чи на тимчасово окуповану територію України. Безумовно, захист прав дітей в умовах війни потребує комплексного загальнодержавного підходу. Відтак, сьогодні всі підрозділи органів системи МВС України, НПУ напрацьовують загальнодержавну Концепцію безпекового середовища, однією з цілей якої є забезпечення безпеки дітей.

Необхідно додати, що в умовах воєнного стану ще одним важливим напрямом діяльності НПУ є взаємодія з правоохороннми органами іноземних держав країн у забезпеченні безпеки, охорони прав і свобод громадян України, які були вимушені покинути територію країни внаслідок повномасштабної російської агресії. Важливою формою роботи на цьому напрямі є вивчення та впровадження в практику діяльності найкращих практик того, як поліцейські підрозділи інших країн приймають участь у створенні умов для перебування і проживання українських біженців в регіонах цих держав, забезпечують безпеку, захист прав і свобод біженців з України.

В якості підсумка зазначимо, що системне вдосконалення нормативно-правової бази, організації роботи та професійної підготовки поліцейських дозволить значно зміцнити спроможність Національної поліції України ефективно захищати права і свободи людини в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

2. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2123-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text.

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

4. Шевчук А.В. Воєнні злочини як форма порушення прав людини. Збірник наукових статей. С. 149-159. URL: file:///C:/Users/ASUS/Downloads/igorkozych,+2023.61.1.shevchuk%20(4).pdf.

5. Час зробити все, щоб воєнні злочини російських військових стали останнім проявом цього зла на землі – звернення Президента України. Інформація офіційного інтернет-представництва Президента України від 03.04.2022. URL: https://www.president.gov.ua/news/chas-zrobiti-vse-shob-voyenni-zlochini-rosijskih-vijskovih-s-74053?fbclid.

6. Інформація Офісу Генерального прокурора. URL: https://t.me/pgo_gov_ua/29775.

7. Інформація офіційного сайту Bring Kids Back UA. URL: https://www.bringkidsback.org.ua/about.

Кабіцька О.В.,
фахівець факультету №3
старший викладач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки
Донецького державного університету внутрішніх справ
0009-0002-9906-1120

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Анотація. У статті розглядаються сучасні підходи до забезпечення прав людини в умовах надання домедичної допомоги з боку працівників правоохоронних органів. Аналізується нормативно-правова база, міжнародні стандарти з прав людини, етичні аспекти надання допомоги, а також практичні виклики, з якими стикаються поліцейські у критичних ситуаціях. Особлива увага приділяється ситуаціям із затриманими особами, дітьми, потерпілими у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, а також у випадках масових заворушень або надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: *домедична допомога, права людини, правоохоронні органи, поліцейські, міжнародні стандарти, етика.*

Вступ. Домедична допомога, як перша ланка в системі порятунку життя людини, набуває особливої ваги у діяльності правоохоронців. Сучасний поліцейський – не лише носій сили закону, а й захисник життя і гідності особи [3]. Поліцейські є першими респондентами у багатьох критичних ситуаціях, де йдеться про життя людини.

У критичних ситуаціях – під час затримань, аварій, конфліктів або надзвичайних подій – саме від поліцейського залежить, чи отримає постраждалий першу допомогу і чи буде при цьому дотримано його основоположні права [1]. Надання допомоги поліцейським – це не лише службовий обов'язок, а й прояв поваги до прав людини. Особливо важливо це у випадку затриманих осіб, які є під контролем держави.

1. Нормативно-правова база: міжнародний та національний виміри

Міжнародні документи, зокрема Загальна декларація прав людини (1948) [1], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966), Європейська конвенція з прав людини (1950) [2], Женевські конвенції,

визначають право кожної людини на життя, медичну допомогу та захист від жорстокого поводження.

В Україні ці принципи реалізуються через Конституцію України, Закон «Про Національну поліцію» [3], Закон «Про екстрену медичну допомогу» [4], а також низку внутрішніх інструкцій МВС, зокрема накази щодо тактичної медицини та алгоритмів надання допомоги затриманим або потерпілим особам.

2. Право на домедичну допомогу як частина права на життя та гідність

Право на своєчасну домедичну допомогу є складовою гарантії права на життя [2]. У випадках, коли людині не надається необхідна допомога через байдужість, зневагу чи страх відповідальності, маємо справу з грубим порушенням прав людини. Особливо це актуально у сфері діяльності поліції, адже кожна затримана особа перебуває під опікою держави, а отже — її життя та здоров’я безпосередньо відповідає поліція [3].

Правоохоронці повинні керуватися не лише правом, а й етичними нормами. Забезпечення допомоги має здійснюватися без дискримінації за ознаками статі, стану здоров’я, етнічності чи соціального статусу, навіть якщо йдеться про правопорушника [5]. Повага до людської гідності – основа довіри до поліції та ключовий елемент правової держави.

У реальності поліцейські часто стикаються з наступними проблемами:

1. Недостатній рівень підготовки з домедичної допомоги.
2. Стрес і бойові умови (наприклад, під час обстрілу чи нападу), коли домедична допомога неможлива без ризику для життя.
3. Правова невизначеність у ситуаціях, коли допомога особі може суперечити інтересам слідства або безпеки.
4. Недовіра громадян до поліції, що ускладнює взаємодію у критичні моменти.

3. Особливі категорії постраждалих.

Діти є особливо вразливою групою. У випадках насильства в родині, ДТП чи нещасних випадків у школах – поліцейський має не тільки надати допомогу, а й створити для дитини безпечне середовище [1].

Особи у стані сп'яніння. Часто саме вони є найбільш уразливими через ризик непритомності, блювання, гіпотермії. Але поліцейські іноді недооцінюють медичні ризики, сприймаючи стан як "п'яний – значить, винен" [4].

Затримані. Для затриманих, особливо при застосуванні сили, домедична допомога є не лише правом, а й обов'язком поліцейського [3]. Ненадання такої допомоги – потенційне порушення ст. 3 Європейської конвенції з прав людини («Заборона катувань») [2,5].

4. Шляхи удосконалення

1. Запровадження поглибленої медико-тактичної підготовки для всіх правоохоронців.
2. Моделювання критичних ситуацій у навчанні**:** кейс-методи, рольові ігри, тренінги з етичних рішень.
3. Міжвідомча взаємодія поліції, медиків, психологів та соціальних служб.
4. Розробка чітких алгоритмів дій із правозахисним компонентом (на кшталт «Поліцейський в навчанні за TCCC»).
5. Незалежний моніторинг дотримання прав людини під час надання допомоги.

Висновки. Домедична допомога у діяльності поліцейських – це не лише питання технічних навичок, а й морально-правового вибору. Вона є лакмусовим папірцем правової культури сил безпеки. Повага до життя і гідності навіть найбільш небезпечної або вразливої особи – основа суспільної довіри, правового порядку та гуманності в умовах гібридної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини, 1948 URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Європейська конвенція з прав людини, 1950 URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Закон України «Про Національну поліцію» URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text
4. Закон України «Про екстрену медичну допомогу» URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text
5. Рекомендації Комітету ООН проти катувань URL:https://www.endcrsv.org/uk/guidebook/cat/

Кадала В.В.,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки
Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6868-9487

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВОВИЙ БАЗИС, ВІЙНА, СУЧАСНІСТЬ

Ключові слова: *права людини, законодавчий акт, війна, воєнні виклики, загрози, ризики.*

Актуальним питанням для вирішення в Україні залишається вдосконалення законодавчого базису в системі захисту прав людини (далі – З(п. л.)). Особливої гостроти набирає поставлена проблема З(п. л.) в умовах наявних активних воєнних дій в Україні. Очевидним є той факт, що масові порушення та практично відсутнє З(п. л.) ярко вираженні на окупованих територіях та на територіях, котрі знаходяться близько до зони бойових дій, а саме право на життя, захист від катувань та нелюдського поводження, право на справедливий судовий розгляд, право на повагу до сімейного та особистого життя, свобода вільного пересування та інші. Окрім цього, війна в Україні

вказала на необхідність адаптування законодавчої бази, в системі З(п. л.), до надзвичайних умов життєздатності країни та громадян суспільства. Особливо в питаннях протидії всім проявам дискримінації, прав внутрішньо переміщених осіб, гендерної рівності, соціальної справедливості по відношенню до малозабезпечених верст населення, яке потерпає від воєнних викликів. Окреслене вплинуло на вибір напрямку дослідження та свідчить про його сучасність.

Актуальність проблем законодавчого забезпечення З(п. л.) в надзвичайних умовах розвитку України, постійно підкріплюються науковими розробками вітчизняних вчених. Науковці торкаються самих різноманітних питань, в сфері захисту прав людини, визначають проблематичні аспекти та надають доволі змістовні пропозиції, проте фрагментарно. Серед вітчизняних вчених, які присвятили свої праці різним аспектам З(п. л.) доцільно відзначити таких як О.П.Андрущенко [1], М.В.Менджул, О.Я.Рогач, Я.В.Лазур, М.В.Савчин [2], О.І.Миколенко [3], А.М. Мерник [4] та інші. Вітчизняні науковці доволі змістовно визначили проблеми З(п. л.), проте плинність часу та наявні воєнні загрози підкреслили доцільність проведення більш поглибленого дослідження.

Ми погоджуємося з позицією І.О. Старкова та О.М. Бикова [5, с.11] стосовно того, що в період війни в «…правові гарантії З(п. л.) опинилися під великою небезпекою». Зазначене науковці обґрунтовують «…введення Президентом України режиму воєнного стану. нові реалії поставили під загрозу З(п. л.), в тому числі і право на життя» [5, с.11]. Постає питання законодавчого регламентування системи З(п. л.) та його спроможність відповідати сучасним реаліям.

Важливо зазначити, що базовою законодавчою платформою в системі З(п.л.) виступає Конституція України [6], котра у ст. 23 гарантує їх як невідчужуваними та непорушними. Разом з тим, в умовах війни в Україні особлива увага акцентується в праві на життя. Зазначений вид права навіть при умові надзвичайного та воєнного стану в Україні не може мати жодних

відступів та жодних обмежень. Проте, справедливим буде відзначено, що громадяни України окупованих територій не маючи можливості скористатися повноцінним З(п. л.) у відповідності до ст.64 Конституції України[6] можуть бути обмежені в певних правах. У даному випадку, мова йде про права, котрі вказав законодавець у ч. 2 ст. 64[6], а саме: недоторканість житла, таємниця листування, свобода думки і слова, проводити мітинги, право на освіту тощо.

З цього приводу доречно згадати в контексті З(п. л.) рішення у справі Конституційного Суду України (далі – КСУ), під назвою «справа про посилений соціальний захист військовослужбовців»[7]. Зазначеним Рішенням КСУ було захищено право військовослужбовців збройних сил України (далі – ЗСУ) та інших військових формувань. Водночас КСУ чітко окреслив:

– по-перше, ключову роль ЗСУ та інших формувань, що «…здійснюють ефективний захист Української держави та всього Українського народу»[7];

– по-друге, КСУ звернув увагу на те, що, найвищим державним інтересом є «підтримання високого рівня обороноздатності», а підтримка військовослужбовців ЗСУ є «одним із засобів розширення оборонних можливостей держави» [7].

Варто розуміти, що Конституція України [6] ч.5 ст.55 закріпила «…кожному громадянину гарантію захисту своїх прав, свобод та інтересів від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами»[1]. У відповідності із зазначеним особливої увагу заслуговує питання З(п. л.) на окупованих територіях. З цього приводу цікавим є результати дослідження А.І. Ткачук, А.А. Грінь та Р.С. Мкртчян [8, с. 406] стосовно того, що «…процес З(п. л.) на окупованих територіях є складним і пов'язаний з багатьма труднощами, разом із тим існують механізми, які дозволяють людям отримати підтримку та намагатися домогтися справедливості на міжнародному рівні». Зазначену позицію група вітчизняних науковців обґрунтовують тим, що «…громадяни України, які постраждали від порушень прав людини на окупованих територіях, звертаючись до ЄСПЛ та

інших міжнародних судових інстанцій для захисту своїх прав, не лише у підсумку можуть отримувати компенсацію за порушення їх прав, а також такими діями сприяють міжнародному визнанню фактів порушень і відповідальності країни-окупанта». [8, с. 406].

Окремої уваги потребує думка М.В. Ковальова [9, с.75], який дійшов висновку, що «…існує прямий зв'язок між розвитком держави, суспільства та організаційно-правового механізму забезпечення З(п. л.) та громадянина, і такий зв'язок виражається в тому, що в тоталітарній державі з нестабільною політичною і економічною обстановкою не може бути досконалого організаційно - правового механізму забезпечення захисту прав людини».

Зокрема, М.Д. Лазарєва [10, с. 53] за результатами вивчення проблеми стану забезпечення З(п. л.) в Україні на сучасному етапі дійшла висновку, «…має відбутися трансформація вдосконалення механізму З(п. л.), за рахунок заходів: зниження формалізованості процедур розгляду скарг, наданих від громадян щодо порушення їх прав і свобод, обмеження яких неможливі; високий ступінь незалежності правотворчих процесів та органів, що реалізують правотворчу та правозахисну діяльність в системі державних органів влади України; безкоштовне надання юридичної підтримки в рамках правозахисної діяльності; безкоштовне надання інформаційно-роз'яснювальних та психологічних послуг в умовах сучасного стану».

Підсумовуючи результати проведеного дослідження варто зробити висновок, що З(п. л.) в умовах війни в Україні потребує вдосконалення з позиції правової бази, в напрямку скороченню термінів розгляду проблематичних питань органами, що реалізують правотворчу та правозахисну діяльність. Варто активізувати розробку дієвих механізмів відновлення повноцінної системи З(п. л.) на окупованих територіях шляхом створення тиску на країну-окупанта для недопущення масових злочинів.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко О. П. Права людини на перехресті цивілізацій: концептуалізація, методологія та футурологія: монографія. Харків : Право, 2025. 208 с.

2. Захист прав внутрішньо переміщених осіб: монографія / М.В. Менджул, О.Я. Рогач, Я.В. Лазур, М.В. Савчин та ін.;за заг. ред. О.Я. Рогача; М.В. Савчина, М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2018. 268 с.

3. Миколенко О.І. Механізм реалізації прав і свобод людини та громадянина в публічному і приватному праві: монографія. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2023. 257 с.

4. Мерник А.М. Обмеження прав людини в умовах дії особливих правових режимів: загальнотеоретичні аспекти та практика реалізації: монографія. Харків: Право, 2024. 456 с.

5. Старков І.О., Биков О.М. Загальнотеоретичні аспекти забезпечення прав людини в умовах війни: *Legal Bulletin*. 2024. № 1 (11). С.10-15.

6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/ show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4381 (дата звернення: 01.05.2025).

7. Рішення Конституційного суду України Другий сенат. у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16^{-3} Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців): Справа № 3-192/2020(465/20). № 1-р(II)/2022 від 06.04. 2022 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v001p710-22(дата звернення: 01.05.2025).

8. Ткачук А.І., Грінь А.А., Мкртчян Р.С. Захист прав людини на окупованих територіях. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2.С.402-406.

9. Ковалів М.В. Захист прав і свобод людини та громадянина як одне із завдань держави. *Державотворення та правотворення в контексті*

євроінтеграції : матеріали доп. учасників VII-го Всеукр. круглого столу. Львів: Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2021. С. 74–77.

10. Лазарєва М.Д. Стан забезпечення прав людини в Україні на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2020. С. 51–53.

Кіблик Д.,
доктор філософії, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ
https://orcid.org/0000-0002-2518-7647

АДМІНІСТРАТИВНА ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ: НОВЕЛИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Ключові слова: *домашнє насильство, протидія, законодавство.*

Проблематика домашнього насильства була, є і, на жаль, залишається однією з найбільш актуальних і болючих тем для кожної цивілізованої країни. У суспільствах, які прагнуть до побудови демократичних цінностей, до забезпечення рівності прав та можливостей для жінок і чоловіків, питання захисту особистої безпеки в родині та у побутовому середовищі виходить на перший план.

Насильство в сім'ї не обмежується лише фізичними проявами – це також психологічний, економічний, сексуальний та емоційний тиск, який завдає глибокої шкоди постраждалим і вимагає адекватної правової відповіді з боку держави.

Визнання домашнього насильства в Україні як системної соціальної проблеми зумовило необхідність законодавчого втручання, розробки ефективних механізмів захисту постраждалих осіб та притягнення винних до відповідальності. У цьому контексті важливим етапом у вдосконаленні

українського законодавства стало прийняття ВРУ 22 травня 2024 року Закону № 3733-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв’язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»[1]. Закон набув чинності 19 грудня 2024 року.

Прийняття Закону № 3733-IX стало важливим етапом у вдосконаленні вітчизняного законодавства та впровадженні положень Стамбульської конвенції, що дозволяє значно покращити механізми реагування на домашнє насильство, зокрема в роботі Національної поліції. У межах даного дослідження буде проаналізовано практичну реалізацію нових положень статей 173-2, 173-7 та 173-8 КУпАП з метою оцінки їхньої ефективності у зміцненні правового захисту постраждалих осіб[1].Внесення змін до статті 173-2 КУпАП, а також запровадження нових статей 173-6 та 173-7 свідчать про прагнення законодавця не лише посилити відповідальність за домашнє насильство, а й розширити правову базу для захисту осіб від різних форм дискримінації та приниження гідності. Саме, стаття 173-6 охоплює будь-які дії, спрямовані проти особи через її стать, стереотипні уявлення про ролі жінок чи чоловіків, або ті, що завдають шкоди (фізичної, сексуальної, психологічної, економічної). До цього належать також погрози таких дій у публічному або приватному житті[2].

На думку ініціаторів законопроекту стаття 173-7 КУпАП, у свою чергу, вводить окреме поняття сексуального домагання, чітко розмежовуючи його з кримінальним правопорушенням – сексуальним насильством[2]. На мою думку, це дозволяє державі більш точно реагувати на випадки, які хоч і не містять ознак кримінального злочину, але завдають моральної шкоди та порушують права особи. Такий підхід є важливим кроком у напрямку захисту людської гідності та створення безпечного середовища для всіх громадян незалежно від статі.

Окремої уваги заслуговує також нова стаття 173-8 КУпАП, яка встановлює адміністративну відповідальність за невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце тимчасового перебування особою, до якої такий припис був застосований. Вона слугує важливим запобіжником у системі протидії домашньому насильству, забезпечуючи реальний захист постраждалих осіб не лише шляхом обмеження контакту, але й контролю за його дотриманням.

Законодавець чітко визначив юрисдикцію у таких справах: розгляд справ за ч. 1 ст. 173-8 віднесено до компетенції органів поліції відповідно до ст. 222 КУпАП, тоді як частини друга і третя ст. 221 КУпАП — до компетенції суду. Водночас, поліцейські наділені повноваженнями складати адміністративні протоколи за порушення цих норм ч. 1 п. 1 ст. 255 КУпАП, що дозволяє швидко реагувати на такі правопорушення[2].

В змінах також передбачено обмеження можливості застосування статті 22 КУпАП (Можливість звільнення від адміністративної відповідальності при малозначності правопорушення) щодо правопорушень, передбачених статтею 173-2 (Вчинення домашнього насильства) та передбачається збільшення до 12-ти годин строку адміністративного затримання осіб у випадках вчинення ними домашнього насильства, насильства за ознакою статі або невиконання термінового заборонного припису, в необхідних випадках, для встановлення особи або з'ясування обставин правопорушення ст. 263 КУпАП)[2].

Також, законодавець обмежив можливість застосування положень статті 22 КУпАП, яка передбачає звільнення особи від адміністративної відповідальності у випадку малозначності правопорушення. Відтепер ця норма не може бути застосована до справ, пов'язаних із вчиненням домашнього насильства.

Висновок. Таким чином, прийняття Закону № 3733-IX стало вагомим кроком у напрямку формування ефективної правової політики України щодо протидії домашньому насильству та захисту постраждалих осіб. Законодавчі зміни, зокрема оновлення статті 173-2 КУпАП та запровадження нових статей

173-6, 173-7 і 173-8, відображають не лише посилення відповідальності за відповідні правопорушення, а й прагнення держави до створення комплексної системи реагування на прояви насильства в усіх його формах.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 22.05.2024 № 3733-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2024, № 31, ст. 232. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3733-20

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення, Документ 80731-X, чинний. Редакція від 01.02.2025, підстава – 4200-IX URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10

Кривошеєнко В.,
4 курс, перший (бакалаврський) рівень вищої освіти освітньої програми «Право»
Маріупольський державний університет, м. Київ
ORCID: 0009-0006-9833-4704
Науковий керівник:
Пожидаєва М.,
доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Маріупольського державного університету, м. Київ
ORCID: 0000-0003-2355-1131

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ SMART–МЕТОДИКИ У ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ

Ключові слова: *SMART-методика, публічне адміністрування, планування, правові засади, бюджетування, стратегія, програма*.

Сучасне публічне адміністрування передбачає наявність чітких та ефективних інструментів для досягнення стратегічних цілей у межах обмежених ресурсів і високих суспільних очікувань. Одним із таких інструментів є методика SMART, яка структурує цілі за принципами конкретності, вимірності, досяжності, релевантності та часової обмеженості. Крім того, зазначений підхід дозволяє органам публічної влади формулювати зрозумілі завдання, оцінювати прогрес і забезпечувати підзвітність перед громадськістю.

Методика SMART належить до універсального інструменту планування, який допомагає органам публічної влади чітко визначати кінцевий результат, оцінювати його досягнення за допомогою вимірюваних показників, враховувати наявні ресурси, узгоджувати цілі зі стратегічними пріоритетами та встановлювати чіткі дедлайни. У публічному адмініструванні ці принципи набувають особливого значення, оскільки державні органи діють у складному середовищі, де рішення впливають на широкі верстви населення [1, с. 141]. Важливо зазначити, що в Україні методика SMART часто застосовується епізодично, без системної інтеграції в управлінські процеси, що зумовлено відсутністю чітких правових норм, які б визначали її як обов'язковий стандарт планування. Як наслідок, одні органи влади використовують SMART ефективно, а інші обмежуються формальними підходами або взагалі ігнорують цей інструмент, що створює нерівність у якості управління та перешкоджає досягненню загальнодержавних цілей.

Правові засади використання саме принципів SMART-методики в публічному адмініструванні в Україні формуються через низку нормативно-правових актів, які регулюють питання планування, моніторингу та оцінки діяльності органів публічної влади. Наприклад, відповідно до ст. 7 Закону України «Про засади державної регіональної політики» [3], ст.ст. 26, 27 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4] установлено вимоги до розробки стратегій розвитку та передбачено необхідність формулювання чітких і вимірюваних цілей, що відповідає принципам

методики SMART. Так, стратегії розвитку територіальних громад часто включають показники ефективності та очікувані результати у межах строків поетапної реалізації таких стратегій, які можна інтерпретувати як вимірювані (M) та обмежені строками (T) цілі.

Крім того, ст. 19 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [2] передбачає, що у відповіді на запит на інформацію мають міститись відомості про мету та завдання діяльності органу влади, строки виконання, порядок контролю за цим виконанням. Ця інформація має бути чітко сформульованою, а, отже, зрозумілою для громадськості, виконанню чого цілком сприяє SMART-методика, яка також дозволяє ефективно оцінювати діяльність влади.

Згідно із принципами державної регуляторної політики, визначеними ст. 4 Закону України «Про основи державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [5], зокрема, передбачуваності, плановості, доцільності, ефективності, органи влади зобов'язані оцінювати ефективність своїх рішень. З огляду на це, SMART-методика виступає інструментом для розробки критеріїв оцінки, що відповідають вимогам вимірюваності та досяжності.

Відповідно до наказу Національного агентства України з питань державної служби «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо визначення завдань і ключових показників результативності, ефективності та якості службової діяльності державних службовців, які займають посади державної служби категорій «Б» і «В», моніторингу їх виконання та перегляду» від 17.11.2023 № 186-23 [6] державним службовцям рекомендується складати індивідуальне планування своєї діяльності на наступний рік з урахуванням SMART-критеріїв, зміст яких визначено у Додатку до зазначених Методичних рекомендацій.

На нашу думку, можна вважати, що у бюджетуванні принципи SMART мають своєрідний прояв у програмно-цільовому методі у бюджетному процесі та орієнтації на результат його застосування. Так, у ст.ст. 20, 23, 34 та 51

Бюджетного кодексу України [7] закріплено вимоги щодо визначення мети, завдань і результативних показників бюджетних програм, а також бланкетна норма про порядок підготовки та оформлення бюджетних запитів, що затверджено наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження Інструкції з підготовки бюджетних запитів» від 21.12.2022 № 450 [8]. Зокрема, кожна бюджетна програма повинна мати: мету (конкретність, релевантність); завдання (досяжність); результативні показники (вимірюваність); строки виконання (обмеження у часі). Отже, методику SMART у побудові програмних цілей бюджетної системи, кожна з яких має бути конкретною, вимірюваною, досяжною, актуальною і мати строки, фактично впроваджено через механізм бюджетування, який орієнтовано на цільові програми та досягнення результатів від їх реалізації.

Водночас, незважаючи на наявність окремих правових норм, які підтримують застосування принципів SMART у формулюванні цілей у сфері публічного адміністрування, нормативно-правові акти в Україні рідко безпосередньо згадують SMART-методику, що призводить до її несистемного використання. Наприклад, відсутність чітких вимог до застосування SMART у бюджетному плануванні ускладнює узгодження цілей із наявними фінансовими ресурсами, знижуючи досяжність таких цілей. Крім того, державні службовці часто не мають достатньої підготовки для належного використання зазначеної методики, що посилює проблему. І це не лише знижує ефективність публічного адміністрування, а й ускладнює громадський контроль, оскільки громадянам важко оцінювати виконання розмитих або формальних цілей.

Також слід зауважити, що якість стратегій, планів, бюджетних програм в Україні часто страждає саме через нечіткість формулювання цілей та неналежну конкретизацію досягнення результатів, що у цілому знижує ефективність публічного адміністрування та зокрема ускладнює проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій, планів, програм, а також

ведення звітності щодо стану виконання запланованих завдань, рівня досягнення цілей і показників, необхідності їх коригування.

З метою розв'язання вказаної проблеми необхідно вдосконалити комплексне правове регулювання шляхом внесення змін до чинного законодавства України для встановлення вимог щодо обов'язкового формулювання цілей діяльності суб'єктів публічної адміністрації за критеріями SMART, а саме: формулювати цілі через дію і конкретний результат; завжди додавати кількісні та/або якісні показники; перевіряти реалістичність цілей до прийняття рішення, старту проєкту, реалізації програми; пов'язувати цілі з більш широкими стратегічними планами; обов'язково встановлювати крайній термін виконання цілей і завдань. Також на законодавчому рівні потрібно закріпити механізм інтеграції принципів SMART у планування та оцінку ефективності досягнутих результатів у публічному адмініструванні. Важливим кроком можна вважати і підвищення кваліфікації державних службовців шляхом проходження ними спеціалізованих курсів, які навчать їх застосовувати інструменти SMART у повсякденній діяльності. Крім того, посилення прозорості шляхом використання SMART-методики дозволить громадянам краще розуміти цілі та завдання адміністративної діяльності органів влади та оцінювати їх виконання, що сприятиме публічній звітності. У результаті, зазначені заходи не лише підвищать ефективність публічного адміністрування, а й зміцнять довіру суспільства до державних і муніципальних інституцій.

Список використаних джерел:

1. Перелі Д.Д. Місце смарт-технологій в системі публічного управління в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці* № 4 (10) 2023. С. 141-150. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/4323/4346

2. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text

3. Про засади державної регіональної політики. Закон України 05.02.2015 № 156-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 13. Ст. 90. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text

4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text

5. Про основи державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 9. Ст. 79. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text

6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо визначення завдань і ключових показників результативності, ефективності та якості службової діяльності державних службовців, які займають посади державної служби категорій "Б" і "В", моніторингу їх виконання та перегляду: наказ Національного агентства України з питань державної служби від 17.11.2023 № 186-23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0186859-23/conv#top

7. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст.572. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text

8. Про затвердження Інструкції з підготовки бюджетних запитів: наказ Міністерства фінансів України від 21.12.2022 № 450. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0322-23#top

Levkovets N.,
Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Department
National Transport University, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5382-5418

GENDER ASPECTS OF MILITARY SERVICE UNDER MARTIAL LAW

Keywords: *gender equality, Armed Forces of Ukraine, society, women in military service, issues of perception.*

The Armed Forces of Ukraine (AFU) are gradually expanding opportunities for women to participate in tasks related to the defense of state sovereignty, territorial integrity, and national security. According to Part 3 of Article 24 of the Constitution of Ukraine, gender equality is ensured by providing equal opportunities in socio-political and cultural spheres, education, and professional activities, as well as in matters of remuneration. Additionally, measures are in place to protect women's health, grant pension benefits, and create conditions for balancing work with motherhood. Legal protection, financial and moral support for motherhood and childhood are also guaranteed, including paid leave for pregnant women and mothers.

Following the onset of Russia’s full-scale aggression, the number of women joining the Armed Forces of Ukraine, other military formations, and volunteer units has significantly increased. In 2014, the total number of women in the AFU was 49,926, of whom 16,557 were servicewomen. As of March 1, 2023, this number had risen to 60,538, with approximately 42,898 serving as military personnel.

The share of women in the Armed Forces of Ukraine is among the highest compared to NATO member states' armies. The proportion of women in NATO military structures ranges from 0.3% to 20%, with 17% in the United States, 11% in the United Kingdom, 7% in Poland, 8% in Denmark, and 10% in Estonia. In the AFU, this figure stands at 9%, highlighting the growing role of women in Ukraine’s military. [1]

Despite the increasing number of women in military service, it was only in 2016 that the list of military specializations available to them was expanded. In 2018, the Verkhovna Rada passed a law ensuring equal opportunities for men and women in military service. This allowed women to take on combat roles such as snipers, grenade launchers, and artillery operators, whereas previously, they were largely restricted to non-combat positions.

Sociological studies indicate a positive shift in public attitudes toward women's participation in the military. In 2018, 53% of citizens supported gender equality in the AFU, whereas by 2023, this figure had risen to 80%. According to nationwide surveys, a significant portion of Ukrainians do not perceive women as facing discrimination in the military, although there is a prevailing belief that career advancement is more challenging for them compared to men. Moreover, some still consider women better suited for non-combat roles.

Key challenges faced by women in the military include the lack of specialized uniforms, footwear, helmets, and body armor, as well as limited access to hygiene products in field conditions. While volunteer initiatives have improved the situation, ensuring adequate supplies for female service members remains an urgent issue that requires resolution at the state level.

Gender equality in the Armed Forces of Ukraine generally aligns with national policies, although certain issues persist. Women continue to face difficulties in career advancement and access to professional training, largely depending on the attitudes of commanding officers. Progressive-minded leaders foster women's career growth, while conservative commanders may create barriers.

Currently, women hold only 9% of officer positions in the AFU, and only three women have attained the rank of general. A positive aspect, however, is the absence of a gender pay gap, as salaries are determined by a standardized pay scale based on rank and years of service.

The war has significantly accelerated progress toward overcoming gender inequality in the military sector. The number of women with combat experience continues to grow, yet gender stereotypes persist. To facilitate further progress, it is essential that military leadership actively supports women’s professional development and that female service members advocate for their rights and opportunities.

Since NATO promotes gender equality in the security and defense sector, Ukraine must ensure adequate female representation in the military to align with Alliance standards. In this context, key steps include:

- Establishing the position of Commissioner for Women's Military Service to address urgent issues;
- Providing women with specialized military uniforms and equipment;
- Enhancing access to medical services for female service members;
- Considering the social needs of women serving in the AFU. [2]

Thus, the increasing number of women in the Armed Forces of Ukraine reflects a gradual shift in military culture and the breaking down of stereotypes regarding their role in the armed forces. To achieve full gender equality, it is necessary to continue improving the legal framework and implementing effective support mechanisms for women in military service.

References:

1. Discrimination against various social groups in the AFU: views of military personnel and civilians. URL: https://veteranfund.com.ua/analitics/social-group-discr/

2. Positive dynamics in the implementation of gender equality observed in the AFU. URL: https://armyinform.com.ua/2023/03/15/u-zsu-sposterigayetsya-pozytyvna-dynamika-vprovadzhennya-gendernoyi-rivnosti/

Литвиненко К.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня спеціальності 081 «Право» Криворізького навчально-наукового інституту ДонДУВС
ORCID: 0009-0007-7825-6013

СВОБОДА СЛОВА В ЕПОХУ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

Сучасний інформаційний простір перетворився на арену глобального протистояння, де дезінформація та пропаганда стали інструментами гібридних війн. Зростання кібератак, бот-мереж і маніпулятивних наративів підриває

довіру до демократичних інститутів, особливо в умовах збройних конфліктів, як це показала російська агресія проти України.

Головною метою таких атак є дестабілізація суспільств через експлуатацію соціальних розколів – наприклад, поширення чуток про «нелегітимність влади» або «зраду політиків». У 2024-2025 роках росія активно використовувала Telegram-канали для синхронізації фейкових новин, що викликало паніку серед цивільного населення. За даними Інституту масової інформації, лише за січень 2025 року зафіксовано 12 випадків порушень свободи слова, з яких 8 пов'язані з кібератаками та погрозами з боку російської федерації [5,7].

Однією з ключових проблем залишається «девальвація слова» - явище, коли суспільство втрачає здатність відрізняти правду від маніпуляцій. Це особливо небезпечно під час війни, коли фейки про «відмову у медичній допомозі пораненим» або «зраду політиків» спрямовані на демобілізацію. Наприклад, у лютому 2025 року російські дрони вбили журналістку Тетяну Кулик, яка висвітлювала наслідки атак для цивільного населення [3]. Такі злочини не лише обмежують свободу слова, але й створюють атмосферу страху серед медійників.

Для протидії цим загрозам Україна використовує технологічні та правові механізми. Штучний інтелект допомагає ідентифікувати бот-мережі: під час повітряних тривог 2023-2024 років системи AI виявили понад 1000 штучних облікових записів, які поширювали дезінформацію [8]. Одночасно працюють громадянські ініціативи - платформи на кшталт StopFake залучають користувачів до спільного аналізу сумнівного контенту. Європейський досвід також відіграє роль: Digital Services Act зобов'язує соцмережі маркувати шкідливі публікації, хоча цей акт ще не враховує специфіку державної пропаганди [1].

Викликом залишається баланс між свободою слова і національною безпекою. Тимчасове блокування проросійських ресурсів є вимушеним кроком, проте вимагає чітких критеріїв, щоб уникнути цензури. Міжнародні

організації, зокрема, Рада Європи, наголошують на необхідності медіа освіти [4]. Програми для шкіл, такі як «Діти про медіа», вчать критично оцінювати джерела інформації.

Майбутнє захисту свободи слова пов'язане з глобальною координацією. НАТО розглядає дезінформацію як загрозу колективній безпеці, акцентуючи на спільному виявленні кібератак. Український Центр протидії дезінформації при РНБО розробляє стратегії, що поєднують блокування шкідливих ресурсів і підвищення медіаграмотності. Однак для ефективної боротьби потрібно вдосконалювати законодавство - зокрема, запровадити кримінальну відповідальність за організацію дезінформаційних кампаній.

Гібридні загрози вимагають комплексних рішень: від технологій штучного інтелекту до міжнародного співробітництва [6,8]. Важливо, щоб обмеження не перетворилися на інструмент цензури, а базувалися на прозорих критеріях. Як показали опитування, 60% українців готові терпіти матеріальні труднощі заради збереження свобод, що підкреслює значення громадянської свідомості.

Список використаних джерел:

1. Digital Services Act: нові правила для соцмереж. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package

2. Литивин Н.А., Ярош А.О. Вплив дезінформації на національну безпеку. *Юридичний науковий електронний журнал.* №2, 2024. С. 288-290. URL: http://lsej.org.ua/2_2024/71.pdf

3. Інститут масової інформації. Барометр свободи слова за лютий 2025. URL: https://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova-za-lyutyj-2025-roku-i66970

4. Рада Європи. Проєкт Ради Європи з медіаграмотності. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/media-literacy-and-media-self-regulation-to-strengthen-democracy-in-ukraine-international-conference

5. Інститут масової інформації. Порушення свободи слова у січні 2025. URL: https://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova-za-lyutyj-2025-roku-i66970

6. Дезінформація як інструмент гібридних війн. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. URL: https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/article/download/113/57

7. Інститут масової інформації. Звіт IMI про загрози для журналістів. URL: https://detector.media/infospace/article/237984/2025-02-06-imi-zafiksuvav-12-vypadkiv-porushennya-svobody-slova-v-ukraini-u-sichni-2025-roku/

8. Штучний інтелект у боротьбі з дезінформацією. Юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. URL: https://law.chnu.edu.ua/dezinformatsiia-yak-rozpiznaty-ta-borotysia/

Надежденко А.О.,
кандидат наук з державного управління
доцент кафедри права Маріупольського державного університету
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1774-5952

НОВОВИЯВЛЕНІ ОБСТАВИНИ: ТЛУМАЧЕННЯ ТА ОЗНАКИ

Ключові слова: *нововиявлені обставини, суттєвість обставин, правова визначеність, верховенство права, істотні факти, справедливе правосуддя, судова практика*

Нововиявлені обставини є ключовим правовим інструментом, що забезпечує можливість перегляду вже ухвалених і таких, що набрали законної сили, судових рішень. Правове розуміння, ознаки та застосування процедури вимагають їх чіткої доктринальної та судової конкретизації, оскільки вони прямо пов'язані з принципами правової визначеності та верховенства права.

Це питання набуває особливої актуальності в умовах функціонування правової держави, де забезпечення справедливого правосуддя неможливо без механізму перегляду рішень у разі появи нової істотної інформації, яка могла б вплинути на результат справи.

Нововиявлені обставини — це юридичні факти, встановлені вироком суду, що набрали законної сили, або виявлені в результаті розслідування чи заяви учасників судового провадження, які знаходяться в органічному зв'язку з елементами предмета доказування у кримінальній справі і спростовують їх через попередню невідомість та істотність висновків, що містяться у вироку, ухвалі, як такі, що не відповідають об'єктивній дійсності [1].

Судова практика виокремлює такі ключові ознаки нововиявлених обставин:

– невідомість суду з незалежних від нього причин — означає, що такі матеріали не могли бути встановлені за допомогою належних засобів доказування під час розгляду справи;

– істотне значення для кримінального провадження — такі характеристики мають бути настільки вагомими, що їх врахування змінює рішення по суті;

– об'єктивне ставлення до моменту ухвалення вироку — вони не виникли після винесення вироку, а вже існували, просто залишилися невідомими;

– неможливість врахування в судовому процесі — через свою невідомість факти не могли бути предметом дослідження у суді;

– відкриття лише після вступу вироку у законну силу — обставини з'явилися не у процесі апеляції або касації, а вже після завершення провадження.

Ключовими є дві обов'язкові умови:

– обставина об'єктивно існувала на час розгляду справи;

– вона була невідомою суду і учасникам провадження.

Не можуть вважатися нововиявленими обставини, про які сторона знала або мала знати на момент постановлення рішення, мала можливість представити під час судового розгляду, але цього не зробила.

Нововиявленими можуть бути саме обставини, а не їх інтерпретація. Розбіжності у оцінці фактів справи і можливість альтернативної думки щодо значення цих фактів не є достатньою підставою для перегляду справи за нововиявленими обставинами [2].

Окремо слід підкреслити значення принципу правової визначеності, який є ключовим елементом верховенства права. Цей принцип гарантує стабільність правовідносин, передбачуваність дій державних органів та довіру громадян до судової системи. Він передбачає, що остаточні судові рішення повинні залишатися незмінними, а перегляд справи не може бути використаний як спосіб безпідставного поновлення судового розгляду чи спроби домогтися бажаного рішення шляхом тиску на судову систему.

У зв'язку з цим варто також згадати принцип res judicata, який означає «вирішена справа». Його сутність полягає в тому, що остаточне судове рішення є обов'язковим, незаперечним і не підлягає повторному розгляду. Цей принцип є гарантією стабільності правового статусу особи, яка довела свої права в суді, і обмеженням свавільного втручання з боку інших осіб чи держави.

Звідси випливає важливе практичне правило: перегляд справи можливий лише тоді, коли наявні нововиявлені обставини, тобто факти, які:

– існували на час розгляду справи;
– не були і не могли бути відомими суду або сторонам;
– мають потенціал суттєво вплинути на вирок суду.

Тільки за наявності таких істотних передумов допустимий відступ від принципу остаточності судового рішення. Інакше перегляд справи ризикує перетворитися на знаряддя зловживання процесом або спосіб штучного затягування правової визначеності.

Слід зазначити, що законодавство та судова практика визнає конкретні обставин, які можуть слугувати підставою для перегляду справи: це, зокрема, існування документа, що підтверджує істотні факти, але який не міг бути поданий до суду з поважних причин; встановлення фальсифікації доказів чи підробки документів, що були основою судового рішення; надання неправдивих показань свідками, які вплинули на результат справи; виявлення суттєвих обставин, прихованих іншою стороною; технічні або фактологічні помилки в офіційних документах; ухвалення вироку у кримінальній справі, який встановлює нові істотні обставини; або з'ясування фактів, що виключають відповідальність (наприклад, наявність форс-мажору). Усі ці обставини об'єднує ключова риса — вони існували на момент розгляду справи, проте були об'єктивно невідомі суду та сторонам, є настільки вагомими й беззаперечними, щоб мають реальний потенціал вплинути на обґрунтованість та законність ухваленого судом рішення по суті справи [3].

Суттєво підкреслити, що процедура перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами не є повторним розглядом справи, повторною апеляцією чи касацією, вона не передбачає нового встановлення фактичних обставин кримінального провадження та усунення суперечностей у доказах. Це окрема процесуальна процедура, яка має на меті лише з'ясування того, чи могли б нововиявлені обставини суттєво вплинути на законність уже ухваленого рішення. Така процедура встановлена в ч. 2 ст. 459 Кримінального процесуального кодексу України [4].

Таким чином, нововиявлені обставини мають вузьке і чітко окреслене тлумачення в українському кримінальному процесі. Вони:

– не допускають довільного трактування;

– не повинні використовуватись для зловживань або затягування справ;

– є інструментом відновлення справедливості в умовах, коли на момент розгляду справи суттєві докази були недоступні чи приховані.

Розгляд справ за такими обставинами підпорядковується суворим правилам, що забезпечують баланс між стабільністю судових рішень і потребою в їх перегляді у разі суттєвих порушень, яка має на меті відновлення справедливості виключно в тих випадках, коли нові, раніше невідомі обставини можуть істотно змінити правову оцінку вже встановлених фактів.

Такий механізм покликаний збалансувати потребу у стабільності судових рішень і забезпеченні правової визначеності з правом особи на справедливий судовий розгляд. Він виступає гарантом верховенства права, адже дозволяє запобігти або виправити судову помилку, що виникла не через помилки сторін чи суду, а внаслідок об'єктивної відсутності ключових фактів на момент розгляду справи.

Водночас, зловживання цим правовим інструментом може підірвати довіру до судової системи та призвести до небажаної правової нестабільності. Тому чітке нормативне врегулювання, доктринальна конкретизація та уважне ставлення судів до заяв про нововиявлені обставини є критично важливими. А це дає змогу з одного боку — дотримуватися принципу остаточності судових рішень, а з іншого — захистити права особи у випадку істотних зрушень у фактичному підґрунті справи.

Отже, нововиявлені обставини як правовий інструмент покликані служити не лише технічному виправленню недоліків правосуддя, але й зміцненню довіри до судової системи загалом, формуванню відчуття правової захищеності у громадян і підвищенню ефективності реалізації принципу верховенства права у практичній площині.

Список використаних джерел:

1. Ознаки нововиявлених обставин та тлумачення «нововиявлених обставин» ст. 459 КПК. Поради юриста: інформаційно–правовий портал URL: https://surl.li/wdeixa (дата звернення: 01.05.2025)

2. Постанова Верховного Суду від 08.08.2024 р. у справі № 708/1253/15-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120948713 (дата звернення: 02.05.2025)

3. Постанова Верховного Суду від 28.04.2021 р. у справі № 203/1981/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96669430 (дата звернення: 02.05.2025)

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 05.05.2025)

Пікалюк С.С.,
старший викладач, зав. кафедри права та фінансів,
Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»,
Попов А.А.,
доцент кафедри права та фінансів,
Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»
https://orcid.org/0000-0003-1285-9296

ІСТОРІЯ, СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ І ПРАВО

Ключові слова: *належний юридичний захист; переселенці; реабілітація жертв репресій, соціальна справедливість.*

Негативний досвід першої половини XX ст. з масовими порушеннями прав людини в Італії, Німеччині та у деяких інших країнах сприяли усвідомленню фундаментальної значущості дотримання цих прав для збереження демократії. Таке розуміння знайшло свій вияв в Статуті ООН, де засновники цієї міжнародної організації заявили про намір «знову утвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи, у рівноправність чоловіків і жінок, у рівність прав великих і малих націй, і створити умови, за яких можуть дотримуватися справедливість і повага до обов'язків, що випливають з договорів та інших джерел міжнародного права, і

сприяти соціальному прогресу та поліпшенню умов життя при більшій свободі…» [1].

Тим не менш, Радянський Союз, разом з іще двома членами ООН – УРСР і БРСР, декларованої рівності людей не дотримувався. При тому робив це як безпосередньо так і разом з іншими міжнародними суб'єктами.

Так, на підставі Угоди між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР від 9 вересня 1944 р. [2] відбувалось масове переселення.

Якщо відповідно до ч.3 ст.1 це переселення мало бути добровільним [там само], то насправді, все було майже повністю не так.

Угодою передбачалося переселення усіх українців, які проживали в Холмському, Грубешівському, Яновському, Замостському та інших повітах, на територію УРСР. Евакуація мала відбуватися з 15 жовтня 1944 р. до 1 лютого 1945 року [3, с.78-79].

Насправді понад 482 тисячі українців примусово позасудово переселили до УРСР у 1944–1946 роках. Це брутально здійснили комуністичні режими СРСР і Польщі із застосуванням терору, репресій, конфіскації майна, обмеження політичних, соціальних, економічних і культурних прав людей [4].

Формально підставою для переселення ставали списки осіб, що виявили бажання покинути Польщу, відмовитися від її громадянства й отримати паспорт УРСР. Причому виявлення волі могло бути письмовим і усним. Це й створювало широкі можливості для зловживань. До прикладу, людину могли внести до списку, а вона про це і не знала). В Угоді не були виписані критерії визначення національності тієї чи іншої особи. Врешті, основним показником для виселення стала ідентифікаційна картка нацистської окупаційної влади (Kennkarte), в якій були дані про віросповідання і національність. [5].

В Угоді було передбачено, що по закінченні евакуації обидві Договірні Сторони визначають вартість: виданого евакуйованим хліба за зданий ними

на місці врожай, виділених для них посівів, компенсації за залишене рухоме і нерухоме майно та інших видатків, учинених Сторонами, і проведуть між собою взаєморозрахунок по згоді грошима або в натур [6, ч.2 ст.6].

За цією ж Угодою «вартість рухомого, а також нерухомого майна, яке лишається після евакуації, повертається евакуйованим за страховою оцінкою згідно з законами, що існують в Українській Радянській Соціалістичній Республіці і відповідно в Польській державі» [7, ч.6 ст.3].

Окремо говорилось про землю: «Уряд Української Радянської Соціалістичної Республіки заявляє, що евакуйовані на територію Української Радянської Соціалістичної Республіки розміщуються згідно з їх бажанням або в колгоспному господарстві, або наділяються землею для ведення одноосібного господарства в розмірах не менших ніж ті, якими вони користувались до евакуації, але не більше 15 га на одно господарство. Селяни, які переселяються на територію Української Радянської Соціалістичної Республіки, якщо вони навіть і не мали землі на момент евакуації, в разі їх бажання будуть наділені землею на загальних підставах» [там само, ч.4 ст.1].

Однак реальної компенсації, як грошової, так і земельної, ніхто з «евакуйованих» так і не отримав.

(Варто підкреслити, що ця Угода *є чинною і на сьогодні, а отже у відповідних частинах не виконаною обома сторонами і таким чином, актуальною).*

Отже, ми змушені констатувати, що весь час незалежності України, згадані попрані права українських громадян так і не знайшли належного юридичного захисту, як на міжнародному, так і на внутрішньодержавному рівні.

Ще в 1991 році було прийнято Закон України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» [8].

Але тільки редакцією 2018 року цього Закон було передбачено створення Регіональних комісій з реабілітації. У Волинській області перше засідання регіональної комісії з реабілітації відбулось в лютому 2019 року [9].

Серед осіб, які відповідно до цього Закону підлягають реабілітації, названі і примусово репатрійовані і депортовані [10, ст.2]. Однак втрата майна/відсутність компенсації переселенцям серед форм репресій не значиться.

В свій час один із батьків української Конституції, видатний український вчений-юрист Віктор Лаврентійович Мусіяка, даючи інтерв'ю Радіо «Свіобода, говорив:

«…коли говорять, що не від особистостей оці всі наші проблеми в державі, не винні, як говорив недавно Луценко, ні Ющенко, ні Янукович, а винна система, то я не зовсім з цим згоден, тому що в системі люди працюють, система сама собою не приходить….Але, звичайно, необхідно демократизувати і владу, і більш такий європейський стиль управління державою ввести. Але це вже конкретика» [11].

Як приклад такої конкретики: Німеччина частково компенсувала майно особам німецької національності, які були примусово виселені з Чехословаччини після закінчення Другої світової війни. Чехословаччина – австрійським громадянам і т.д. [12].

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.

2. Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР від 9 вересня 1944 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_065.

3. Реабілітовані історією. Волинська область. Книга перша. Авторський колектив: Кучерепа М. М. (керівник), Вісин В. В., Ленартович О. Ю., Оніщук

В. В., Півень О. І., Сущук О. П. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Волинська область / Головна редколегія: (голова – П. Т. Тронько, заступники голови – О. П. Реєнт, С. А. Кокін та ін.); редколегія тому (голова – О. І. Курилюк, відповідальний секретар – М. М. Кучерепа та ін.).– Кн. 1.– Луцьк: ВАТ "Волинська обласна друкарня", 2010. – 976 с.

4. Пам'ятаймо про депортації 1944–1951 років. 02.09.2019/ Український Інститут національної памяті. URL: https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/pamyataymo-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv

5. Пам'ятаймо про депортації 1944–1951 років. 02.09.2019/ Український Інститут національної памяті. URL: https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/pamyataymo-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv

6. Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР від 9 вересня 1944 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_065.

7. Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР від 9 вересня 1944 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_065.

8. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років: Закон України від 17 квітня 1991 року № 962-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12.

9. У Волинській області відбулось перше засідання регіональної комісії з реабілітації URL: https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/u-volynskiy-oblasti-vidbulos-pershe-zasidannya-regionalnoyi-komisiyi-z-reabilitaciyi.

10. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років: Закон України від 17 квітня 1991 року № 962-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12.

11. Верховна Рада України. Інформаційне управління. Верховна Рада України. У центрі ЗМІ. URL: https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/28436.pdf.

12. Вигнання німців з Чехословаччині. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D0%B3%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BD%D1%96%D0%BC%D1%86%D1%96%D0%B2_%D0%B7_%D0%A7%D0%B5%D1%85%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8.

Попов А.А.,
доцент, кандидат юридичних наук,
Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»
https://orcid.org/0000-0003-1285-9296
Конон Н.Г.,
старший викладач,
Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»
https://orcid.org/0000-0002-4608-1382

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО ПРОСТОРУ У М. ЛУЦЬКУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

***Ключові слова**: безбар'єрний простір, інфраструктура, маломобільні групи, безперешкодний доступ, цифрова грамотність, універсальний дизайн, шрифт Брайля, моніторинг.*

Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року (Національна стратегія) розроблена та прийнята у квітні 2021 р. на виконання Указу Президента України «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні» [6].

Дана стратегія орієнтується на «провідні документи щодо запровадження безбар'єрності, зокрема: Конвенцію про права осіб з

інвалідністю, ратифіковану Законом України від 16 грудня 2009 р. №1767-VI [4], Європейську соціальну хартію (переглянуту), ратифіковану Законом України від 14 вересня 2006 р. №137-V [10], Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, міжнародну ініціативу "Партнерство Біарріц"» [3].

З метою виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2025 р. № 374-р [8], у м. Луцьку продовжує реалізовуватися Програма «Громада без бар'єрів», що розрахована на 2024-2026 рр. і передбачає облаштування об'єктів інфраструктури засобами безперешкодного доступу для осіб з інвалідністю у територіальній громаді регіону [9].

Тривалість запланованих заходів – три наступних роки. На думку авторів Програми, відсутність доступного середовища не лише створює проблеми для тисяч мешканців громади, але і призводить до загального погіршення добробуту кожної людини [12].

Програма «Громада без бар'єрів» звертає увагу на підвищення обізнаності вразливих верств населення про свої права та обов'язки, передбачає універсальний дизайн, принципи доступності до об'єктів першої потреби. Програмою передбачено проведення інформаційно-просвітницьких заходів: форуми, тренінги, вебінари, інші інноваційні форми роботи, організацію занять з використання цифрових технологій для маломобільних груп населення, включаючи людей з інвалідністю. Поліпшувати умови «безперешкодного доступу усіх груп населення, в т.ч. молоді та спортсменів з інвалідністю до занять руховою активністю та спортом, участі у молодіжних ініціативах. Влаштування інклюзивних вуличних тренажерів на територіях, які межують зі спортивними майданчиками» [9].

В наш час особливо важливо, що Програмою передбачається забезпечення захисту і безпеки інвалідів, інших маломобільних груп населення в умовах війни та надзвичайних ситуацій. Сюди входить оснащення захисних споруд засобами забезпечення доступності для менш мобільних груп

населення, особливо для осіб з обмеженими можливостями, їх захист та безпека в надзвичайних ситуаціях.

Не все ще досконало. Так, бібліотеки отримали проєкти з організації роботи з цифрової грамотності, доступу до Інтернет та комп'ютерних тифлокомплексів. Проте тут слід подбати про під'їзд до установ культури, облаштування кімнат гігієни відповідно до потреб інвалідів, щоб вони безпроблемно отримували інформацію. Планується «забезпечення безбар'єрного середовища культурно-історичної спадщини та інших туристичних об'єктів територіальної громади міста Луцька, досягнути доступності адміністративних послуг у громаді, шляхом облаштування приміщення ЦНАПу засобами безперешкодного доступу, системи безпеки та евакуації з урахуванням потреб осіб з порушенням зору та слуху, забезпечення дублювання шрифтом Брайля необхідної для відвідувачів інформації» [9].

Не стоять осторонь бібліотеки. У Волинській обласній універсальній науковій бібліотеці імені Олени Пчілки встановили підйомник для маломобільних користувачів, що забезпечує доступ до будівлі без перешкод і сторонньої допомоги, з лютого 2024 року працює громадський соціокультурний простір «Мистецький», як локація з проведення заходів: семінарів, тренінгів, презентацій проєктів тощо. Так, 10 жовтня 2024 року на базі простору «Мистецький» відбулася інформаційна сесія: «Інклюзивний підхід в організації заходів» [2].

Працівники бібліотеки є активними учасниками усіх комунікативних подій щодо політики безбар'єрності, які ініціюються Міністерством культури та інформаційної політики України. На вебінарі «Створюємо безбар'єрну бібліотеку» на платформі Zoom зазначалося, що «бібліотеки є центрами знань і мають забезпечувати інклюзивність і доступ до своїх цифрових продуктів, забезпечуючи, таким чином, рівний доступ усіх громадян до культурних і освітніх послуг» [1].

У Луцькій громаді створили Раду безбар'єрності (2025 р.), яка виконує роль консультативно-дорадчого органу. «Основним завданням Ради буде

сприяння створенню безбар’єрного простору в шести вимірах: фізичному, суспільно-громадянському, цифровому, освітньому, інформаційному, економічному… члени Ради здійснюватимуть моніторинг результатів діяльності за чотирма складовими: безбар’єрність вулиць і приміщень; безбар’єрність публічних послуг; безбар’єрність товарів загального користування; безбар’єрність публічної інформації» [11].

Вперше в Україні за роки незалежності 05 травня 2025 р. у Луцьку відбулася «Хода безбар’єрності» з нагоди Міжнародного дня боротьби за права людей з інвалідністю. Захід організувала громадська організація «Зруш скелю». «Мета акції – привернути увагу до необхідності створення доступного міського простору для людей з інвалідністю. До заходу долучилися близько 100 жителів і представники місцевої влади. Вони разом з іншими учасниками протестували маршрути міста на кріслах колісних, у масках та з тростинами, аби на власному досвіді відчути, з якими перешкодами щодня стикаються люди з інвалідністю» [5].

Захід об’єднав учасників для вирішення багатьох проблемних питань та створення безбар’єрного середовища у м. Луцьку. Адже, кожен із нас на певному етапі життя зіштовхується з бар’єрами – фізичними, інформаційними, цифровими, суспільними, громадянськими, освітніми та економічними, які провокують відсутність сприятливого середовища для фізичного розвитку та самореалізації, доступу до освіти, культури, можливостей для працевлаштування.

Список використаних джерел:

1. Вебінар «Створюємо безбар’єрну бібліотеку». URL:https://oth.nlu.org.ua/?p= 9129(дата звернення: 17.04.2025).

2. Волинська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олени Пчілки. URL: https://www.facebook.com/ounb.volyn(дата звернення: 16.04.2025).

3. Конвенція Організації Об’єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 24.03.2025).

4. Конвенція про права інвалідів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-17http (дата звернення: 11.04.2025).

5. Крот Христина. У Луцьку провели «ходу безбар’єрності»: протестували міські тротуари на візках і з тростинами. Волинські новини. 2025. 05 трав. https://www.volynnews.com/news/all/u-lutsku-provely-khodu-bezbaryernosti-protestuvaly-miski-trotuary (дата звернення: 18.04.2025).

6. Національна стратегія із створення безбар’єрного простору в Україні на період до 2030 року від 14 квіт. 2021 р. №366-р. *Офіційний вісник України.* 2021. № 36. Ст. 2154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 12.04.2025).

7. Про забезпечення створення безбар’єрного простору в Україні: Указ Президента України від 3 груд. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533/2020#Text (дата звернення: 22.04.2025).

8. Про затвердження плану заходів на 2025-2026 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар’єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінет міністрів України від 25 березня 2025 р. № 374-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-2025-%D1%80#Text (дата звернення: 09.04.2025).

9. Про затвердження програми «Громада без бар'єрів» на 2024-2026 роки / Луцька міська рада. URL: https://www.lutskrada.gov.ua/documents/16932996103143912-pro-zatverdzhennya-programi-gromada-bez-bareriv-na-2024-2026-roki (дата звернення: 03.04.2025).

10. Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої): Закон України від 14 верес. 2006 р. № 137-V, ред. від 08 черв. 2017 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-16#Text (дата звернення: 09.04.2025).

11. У Луцькій громаді створили раду безбар'єрності: хто туди увійшов. Волинські новини. 2025. 15 січ.

https://www.volynnews.com/news/all/u-lutskiy-hromadi-stvoryly-radu-bezbaryernosti-khto-tudy-uviyshov-/

12. У Луцьку затвердили Програму «Громада без бар'єрів» на 2024–2026 роки / Луцька міська рада. URL: https://www.lutskrada.gov.ua/publications/u-lutsku-zatverdyly-prohramu-hromada-bez-bar-ieriv-na-2024-2026-roky URL: (дата звернення: 30.08.2024).

Рабош І.М.,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна
Науковий керівник:
Чайка В.В.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри фінансового та податкового права
Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна

БУЛІНГ СЕРЕД ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Ключові слова: *булінг, мобінг (цькуванням), державні службовці.*

Булінг серед державних службовців є систематичним явищем, яке негативно впливає на робочу атмосферу, продуктивність працівників та репутацію державних установ.

Відсутність чітких механізмів протидії булінгу у законодавстві створює прогалини у захисті прав державних службовців.

Булінг визначається як систематичне психологічне, фізичне чи економічне насильство, спрямоване на приниження, дискредитацію або ізоляцію особи.

Статистично встановлено, що чим більше державні службовці стикаються з булінгом, тим більша імовірність, що вони припинять проходження державної служби. [1]

Відсутність спеціального визначення булінгу у контексті державної служби у чинному законодавстві України створює правову прогалину, що ускладнює ефективну протидію цькуванню серед державних службовців, правову кваліфікацію таких дій та застосування відповідних дисциплінарних або адміністративних заходів. Це також може впливати на загальну атмосферу в державних установах, сприяти виникненню конфліктів і негативно позначатися на продуктивності працівників. [1]

Аналізуючи судову практику, державні службовці звільняються із займаних посад у зв'язку з мобінгом (цькуванням) з боку посадових осіб під час проходження ними публічної служби. Такі спори мають свої особливості, адже під час визначення предметної юрисдикції справ суди виходять із суті права та/або інтересу, за захистом якого звернулася особа, заявлених вимог, характеру спірних правовідносин, змісту та юридичної природи обставин у справі. Проте, визначальною ознакою для правильного вирішення спору є все ж таки характер правовідносин, з яких виник спір, за таких обставин доцільно розглянути, що саме мається на увазі. [2]

Відтак, правовідносини у сфері державної служби регулюються Законом України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII, який є спеціальним актом вищої юридичної сили в системі законодавства про державну службу та визначає особливості правового регулювання у цій сфері, а тому його положенням у процесі правозастосування надається перевага над положеннями Кодексу законів про працю України. При цьому, положення Кодексу законів про працю України застосовуються лише у випадку неврегульованості або неповної урегульованості трудових правовідносин осіб, які мають статус державного службовця. [2]

Прийнято Закон України від 16 листопада 2022 року № 2759-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та

протидії мобінгу (цькуванню)», яким внесено зміни до Кодексу Законів про працю України та доповнено ст. 22 КЗпП України, якою закріплено нормативне визначення поняття «мобінгу» та шляхи запобігання та припинення мобінгу (цькування). [5]

Водночас, прийнято Закон України від 1 грудня 2022 року № 2806-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)», який спрямований на захист учасників трудових відносин від різних форм мобінгу на робочому місці і встановлення адміністративної відповідальності за такі дії (доповнено статтю 173-5 КУпАП Мобінг (цькування) працівника). [6]

З урахуванням вище згаданих нормативних актів, відповідні зміни були внесені також до наказу Національного агентства України з питань державної служби від 13 березня 2023 року № 37-23 «Про внесення змін до Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 28 березня 2023 року за № 534/39590, яким визначено, що державні службовці:

– повинні протидіяти мобінгу (цькуванню);

– вживати заходів, спрямованих на запобігання та припинення мобінгу (цькування);

– вживати заходів щодо відновлення порушених внаслідок мобінгу (цькування) прав. [7]

За булінг передбачається цивільна, адміністративна або кримінальна відповідальність. В більшості випадків, особа буде нести адміністративну відповідальність за таке діяння (тягне за собою накладення штрафу від п’ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин). Цивільна відповідальність полягатиме у забезпеченні захисту честі і гідності та у відшкодуванні моральної шкоди. Іноді булінг є кримінальним правопорушенням, і за його вчинення особа притягається до кримінальної відповідальності. Категорії злочинів, пов’язані з булінгом, включають напад,

наклеп, поширення інформації, що порушує особисту приватність, і погрозу. [3]

Недоліками чинного законодавства є:

1. Відсутність чітких процедур для розгляду скарг на булінг серед державних службовців.
2. Недостатня увага до профілактики булінгу та захисту жертв.
3. Відсутність спеціалізованих органів чи підрозділів для розслідування випадків булінгу.

До необхідних змін в законодавстві можна віднести:

1. Розширення визначення булінгу: включення специфіки державної служби.
2. Створення механізмів захисту: запровадження конфіденційних каналів для подання скарг та захисту жертв.
3. Посилення відповідальності: введення більш суворих санкцій для керівників, які зловживають своїм становищем.
4. Освітні програми: обов'язкові тренінги для державних службовців щодо запобігання булінгу.

Висновок. Керівники державних органів, чи їх структурних підрозділів, мають сприяти створенню комфортної психологічної атмосфери в трудовому колективі та не допускати випадків мобінгу (наказ НАДС від 13.03.2023 № 37-23 та наказ НАДС від 31.03.2023 № 47-23, яким внесено зміни, набрали чинності 11.04.2023 року). [7; 8]

Згідно ч. 1 ст. 5 КАС України кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб’єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси. [9]

Комплексний підхід до вирішення проблеми булінгу серед державних службовців включає вдосконалення законодавства, підвищення обізнаності працівників та створення безпечного робочого середовища.

Запровадження змін сприятиме підвищенню ефективності державної служби та захисту прав її працівників.

Список використаних джерел:

1. Булінг в державній службі: соціально–психологічний аспект, Алюшина Н. О., голова, Національне агентство України з питань державної служби, канд. психол., наук, доцент, м. Київ, Україна. 12.04.21 https://www.researchgate.net/publication/353501028_Buling_v_derzavnij_sluzbi_socialno-psihologicnij_aspekt

2. Мобінг на публічній службі: особливості визначення юрисдикції спору, Наталія Кайда, адвокат, член Комітету з трудового права НААУ, доктор юридичних наук, науковий співробітник Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, тренер, розробник програм Української школи урядування. 29.02.2024, https://www.hsa.org.ua/lectors/kajda-nataliya/articles/mobing-na-publicnii-sluzbi-osoblivosti-viznacennia-iurisdikciyi-sporu

3. Булінг: яке покарання може загрожувати кривднику, Дар'я Скрипник, 21 березня, 2025, https://zn.ua/ukr/practical-tips/bulinh-jake-pokarannja-mozhe-zahrozhuvati.html

4. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» від 16 листопада 2022 року № 2759-IX, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text

6. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» від 1 грудня 2022 року № 2806-IX, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-20#Text

7. Наказ Національного агентства України з питань державної служби «Про внесення змін до Загальних правил етичної поведінки державних

службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» від 13 березня 2023 року № 37-23, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0534-23#Text

8. Наказ Національного агентства України з питань державної служби «Про внесення змін до наказу Національного агентства України з питань державної служби від 13 березня 2023 року № 37-23» від 31 березня 2023 року № 47-23, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0568-23#Text

9. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#top

Світличний Д.С.,
аспірант Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України»,
Київ, Україна,
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-5547-1294

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ НА ТРАНСПОРТІ ЯК ВАГОМИЙ ФАКТОР ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Ключові слова: *юридична відповідальність, сфера транспорту, страхування, права людини, пасажир, страховик, перевізник, вантаж.*

Як вказувалося у науковій літературі ще у 2010 році на прикладі міського електричного транспорту, питання відповідальності за шкоду, спричинену життю і здоров'ю пасажирів за участі трамваїв, тролейбусів чи метро часто покладаються на підприємства міського електричного транспорту або на місцевий бюджет. А це виглядає невірним, оскільки будь-якою справою повинні займатися професіонали: транспортні організації – перевозити людей і вантажі, страхові компанії – брати участь у досудовому та судовому розгляді і відшкодовувати збитки постраждалим [1, с. 615]. Сьогодні діє законодавство, за яким, наприклад, власники транспортних засобів та перевізники просто

зобов’язані застрахувати свою відповідальність перед третіми особами. І це законодавство постійно змінюється. Це є позитивом для захисту прав людини – у першу чергу пасажира або власника вантажу. Проте часто не всі учаснику процесу перевезень сумлінно виконують свої зобов’язання. У такому випадку мають бути задіяні заходи юридичної відповідальності.

Відносно новий Закон України «Про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у частинах першій та другій статті 30 «Випадки, у яких страхова (регламентна) виплата не здійснюється» містить більше двадцяти випадків, у яких страховик не буде здійснювати страхову виплату на користь осіб, які постраждали від дій страхувальника за цим Законом [2]. Цим захищаються інтереси страховика від несумлінних страхувальників та третіх осіб.

Однак страховик або Моторне (транспортне) страхове бюро України (далі – МТСБУ) згідно із частиною сьомою статті 32 «Заява про страхову (регламентну) виплату та її розгляд страховиком (МТСБУ)» зобов’язаний безоплатно надати заявнику консультації щодо подання повідомлення про ДТП та заяви про страхову (регламентну) виплату; ознайомити заявника (на його вимогу) з НПА, що регулюють відносини у сфері страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів, з порядком обчислення розміру страхової (регламентної) виплати; надати заявнику (на його вимогу) копій документів щодо визначення розміру шкоди, порядку розрахунку та/або розміру страхової (регламентної) виплати [2].

У договорі страхування можуть вказуватися й інші страхові випадки, в разі настання яких страховик відшкодовуватиме завдані збитки. Значна частина таких випадків не має господарсько-правової природи, а носить скоріше кримінально- або адміністративно-правовий характер.

Зазвичай договір страхування за часом обмежується дією договору перевезення. Договір перевезення пасажирів автомобільним транспортом укладається на один рік. Тут може мати місце і суб’єктивний фактор, коли представник перевізника (водій), професійну відповідальність якого було

застраховано, допустив порушення, що призвело до ДТП, пошкодження вантажу чи інших тяжких наслідків у момент, коли не виконував завдання з перевезення за відповідним договором. У такому випадку страховик може відмовитися від відшкодування втрат, понесених третіми особами, а перевізник буде змушений вирішувати питання із відшкодування шкоди зі своїм працівником у межах трудового і цивільного законодавства.

Професійна помилка працівника може спричинити несприятливі наслідки для третіх осіб, однак відповідальність у нього перед цими особами не виникає, оскільки згідно із законом покладено на роботодавця. Рівень професіоналізму, сумлінності та чесності кожного працівника (у нашому прикладі – водія) не впливає на ступінь його відповідальності перед третіми особами. Страхування професійної відповідальності призначене для страхового захисту осіб певних професій від несприятливих фінансових наслідків, що виникають внаслідок юридичних домагань, виявлення третьою особою (потерпілим) у зв'язку з виникненням шкоди (збитків), заподіяної в результаті помилки, недбалості, допущеної застрахованою особою в процесі виконання нею професійних обов'язків [3, с. 85].

Підсумовуючи викладене вище, необхідно вказати, що відносини між страховиком і перевізником мають чисту господарсько-правову природу. А їх наслідком є відносини між перевізниками або страховиками з одного боку і пасажирами - учасниками цивільних правовідносин з іншого. Відшкодування від страховика можуть отримувати як учасники цивільних відносин – самі пасажири або їх родичі чи інші особи, так і суб'єкти господарювання. До страховиків, що надають послуги зі страхування життя, приділяються додаткові вимоги у порівнянні зі «звичайними» страховиками. Але це виправдовується тим, що у летальному випадку внаслідок ДТП страховик зобов'язаний сплатити велику грошову суму компенсації родичам загиблого або іншим особам [4]. Враховуючи достатньо високий рівень рентабельності діяльності страхових компаній, а також велику кількість ДТП, що скоюються в Україні, необхідно пристати на пропозицію постійного зростання сум

відшкодування шкоди життю і здоров'ю учасникам ДТП. Після підвищення ліміту відповідальності страховика будуть підвищені і страхові внески від перевізників. Відповідно, через економічні важелі перевізник буде об'єктивно зацікавленим у зменшенні кількості ДТП за участі їхніх транспортних засобів. Слід вказати, що така робота відносно недавно активізувалася законодавцем. Так, згідно із частиною другою статті 14 «Страхова сума» Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» розміри страхових сум за внутрішніми договорами страхування встановлюються за шкоду, заподіяну:

1) життю та здоров'ю потерпілих осіб, – у розмірі, еквівалентному не менше 1,3 мільйона євро на одну потерпілу фізичну особу, та у розмірі, еквівалентному не менше 6,45 мільйона євро на один страховий випадок незалежно від кількості потерпілих осіб;

2) майну потерпілих осіб, – у розмірі, еквівалентному не менше 1,3 мільйона євро на один страховий випадок незалежно від кількості потерпілих осіб [2]. Це є значним прогресом у справі захисту прав людини, зокрема пасажира, водія іншого транспортного засобу, пішохода та ін. від навмисних і ненавмисних дій водія, який скоїв ДТП. Та відшкодування страховиком є не заходом відповідальності, а лише сумлінним виконанням своїх зобов'язань в силу закону та положень договору страхування. Ці питання стосуються лише фінансового відшкодування, а не відповідальності. Порушник правил дорожнього руху нестиме адміністративну чи кримінальну відповідальність, а до порушників договірних і законодавчих зобов'язань у сфері транспорту можуть бути застосовані заходи різногалузевої – цивільної, господарсько-правової, фінансової та іншої відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Деревянко Б.В., Родіна В.В. До механізму страхування життя і здоров'я пасажирів при перевезеннях міським електричним транспортом. *Вісник Донецького національного університету, Сер. В: Економіка і право.* 2010. Вип. 2, Т. 2. С. 615–621.

2. Про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 21 травня 2024 року № 3720-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2024. № 27, 28. Ст. 238.

3. Вороніна Н.В. До питання щодо правової природи страхування професійної відповідальності. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2019. Випуск 1 (26). С. 84–87.

4. Руденко В. Жизнь оценят дороже. *Коммерсантъ Украина.* 2013. № 103 (1806).

Тімофєєва Л.Ю.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6968-6587

ВІДСУТНІСТЬ РЕАГУВАННЯ ЯК ФОРМА НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ ТА ЧАСТИНА КОРУПЦІЙНИХ ПРАКТИК

Ключові слова: *нелюдське поводження, катування, корупційні практики, права людини, мовчазна згода.*

Keywords: *inhumane treatment, torture, corrupt practices, human rights, tacit consent.*

Відповідно до ст. 3 Конвенції захисту прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. Ця стаття закріплює абсолютне право, тобто держава за жодних умов не може відступити від положень ст. 3. Це означає, що катування не може бути вчинено для розслідування іншого злочину чи злочинів, попередження вчиненню нових злочинів та ін. Катування чи нелюдське поводження неприйнятно для

правової демократичної держави за жодних умов. За цією статтею неможлива дерогація під час надзвичайної ситуації (ст. 15 Конвенції).

Окремі аспекти проблематики катування та нелюдського поводження досліджували: В.О. Гацелюк, М.М. Гнатовський, Л.А. Наконечна, Л.І. Скрекля, Г.Н. Телесніцький, В.О. Туляков, М.І. Хавронюк, С.В. Хилюк, Д.В. Ягунов. Проте, в сучасних умовах виникають нові аспекти питання, які потребують дослідження.

Г.Н. Телесницький зазначає, що катування (за ст. 127 КК) може бути вчинено тільки шляхом дії, тоді як Конвенція ООН проти катувань уживає словосполучення «чи з їх мовчазної згоди», тобто орієнтує на те, що таке посягання може вчинятися і шляхом бездіяльності [3, с. 241]. Позбавлення їжі, пиття… є однією з ознак нелюдського поводження та відображено у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Ці положення невраховані українським законодавцем. У модельній справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» 1978 р. встановлено техніки та прийоми, які можуть вважатись катуванням чи нелюдським поводженням. Цікавою формою порушення державою ст. 3 Конвенції є «мовчання» [4, с. 139].

У справі ЄСПЛ «Кіпр проти Туреччини», заява № 25781/94 від 10.05.2001 йшлося про те, що військові операції призвели до значних людських втрат, широкомасштабних арештів та утримання під вартою і призвели до розлучення сімей. Суд встановив, що мовчання влади держави-відповідача, враховуючи реальну стурбованість родичів безвісти зниклих осіб, має досить жорстокий характер, що може кваліфікуватися як нелюдське поводження за ст. 3 (п. 157 рішення). У справі «Молдаван та інші проти Румунії», заява № 64320/01 від 12.07.2005 йшлося про те, що у вересні 1993 р. через конфлікт селяни неромського походження підпалили хатину, в якій сховалися роми. Один з них живцем згорів у хатині. Селян ромського походження, які намагались утекти, розлючені люди наздоганяли і забивали до смерті. Заявники стверджували, що поліція заохочувала натовп до знищення інших ромських помешкань. 13 хатин було зруйновано. У вересні

1995 р. провадження у кримінальній справі щодо працівників поліції було закрито. ЄСПЛ постановив порушення ст. 3 Конвенції [2].

13.03.2025 було прийнято рішення ЄСПЛ по справі В'ячеславова та інші проти України (заявки № 39553/16 та 6 інших) [1]. Ця справа стосується масових заворушень, які відбулись 2 травня 2014 року в Одесі. Дії винуватих осіб призвели до вбивств і насильницької смерті 48 людей і поранень приблизно 247 осіб. Водночас, правоохоронні органи та міська влада не забезпечили належне реагування на такі події, хоча попередньо мали відповідну інформацію та готувались до реагування заворушення. Також, правоохоронні органи протягом майже 11 років не забезпечили ефективне розслідування такої події. 25 заявників, чиї найближчі родичі загинули під час подій 2.05.2014 в Одесі, скаржилися, що влада не змогла захистити життя їхніх родичів (ст. 2) та на те, що держава не змогла захистити їх від ситуації, яка загрожувала життю (ст. 3).

ЄСПЛ встановив порушення ст. 2 та 8 Конвенції про захист прав та основоположних свобод. У своїх висновках ЄСПЛ враховував незалежність розслідування (пп. 414-416 рішення), неупередженість (п. 417 рішення), ефективність розслідування (його адекватність (п. 284 рішення), швидкість і розумна оперативність (п. 294 рішення), залучення жертв або їхніх найближчих родичів і громадський контроль (п. 407 рішення).

При аналізі незалежності розслідування суд зазначає про структурні зв'язки між ДСНС і МВС, що враховуючи докази причетності поліції до масових заворушень 2.05.2014 в Одесі, виключають незалежність та підкреслюють необхідність «ефективного механізму розслідування серйозних порушень прав людини, вчинених співробітниками правоохоронних органів та іншими державними службовцями» (п. 262 рішення). Яскравим прикладом недбалості є недоліки розслідування поведінки ДСНС. Комісія вважає неприйнятним, що перші спроби провести розслідування щодо ДСНС були лише в грудні 2014 року, до того часу пан Боделан залишив службу. Йому не було повідомлено про підозру та його місцезнаходження було і залишається

невідомим. Подальшому прогресу в розслідуванні не сприяла відмова ДСНС провести подальше внутрішнє розслідування, незважаючи на чіткий запит МВС (п. 236 рішення).

Ця подія залишилась не без уваги міжнародної спільноти. 2.05.2019 Моніторингова місія ООН випустила інформаційну записку під назвою «Відповідальність за вбивства та насильницькі смерті 2.05.2014 в Одесі». 30.04.2021 пані Матильда Богнер, голова Моніторингової місії ООН, випустила прес-реліз: «7 років без відповідей. Чого не вистачає розслідуванням подій в Одесі 2.05.2014?». На питання чому так важливо продовжувати ці розслідування, враховуючи плин часу та таку кількість інших актуальних проблем в Україні, вона зазначила, що «жертви заслуговують справедливості. Злочини повинні переслідуватися, а винні повинні бути притягнуті до відповідальності незалежно від їхніх політичних поглядів». Суди не просуваються головним чином через відсутність політичної волі. Аргументи про складність справи чи труднощі з доставкою потерпілих на судові процеси не можуть бути виправданнями через сім років після подій. Справа проти 19 прихильників «федералізму» проходила між усіма чотирма районними судами Одеси, а потім була передана до суду за межами Одеси через 3 роки після передачі справи до суду.

Не ясно чи могли місцеві прокурори, правоохоронні та військові офіцери, які мали зустріч щодо існуючих викликів громадському порядку в регіоні із заступником Генерального прокурора 2.05.2014, без зволікань стежити за подіями. Суд вважає незрозумілою позицію та пасивність чиновників, зокрема в частині переривання будь-яких зв’язків із зовнішнім світом на години в день, коли, за даними розвідки, існував ризик насильницьких сутичок у місті (пункт 345 рішення). Пасивність міліції під час зіткнень є встановленим фактом, підтвердженим численними доказами (пункти 50, 310, 316, 348 рішення). ЄСПЛ зазначає про явні ознаки можливої змови між міліцією та активістами антимайдану. Недбалість державних службовців і органів влади в цих справах, виходить за рамки помилки в

судженні або необережності. Пасивно спостерігаючи, як представники одного політичного табору починають вбивати представників протилежного табору, поліція не тільки не виконала свого обов'язку зупинити насильство, але й стала частково відповідальною за наступне насильство, включаючи жертви пожежі [1, п. 353].

Зараз правоохоронні органи проявляють бездіяльність щодо фактів незаконного затримання людей співробітниками ТЦК та СП без відповідного супроводу правоохоронними органами, повноважень, підстав, з подальшим незаконним утриманням в умовах не свободи, без надання належних пояснень, копій документів, на підставі яких утримується особа, без повідомлення близьких, без забезпечення їжі тощо. Ще через 11 років будемо чекати встановлення порушення ст. 3 Конвенції в частині нелюдського поводження, а можливо і катування над такими людьми. Але знову без притягнення до відповідальності конкретних посадових осіб, винуватих у вчиненні, потуранні вчиненню таким діянням, замовчуванні та приховуванні відповідних фактів.

Як протидіяти? Хорошим інструментом, аналогом якого немає у світі є журналістські розслідування та робота громадських активістів зокрема в частині протидії корупції. Нажаль, громадські активісти та журналісти віддають своє життя заради пошуків правди. Зокрема вбивство Ганоа, вбивство Гангадзе та ще багато прикладів людей, які шукали справедливість ціною власного життя. Тут стає зовсім не зрозумілим чому потрібно захищатись від правоохоронних органів, доводити порушення фундаментальних прав людини державою, яка має їх забезпечувати. І війна не є виправданням відкладання забезпечення фундаментальних прав людини на поличку «не на часі». Інакше не зрозуміло для чого це потрібно якщо влада, органи правопорядку та правосуддя і після Перемоги залишаться корупційними.

Висновки. Одним з засобів протидії корупції є забезпечення невідворотності відповідальності за вчинення відповідних правопорушень. Має бути забезпечена персональна відповідальність посадових осіб, які

допустили порушення. Слід забезпечити відшкодування шкоди за порушення фундаментальних прав, передбачених Конвенцією конкретними посадовими особами, які допустили його вчинення. Потрібна сильна демократична держава з високим рівнем доброчесності, прозорим розподілом коштів у бюджеті, розподілом сплачених податків, відповідальністю за свої дії та бездіяльність.

Список використаних джерел:

1. Case of Vyacheslavova and others v. Ukraine. (Applications nos. 39553/16 and 6 others). Strasburg. 13 March 2025. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-242505%22]}
2. Молдаван та інші проти Румунії: справа Європейського суду з прав людини від 12 липня 2005 р., заява № 64320/01. Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини. URL: http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/68c2bdff26e4455ec22576c400367f66?OpenDocument&Click.
3. Телесніцький Г.Н. Кримінальна відповідальність за катування: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08; Нац. акад. внутр. справ. К., 2013. 255 с.
4. Тімофєєва Л.Ю. Катування та нелюдське поводження в контексті сучасної практики Європейського суду з прав людини. *Вісник асоціації кримінального права України.* № 2 (14). 2020. С. 136-153. DOI: https://doi.org/10.21564/2311-9640.2020.14.216748

Shebanits D.,
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law,
Mariupol State University
ORCID.ID: 0000-0002-8897-9721

Shebanits V.,
Third year undergraduate specialty Law
Mariupol State University
ORCID.ID: 0009-0001-3699-9974

LEGAL NATURE OF THE INSTITUTE «RIGHT TO BE FORGOTTEN»

Key words: *personal data, information, the right to erasure.*

The integration of Ukraine in European Union assumes implementation of the norms and institutions of the European Union in the national legislation. The institution of the «right of erasure» is known not only in theory of European Law, but was also recognized and found it's reflection in corresponding court decisions.

Nowadays Ukraine doesn't have such concept of the «right of erasure» which would be recognized at national legislative level.

At more narrow specter, its analogue could be defined as institution of personal data protection. At the same time, according to decisions of the Ukrainian «Personal data protection» law [1] personal data have to be deleted, also, in case of coming into force a court decision about deleting of personal data (p.4 p.2 art.15).

That way current or national legislation predicted 2 types of «erasure» at the internet: Court decision and claim.

So, on one hand the right of erasure is a significant part of the right on personal life, and also the right of dignity, but on the other hand, the spreading of world wide web in the life of Ukrainians and the European integration demands the implementation of the «right of erasure» at national legislative level.

The right to erasure, often referred to as the «right to be forgotten», is a tool of modern data protection frameworks, works under the General Data Protection Regulation in the European Union. This right empowers individuals to request the deletion of their personal data under request, offering them control over their digital identities.

Article 17 of the GDPR [2] codifies the right to erasure, outlining the conditions under which individuals can request the deletion of their personal data.

These conditions include situations where the data is no longer necessary for the purpose it was collected, the individual withdraws consent, the data has been unlawfully processed, or the data must be erased to comply with a legal obligation. Importantly, the right is not absolute. It is subject to exceptions, particularly when the processing of data is necessary for exercising the right to freedom of expression and information, for compliance with a legal obligation, for the performance of a task carried out in the public interest, or for the establishment, exercise, or defense of legal claims. These exceptions reflect the GDPR's attempt to balance individual privacy rights with other competing interests, ensuring that the right to erasure does not undermine other fundamental rights or societal needs.

The CJEU has played a significant role in creating the interpretation and application of the right to erasure, particularly through its landmark decision in Google Spain SL, Google Inc. v AEPD, Mario Costeja González (Case C-131/12) [3]. This case «Google vs. Spain», arose when a Spanish citizen, Mario C.G; requested the removal of a link to a newspaper article about his past financial difficulties. The CJEU ruled that search engines like Google are data controllers under the GDPR and must comply with requests for erasure when the data is inaccurate, inadequate, irrelevant, or excessive. The court emphasized that the right to erasure is not absolute and must be balanced against other fundamental rights, such as freedom of expression and the public's right to information. This decision established the precedent for the «right to be forgotten» and has had far-reaching implications for search engines and other online platforms. While the Google Spain case clarified the scope of the right to erasure, it also highlighted the challenges of applying this right in practice. One major issue is the global reach of the internet and the difficulty of enforcing erasure requests across jurisdictions. For example, if a European citizen requests the removal of a link from a search engine, should that link be removed only from the European version of the search engine or from all versions worldwide? The CJEU addressed this question in Google LLC v CNIL (Case C-507/17) [4], ruling that search engines are not required to de-list search results globally but must take measures to ensure effective de-listing within the EU.

This decision reflects a pragmatic approach to balancing privacy rights with the realities of the internet's global nature.

Another challenge is the potential conflict between the right to erasure and the right to freedom of expression, as enshrined in Article 11 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union [5]. In some cases, the removal of personal data may limit access to information that is of public interest. For example, if a public figure requests the erasure of information about their past misconduct, this could impede the public's ability to hold them accountable. The CJEU has acknowledged this tension and has emphasized the need for a case-by-case assessment to determine whether the right to erasure should prevail over other rights. This approach requires data controllers to carefully weigh the competing interests and justify their decisions, which can be a complex and resource-intensive process.

The internet becoming more and more integral part of the life of modern human as in Europe, as so in Ukraine. Information on the network becomes an object of protection both from its distributors and from the persons to whom it concerns. Today, it is important to ensure a balance of its protection at the legislative level. Taking into account the European experience, the introduction of the right to be forgotten may be the institution that will provide a solution to today's issues on the Internet.

References:

1. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text
2. General Data Protection Regulation GDPR. Art. 17 GDPR right to erasure ('right to be forgotten') URL: https://gdpr-info.eu/art-17-gdpr/
3. EUR-Lex. Access to European Union law. Document 62012CJ0131 URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62012CJ0131
4. InfoCuria Case-low. Google LLC v CNIL (Case C-507/17) URL: https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-507/17
5. CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT

Шевченко А.,
курсант 103 н. в. факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ
Кабіціка О.,
старший викладач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, ЗАГРОЗИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Анотація: У тезах розглянуто актуальні проблеми дотримання прав людини в контексті надання домедичної допомоги, зокрема в умовах надзвичайних ситуацій, бойових дій, затримань або масових заходів. Визначено сучасні загрози, що можуть призвести до порушення прав потерпілих, та окреслено шляхи удосконалення нормативно-правового, організаційного та освітнього забезпечення процесу надання домедичної допомоги із дотриманням принципів гуманності, законності та недискримінації.

Ключові слова: *домедична допомога, права людини, поліцейські, безпека, нормативне забезпечення, освіта.*

Вступ. У сучасних умовах воєнного стану, терористичних загроз, ескалації насильства у громадському просторі та загального зростання рівня травматизму, питання забезпечення права кожної людини на життя, медичну допомогу та недоторканість набувають особливої актуальності [1]. Особливо це стосується етапу **домедичної допомоги**, яка часто є першою ланкою у системі реагування на критичні ситуації.

Актуальність проблеми. Попри позитивну динаміку впровадження стандартів надання домедичної допомоги, існує низка системних викликів [4]:

- відсутність належної підготовки або алгоритмів дій у осіб, які першими прибувають на місце події (особливо в силових структурах);
- недостатній рівень знань про юридичні межі втручання, що часто призводить до перевищення повноважень або, навпаки, бездіяльності;
- недотримання права на приватність, відсутність згоди при втручанні [3];
- ризики дискримінації осіб за ознаками віку, статі, національності, соціального статусу тощо при наданні допомоги [2,7].

Загрози порушення прав людини в домедичній практиці:

1. Фізичне та моральне насильство у процесі «надання допомоги» (наприклад, у затриманих осіб) [8].
2. Надання допомоги без згоди постраждалого (крім випадків загрози життю, коли згоди отримати неможливо) [3].
3. Порушення конфіденційності інформації про стан здоров'я [6].
4. Недоступність допомоги для вразливих категорій населення (люди з інвалідністю, діти, безхатьки, особи з психічними розладами).

Згідно з Женевськими конвенціями та додатковими протоколами, надання медичної допомоги має бути нейтральним, гуманним та безстороннім [9]. Конституція України та Закон «Основи законодавства України про охорону здоров'я» гарантують право кожного на медичну допомогу [1]. Однак, практика показує, що правозахисний вимір у сфері домедичної допомоги є недостатньо реалізованим [6].

Напрями удосконалення.

Нормативно-правовий рівень [5]:

- чітке розмежування повноважень осіб, які можуть надавати домедичну допомогу;
- впровадження стандартів відповідальності за порушення прав людини під час її надання;
- створення правових механізмів фіксації та розгляду скарг на неналежне надання допомоги.

Освітній рівень [8]:

- впровадження спеціальних навчальних модулів для представників сектору безпеки й оборони з фокусом на права людини;
- створення кейсів і тренінгів на основі реальних ситуацій із правовим аналізом.

Організаційний рівень:

- забезпечення поліцейських, нацгвардійців, рятувальників базовими аптечками й алгоритмами дій [4];
- регулярне оновлення знань персоналу про юридичні та етичні аспекти допомоги;
- створення незалежних спостережних комісій із фокусом на гуманітарні аспекти в критичних ситуаціях [9];
- збір статистики та аналіз скарг про порушення прав людини в контексті домедичної допомоги.

Висновки. Захист прав людини в умовах надання домедичної допомоги є складовою загальної безпекової та гуманітарної політики держави. Лише через системний підхід, що охоплює правове, освітнє, етичне та організаційне поле, можливо забезпечити баланс між ефективним реагуванням на кризові події та дотриманням основоположних прав людини. Врахування цього аспекту особливо важливе у підготовці сил безпеки, поліцейських та інших суб'єктів, які першими прибувають на місце надзвичайної події.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // ООН.
3. Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950 року // Рада Європи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.echr.coe.int

4. Закон України "Про екстрену медичну допомогу" від 5 липня 2012 року № 5081-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 32. – Ст. 421.

5. Закон України "Про основи національного спротиву" від 16.07.2021 № 1702-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2021. – № 46. – Ст. 302.

6. Мельник М.І., Бабич Д.О. Захист прав людини під час надання домедичної допомоги: юридичні аспекти // Вісник кримінального судочинства. – 2022. – № 2. – С. 45–52.

7. Олійник А.П. Права людини і свободи в умовах надзвичайного стану: правові рамки і практика застосування // Юридичний вісник України. – 2021. – № 4. – С. 17–22.

8. Пархоменко Т.Л., Гуменюк В.С. Етичні та правові аспекти надання першої медичної допомоги в умовах бойових дій // Актуальні проблеми сучасної медицини. – 2023. – № 1 (69). – С. 89–95.

9. Міжнародний досвід регулювання домедичної допомоги та захисту прав людини: аналітичний огляд. / За ред. С. П. Гриценка. – К.: Наукова думка, 2022. – 204 с.

СЕКЦІЯ 3: УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Атаманчук Н.І.,
доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України
https://orcid.org/0000-0002-3893-084X

ДОСВІД ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ОЦІНКИ ВПЛИВУ В ПРАВОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Ключові слова: *правотворча діяльність, правотворчий процес, нормативно-правові акти, Закон України «Про правотворчу діяльність», підготовка проекту нормативно-правового акта, оцінка впливу, пояснювальна записка, Європейський Союз, Чеська Республіка.*

Оцінка впливу у правотворчому процесі - Regulatory Impact Assessment (RIA), є ключовим інструментом для підвищення якості законодавства в країнах Європейського Союзу (далі - ЄС). У ЄС оцінка впливу проводиться відповідно до принципів, викладених у Керівництві з кращого регулювання (Better Regulation Guidelines) [1] та Рекомендацій щодо здійснення оцінки впливу (Impact Assessment Handbook) [2].

Як слушно зазначає K. Staronova [3], останніми роками в багатьох країнах ЄС, включно з новими державами-членами ЄС у Центральній та Східній Європі, було прийнято систему попередньої оцінки регуляторного впливу (далі - ОРВ). Науковець наголошує, що доступність і використання інформації з ОРВ призведе до кращої законотворчості та покращить якість

регулювання, підвищить підзвітність і легітимність формування політики та законотворчості, оскільки ОРВ є невід'ємною частиною належного врядування, а оцінка економічного, соціального та екологічного впливу стає стандартом для політиків у всьому ЄС.

Зауважимо, що Євроінтеграційний шлях нашої держави зумовлює потребу вивчення досвіду як у цілому ЄС, так і окремих країн-членів ЄС щодо здійснення оцінки впливу при розробці нормативно-правових актів задля удосконалення правотворчого процесу України. Цікавим є досвід Чеської Республіки, оскільки офіційне запровадження обов'язкової процедури RIA в цій державі відбулося ще у 2007 році для всіх нових законодавчих ініціатив, які вносяться урядом з метою забезпечення ефективності, обґрунтованості і прозорості нових законодавчих актів.

Оцінка впливу регулювання у Чеській Республіці є обов'язковою частиною процесу підготовки законопроектів та інших нормативно-правових актів. Вона спрямована на покращення якості регулювання, зменшення адміністративного навантаження та ухвалення обґрунтованих рішень. Уряд Чехії як головний ініціатор законотворчості детальніше визначає документи, що мають додаватися до законодавчих ініціатив. Законодавчі правила Уряду (Legislativní pravidla vlády) [4], передбачають, що ініціатива (зміни існуючого законодавчого регулювання) обов'язково має включати очікуваний економічний та фінансовий вплив запропонованого законодавства на державний бюджет, інші бюджети та ділове середовище Чеської Республіки, а також: оцінку соціальних впливів, у тому числі впливу на окремі групи населення, особливо соціально вразливих осіб, осіб з обмеженими можливостями та національні меншини, впливу на захист прав дітей та впливу на довкілля; оцінку поточного стану та наслідків запропонованого рішення щодо заборони дискримінації та рівності чоловіків та жінок, яка включає пояснення причин будь-яких відмінностей, очікуваних впливів або очікуваних змін із використанням статистичних та інших даних, якщо такі дані доступні; оцінку поточного стану та впливу запропонованого рішення на захист

конфіденційності та персональних даних, яка має включати пояснення мети запропонованої обробки персональних даних та опис сумісності з існуючою або вже підготовленою обробкою, оцінку запропонованого рішення щодо їх обробки з погляду необхідності та адекватності щодо цільового призначення та оцінку ризиків для прав і свобод фізичних осіб та можливих заходів щодо їх зниження; оцінку корупційних ризиків; оцінку впливу на безпеку чи оборону держави; оцінку впливу на родини, особливо щодо виконання сімейних функцій, з урахуванням кількості членів родини, що перебувають на утриманні, інвалідів та неповних сімей, сімей із трьома та більше дітьми тощо; оцінку територіального впливу, у тому числі впливу на територіальні самоврядні одиниці; оцінку відповідності запропонованого рішення принципам створення цифрового законодавства, включаючи оцінку ризику виключення чи обмеження можливості доступу конкретних груп населення до певних послуг у результаті цифровізації їх надання (цифрового виключення) тощо.

Постанова Уряду Чеської Республіки № 877 від 13 грудня 2006 року «Про оцінку впливу регулювання (RIA)» (Usnesení vlády České republiky č. 877 ze dne 13. prosince 2006 o RIA – Hodnocení dopadů regulace) [5] визначає обов'язковість проведення оцінки впливу для усіх законодавчих ініціатив, що подаються урядом; закріплює методологію проведення RIA, у тому числі: структуру аналізу, вимоги до оцінки альтернатив, необхідність консультацій; регламентує роль Урядового офісу як координаційного органу; встановлює процедуру перевірки якості RIA незалежним органом.

Leoš Vítek [6] вивчаючи впровадження системи оцінки впливу регулювання у Чеській Республіці, аналізує етапи створення Комітету з контролю якості RIA та його роль у законодавчому процесі. Науковець зазначає, що на сьогодні Комітет укомплектований лише експертами (зокрема науковцями) поза державною адміністрацією, а його діяльність забезпечується секретаріатом Урядового офісу. Нові правила обмежують зобов'язання RIA лише новими фактичними правовими намірами та великими новими

нормативними актами. Водночас, було прийнято нове правило: узагальнення оцінки впливу має бути проведено ще до початку роботи над новим нормативним актом.

Варто зазначити, що RIA Чеської Республіки включає в себе: визначення проблеми; становлення цілей політики; розгляд альтернатив; аналіз економічного, соціального та екологічного впливу; врахування адміністративного навантаження; проведення консультацій із зацікавленими сторонами; оцінку витрат і вигод; прогноз довгострокових наслідків. Водночас, варто зауважити, що не кожен нормативний акт вимагає повного аналізу оцінки впливу на суспільні відносини. RIA Чеської Республіки застосовується пропорційно масштабу впливу — для незначних змін можливе спрощене RIA або навіть звільнення від обов'язку його проведення. Важливим аспектом правотворчої діяльності Чехії є взаємодія з громадськістю на етапі підготовки проектів нормативно-правових актів. Зокрема, проєкти нормативних актів і звіти RIA публікуються онлайн на порталі ODok.cz, де громадяни, бізнес і експерти мають змогу висловити власну думку. Таким чином, консультації та громадське обговорення є ключовим елементом процедури проведення оцінки впливу. Важливим критерієм залишається також контроль якості ініційованого нормативно-правового акту. Зокрема, якщо незалежна рада з оцінки RIA вважає документ недостатньо обґрунтованим, уряд не може схвалити його без доопрацювання.

Перевагами досвіду Чеської Республіки щодо здійснення оцінки впливу в правотворчому процесі можна вважати такі як: запобігання ухваленню необґрунтованих рішень, залучення громадськості до правотворення, зменшення регуляторного навантаження на бізнес, підвищення якості публічного управління та регулювання, забезпечення прозорості та довіри до законодавчого процесу.

Варто зазначити, що в Україні аналіз регулятивного впливу проектів регуляторних актів здійснюється у відповідності до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [7].

Окрім того, ст. 30 Закону України «Про правотворчу діяльність» передбачає обов'язок суб'єкта правотворчої ініціативи здійснювати оцінку впливу проекту нормативно-правового акта на суспільні відносини та викладати результати оцінки у пояснювальній записці [8, ст. 30]. Не зважаючи на те, що Закон України «Про правотворчу діяльність» вводиться в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні, його прийняті нововведення щодо здійснення оцінки впливу в умовах сьогодення мають важливе доктринальне значення для національної правової системи України.

Аналіз законодавства Чеської Республіки дозволяє дійти висновку про те, що, ефективне впровадження системи оцінки впливу підвищує якість законодавчого процесу в цій країні, зменшує адміністративний тиск, покращує діалог з громадськістю, допомагає ухвалювати обґрунтовані, ефективні та відповідальні рішення. Для України запозичення позитивного досвіду Чеської Республіки у процесах правотворення сприятиме удосконаленню власної правотворчої діяльності на шляху до європейської інтеграції та набуття членства у ЄС.

Список використаної літератури:

1. Better regulation: guidelines and toolbox. URL: https://commission.europa.eu/law/law-making-process/better-regulation/better-regulation-guidelines-and-toolbox_en.

2. Impact Assessment Handbook 12 September 2017. URL: https://www.europarl.europa.eu/EPRS/IA_Handbook_12_September_2017.pdf.

3. Staronova Katarina. Regulatory Impact Assessment: Formal Institutionalization and Practice. *Journal of public policy.* 30.1 (2010): 117–136. https://ssrn.com/abstract=1963143.

4. Legislativní pravidla vlády schválená usnesením vlády ze dne 19. března 1998 č. 188 a změněná usnesením vlády ze dne 28. června 2023 č. 481. URL: https://vlada.gov.cz/cz/ppov/lrv/dokumenty/legislativni-pravidla-vlady-91209/.

5. Ukotvení RIA v České republice. URL: https://ria.vlada.cz/ria/ukotveni/.

6. Vítek L. Regulatory Impact Assessment in the Czech Republic. *European Financial and Accounting Journal.* 2012. 7 (3), 63-78. doi: 10.18267/j.efaj.5.

7. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закону України від 11 вересня 2003 року № 1160-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text.

8. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#n59

Волік В.В.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права
Маріупольський державний університет
v.volik@mu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-1344-9486
Цикура Д.,
1 курс, другий (магістерський) рівень вищої освіти, денна форма навчання, освітня програма «Право»
Маріупольський державний університет
ORCID: 0009-0000-9588-2218

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Медичне страхування є важливою складовою системи охорони здоров’я кожної країни. В Україні цей аспект набуває особливого значення у зв’язку з масштабними реформами, що тривають, та необхідністю адаптації до сучасних соціально-економічних викликів. Враховуючи позитивний світовий досвід, медичне страхування може забезпечити ефективніше фінансування галузі охорони здоров’я, а також сприяти підвищенню доступності та якості медичної допомоги для всіх верств населення.

Незважаючи на певні досягнення в реформуванні системи охорони здоров’я за останні роки, Україна продовжує стикатися з рядом системних

викликів. До них належать недостатнє бюджетне фінансування, неефективні механізми контролю якості медичних послуг, нерівний доступ до лікування у різних регіонах країни, особливо у сільській місцевості, а також низький рівень загального медичного обслуговування. Ці проблеми підкреслюють необхідність переходу до моделі, яка поєднує державні гарантії з елементами ринкового регулювання – зокрема через медичне страхування.

Сучасний досвід показує, що реформування системи охорони здоров'я повинно здійснюватися з урахуванням позитивних напрацювань попередніх років – збереження мережі лікарень, кадрового потенціалу медичних працівників, достатнього рівня освіти лікарів та медичних сестер – та на основі впровадження світових практик у сфері медичного страхування. Першочерговими завданнями залишаються вдосконалення механізмів фінансування галузі, пошук додаткових джерел фінансування через формування фондів обов'язкового та добровільного медичного страхування [3, с. 88].

Особливу актуальність нині набуває розвиток страхових медичних фондів, у тому числі створення умов для прозорого та ефективного використання коштів у межах соціального медичного забезпечення, що фінансується з бюджетів різних рівнів. Йдеться про необхідність упорядкування обсягів бюджетних витрат, визначення чітких нормативів фінансування та запровадження ефективної моделі фінансового управління в системі охорони здоров'я.

Важливість розвитку медичного страхування підтверджується численними науковими дослідженнями, зокрема працями В.В. Волік, О.М. Горбачової, Б.А. Аніщенко, С.О. Кириченко, М.Ю. Тарічевої та І.Є. Януль, які розглядають медичне страхування як необхідний елемент модернізації системи охорони здоров'я. Медичне страхування, будучи ключовим елементом соціальної інфраструктури в розвинених країнах, сприяє раціональному використанню фінансових ресурсів та одночасному покращенню якості послуг. У цій системі задіяні страхові компанії, страхувальники (як фізичні, так і юридичні особи), медичні заклади та страхові посередники.

Обов’язкове медичне страхування має на меті капіталізацію внесків застрахованих осіб та надання гарантованої медичної допомоги усім громадянам у визначених державою обсягах. Воно є основою системи соціального захисту в частині охорони здоров’я. Світовий досвід демонструє три основні моделі організації медичної допомоги: система обов’язкового (регулюючого) страхування, бюджетна система та система приватного страхування. Найефективнішими вважаються гібридні моделі, що поєднують різні елементи, де провідна роль належить саме обов’язковому медичному страхуванню, впровадженому на державному рівні [1, с. 178–179].

У цьому контексті медичне страхування в Україні є не лише бажаним, а й необхідним етапом еволюції системи охорони здоров’я. Її впровадження дозволить поєднати державне страхування з можливостями приватних клінік, підвищити рівень конкуренції між медичними закладами, стимулювати розвиток інфраструктури та забезпечити більш якісний доступ до медичних послуг, зокрема для малозабезпечених верств населення.

Одним із ключових аспектів впровадження медичного страхування має стати оптимізація фінансового забезпечення на державному та місцевому рівнях. Потрібно сформувати одноканальну систему фінансування охорони здоров’я через органи місцевого самоврядування, за консолідованою програмою, яка враховує регіональні особливості й диференційовані потреби в обсягах медичної допомоги [3, с. 89].

В умовах дефіциту бюджетних коштів важливо активізувати залучення позабюджетних джерел фінансування, серед яких перспективним інструментом залишаються лікарняні каси. Ці об’єднання дають змогу легалізувати витрати населення на медичні послуги та забезпечити їх цільове використання. Крім того, розвиток добровільного медичного страхування – яке на сьогодні покриває лише близько 1,5% загального обсягу фінансування охорони здоров’я – також може істотно вплинути на загальну ефективність системи [1, с. 179].

Впровадження медичного страхування передбачає комплексну підготовку: ухвалення відповідної законодавчої та нормативної бази, запровадження

клінічних протоколів лікування, визначення вартості медичних послуг, організаційно-економічне переосмислення роботи медичних закладів. Особливої уваги потребують лікарні та поліклініки, які мають відповідати вимогам щодо акредитації, мати ліцензії, укладати договори зі страховими компаніями та забезпечувати належну матеріально-технічну базу.

Разом із цим, важливим кроком є впровадження сучасних ІТ-рішень для управління фінансовими потоками та моніторингу надання послуг. Це дозволить забезпечити прозорість, підзвітність та ефективне використання ресурсів. Не менш важливим є залучення громадськості до участі в обговоренні реформ, що сприятиме підвищенню довіри до системи та забезпечить врахування реальних потреб населення [2, с. 121].

Таким чином, медичне страхування в Україні перебуває на етапі формування та становлення. Його подальший розвиток залежить від спроможності держави подолати структурні проблеми, налагодити ефективне управління ресурсами, забезпечити належний правовий супровід і створити дієві механізми соціального партнерства. За умови комплексного підходу медичного страхування може стати основою для створення стабільної, ефективної та справедливої системи охорони здоров'я, орієнтованої на потреби кожного громадянина.

Список використаної літератури:

1. Горбачова О. М., Аніщенко Б. А. Перспективи розвитку медичного страхування в Україні // Розвиток економіки та бізнес-адміністрування: наукові течії та рішення: Матеріали II Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 21 жовтня 2021 р. Т. 2. – Київ: Національний авіаційний університет, 2021. – С. 178–180.

2. Кириченко, С. О. Медичне страхування: перспективи та можливості для України / С. О. Кириченко, М. Ю. Тарічева // Агросвіт. – 2024. – № 10. – С. 116–121.

3. Януль, І. Є. Перспективи розвитку медичного страхування в Україні [Текст] / І. Є. Януль // Економіка та держава. – 2021. – № 4. – С. 87–91.

Григор'єва В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права Маріупольського
державного університету
ORCID: https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-4997-803X

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ОБҐРУНТОВАНОСТІ ТА ВМОТИВОВАНОСТІ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Ключові слова: *судове рішення, якість судового рішення, обґрунтованість судового рішення, умотивованість судового рішення, мотивування судового рішення.*

Обґрунтованість судових рішеннях виконує ключову роль у забезпеченні справедливого судочинства та належного здійснення правосуддя в Україні. Аналіз теоретичних та практичних підходів до забезпечення дотримання обґрунтованості й умотивованості судових висновків дозволяє виявити суттєві закономірності та сформулювати рекомендації щодо підвищення якості судових рішень.

Національне процесуальне законодавство містить вимоги до обґрунтованості судових рішень, що має фундаментальне значення для забезпечення принципу верховенства права, правової визначеності та справедливості. Дане дослідження, спеціального комплексного аналізу інституту обґрунтованості судових рішень у цивільному, господарському та адміністративному судочинствах, спрямоване на виявлення спільних і відмінних рис у підходах різних процесуальних кодексів, а також осмислення нових тенденцій у судовій практиці структурування мотивування судових рішень.

Дослідження процесуального законодавства надає можливість зазначити, що терміни "мотивованість" та "обґрунтованість" судового рішення застосовуються здебільшого як синонімічні. Аналіз термінологічного апарату

пропускає протилежний взаємозв'язок та часткове змістове перетинання понять "аргументацію", "мотивування" та "обґрунтування" в контексті судових рішень. Проте ці терміни не є повними синонімами.

Дослідники П.О. Рабінович та Т.І. Дудаш дійшов висновку, що поняття «правова аргументація», «правове обґрунтування», «правове доведення», «правова мотивація» дуже близькі за змістом, але мають відмінності залежно від контексту застосування. таким, обґрунтованість забезпечується процесом та результатом доказування, як вимога до судового рішення, тоді як «мотивація і вмотивованість рішення суд виражається через аргументацію й аргументованість» і є зовнішнім виразом та «формою викладу судового рішення» [4, С. 8-20] .

Законодавче встановлені основні вимоги до судового рішення - законність та обґрунтованість (ст. 263 ЦПК України, ст. 236 ГПК України, ст. 242 КАС України). Щодо визначення вимоги обґрунтованості судового рішення законодавець має єдність, а саме: рішення ухвалене «на підставі повно і всебічно з’ясованих обставин … підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні» (ч. 5 ст. 263 ЦПКУ, ч. 5 ст. 236 ГПКУ, ч. 3 ст. 242 КАСУ). Але ж Цивільний процесуальний кодекс України при визначені обґрунтованості не висуває у характеристиці «з наданням оцінки всім аргументам учасників справи». Справедливо відзначити, що у контексті вимог до змісту рішення процесуальне законодавство визначає структуру обґрунтування шляхом надання «мотивів визнання доказів», «мотивованої оцінки кожного аргументу» та мотиви застосування/ не застосування норм права (265 ЦПКУ, 238 ГПКУ, 246 КАСУ).

Важливо відмітити, що у кримінальному процесуальному законодавстві, на твердження від інших процесуальних кодексів, вмотивованість розглядається як окрема вимога до судового рішення, поряд із законністю та обґрунтованістю (ст. 370 КПК України).

Заслуговує на увагу позиція, відповідно до якої вмотивованість рішення суду необхідно розглядати як самостійну вимогу, яка не є тотожною вимогою

законності й обґрунтованості. Така диференціація понять має практичне значення для розуміння сутності вимог до судових рішень у різних видах судочинства та їх належного застосування судами. Зокрема, Я. Берназюк, суддя Верховного суду зазначає, що ««мотивованість» та «обґрунтованість» судового рішення є двома взаємопов'язаними вимогами, які співвідносяться, як форма (спосіб зовнішнього відображення) та зміст» [1]. У продовжені дослідження Я. Берназюк фактично припускає ототожнення понять «обґрунтування» та «мотивування» судового рішення [3].

Висновок запропонований Бзовою Л.Г. при досліджені принципу обґрунтованості рішень Конституційного Суду України також заслуговує на увагу. Зокрема, авторка зазначає що «факт застосування норм, що тлумачаться суддею» надають підстави для визначення відмінності понять «обґрунтування аргументу» та «обґрунтування судового рішення». Отже, є рішення обґрунтовані та мотивовані, тобто яким «надали розумність» [2].

Досліджуючи належне мотивування як «одним із найважливіших інструментів гарантування правової визначеності та справедливості як фундаментальних цінностей правового порядку» Скляренко І., Соболь Є. зазначають, що це є процесом та «особливо важливим елементом рішення суду» [5].

Черкез Д.Л. доводить позицію, о вмотивованість рішення є самостійною вимогою поряд з законодавчо визначеними вимогами законність й обґрунтованість. Важливою складовою вмотивування судового рішення як механізму роз'яснення суті справи є аргументи або сукупність аргументів та його властивістю [6].

Аналіз національного законодавства, висновки Консультативної ради європейських суддів, практику Європейського суду з прав людини та Верховного суду щодо розуміння та співвідношення понять «обґрунтування судового рішення» та «мотивування судового рішення» впевнено зазначити, що ці поняття не тотожними. Зокрема обґрунтування судового рішення – є законодавчо встановленою вимогою, що висувається до рішення суду та

дотримання якої здійснюється перевірка апеляційною інстанцією. Мотивування судового рішення інструмент завдяки якому забезпечується дотримання вимоги обґрунтованості судового рішення. Отже, обґрунтованість забезпечується процесом та результатом доказування, як вимога до судового рішення, «мотивація і вмотивованість рішення суду виражаються через аргументацію й аргументованість» тому є зовнішнім виразом та «формою викладу судового рішення» [4, С. 14].

За суттю, обґрунтування судового рішення є фундаментом рішення, яке охоплює повне й всебічне з'ясування конкретної справи на основі досліджених доказів, правову оцінку фактів і застосування відповідних норм права. Мотивування судового рішення, відносно обґрунтування судового рішення вужче за розумінням, та є інструментом відображення формального викладу у судовому рішенні логіки висновків, включаючи оцінку доказів, аргументів і мотивів відхилення заперечень. Певною мірою, мотивування служить гарантією дотримання й контролю обґрунтованості судового рішення.

Дослідження підкреслює, що якість судового рішення забезпечується не тільки його формальною відповідністю закону, а й глибиною, логічністю та переконливістю задля того щоб «продемонструвати сторонам, що вони були почуті», що забезпечує довіру до судової влади та ефективний захист прав людини.

Список використаної літератури:

1. Берназюк Я. Поняття та критерії мотивованості судового рішення як однієї з гарантій дотримання судами принципу верховенства права, «Судебно-юридическая газета». 2019. 9 січня. https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/635136/

2. Бзова Л. Г. Принцип обґрунтованості рішень Конституційного Суду України : дис. … д-ра філософії [спец. 081 - Право] / Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2021. 186 с. https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/bzova_l.g._pryncyp_obgruntovanosti_rishen_konstytuciynogo_sudu_ukrayiny_dys.pdf]/

3. Мотивованість (обґрунтованість) судового рішення як одна з основних вимог до якості судового рішення (правосуддя), Національна школа суддів України, відділ підготовки суддів, Онлайн-семінар-практикум для помічників суддів місцевих загальних та апеляційних судів, Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду «Стандарти написання судового рішення у кримінальній справі» 6 червня 2023 року, https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_motive.pdf

4. Рабінович П.О., Дудаш Т.І. Правова аргументація: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження *Вісник Національної академії правових наук України* № 2 (85) 2016. С. 8-20

5. Скляренко І., Соболь Є. Належне мотивування судового рішення у судовій справі як гарантія його правосудності. Актуальні проблеми правознавства. 2 (34)/2023 DOI:10.35774/app2022.02.206 http://app.wunu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/2-2023.pdf

6. Черкез Д.Л. Вмотивованість судового рішення у господарському судочинстві. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький, 2023. 277 с. https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/10/dysertacziya-cherkez-d.l.pdf

Деревянко Б.В.,
провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України», д.ю.н., професор,
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7408-8285

ПРО ПОВЕРНЕННЯ НОРМОПРОЄКТУВАННЯ НА НАПРЯМОК ПІДТРИМКИ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ І НАУКИ

Ключові слова: *нормопроєктування, заклади вищої освіти, науково-дослідні інститути, приватизація, реорганізація, Державний бюджет.*

Об'єктивні процеси, які відбуваються у сфері освіти і подекуди у сфері науки в усьому світі, вказують на потребу укрупнення закладів освіти, особливо закладів вищої освіти (ЗВО), у великі освітньо-наукові комплекси. Такі комплекси можуть значно заощаджувати кошти на зниженні управлінських витрат та інших умовно постійних витрат за економічною класифікацією. Крім цього, у них об'єктивно буде більше можливостей для організації проведення наукових досліджень, а також для виживання в умовах демографічної кризи, війни і зниження попиту на освіту. На проблеми української вищої освіти нами вказувалося ще у довоєнному 2010 році. Уже тоді багато українських ЗВО не досягали стандартів університетської освіти, не виконували власних планів із набору абітурієнтів, не отримували державних замовлень; ЗВО були представлені у непропорційно завищеній у порівнянні із потребами кількості [1, с. 287]. Сьогодні через російську агресію проти України демографічна криза поглибилася, і процеси реорганізації ЗВО отримали прискорення. Держава намагається знайти кошти, потрібні для посилення оборони і забезпечення функціонування різноманітних сфер, галузей та інститутів, зокрема і сфери державної та комунальної освіти. Процеси нормопроєктування спрямовані на подальшу приватизацію об'єктів державної і комунальної власності та підвищення ставок окремих податків. Можливо через названі та інші причини на початку травня 2025 року було розроблено і спрямовано на обговорення до дев'яти міністерств, СБУ, Національної академії наук України, чотирьох галузевих академій наук, Національної академії мистецтв України, Фонду державного майна України і Державної Казначейської служби України проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку спрямування коштів від

приватизації будівель та споруд державних закладів вищої освіти та наукових установ, що реорганізуються або реорганізовані шляхом злиття або приєднання, на розвиток матеріально-технічної бази державних закладів вищої освіти та інфраструктури наукової і науково-технічної діяльності державних наукових установ» (Порядку).

Виходячи навіть тільки із назви проєкту цього нормативно-правового акту (Порядку), стає зрозумілим, що переважна увага у ньому приділена спрямуванню коштів від приватизації будівель та споруд державних ЗВО та наукових установ, що реорганізуються або реорганізовані шляхом злиття або приєднання. При цьому майже повністю ігноруються питання стосовно самих способів приватизації, її організації, проведення та отримання цих коштів. А це, на нашу думку, є найважливішим.

Тобто сучасне нормопроєктування у сфері освіти та науки спрямоване на укрупнення суб'єктів у цих сферах. Та під час процесів реорганізації частина нерухомого майна втрачається через приватизацію.

Сьогодні є окремі підстави вважати, що через різні економічні та військові фактори, геополітичну ситуацію у світі та ін. агресивна війна російської федерації проти України може уже навіть протягом одного року завершитися на користь України з відновленням територіальної цілісності внаслідок розпаду російської федерації. У такому випадку інтерес до українських закладів вищої освіти і наукових установ зросте з боку громадян так званої «СНД», країн Азії, Африки, Південної і Центральної Америки, і навіть країн - членів ЄС. Можливість ефективно протистояти значно більшому кількісно ворогу підтверджує ефективність української освіти і науки. Отримані знання і навички дозволяють українцям креативно підходити до подолання проблем відсутності коштовного озброєння та грошей для його придбання. Українські науково-дослідні інститути (НДІ) розробляють нові види і системи озброєнь, застосовують на свою користь штучний інтелект і комп'ютерні технології, український промисловий бізнес від малого і середнього до великого швидко реалізовує на практиці напрацювання

української науки. Вступ іноземних студентів до українських ЗВО та приїзд іноземних вчених до українських НДІ за знаннями і досвідом стримується лише воєнними діями. Після їх завершення українським ЗВО та НДІ будуть потрібні будівлі і споруди. Та до того часу певна кількість таких будівель і споруд державних ЗВО та НДІ уже не буде належати ані їм, ані їх правонаступникам внаслідок процесів злиття чи приєднання. У цьому випадку важливим для їх правонаступників буде отримання взамін будівель та споруд реальних коштів, не менших за їх ринкову вартість.

Викладене спонукає пропонувати доповнити пункт 7 названого вище Порядку із змістом «7. Приватизація майна відбувається у визначеному законодавством порядку» додаванням наступного тексту: «Торги мають оголошуватися не раніше ніж за три місяці до їх проведення, мають проводитися відкрито і публічно, зокрема із застосуванням механізмів цифровізації. Торгам має передувати визначення мінімальної вартості будинку чи споруди, які плануються до приватизації, не менш як трьома незалежними експертами оціночної діяльності як середнього арифметичного від наданої ними оцінки. Мінімальна вартість об’єкта приватизації має затверджуватися Комісією. Забороняється приватизація будинку чи споруди державного закладу вищої освіти чи наукової установи, що реорганізуються або реорганізовані шляхом злиття або приєднання, у випадку недосягнення під час відкритих торгів мінімальної вартості об’єкта приватизації; забороняється надходження до спеціального фонду Державного бюджету України, відповідного закладу (установи), майно яких було приватизовано, повної вартості об’єкта приватизації чи її частини у вигляді товарів, робіт, послуг, цінних паперів, корпоративних прав, прав інтелектуальної власності тощо. Надходження до спеціального фонду Державного бюджету України мають здійснюватися у грошовій формі у національній валюті України».

Перекладаючи викладене вище загальнодоступною мовою, слід вказати на потребу підвищення ролі української освіти та науки у виконанні завдань повоєнного відновлення держави. Повоєнна ситуація у сфері освіти та науки

України буде схожа із ситуацією у США у кінці 1950-х – початку 1960-х років, коли керівництво США визнало окремі перемоги СРСР в освоєнні космосу і поставило за мету досягти безумовного лідерства. І вихід було знайдено через прийняття у 1958 році Закону «Про освіту в цілях національної оборони», у 1963 році законів «Про професійну освіту» і «Про розвиток вищої освіти», у 1965 році – Закону «Про початкову та середню освіту» [2, с. 228; 3, с. 337]. Цими законами крім підвищення вимог до освіти запроваджувалися заходи потужної фінансової підтримки закладів освіти, що за кілька десятків років вивело на значні результати у науці й економіці і забезпечило США багаторічне лідерство. А отже, і в Україні повоєнне відновлення має спиратися на результати роботи ЗВО та НДІ. І сьогоднішня вимушена втрата окремими із них частини своїх будівель і споруд має бути компенсована у грошовій формі за ринковою вартістю. Відповідно, ці кошти мають використовуватися за напрямками, пропонованими у названому на початку доповіді Порядку.

Список використаних джерел:

1. Деревянко Б.В. Забезпечення прав власників майна приватних ВНЗ при їх реорганізації. *Форум права.* 2010. № 4. С. 286–291. URL: http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/6629
2. Курко М.Н. Роль вищої освіти в умовах становлення правової держави. *Форум права.* 2010. № 2. С. 224–230. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10kmncpd.pdf
3. Деревянко Б.В. Правове регулювання господарської діяльності навчальних закладів: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.04. Деревянко Богдан Володимирович. Донецьк, 2014. 504 с. URL: http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/6671

Дутковський А.Ю.,
аспірант 1 курсу,
спеціальність 081 «Право»
Львівський національний університет імені Івана Франка
https://orcid.org/0009-0001-3107-6644

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ»

Ключові слова: *штучний інтелект, визначення, машинна система, AI Act.*

Штучний інтелект як одна із найпрогресивніших технологій сучасності потребує відповідного правового регулювання. При цьому, його відповідність у даному контексті не слід зводити до намагання визначити усі правові аспекти ШІ. На нашу думку, на поточному етапі розвитку технології це неможливо. Законодавча дефініція штучного інтелекту має поєднувати точність з адаптивністю, щоб, забезпечуючи необхідний рівень юридичної визначеності, відповідати його рівню розвитку.

Особливої актуальності вказане питання набуває в контексті окреслення правосуб'єктності штучного інтелекту та особливостей кримінально-правової оцінки завданої ним шкоди.

Підходи до визначення штучного інтелекту у нормативних документах архітекторів ШІ суттєво різняться, відображаючи не лише його технічну природу, а й ступінь готовності держав до формалізації цього поняття в правовому полі.

Загалом, у суперництві між ЄС, США та Китаєм у сфері ШІ простежуються наступні стратегії: Європа робить ставку на регуляторні стандарти, США — на приватні інвестиції, а Китай – на державну підтримку, підтвердивши обрані курси на глобальному саміті з питань дій у галузі штучного інтелекту, що відбувся у лютому 2025 року в Парижі [1].

Після ухвалення 13.03.2024 Європейським парламентом Акта про штучний інтелект (AI Act) безумовним лідером у сфері правового регулювання ШІ став Європейський Союз. Абстрагуючись від потенційного стримуючого впливу регуляторних чинників на розвиток ШІ, констатуємо, що запропонована законодавча регламентація штучного інтелекту на сучасному

етапі його розвитку видається найповнішою. Відтак, пропонуємо орієнтуватися саме на закріплене у ст. 3 AI Act визначення «системи штучного інтелекту» як машинної системи, яка розроблена для роботи з різними рівнями автономності та може демонструвати адаптивність після розгортання, і яка, для явних або неявних цілей, робить висновок на основі вхідних даних, які вона отримує, як генерувати результати, такі як прогнози, контент, рекомендації або рішення, які можуть впливати на фізичне або віртуальне середовище [2].

Принагідно зазначимо, що, з огляду на поточну адаптацію законодавства України як кандидата на вступ до ЄС з acquis communautaire, вищевказане визначення з AI Act лягло в основу Добровільного кодексу поведінки з етичного та відповідального використання ШІ від 16.12.2024 [3], підписаного 14-ма провідними українськими ІТ-компаніями, замінивши попереднє абстрактне поняття з Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленої розпорядженням КМУ від 02.12.2020 [4].

Вважаємо, що крізь призму гармонізації національних підходів саме визначення, закріплене в AI Act, на цьому етапі розвитку технології доцільно розглядати в якості проєкту міжнародного стандарту поняття «штучний інтелект».

Зокрема, 03.05.2024 Радою Організації економічного співробітництва та розвитку прийнято оновлений варіант Рекомендації щодо штучного інтелекту від 22.05.2019 [5] – першого міжнародного стандарту принципів відповідального розвитку та використання штучного інтелекту, у якому скоректовано первинне поняття ШІ шляхом фактичного дублювання визначення, закріпленого в AI Act. Поруч із міжнародними джерелами м’якого права, аналогічна дефініція міститься у Рамковій конвенції Ради Європи «Про штучний інтелект і права людини, демократію та верховенство права», ухваленій 17.05.2024 Комітетом Міністрів Ради Європи [6], що стане обов’язковою для держав-підписантів після завершення процедури ратифікації.

Незважаючи на впроваджений у 2025 році новообраним президентом США дерегуляційний підхід відносно ШІ, скасування Указу Д. Байдена про штучний інтелект від 30.10.2023 та підписання Д.Трампом 23.01.2025 Указу про розробку Плану дій, спрямованого на підтримку та зміцнення глобального домінування США у сфері ШІ, визначення поняття штучного інтелекту у вищевказаних указах залишається сталим – закріпленим у Законі "Про національну ініціативу в галузі штучного інтелекту" (National Artificial Intelligence Initiative Act of 2020) [7], що набув чинності 01.01.2021.

Зокрема, у США термін «штучний інтелект» означає машинну систему, яка може, для заданого набору визначених людиною цілей, робити прогнози, рекомендації або рішення, що впливають на реальне чи віртуальне середовище. Системи штучного інтелекту використовують вхідні дані від машини та людини, щоб: а) сприймати реальне та віртуальне середовище; б) абстрагувати таке сприйняття в моделі за допомогою аналізу в автоматизований спосіб; і в) використовувати модельний висновок для формулювання варіантів інформації або дії.

Вказане визначення зосереджене на людському управлінні та інноваціях, що відповідає американській стратегії лідерства у ШІ без надмірного регулювання. Водночас, у ньому не враховано появи генеративного штучного інтелекту, а також розвиток автономності систем крізь їх здатність до самонавчання та адаптування («контент», «неявні цілі» та «автономність», «адаптивність» у визначенні AI Act).

У найближчого конкурента США у галузі ШІ – Китаї на сьогодні відсутнє уніфіковане законодавче визначення поняття «штучний інтелект». Натомість, влада Китаю застосовує фрагментарний підхід, за якого ШІ описується контекстуально в залежності від сфери його застосування у конкретних регуляторних документах.

Окресливши у стратегічному «Плані розвитку штучного інтелекту нового покоління» від 20.07.2017 [8] основні характеристики та ключові напрямки розвитку технології, спрямовані на досягнення Китаєм до 2030 року

статусу основного світового центру інновацій у сфері ШІ, подальші визначення конкретних типів ШІ закріплюються у нормативних актах, що регламентують пов’язану з ними діяльність. Наприклад, визначення технології генеративного ШІ – у «Тимчасових заходах щодо управління послугами генеративного штучного інтелекту», які набули чинності 15.08.2023 [9].

Окремі науковці порівнюють поточний стан регулювання ШІ в Китаї з гаслом «ШІ — це битва за майбутнє і битва, яку Китай виграє», небезпідставно застерігаючи, що регулювання штучного інтелекту шляхом делегування нечітких нормативних обов’язків і стандартів вказує на мету монополії на законне використання, визначення та опис штучного інтелекту та його потенційних переваг [10, с. 170].

Очевидно, що ШІ змінить глобальний баланс сил, і кожен із окреслених архітекторів ШІ намагається очолити ці зміни. У юридичному аспекті важливим є те, що лідер у галузі штучного інтелекту задасть напрямок не лише для майбутнього технологій та інновацій, але й для стандартів регулювання штучного інтелекту [11].

На сьогодні, у наших подальших дослідженнях кримінально-правової оцінки шкоди, завданої штучним інтелектом, вважаємо за доцільне орієнтуватися на його дефініцію в AI Act.

Список використаних джерел:

1. JD Vance rails against ‘excessive’ AI regulation in a rebuke to Europe at the Paris AI summit. URL: https://apnews.com/article/paris-ai-summit-vance-1d7826affdcdb76c580c0558af8d68d2 (дата звернення: 18.03.2025).

2. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 (Artificial Intelligence Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng (дата звернення: 17.03.2025).

3. Добровільний кодекс поведінки з етичного та відповідального використання штучного інтелекту. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%94%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%

BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%9A%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%20%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8.pdf (дата звернення: 19.03.2025).

4. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text (дата звернення: 19.03.2025).

5. Revised Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (Adopted by the Council at Ministerial level on 3 May 2024). URL: https://one.oecd.org/document/C/MIN(2024)16/FINAL/en/pdf (дата звернення: 20.03.2025).

6. Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law. URL: https://rm.coe.int/1680afae3c (дата звернення: 20.03.2025).

7. 15 USC Ch. 119: National Artificial Intelligence Initiative. URL: https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title15/chapter119&edition=prelim (дата звернення: 21.03.2025).

8. Full Translation: China's 'New Generation Artificial Intelligence Development Plan' (2017). URL: https://perma.cc/Q2LS-2547 (дата звернення: 22.03.2025).

9. Interim Measures for the Management of Generative Artificial Intelligence Services. URL: https://www.chinalawtranslate.com/en/generative-ai-interim/# (дата звернення: 22.03.2025).

10. Karman Lucero. Artificial Intelligence Regulation and China's Future. URL: https://journals.library.columbia.edu/index.php/cjal/article/view/5454/2638 (дата звернення: 22.03.2025).

11. Which Superpower Will Dominate AI - China, Europe, or America? URL: https://wei.org.pl/en/2023/news/agnes-tycner/which-superpower-will-dominate-ai-china-europe-or-america/#_ftn1 (дата звернення: 19.03.2025).

Заіка Ю.О.,
доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу приватного права і процесу Науково-дослідного інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України
ORCID: http://orcid.org/0000-0003-1946-3171

СЛУЖБОВЕ ЖИЛЕ ПРИМІЩЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЖИТЛОВИХ ПРАВ У ПОВОЄННІЙ УКРАЇНІ

Ключові слова: *особисті немайнові блага, житло, об'єкти житлових прав, службове житло, правовий режим.*

В системі об'єктів спеціалізованого житлового фонду, зокрема, житлових приміщень в гуртожитках, житлових приміщень маневрового житлового фонду, житла соціального призначення, житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб службові жилі приміщення посідають особливе місце, яке зумовлено їх правовим режимом. Поняття «службове житлове приміщення» є штучним правовим утворенням, Це свого роду умовна назва житла, яке надається визначеній у суспільстві категорії осіб залежно від їх трудової діяльності [3, с.126].

Службове жиле приміщення повинно бути придатним для проживання і відповідати всім встановленим будівельним, архітектурним, технічним, санітарно-гігієнічним, пожежним і іншим містобудівним нормам.

Отримання житлово-комунальних послуг реалізується шляхом укладення наймачем різноманітних договорів. Житлово-комунальна послуга споживається, як правило, не однією особою, яка безпосередньо уклала договір про надання комунальних послуг, а і членами сім'ї наймача [2, с.59-60].

Особливість правового статусу службових жилих приміщень полягає у тому, що укладання договору найму такого приміщення органічно пов'язане із укладанням трудового договору з особами, які за характером своїх трудових обов’язків повинні проживати за місцем роботи або недалеко від неї. Законодавець не дає прямої відповіді, на якій відстані повинно знаходитися службове житло від місця роботи і відповідь на це питання залежить в кожному конкретному випадку від виду і роду трудових обов’язків, які повинен виконувати працівник.

Особливість трудових відносин, в яких перебуває працівник, полягає у тому, що, як правило, виконання трудових обов’язків не визначено у часі, робочий день може складатися із декількох частин невизначеної тривалості. Обов’язок виконати певну роботу може виникнути у будь-який час, оскільки трудові обов’язки можуть полягати у постійному забезпеченні належного функціонування певного об’єкту. Жиле приміщення набуває статус службового, якщо воно відповідає певним вимогам: а) до надання такого приміщення особі, воно у встановленому законом порядку оформлене як службове; б) приміщення надано особі (і членам її сім ї), яка зазначена в Переліку категорій працівників, яким може бути надано службові жилі приміщення, і з якою укладено трудовий договір; трудовий контракт чи вона зарахована на військову службу та ін.; в) приміщення надано особі по спеціальному ордеру.

Службові жилі приміщення мають особливий правовий режим, межі якого визначені Житловим кодексом України (далі – ЖК України) та Положенням про порядок надання службових жилих приміщень і користування [4]. Особливість правового режиму полягає не лише в тому, що законодавець регламентує порядок його надання і визначає категорії осіб, яким воно може бути надане, а і в тому, що багато правових норм, які регулюють відносини сторін за договором житлового найму, до службових жилих приміщень не застосовуються або їх застосування досить обмежене. Так службове житло не підлягає приватизації, обміну. На час капітального

ремонту будинку найма жилого приміщення наймач не може вимагати надання йому у постійне користування іншого упорядкованого житла, вимагати зміни договору найму житла і вимагати визнання наймачем іншого члена сім'ї та ін.

Водночас, відповідно до ст. 91 ЖК України наймач службового житла за згодою членів сім'ї, які спільно з нам проживають, і за згодою наймодавця, у певних випадках має право здавати житло в піднайм. В сучасних умовах коли зруйновано значну частину житлового фонду, і роботодавець віднаходить можливості надати житло працівнику з метою належного виконання ним своїх трудових обов'язків, ця норма, коли працівник може «заробляти» гроші здаючи службове житло в оренду, видається атавізмом.

Перелік категорій працівників, яким може бути надано службові жилі приміщення, затверджений постановою уряду 4 лютого 1988 р. (далі – Перелік). Якщо у первинній редакції вигляді акцент було зроблено на категоріях працівників, які забезпечували функціонування житлово-комунального господарства (двірники, електрики, слюсарі інші працівники житлово-комунальних контор, а також лісничі, фельдшери, лікарі сільських лікарень, шкіл-інтернатів та ін.), то сьогодні у цьому переліку переважають представники так званих силових структур та державні службовці. З урахуванням доповнень і змін Перелік містить понад 60 категорій працівників, які мають право на службові жилі приміщення (працівники прокуратури, службові особи органів державної податкової служби, судді, працівники апарату суддів, працівники Національного банку та інші) [4].

У зв'язку з переходом України до сучасних Європейських норм і стандартів, виникає необхідність приведення чинного Житлового кодексу України, як і житлового законодавства в цілому, у відповідність із аналогічними положеннями європейських стандартів з метою підвищення юридичних гарантій захисту житлових прав громадян [1, с. 81].

У п. 33 Переліку серед претендентів на службове житло названі ректори, проректори, декани факультетів завідувачі кафедр, професори, доценти,

старші викладачі, викладачі, головні, провідні та старші наукові співробітники навчальних закладів і це цілком виправдано,оскільки в умовах відбудови науки і держави в цілому, в першу чергу навчальні заклади повинні бути забезпечені кваліфікованими кадрами. Проте цей пункт Переліку не враховує ті зміни, які відбулися у суспільстві останніми десятиліттями, ігнорує сучасні реалії, а також традиційне недофінансування науки і освіти. Так у ч.1 ст. 31 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [6],серед посад наукових працівників названі і «науковий співробітник-консультант» і «молодший науковий співробітник», посади яких відсутні у згаданому вище Переліку категорій осіб, які мають право на службове житло. Відсутня у Переліку і посада «асистент», посада, на якій у вищих навчальних закладах «тримається» проведення семінарських і практичних занять. А оскільки сьогодні, на жаль, урядом не виконуються вимоги статті 36 Закону щодо оплати і стимулювання праці вчених (на фоні постійного зростання заробітної плати державним службовцям) залучити до науки молоду амбітну людину, ще й нівелюючи можливість задоволення її потреб у житлі, надзвичайно важко.

Певні прогалини існують у актах цивільного законодавства щодо підстав виселення із службових жилих приміщень, скажімо, у випадку знесення житлового будинку, руйнування, непридатності для проживання, ліквідації підприємства чи організації, з якою наймач житлового приміщення уклав трудовий договір.

Постановою уряду від 29 квітня 2022 р. передбачені різні шляхи формування фонду житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, зокрема шляхом викупу (придбання) житла; будівництва нового житла; реконструкції наявних будинків і гуртожитків, а також переобладнання нежитлових приміщень на житлові та інші [5].

З урахуванням того, що серед внутрішньо переміщених осіб є кваліфіковані працівники, фахівці певних затребуваних професій, необхідно переглянути і розширити Перелік категорій працівників, яким може бути надано службові жилі приміщення, що дозволить забезпечити попит

підприємств і установ різних галузей на досвідчені кадри і певним чином задовольнити житлові потреби такої категорії громадян.

Масова внутрішня міграція населення і необхідність працевлаштування і забезпечення житлом осіб, які були змушені виїхати із тимчасово окупованих територій, зумовлює потребу переглянути окремі положення і розширити сферу застосування інституту службового житла.

Список використаних джерел:

1. Галянтич М.К., Заіка Ю.О. Міжгалузеві засади житлового права. *Правові засади реформування житлового законодавства України в сучасних умовах :* монографія, за заг. ред. М. К. Галянтича. Київ : Юрінком Інтер, 2023. С. 78 −86.
2. Галянтич М. К., Пижова О.В. Цивільно-правове регулювання відносин із надання житлових послуг. *Цивільно-правовий механізм регулювання відносин із надання послуг в Україні* : монографія /за заг. ред. О.Д.Крупчана, Ю.О.Заіки. Київ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф.Г.Бурчака НАПрН України. 2021. С.41- 68.
3. Житлове право: навч. посіб. / за ред. В. С. Гопанчука, Ю. О. Заіки. Київ: Істина, 2003. 208 с.
4. Положення про порядок надання службових жилих приміщень і користування ними в Українській РСР. Перелік категорій працівників, яким може бути надано службові жилі приміщення. Затв. постановою РМ УРСР № 37 від 7 лютого 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-88-%D0%BF#Text
5. Порядок формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання, обліку та надання такого житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб та інших категорій соціально незахищених верств населення. Затв. постановою КМ України від 29 квітня 2022 р. № 495. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2022-%D0%BF#Text

6. Про наукову і науково-технічну діяльність. Закон України від 26 листопада 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text

Князькова Л.М.,
кандидат юридичних наук, доцент
доцентка кафедри права Маріупольського державного університету
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6681-980X

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Ключові слова: *воєнний стан, трудові права, дистанційна робота, безпека праці.*

Більше ніж три роки триває в Україні воєнний стан. Режим воєнного стану приніс низку викликів, які в тому числі стосуються і трудових правовідносин. Такі виклики пов'язані із зміною умов і оплати праці, міграції працездатного населення за межі України, а також з іншими обставинами, які настають у зв'язку із тривалою військовою агресією у відношенні до громадян України. Перед українським суспільством постали складні завдання: створити умови для реалізації трудових прав в умовах війни та вимушеної міграції, забезпечити євроінтеграційні процеси, врахувати тенденції глобалізації.

Наміри влади зберегти економіку і робочі місця невідворотно тягнуть за собою зміни в законодавстві на етапі адаптації до нових обставин, що викликає низку невирішених проблем у трудовому законодавстві, що стосуються, зокрема, захисту трудових прав [1, 179].

Однією з ключових проблем у таких умовах є збалансоване забезпечення інтересів як працівників, так і роботодавців. Нові нормативні акти ставлять за мету забезпечити права працівників на безпеку та гідні умови праці в умовах конфлікту. Враховуючи зростаючу потребу у захисті трудових прав в умовах

військового конфлікту, ці закони визначають реалії сучасного трудового законодавства в Україні, що дозволяє ефективніше впоратися із викликами воєнного стану та забезпечити необхідний рівень захисту працівників.

За період воєнного стану прийнято ряд законів, які з одного боку адаптують трудове законодавство до умов, викликаних російською агресією, а з іншого – враховують європейські стандарти у галузі праці.

Проблема захисту трудових прав у період воєнного стану досліджувалася такими вченими, як В. Андріїв, В. Буряк, Ю. Гришина, М. Кузнецова, М. Мельничук, О. Мельничук, Я. Симутина, Г. Чанишева та ін., але продовження дії воєнного часу потребує подальших наукових досліджень з метою адаптації трудового законодавства до реалій сьогодення.

Після повномасштабного вторгнення прийнято нормативні акти, якими було введено гнучкі форми праці, що дало змогу працівникам реалізувати своє право на працю. З прийняттям Закону України від 15.03.2022 № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» було запроваджено інститут призупинення дії трудового договору в умовах воєнного стану, під яким розуміється тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку зі збройною агресіє росії проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором [2].

Важливим кроком стало врегулювання дистанційної праці на законодавчому рівні (за різними оцінками на сьогодні більш ніж 30% найманих працівників в Україні працюють у такому форматі) [3].

19 серпня 2022 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність» від 19 липня 2022 року № 2434-IX), яким КЗпП доповнено абсолютно новим розділом щодо спрощеного режиму регулювання трудових відносин. Особливістю

спрощеного режиму є можливість установлення індивідуальних умов праці працівника безпосередньо в трудовому договорі [4].

КЗпП доповнено статтею 21-1, яка визначає трудовий договір з нефіксованим робочим часом як особливий вид трудового договору, умовами якого не встановлено конкретний час виконання роботи [5]. Обов'язок працівника виконувати роботу виникає виключно в разі її надання роботодавцем, без гарантування того, що така робота буде надаватися постійно, але з дотриманням умов оплати праці, що передбачені КЗпП [6, с.72].

Одним із важливих досягнень стало прийняття Закону України «Про колективні угоди та договори», який значно зміцнив правовий фундамент колективних відносин в Україні [7].

В Україні тривають масштабні зміни в сфері соціального страхування та оплати праці. На законодавчому рівні обговорюються ініціативи, які можуть суттєво змінити підхід до регулювання трудових відносин, зокрема, щодо оплати праці на підприємствах та в установах усіх формах власності, у тому числі на публічній службі. «Однією з ключових ініціатив є пропозиція вивести Закон України «Про оплату праці» за межі майбутнього Трудового кодексу, що дозволить більш гнучким засобом адаптувати законодавство до реалій сучасного ринку праці» [3].

Важливим кроком в забезпеченні рівної оплати праці на державній службі стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо впровадження єдиних підходів в оплаті праці державних службовців на основі класифікації посад» від 11 березня 2025 року № 4282-IX, який має євроінтеграційний характер та передбачає поступове запровадження принципу рівної оплати праці, що відповідає міжнародним стандартам.

Триває законодавче врегулювання питань безпеки праці. Нормативно-правові акти з безпеки та здоров'я працівників на роботі переглядаються з урахуванням впровадження досягнень науки, техніки і технологій, соціально-економічного розвитку та повинні сприяти поліпшенню безпечного виконання робіт та підвищенню рівня захисту життя і здоров'я працівників на роботі.

Відповідний проект Закону України про безпеку та здоров'я працівників на роботі (реєстр. №10147) вже готується до другого читання у Верховній Раді України [8]. Цей Закон є «євроінтеграційним» та передбачає запровадження в Україні нової системи запобігання виробничим ризикам, що заснована на визначених Директивою Ради № 89/391/ЄЕС принципах оцінювання, контролю ризиків та управління ними.

Таким чином, регулювання трудових відносин в умовах воєнного станув Україні вимагає комплексного підходу та співпраці всіх зацікавлених сторін. Ситуація потребує з одного боку певного обмеження трудових прав з урахуванням забезпечення стабільності та безпеки в державі. З іншого боку, оскільки Україна обрала курс європейської інтеграції сучасне трудове законодавство повинно відповідати європейським стандартам з врахуванням досягнутих міжнародним співтовариством економічних та соціальних результатів при удосконаленні законодавства з метою справедливого розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1. Кузнецова М., Ананьєв С., Сафонова Т. Механізм захисту трудових прав у період дії воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С178-181. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/34.pdf (дата звернення 29.04.2025).

2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану від 15.03.2022 р. №2136-IX : Закон України https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (дата звернення 29.04.2025).

3. У Комітеті з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів відбулася робоча зустріч з представниками Міжнародної організації праці щодо перспектив розвитку трудових правовідносин і соціального діалогу в Україні. Офіційний портал Верховної Ради України. URL : https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/259912.html (дата звернення 29.04.2025).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність: Закон України від 19 липня 2022 року № 2434-IX URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2434-20#Text (дата звернення 29.04.2025).

5. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення 02.04.2025).

6. Князькова Л. М. Співвідношення трудового та цивільно-правового договору: проблеми відмежування. Вісник Маріупольського державного університету. Серія Право. 2024. №28. С.68-78.

7. Про колективні угоди і договори: Закон України від 23 лютого 2023 року № 2937-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2937-20#Text (дата звернення 29.04.2025).

8. Про безпеку та здоров'я працівників на роботі: Проект Закону України від 13.10.23 року №10147. URL : https://ips.ligazakon.net/document/JI10117A (дата звернення 29.04.2025).

Константінов С.Ф.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальноправових дисциплін Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України
ORCID:0000-0003-1192-2345

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ОБОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Оборонна функція держави є однією з ключових складових забезпечення національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності. В умовах

сучасних викликів, таких як гібридні загрози, воєнні конфлікти та технологічний прогрес, адміністративно-правове забезпечення механізмів реалізації цієї функції набуває особливого значення. Воно спрямоване на створення ефективної системи управління, координації та ресурсного забезпечення оборонних процесів.

Метою даної доповіді є аналіз адміністративно-правових засад реалізації оборонної функції держави, визначення ключових механізмів та оцінка їх ефективності з урахуванням сучасних реалій.

Адміністративно-правове забезпечення є системою правових норм, організаційних заходів та процедур, спрямованих на регулювання діяльності державних органів у сфері оборони. За визначенням Гуміна О.М. та Пряхіна Є.В. [1], адміністративно-правове забезпечення включає сукупність правових засобів, що гарантують реалізацію управлінських функцій у певній сфері суспільних відносин. У контексті оборонної функції держави це поняття охоплює нормативне регулювання діяльності Збройних Сил, інших силових структур, а також оборонно-промислового комплексу.

Оборонна функція держави передбачає захист її суверенітету, територіальної цілісності та громадян від зовнішніх і внутрішніх загроз. Вона реалізується через комплекс заходів, що включають планування, мобілізацію ресурсів, підготовку сил оборони та координацію їх дій. Адміністративно-правове забезпечення створює правову основу для цих процесів, визначаючи повноваження державних органів, порядок їх взаємодії та механізми контролю.

Правове регулювання оборонної функції в Україні базується на Конституції України, законах "Про національну безпеку України", "Про оборону України", а також підзаконних нормативних актах, таких як укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів. Зокрема, Закон України "Про національну безпеку України" від 21 червня 2018 року № 2469-VIII визначає принципи оборонного планування та міжвідомчої координації.

Важливу роль відіграють стратегічні документи, такі як Стратегія воєнної безпеки України (Указ Президента України № 121/2021 від 25 березня 2021 року), яка встановлює цілі державної політики у воєнній сфері та шляхи їх досягнення. Цей документ підкреслює необхідність гармонізації національного законодавства з євроатлантичними стандартами, що є ключовим напрямом реформування оборонного сектору.

Реалізація оборонної функції держави здійснюється через низку механізмів, які забезпечуються адміністративно-правовими інструментами:

1. **Оборонне планування.** Оборонне планування є основою ефективної реалізації оборонної функції. Воно включає розробку стратегій, визначення потреб у ресурсах та оцінку спроможностей сил оборони. Наказ Міністерства оборони України № 484 від 22 грудня 2020 року "Про затвердження Порядку організації та здійснення оборонного планування" встановлює процедури формування вимог до спроможностей Збройних Сил та інших складових сил оборони.

2. **Державне оборонне замовлення (ДОЗ).** ДОЗ є інструментом забезпечення сил оборони необхідними озброєнням, технікою та матеріальними засобами. Повидиш В.В. [2] зазначає, що ДОЗ виступає об’єктом адміністративно-правового забезпечення, оскільки регулює відносини між державними замовниками та виконавцями у сфері оборонних закупівель. Указ Президента України № 685/2021 від 28 грудня 2021 року підкреслює важливість конкурентних засад та механізмів компенсації при імпорті озброєння.

3. **Міжвідомча координація.** Ефективна взаємодія між органами державної влади, такими як Рада національної безпеки і оборони України (РНБО), Міністерство оборони та Кабінет Міністрів, є запорукою успішної реалізації оборонної функції. Указ Президента України № 479/2021 від 26 вересня 2021 року "Про запровадження національної системи стійкості" визначає принципи координації суб’єктів забезпечення національної безпеки.

4. **Демократичний цивільний контроль.** Відповідно до стандартів НАТО, демократичний контроль над сектором оборони є важливим елементом адміністративно-правового забезпечення. Законодавство України передбачає участь Верховної Ради у формуванні оборонної політики та контролі за її виконанням.

Незважаючи на значний прогрес у реформуванні оборонного сектору, існують певні проблеми:

1. Економічні обмеження, зокрема в умовах війни, ускладнюють фінансування оборонних програм. Указ Президента України № 173/2001 від 16 березня 2001 року наголошує на необхідності оптимізації бюджетних витрат.

2. Частина нормативних актів застаріла і не відповідає сучасним викликам, таким як кіберзагрози чи гібридна війна. Це вимагає системного перегляду законодавства.

3. Розбалансованість реформ та недостатня координація між відомствами призводять до неефективного використання ресурсів, що підкреслено в Указі Президента України № 719/97 (в редакції 2001 року).

Для підвищення ефективності реалізації оборонної функції держави пропонується:

1. Гармонізувати національне законодавство зі стандартами ЄС та НАТО, зокрема у сфері оборонних закупівель та кібербезпеки.

2. Удосконалити механізми оборонного планування шляхом впровадження сучасних технологій аналізу даних та прогнозування.

3. Посилити міжвідомчу координацію через створення єдиної інформаційної платформи для обміну даними між суб’єктами сектору оборони.

4. Розвивати систему підготовки кадрів для оборонного сектору, як це передбачено Указом Президента України № 479/2021.

Висновки. Адміністративно-правове забезпечення механізмів реалізації оборонної функції держави є складною системою, що поєднує нормативне

регулювання, організаційні заходи та управлінські процеси. У сучасних умовах воно має адаптуватися до нових викликів, таких як гібридні загрози та обмеженість ресурсів. Подальше вдосконалення цієї системи потребує системного підходу, орієнтованого на підвищення ефективності управління, гармонізацію з міжнародними стандартами та забезпечення стійкості оборонного сектору.

Список використаних джерел:

1. Гумін О.М., Пряхін Є.В. Адміністративно-правове забезпечення: поняття та структура. *Наше право*, 2014, № 4, с. 46–50.
2. Повидиш В.В. Державне оборонне замовлення як об’єкт адміністративно-правового забезпечення. *Стаття*, 2023.
3. Закон України "Про національну безпеку України" від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19.
4. Указ Президента України № 121/2021 від 25.03.2021 "Про Стратегію воєнної безпеки України". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021.
5. Указ Президента України № 479/2021 від 26.09.2021 "Про запровадження національної системи стійкості". URL: https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40313.
6. Наказ Міністерства оборони України № 484 від 22.12.2020 "Про затвердження Порядку організації та здійснення оборонного планування". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1484-20

Москалик О.М.,
аспірант 1 року Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету
0000-0002-7105-6170

ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ФОРМ УЧАСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИНАХ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Державне бюро розслідувань (ДБР, Бюро – далі) як орган, що здійснює досудове розслідування злочинів, вчинених високопосадовцями, відіграє важливу роль у забезпеченні законності та контролі за діяльністю правоохоронних структур. Одним із ключових аспектів його діяльності є участь у інформаційних відносинах, що охоплюють збирання, обробку, зберігання, використання та поширення інформації, пов'язаної з кримінальними провадженнями, службовою діяльністю та публічними комунікаціями. Ефективність виконання покладених на ДБР завдань значною мірою залежить від належного правового регулювання цих процесів, що визначає актуальність дослідження адміністративно-правових форм його участі в інформаційних відносинах.

Разом з тим, правове регулювання інформаційних відносин у діяльності ДБР має низку проблемних аспектів, що обумовлюють необхідність їх наукового аналізу. Зокрема, відсутність чітких критеріїв класифікації інформації, з якою працює ДБР, створює труднощі у визначенні її правового режиму, зокрема щодо меж відкритості та конфіденційності.

Адміністративно-правові форми дозволяють ґрунтовно дослідити особливості компетенції Державного бюро розслідувань України та визначити його роль у системі правоохоронних органів. Водночас у науковій доктрині адміністративного права існує чимало підходів до трактування поняття «адміністративно-правові форми».

Ю. Битяк, І. Балакарєва та І. Бойко у своїх дослідженнях зазначають, що в адміністративному праві форма розглядається як зовнішній вираз конкретних дій, які виконуються органами виконавчої влади з метою реалізації покладених на них завдань [1, с. 96]. Подібного підходу дотримується й В. В. Маліков, який зазначає, що в адміністративному праві

форми являють собою способи реалізації цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкти в межах його діяльності. Саме через форми можна простежити, як на практиці здійснюється діяльність суб'єкта, оскільки вони включають конкретний перелік дій, порядок виконання яких визначений спеціальними правовими актами та реалізується у чіткій послідовності [2, с.144].

Досліджуючи поняття «адміністративно-правових форм» у контексті діяльності правоохоронних органів, можна відзначити різні підходи науковців. Одна група дослідників, до якої належать О. М. Бандурка, С. М. Гусаров та В. М. Макарчук, надає загальне тлумачення цього терміну, яке, на їхню думку, має застосовуватися при аналізі адміністративно-правових форм діяльності всіх правоохоронних органів без винятків. У цьому контексті О. М. Бандурка розглядає адміністративно-правову форму як управлінську категорію, що є зовнішнім проявом управлінської діяльності конкретного правоохоронного органу та способом вираження її змісту в конкретних умовах [3, с. 184].

Представники іншого наукового підходу трактують адміністративно-правову форму через призму діяльності одного або кількох суб'єктів правоохоронної діяльності. Вони визначають зміст цього терміну, враховуючи специфіку діяльності та компетенцію кожного окремого правоохоронного органу.

Наприклад, науковець О. Ю. Прокопенко зазначає про те, що якщо управлінські дії призводять до юридичних наслідків або мають певне юридичне значення, їх можна однозначно кваліфікувати як адміністративно-правові форми [4, с. 11]. Т. О. Коломоєць, виділяючи характеристики адміністративно-правової форми, визначає її як волевиявлення виконавчо-розпорядчого органу або посадової особи, яке здійснюється в межах законності та компетенції з метою досягнення адміністративно-правового результату. Це вираження в зовнішньому вигляді конкретних дій суб'єктів публічного адміністрування, які виконуються в процесі їх діяльності та спрямовані на реалізацію адміністративних завдань і функцій органів влади

(виконання адміністративних обов'язків) в межах їхньої компетенції, що тягне за собою відповідні наслідки [5, с. 124].

Тож, на підставі вищевикладеного, вважаємо, що адміністративно-правові форми участі Державного бюро розслідувань у інформаційних відносинах – це встановлені адміністративним законодавством організаційно-правові механізми реалізації завдань і функцій ДБР у сфері збору, обробки, зберігання, використання та поширення інформації, що забезпечують здійснення його владних повноважень у межах компетенції та спрямовані на охорону прав і законних інтересів суб'єктів інформаційних відносин, підтримання інформаційної безпеки та дотримання принципів відкритості, доступності й законності в інформаційній сфері.

Адміністративно-правові форми участі Державного бюро розслідувань у інформаційних відносинах включають в себе ряд процедур і механізмів, що регулюють взаємодію цього органу з іншими суб'єктами інформаційних відносин і забезпечують належне використання та захист інформації під час виконання його функцій.

У науковій доктрині немає чіткої класифікації форм участі правоохоронних органів, включаючи Державне бюро розслідувань у інформаційних відносинах. Однак, для аналізу діяльності ДБР важливими є класифікації, що базуються на кількох основних критеріях.

Ми пропонуємо власну класифікацію форм участі ДБР у інформаційних відносинах, спираючись на аналізі повноважень даного правоохоронного органу відповідно до Закону України «Про державне бюро розслідувань» [6]:

1. За етапами обробки інформації:

- Збір інформації — процес виявлення, фіксації та реєстрації даних, що мають значення для кримінальних проваджень.
- Обробка та аналіз інформації — систематизація, перевірка, аналіз і встановлення фактичних обставин на основі зібраних даних.
- Зберігання та захист інформації — процеси, що забезпечують конфіденційність та цілісність даних, захист від несанкціонованого доступу.

- Поширення інформації — надання доступу до інформації відповідно до законодавства, зокрема через офіційні канали, публікації чи запити.

2. За рівнем взаємодії з іншими суб’єктами інформаційних відносин:

- Внутрішні інформаційні відносини — взаємодія між підрозділами ДБР для обміну даними в межах органу.
- Міжвідомчі інформаційні відносини — взаємодія з іншими правоохоронними органами та державними структурами для обміну необхідною інформацією.
- Публічні інформаційні відносини — передача інформації громадськості через офіційні канали, звіти, прес-релізи тощо.

3. За правовим режимом інформації:

- Інформація загального доступу — дані, які не містять обмежень щодо доступу та можуть бути вільно розповсюджені.
- Інформація обмеженого доступу — відомості, що можуть бути надані лише за спеціальним дозволом чи запитом.
- Конфіденційна інформація — дані, доступ до яких обмежений через їхню чутливість для розслідувань або безпекових інтересів.

Отже, практичне значення дослідження адміністративно-правових форм участі Державного бюро розслідувань у інформаційних відносинах полягає в удосконаленні правового регулювання інформаційних процесів, які здійснюються цим органом. Запропонована класифікація форм участі дозволяє чітко визначити етапи обробки інформації, межі взаємодії з іншими суб'єктами та правовий режим даних, що значно підвищує ефективність діяльності ДБР. Це сприяє належному захисту прав та законних інтересів учасників інформаційних відносин, а також забезпечує дотримання принципів відкритості, доступності й законності в інформаційній сфері. Реалізація цієї класифікації сприятиме покращенню координації між органами влади та поліпшенню взаємодії з громадськістю.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. Ю.П. Битяка. Харків: Право. 2020.392 с.

2. Маліков В.В. Адміністративно-правові форми забезпечення громадського порядку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2014. Вип. 28. Т. 2. С. 144–147.

3. Загальне адміністративне право України : підручник / за заг. ред.: акад. С. Ківалова і проф. Л. Білої-Тіунової ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2023. – 792 с.

4. Прокопенко О.Ю. Поняття організаційних форм діяльності органів внутрішніх справ як суб'єкта забезпечення правопорядку в регіоні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 35. Ч. І. Т. 3. С. 10–13.

5. Адміністративне право : навч. посіб. для здобувачів вищ. освіти /[Ю. П. Битяк, І. М. Балакарєва, М. І. Бєлікова та ін. ; за заг. ред. В. М. Гаращука, Р.В. Шаповала]. – Вид. 7-ме, допов. та перероб. З опорою на законодавство станом на 1 трав. 2023 р. – Харків : Право, 2023. – 238 с.

6. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII : станом на 25 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text (дата звернення: 11.03.2025).

Рябченко М.О.,
аспірант 2-го року навчання спеціальності «Право» Сумський державний університет (м. Суми)
0009-0003-0317-9536

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ ТА ЗМІСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ЄС

***Ключові слова**: персональні дані, захист персональних даних, GDPR, Україна, ЄС.*

Сучасна цифрова епоха характеризується стрімким розвитком технологій, що призводить до зростання обсягів даних, які збираються, обробляються та передаються. Тому питання захисту персональних даних набуває особливої актуальності. В умовах глобалізації інформаційного простору виникає необхідність гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, особливо з правом Європейського Союзу, що встановлює високий рівень захисту персональних даних. Україна, прагнучи до євроінтеграції, також зобов'язана адаптувати своє законодавство у відповідності до норм права ЄС, зокрема Загального регламенту про захист даних (GDPR). У зв'язку з цим виникає потреба в порівняльно-правовому аналізі понять та змісту персональних даних у цих правових системах.

У законодавстві України визначення персональних даних закріплене в абз. 10 статті 2 Закону України «Про захист персональних даних» [1], згідно з яким персональні дані — це «відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована». Ця дефініція, хоча й охоплює загальні риси персональної ідентифікації, не деталізує механізми або параметри ідентифікації, зокрема не розрізняє пряму та опосередковану ідентифікацію, а також не містить переліку можливих ідентифікаторів.

Натомість у частині 1 статті 4 Загального регламенту про захист даних (GDPR) Європейського Союзу [2] персональні дані визначаються як будь-яка інформація, що стосується фізичної особи, яка є ідентифікованою або може бути ідентифікована. При цьому Регламент конкретизує, що ідентифікація особи може здійснюватися як безпосередньо, так і опосередковано, зокрема шляхом вказівки на певний ідентифікатор — такий як ім'я, ідентифікаційний номер, інформація про місцезнаходження, онлайн-ідентифікатор або один чи кілька факторів, що характеризують фізичну, фізіологічну, генетичну, психічну, економічну, культурну чи соціальну сутність особи.

Таким чином, норми GDPR демонструють більш вичерпне і технологічно орієнтоване розуміння персональних даних, що охоплює як пряму, так і опосередковану ідентифікацію, а також визнає сучасні цифрові ідентифікатори (IP-адреси, cookie-файли тощо). Закон України натомість залишається на рівні традиційного уявлення про персональні дані, не враховуючи сучасних інформаційно-комунікаційних особливостей.

У статті 5 GDPR визначено принципи обробки персональних даних [2]. Ці принципи включають законність, прозорість, обмеження метою, мінімізацію, точність, обмеження зберігання, цілісність і конфіденційність, а також принцип підзвітності. Наприклад, під обмеження зберігання Регламент передбачає, що:

– дані зберігаються у формі, яка дозволяє ідентифікувати суб'єктів даних не довше, ніж це необхідно для цілей, для яких обробляються персональні дані;

– персональні дані можуть зберігатися протягом більш тривалого періоду, оскільки персональні дані оброблятимуться виключно для цілей архівування в суспільних інтересах, наукових чи історичних дослідницьких цілей або статистичних цілей [2].

Суголосними з цим принципом є принцип мінімізації (адекватні, відповідні та обмежені тим, що необхідно для цілей, для яких вони обробляються) та принцип обмеження метою (зібрані для певних, явних і законних цілей і не обробляються в подальшому способом, який є несумісним з цими цілями) [2].

На відміну від GDPR, українське законодавство не подає принципи в систематизованому вигляді.

Однак у статті 6 Закону України «Про захист персональних даних» [1] встановлені окремі вимоги до обробки, які за змістом відповідають основним європейським принципам:

– мета обробки має бути законною, визначена в нормативних актах або документах;

- обробка має бути відкритою і прозорою;
- персональні дані повинні бути точними та актуальними;
- зміст має бути адекватним і ненадмірним;
- дані зберігаються лише до досягнення цілі обробки;
- згода є обов'язковою при зміні мети;
- допускається обробка без згоди у виняткових випадках.

Ці вимоги формують фактичний, але фрагментарний ряд принципів, що не підкріплений ані підзвітністю, ані інституційною реалізацією, як це передбачено в GDPR.

Порівняльний аналіз показав, що GDPR є значно більш розвиненою та технологічно адаптованою системою правового регулювання персональних даних, яка забезпечує комплексний, прозорий і підзвітний підхід до обробки персональної інформації. Українське законодавство, попри загальну сумісність базових принципів, потребує глибокої структурної модернізації та інституційного підсилення. Необхідною є імплементація системних норм, які не тільки формулюють загальні вимоги, але й забезпечують їх реальне застосування через інструменти нагляду, звітності, санкцій та правозастосування.

Зазначене стане запорукою гарантованого захисту прав громадян, стимулюватиме економічну інтеграцію з ЄС і забезпечить дотримання демократичних стандартів у цифрову епоху.

Список використаних джерел:

1. Про захист персональних даних: Закон України № 2297-VI від 01.06.2010. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 34, ст. 481. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

2. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of April 27, 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive

95/46/EC (General Data Protection Regulation). EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng

Серенкова Т.М.,
2 курс, спеціальність «081 – Право»
студентка Державного податкового університету
Науковий керівник:
Чайка В.В.,
доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри фінансового та податкового права

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Ключові слова: *корупція, державні службовці, відповідальність, правопорушення, антикорупційне законодавство.*

Наразі в України корупція сьогодні є однією з ключових проблем для суспільства, адже вона негативно впливає на всіх рівнях життя та міжнародних відносинах. Від рівня та якості життя українців до створення іміджу країни в очах українських партнерів, які все менше і менше бажають інвестувати та створювати підприємства. Більшість іноземних підприємців відмовляються засновувати бізнес в України саме через корупційні складові, адже це створює додаткові ризики. На політичній арені президенти країн Європи все менше виділяють допомогу, зауважуючи що саме проблема корупції є найбільш актуальною та потребує негайного вирішення. Тому відповідальність за корупційні правопорушення має бути системною, комплексною і включати адміністративно-правові, дисциплінарні та кримінально-правові заходи. Перш за все потрібно уважно дослідити чинну нормативно-правову базу, зокрема норми Закону України «Про запобігання корупції», Закону України «Про державну службу» та Кримінальний кодекс України (розділ XVII особливої

частини).

Нормативно-правова база та принципи протидії корупції

Розвиток законодавства України у сфері запобігання корупції має на меті створення чіткої та ефективної правової системи, яка регулює діяльність державних службовців. Серед основних нормативних актів варто виділити:

– Закон України «Про запобігання корупції» [2], який визначає основні принципи, механізми та інституційні гарантії боротьби з корупційними проявами.

Закон України «Про державну службу» [3], що встановлює вимоги до поведінки службовців, правила внутрішнього контролю та норми щодо дисциплінарної відповідальності.

– Кримінальний кодекс України [1], в якому закріплені кримінально-правові норми щодо кваліфікації корупційних правопорушень і передбачені санкції за їх вчинення.

Саме ці документи складають основу сучасної системи боротьби з корупцією, забезпечуючи як профілактичні заходи, так і механізми притягнення до відповідальності. Важливо також відзначити, що велике значення має взаємодія різних галузей права, яка дозволяє організувати ефективний контроль за діяльністю державних службовців. Такий підхід допомагає створити багаторівневу систему відповідальності, де дисциплінарні, адміністративні та кримінальні заходи доповнюють одне одного, забезпечуючи комплексний вплив на правопорушників.

Особливості кримінального реагування на корупційні діяння

Кримінальний кодекс України розглядає корупційні діяння як злочини, що несуть серйозну загрозу для суспільства. Серед основних моментів, на які варто звернути увагу, можна виділити:

Кваліфікація правопорушень. Важливим є чітке та правильне визначення складу злочину, адже це допомагає відмежувати адміністративні правопорушення від кримінально караних дій. При цьому аналізується, як

мотив вчинення діяння, так і його об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Важливо відрізняти прямий та непрямий умисел вчиненого діяння.

Процесуальні гарантії. Потрібно зберігати баланс між забезпеченням справедливого правосуддя і дотриманням прав людини, адже суворі або надмірно м’які покарання можуть призводити до зниження довіри суспільства до правоохоронної системи та довіри до держави в цілому.

Ставлення судових органів. Судді відіграють ключову роль у правильній кваліфікації корупційних діянь, орієнтуючись на рекомендації, що викладені у Постанові Пленуму Верховного суду України №13 від 25.05.1998 року (зі змінами відповідно до Постанови Пленуму Верховного суду №5 від 03.03.2000 року) [4]. В національному законодавстві не визначено поняття «судовий прецедент», але наразі ми маємо ситуацію, коли судді під час винесення рішень у нарадчій кімнати, нерідко звертаються до рішень суддів апеляційної інстанції та Верховного Суду. Отже, стала судова практика є своєрідним орієнтиром для інших правозастосовчих органів, оскільки, саме вона визначає межі та правила застосування кримінальних санкцій у справах, пов'язаних із корупцією.

Практичне впровадження цих законодавчих документів сприяє ефективній боротьбі з корупцією, хоча все ще залишаються певні проблеми, зокрема щодо вдосконалення доказового забезпечення та встановлення чітких критеріїв кваліфікації правопорушень.

Адміністративна та дисциплінарна відповідальність

Окрім кримінального переслідування, українське законодавство передбачає також систему адміністративної та дисциплінарної відповідальності, яка має на меті запобігання порушенням службової етики та невиконанню обов’язків державними службовцями.

Дисциплінарна система. ЗУ «Про державну службу» чітко визначає межі допустимої поведінки для працівників державної служби. Порушення етичних стандартів, розголошення службової інформації або недбале ставлення до обов’язків можуть стати підставою для застосування заходів дисциплінарного

впливу - від попередження до звільнення з посади. Крім прямого впливу на особу, яка піддається дисциплінарному впливу, додатковим механізмом є той факт, що усі стягнення є прозорими та можуть впливати на подальшу кар'єру, оскільки особа яка має дисциплінарні стягнення має менші шанси отримати підвищення та премії

Адміністративні стягнення. Законодавством встановлено конкретні санкції за адміністративні правопорушення, що мають ознаки корупції. Такі заходи спрямовані на заохочення відповідальної поведінки та виконують роль своєрідного застереження для інших службовців. Адміністративні стягнення є своєрідним механізмом впливу на особу для відповідального ставлення до посадових обов'язків.

Роль внутрішнього контролю. Наявність ефективної системи внутрішнього контролю й аудиту допомагає вчасно виявляти порушення та запобігати їм. Це сприяє формуванню культури відповідальності у державних органах і значно знижує ризики виникнення корупційних дій. Органи внутрішнього контролю проводять не лише заходи перевірки і аудиту роботи державних органів, а також створюють нормативно-правову базу для покращення та полегшення такої роботи. Зокрема можна виділити «Антикорупційна стратегія», яка розроблена Національним агентством з питань корупції.

Загалом, адміністративно-дисциплінарна відповідальність є важливим елементом профілактики корупції. Її дієвість значною мірою залежить від якісного правового регулювання та узгодженості з іншими нормами законодавства, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до боротьби з корупційними проявами.

Судова практика та рекомендації щодо вдосконалення механізмів відповідальності

Аналіз судової практики у справах, пов'язаних із корупційними діяннями, показує, що підходи до кваліфікації таких правопорушень та

застосування санкцій залишаються досить неоднозначними. Основні проблеми, які потребують особливої уваги, виглядають наступним чином:

Недосконаліть доказового забезпечення. Досить часто судові рішення у справах про корупційні правопорушення викликають сумніви через нечіткість у визначенні підстав для кваліфікації діяння. Це пов'язано з особливостями процесу збору доказів саме у сфері корупції.

Невизначеність стандартів застосування санкцій. Судді нерідко змушені самостійно інтерпретувати законодавчі норми, що може призводити до різних рішень у схожих за змістом справах.

Необхідність врахування міжнародного досвіду. Використання кращих світових практик могло б сприяти удосконаленню системи притягнення до відповідальності, з урахуванням особливостей національної правової системи України.

Важливу роль у формуванні єдиних підходів до кваліфікації корупційних діянь та визначення меж застосування санкцій відіграють Постанови Пленуму Верховного суду України, зокрема №13 від 25.05.1998 року із відповідними змінами. Окрім того, експертні рекомендації допомагають адаптувати існуючу практику до нових викликів та підвищити ефективність правозастосування.

На основі проведеного аналізу нормативно-правової бази, судової практики та адміністративних механізмів можна зробити висновок, що ефективна протидія корупції у сфері державної служби можлива лише за умови комплексного підходу. Важливими чинниками є гармонійне поєднання дисциплінарних, адміністративних та кримінальних заходів, посилення внутрішнього контролю та впровадження сучасних технологій, що загалом сприятиме зменшенню ризику корупційних проявів. Розробка чітких рекомендацій для вдосконалення законодавства й удосконалення практичних підходів до розгляду справ мають допомогти у створенні єдиних критеріїв кваліфікації правопорушень та забезпечити прозорість роботи державних службовців.

Системний підхід до притягнення до відповідальності разом із виваженим використанням міжнародного досвіду може стати хорошою основою для подальших реформ. Водночас важливо враховувати особливості української правової системи, щоб підтримувати баланс між захистом прав службовців і створенням ефективного механізму боротьби з корупцією.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25. Ст. 131.
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України.* 2014. № 49. Ст. 3186.
3. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2016. № 4. Ст. 43.
4. Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією: Постанова Пленуму Верховного суду України від 25.05.1998 № 13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-98#Text (дата звернення 26.04.2025).

Сікорська В.О.,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 081 «Право»
Державний податковий університет
https://orcid.org/0009-0007-1115-8857
Науковий керівник:
Чайка В.В.,
д.ю.н., доцент, професор кафедри фінансового та податкового права Державного податкового університету
https://orcid.org/0000-0001-5990-7342

БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ НА ШЛЯХУ ДО ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН ТА ІНІЦІАТИВ

Ключові слова: *корупція, корупційне правопорушення, законопроект, державний службовець.*

Надзвичайно гостре в умовах обмеженості бюджетних ресурсів питання мінімізації випадків корупції серед державних службовців обіцяє не знизити своєї актуальності ще довгі роки, зокрема та особливо в умовах воєнного стану та в період повоєнного відновлення.

Окрім соціального, правового аспекту, означена проблематика має важливий політичний, економічний контекст, адже міжнародні партнери України бажають бути впевненими в цільовому використанні наданих ними коштів у межах гуманітарної допомоги на відновлення; закордонні інвестори – в перспективі вкладення грошей в бізнес України. Важливим завданням науковців-правників вже зараз є внесення за допомогою досліджень свого внеску в покращення механізму притягнення державних службовців до дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення та порушення, пов’язані з корупцією.

З початку запровадження в Україні воєнного стану наказом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 року, відбулася низка законодавчих змін щодо відповідальності державних службовців за корупційні правопорушення. Кримінальний кодекс України (далі – ККУ) було доповнено новою статтею, 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» [1], в кваліфікованому складі якої спеціальним суб’єктом є службова особа. Кваліфікованим складом цієї статті, тобто частиною 2, передбачено безальтернативне покарання у вигляді позбавлення волі до п’яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років, що дозволяє визначити цей злочин як нетяжкий злочин.

Правопорушення, описане особливо кваліфікованим складом цієї статті, є тяжким злочином.

Проблемою цієї статті, на нашу думку, є те, що приміткою до ст. 45 ККУ, правопорушення в ній не було віднесено до числа корупційних, навіть за умови зловживання службовим становищем. Це значить, що до осіб, притягнутих до відповідальності за цієї статтею, не будуть застосовуватися обмеження, передбачені Загальною частиною Кримінального кодексу України для осіб, засуджених за вчинення корупційного правопорушення, зокрема щодо обмеження можливості умовно-дострокового звільнення, дострокового зняття судимості, тощо.

На сучасному етапі також здійснюється активна законотворча діяльність щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення. Наразі в черзі на включення до порядку денного Верховної Ради України перебуває проект Закону № 9029 від 17.02.2023 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану», ініційований народною депутаткою України Фріз І. В. Цим законопроектом передбачається підвищення мінімальних та максимальних меж покарання, передбачених корупційними такими правопорушеннями, як нецільове використання бюджетних коштів (ст. 210 ККУ), зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ), а також додання кваліфікуючих складів до низки корупційних правопорушень, кваліфікуючою ознакою яких буде вчинення кримінально караного діяння у умовах воєнного або надзвичайного стану [3].

Ухвалення вказаного законопроекту, на нашу думку, було б позитивним напрямком руху у боротьбі з корупцією у повоєнний час. Посилення відповідальності за злочини, вчинені під час дії воєнного стану, варто проводити вже зараз, а не після закінчення воєнного стану, адже закон зворотної сили не має. У юридичній літературі цей законопроект також оцінюється позитивно, як такий, що у разі прийняття, сприятиме запобіганню

корупції. Водночас висловлюється критика щодо юридичної техніки законопроекту, зокрема щодо недостатньої уваги на створенні єдиної логічної системи санкцій статей про кримінальні корупційні правопорушення [4, с. 77].

У сфері адміністративної відповідальності нормативних змін щодо боротьби з корупцією проводилось небагато. Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про запобігання корупції" щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану», прийнятий 08.07.2022 року [2] не посилив адміністративні обмеження щодо запобігання корупції, а навпаки, послабив. Під приводом необхідності законного способу отримувати допомогу для Збройних Сил України, з державних службовців на час дії воєнного або надзвичайного стану були зняті певні обмеження щодо отримання подарунків, якщо ті використовуються для визначених законом цілей. Цим законом також було призупинено обов'язок посадових осіб подавати декларації про доходи на час дії воєнного стану.

Загалом, аналізований закон було піддано критиці науковцями через високі корупційні ризики, загальність формулювань, зайве врегулювання питань, які можна було врегулювати і раніше іншими законними способами [5, с. 90].

Підводячи підсумки здійсненого дослідження, зазначимо, що на сьогоднішній день присутні позитивні для повоєнного відновлення України зрушення у боротьбі з корупцією державних службовців у сфері кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення. Водночас тенденції нормативного врегулювання запобігання корупції в адміністративному праві є негативними. Законодавцю слід звернути увагу, насамперед, на відвернення невдалих законодавчих змін у цій сфері та пошук інших шляхів удосконалення нормативного врегулювання запобігання корупції.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон Верховної Ради України від 05.04.2001, № 2341-III: редакція станом на 01.02.2025. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 30.04.2025 року).

2. Про внесення змін до Закону України "Про запобігання корупції" щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану : Закон України Верховної Ради України від 08.07.2022, № 2381-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2381-20#Text (дата звернення: 30.04.2025).

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану : Апарат Верховної Ради, Проект Закону України від 17.02.2023, № 9029. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41372 (дата звернення: 30.04.2025 року).

4. Лисько Т. Д., Шпак І. М. Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення в умовах воєнного стану. *Публічне право*. 2023. Випуск № 1 (49). С. 74–80. URL: https://doi.org/10.32782/2306-9082/2023-49-9. (дата звернення: 30.04.2025 року).

5. Шило С.М Особливості застосування законодавства щодо запобігання корупції в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія: Право. 2022. Т. 2, вип. 74. С. 86–93. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.48 (дата звернення: 30.04.2025).

Сологуб А.М.,
аспірант Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України», Київ, Україна,
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-7197-4921

ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНЕРУВАННЯ ЕНЕРГІЇ З АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЯК НАПРЯМ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Ключові слова: *повоєнне відновлення, альтернативні джерела енергії, правове регулювання, сфера енергетики, вітрові електроустановки, гідроелектростанції, суб'єкт господарювання.*

Як свідчить історичний досвід людства, жодна війна високої інтенсивності не може тривати десятиліттями. Сучасна російсько-українська війна триває фактично із лютого 2014 року до сьогодні. До 24 лютого 2022 року ця війна мала відносно невисоку інтенсивність. З цієї календарної дати війна отримала високу інтенсивність із важкими людськими, технічними, фінансовими та іншими втратами для обох сторін. Прямі чи непрямі втрати несуть усі сфери та галузі виробництва України. Сфера енергетики є такою, що постраждала найбільше за більшість інших. Її суб'єкти на жаль продовжують нести втрати щодня. Проте війна високої інтенсивності за певний час має закінчитися перемогою однієї із сторін; або заморозкою воєнних дій по лінії розмежування; або переведенням війни у війну невисокої інтенсивності. Наявність значних ресурсів, задіяних у війні з обох сторін, вірогідність другого і третього варіантів різко падає. Фінансова та частково військова допомога Україні економічно розвиненими державами світу спочатку на чолі із США, а зараз на чолі із Великою Британією і найбільшими країнами ЄС, робить поразку України неможливою і з кожним днем наближує поразку та розпад на частини російської федерації.

Завершення війни навіть з відновленням Україною усіх своїх міжнародно визнаних кордонів стане початком відновлення економіки та соціальної сфери. І важливої уваги тут потребуватиме саме відновлення і реформування енергетичної сфери. Треба вказати на те, що через різні об'єктивні та суб'єктивні фактори і собівартість виробництва і продажна вартість електроенергії в Україні ще до початку повномасштабного

російського вторгнення були одними із найвищих у світі. Перехід на генерування енергії з альтернативних джерел не свідчить про її здешевлення. Часто відбувається навпаки. Проте такий перехід вказує на напрям для диверсифікації джерел та місць генерування енергії. І не менш важливим позитивом тут є захист навколишнього природного середовища, відновлення якого пізніше не буде безкоштовним або навіть дешевим.

Ще у 2000-х роках економічно розвинені держави світу почали ухвалення нормативних актів, покликаних стимулювати генерацію (отримання) енергії з альтернативних класичним джерел [1, с. 65]. У ті ж часи в Україні було прийнято Закон України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року, який визначає правові, економічні, екологічні та організаційні засади використання альтернативних джерел енергії та сприяння розширенню їх використання у паливно-енергетичному комплексі [2]. Найбільш прогресивним у цьому Законі, на нашу думку, є врегулювання відносин, пов’язаних із альтернативною енергетикою, альтернативними джерелами енергії із конкретикою видобутку енергії вітровими електростанціями, вітровими електроустановками, гідроелектростанціями [2]. Пізніше було прийнято два важливих закони України: «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року [3] і «Про енергетичну ефективність» від 21 жовтня 2021 року [4].

Через застосування різноманітних засобів регулюючого впливу держави на суб’єктів господарювання у сфері енергетики як названих у статті 12 Господарського кодексу України [5] (Кодекс є чинним як мінімум до 28 серпня 2025 року. І в випадку втрати ним чинності слід буде обдумати варіанти швидкого перенесення багатьох норм із нього до актів спеціального законодавства), так і в будь-яких інших не заборонених законом або прямо передбачених актах спеціального законодавства про енергетику, держава може стимулювати розвиток активності підприємств та домогосподарств, що генерують «зелену» енергію. Проте єдиний комплексний державний підхід у цій царині відсутній [1, с. 65]. Завдяки державній підтримці повоєнне

відновлення України можливе через реалізацію домогосподарствами і суб'єктами малого бізнесу проєктів із генерування енергії сонячними панелями, вітровими електростанціями, міні-гідроелектростанціями. Такі проєкти не потребують великих земельних площ, є децентралізованими. Реалізація їх під час війни є відносно безпечною, оскільки ворогу нерентабельно застосовувати коштовні ракети для знищення мініелектростанцій. Землі, забруднені мінами, залишками снарядів, хімічними речовинами можуть використовуватися під сонячними панелями і вітровими електростанціями. У найближчому майбутньому можна передбачити податкові, митні, інвестиційні та інші пільги для суб'єктів господарювання і домогосподарств, які використовуватимуть забруднені землі.

Список використаних джерел:

1. Деревянко Б.В. Господарське право: особлива частина (правове регулювання господарських відносин в окремих галузях економіки): навчальний посібник. Д-р юрид. наук, проф. Б.В. Деревянко; МВС України, Донецький державний університет внутрішніх справ. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 314 с.
2. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20 лютого 2003 року № 555-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 24. Ст. 155.
3. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 27-28. Ст. 312.
4. Про енергетичну ефективність: Закон України від 21 жовтня 2021 року № 1818-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2022. № 2. Ст. 8.
5. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 18-22. Ст. 144.

УДК 340.12

Черних Є.М.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри права Маріупольського державного університету
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3381-795X

ДУАЛЬНІСТЬ СВІТУ ПРАВА В ПОГЛЯДАХ Р. АЛЕКСІ

Ключові слова: *дуальність права, реальний вимір права, ідеальний вимір права, натуралізм, позитивна методологія, моральна правильність права, легітимність права.*

Проблема онтологічної структури права є частиною фундаментального питання про природу права, що завжди цікавить правознавців. Як відомо, це царина нескінчених дискусій, значення яких не обмежується загальною теорією або філософією права, а також знаходить прояв у вирішенні суто практичних питань у зв'язку з обґрунтуванням певних претензій, дій або рішень юридичного характеру. Розв'язання таких питань залежить, передусім, від пізнавальної методології.

Мета: висвітлити зміст тези Роберта Алексі про дуальну природу права; її обумовленість непозитивістською методологією; продемонструвати її зв'язок із поняттям легітимності, а також практичне значення.

В теоретичному правознавстві можна бачити дуже різноманітні методологічні підходи, які сповідують, так званий, ідеал наукової (класичної) раціональності, що склався в XVII ст. на ґрунті приголомшливого розвитку природничих наук (передусім, механіки і фізики). Він полягає в тому, що наукові знання отримуються через почуття, можуть бути перевірені в досвіді і не вимагають морально-етичного обґрунтування. Пізніше він був перенесений в суспільствознавство, де яскраво проявився в концепції соціальної фізики. Завдяки наочної переконливості цей гносеологічний ідеал був взятий на

озброєння методологічними підходами, які отримали назву натуралістичних, а з часом втілився в загальну методологію позитивізму. Позитивізм представлений багатьма різновидами, але всім їм властивий загальний принцип причинної (або механічної) детермінованості, за яким із встановлених досвідним шляхом фактичних підстав за правилами формальної логіки виводяться наслідки з математичною демонстративністю. Отже, за такої стратегії будь-які явища отримують обґрунтування із сфери фактичної реальності. Всі юридичні теорії позитивістського спрямування виходять з того, що зразок повинного, тобто належної поведінки, можна отримати з тих чи інших фактів соціального життя або фактичних антропологічних чи біологічних властивостей людини.

У правознавстві це можна спостерігати в численних теоріях соціологічного напрямку, які сутність права пояснюють, виходячи із чинників, що знаходяться в соціальній дійсності – інстинктів, інтересів, потреб, або звички чи схильності повторювати прийняту в соціумі поведінку або із усталеного порядку життя тощо. Часто користь або втіха стають кінцевою метою таких теорій та концептуальною ідеєю, що їх виправдовує.

В ХХ сторіччі у зв'язку із нездатністю філософських концепцій, що спираються на класичну раціональність, відтворити цілісну картину світу, набуває популярності, так звана, не класична методологія постмодерну, яка позиціонується як антитеза позитивізму. Проте, перевага фактичного в соціальній та, зокрема, в правовій методології залишається.

В цьому теоретичному контексті відомий германський філософ права Роберт Алексі, продовжуючи традицію природного праворозуміння, відстоює тезу про необхідну дуальність світу права, за яким право з необхідністю має як реальний, чи фактичний, так і ідеальний, чи критичний, вимір [1, с. 35]. Реальний вимір, пояснює Р. Алексі, виявляється в соціальних фактах таких, як авторитетні встановлення та в багатоманітних за проявами тривалих соціальних практиках, які він позначає соціальною дієвістю. Ці соціальні

факти передбачають інституціоналізацію того чи іншого роду і тому реальний вимір також може бути названий «інституційним виміром» [1, с. 35].

Протилежний ідеальний вимір права відсилає нас до правильності, насамперед моральної. Це не наочний світ правового буття, а, як бачимо, царина морально-етичних цінностей. Її визнання принципово залежить від концепції праворозуміння. Якщо стверджується, що лише соціальні факти можуть визначити, що вимагається, а що не вимагається правом, це означає схвалення позитивістського поняття права. Як тільки додається моральна правильність як необхідний елемент, усе змінюється принципово, пише Р. Алексі, виникає непозитивістське поняття права [1, с. 35].

Для обґрунтування необхідності ідеального виміру права Р. Алексі прямує шляхом «від зворотного». Логічним наслідком заперечення ідеального виміру є припущення, що якась держава може бути проголошена конституцією як суверенна та несправедлива республіка. Тут автор використовує метод перформативного протиріччя, ідея якого полягає в навмисному доведенні до абсурду як наслідку протиріччя між тим, що неявно стверджується при формуванні конституції – а саме справедливість, і тим, що прямо заявляється – а саме несправедливість. При цьому ідея справедливості тут є проявом аргументу моральної правильності розподілу та компенсації. Тож, тут виявляється дихотомія між правильним і неправильним. Р. Алексі підкреслює, що наведене фіктивне конституційне положення створює протиріччя між явною необхідністю (не справедливості) і неявною необхідністю (справедливості), яку можна було уникнути, відмовившись від неявної претензії на справедливість. «Але зробити це означало б перейти від правової системи до системи суто владних відносин, іншими словами, до чогось, що взагалі не є правовою системою» [1, с. 36]. При цьому Р. Алексі визнає, що в реальному житті претензія правильності ніде повністю не виконується, проте «вона піднімається так само необхідно в праві, як і претензія на істину в науці» [1, с. 36].

На нашу думку, теза Р. Алексі про необхідність ідеального виміру права корисно розглядати і в аспекті концепту легітимності, який не вичерпується фактичною визнаністю певного правопорядку, а завжди передбачає потенційну претензію бути визнаним правильним та справедливим на добрих підставах, які здатні забезпечити суспільний консенсус та мотивувати підкорення. Концепт легітимності також заснований на критеріях правильності, а саме формальної або процедурної правильності, які можна обґрунтувати в межах реального (фактичного) виміру права – авторитетних встановлень та сталої соціальної дієвості; а також на критеріях змістовної моральної правильності етичноповинного, підстави яких знаходяться в ціннісному ідеальному вимірі права. За словами Ю. Габермаса, легітимність це не просто факт визнання, а питання гідності визнання [2, с. 247], а отже є оціночним. Тож, система легітимуючих виправдань правопорядку містить як фактичні, так і ідеальні ціннісні підстави.

На нашу думку, теоретичне значення тези Р. Алексі про наявність в структурі права також ідеального виміру полягає в обґрунтуванні претензії правильності права, що не вичерпується фактичними підставами, а додатково вимагає відповідності ідеальним, передусім, моральним критеріям. Теза про ідеальний вимір права вмонтовується в систему аргументів недостатності позитивістської методології, доводить, що корисність певної фактичної моделі поведінки або фактичного порядку не робить з них зразку морально-етичної правильності, що сьогодні, наприклад, виявляється у зв’язку із юридичною претензією рф на окуповані нею території України на підставі «реалій, що склалися». Як бачимо, теза Р. Алексі про необхідність ідеального виміру права дає таким претензіям чітку відповідь, що за відсутності балансу між фактичним і повинним (морально правильним) легітимність юридичних рішень та дій буде принаймні спірною, якщо не нікчемною.

Практичне значення тези Р. Алексі ми бачимо в ціннісних орієнтирах критичного ставлення до реальних форм права та за необхідності їх корекції або зміни в наближенні до морально-етичних ідеалів.

Список використаних джерел:

1. Алексі Р. Ідеальний вимір права. Філософія права і загальна теорія права. № 2. 2020. С.35-65.

2. Габермас Ю. До реконструкції історичного матеріалізму. Київ. Дух і Літера. 2014. 320 с.

СЕКЦІЯ 4: КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Васильківська І.П.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету біоресурсів і природокористування України
https://orcid.org/0000-0002-7735-1007

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України перед нашою державою постало складне завдання формування ефективної системи протидії загрозам, що виникли, – як військовим, так і невійськовим. Особливе місце в цій системі зайняли кримінально-правові заходи. Захищаючи найголовніші цінності, саме вони часто залишаються найбільш дієвим засобом впливу на нові загрози, породжені російською збройною агресією. Насамперед, мова йде про кримінально-правову протидію посяганням проти національної безпеки України.

Варто зауважити, що ще у 2014 році, після того, як відбулася анексія Криму з подальшою військовою агресією РФ на сході нашої держави, український законодавець удосконалив положення Кримінального кодексу України (далі – КК), які стосувалися кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки. Адже існуюче на той час правове регулювання мирного часу відставало від реалій, в яких опинилася Україна.

З-тим, аби запобігти протиправній сепаратистській діяльності і поширенню фактів посягань на територіальну цілісність та недоторканність України, було криміналізовано фінансування дій, вчинених з метою

насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110^2 КК) [1], та діяння, пов'язані з перешкоджанням законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114^1 КК). Законодавець також посилив відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, державну зраду, диверсію, шпигунство та інші злочини проти основ національної безпеки України, крім того, закріпив положення про незастосування давності у разі вчинення злочинів, передбачених статтями 109-114^1 КК [2; 3].

Після початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України законодавець доповнив систему злочинів, визначену у розділі І Особливої частини КК, статтею 111^1 "Колабораційна діяльність" [4], де встановив кримінальну відповідальність громадян України за співпрацю з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями у різних сферах (військовій, політичній, інформаційній, адміністративній, господарській, трудовій). Зокрема, серед форм цього злочину – публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, публічні заклики до співпраці з державою-агресором, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України, добровільне зайняття посад у незаконних органах влади, незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, добровільна участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території.

Підвищена небезпека колабораційної діяльності полягає в тому, що сьогодні, в умовах продовження збройної агресії та ведення бойових дій, особи, причетні до здійснення колабораціонізму, продовжують претендувати

в Україні на посади, пов’язані з виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, впливати на формування державної політики чи інформаційного простору України. Постконфліктне врегулювання ситуації в Україні також неможливе без відновлення справедливості та обмеження ряду прав осіб, причетних до колабораціонізму [5].

З-тим, аби доповнити й удосконалити правове регулювання юридичної відповідальності за колаборацію діяльність, Законом України від 14 квітня 2022 року КК було доповнено статтею 111^2, якою встановлено кримінальну відповідальність за пособництво державі-агресору [6]. Варто наголосити, що на додаток до встановлення кримінально-правової заборони колабораціонізму і пособництва державі-агресору законодавець суттєво збільшив термін призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за їх вчинення, визначивши його у межах від десяти до п’ятнадцяти років.

Ще однією новелою КК є стаття 114^2, якою криміналізовано несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану [7]. Відповідальність у цьому разі настає за умови, що відповідна інформація не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів.

Вважаємо, що подальший розвиток кримінально-правових механізмів протидії загрозам національній безпеці України має здійснюватися шляхом криміналізації найбільш суспільно небезпечних з них. В умовах інтенсивного ворожого інформаційного впливу країни-агресора є потреба розробити дієвий правовий механізм протидії дезінформації РФ та ворожій пропаганді, яка спрямованої на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу

України. Крім того, необхідно вдосконалювати вже існуючі кримінально-правові заборони, зокрема, нагальною є проблема відмежування нових складів злочинів, породжених повномасштабною війною, одне від одного. Наприклад, окремі форми колабораційної діяльності дублюють пособництво державі-агресору та діяння, передбачене ст. 436^2 КК (“Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників”). Також важко розмежувати колабораційну діяльність і державну зраду.

Список використаних джерел:

1. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму: Закон України від 19 червня 2014 р. № 1533-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-18#n5 (дата звернення: 09.05.2025).

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України: Закон України від 08 квітня 2014 р. № 1183-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1183-18#n21 (дата звернення: 09.05.2025).

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 07 жовтня 2014 р. № 1689-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#n10 (дата звернення: 09.05.2025).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03 березня 2022 р. № 2108-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12 (дата звернення: 09.05.2025).

5. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність). URL:

blob:https://itd.rada.gov.ua/33576010-11ac-4f50-a3dc-9b11dc7b7dd8 (дата звернення: 09.05.2025).

6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки: Закон України від 14 квітня 2022 р. № 2198-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#n8 (дата звернення: 09.05.2025).

7. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24 березня 2022 р. № 2160-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#n10 (дата звернення: 09.05.2025).

Граб А.В.,
аспірант кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0001-8472-7247

ДОТРИМАННЯ СУСПІЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ПРИ ЗАТВЕРДЖЕННІ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

Ключові слова: *суспільний інтерес; угода про визнання винуватості; незаконне збагачення; звільнення від відбування покарання з випробуванням; призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.*

У сучасних умовах формування ефективної антикорупційної політики особливого значення набуває питання допустимості застосування угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо незаконного збагачення. Такий інструмент, з одного боку, сприяє процесуальній економії, своєчасному розкриттю кримінальних правопорушень та досягненню цілей кримінального провадження, з іншого, викликає дискусії щодо відповідності його наслідків принципам справедливості, пропорційності та забезпечення суспільного інтересу.

До осіб, які вчинили незаконне збагачення, за певних умов можуть бути застосовані, зокрема, такі заходи кримінально-правового впливу, як призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у випадках укладання угоди про визнання винуватості (ст. 69-2 КК України), та звільнення від відбування покарання з випробуванням (абз. 2 ч. 2 ст. 75 КК України).

Загалом заходи кримінально-правового впливу можуть бути пов'язані або не пов'язані із реалізацією кримінальної відповідальності. До перших, зокрема, відносять звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України), яке все ще полягає в карі, має чітко визначені межі, тягне за собою додаткові правообмеження та застосовуються за вироком суду [1, с. 290–302]. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, дозволяє враховувати всі індивідуальні обставини вчиненого правопорушення й особу винного, забезпечуючи право на справедливий суд в частині призначення покарання, що справедливо відповідає тяжкості вчиненого кримінального правопорушення і принципу індивідуалізації покарання [2, с. 59]. В обох випадках положення ст. 69-2 та абз. 2 ч. 2 ст. 75 КК України вимагають з-поміж іншого укладання (затвердження) сторонами угоди про визнання винуватості.

Запровадження справедливого механізму угод зі слідством у корупційних кримінальних правопорушеннях або кримінальних правопорушеннях, пов'язаних з корупцією, є результатом виконання зобов'язання України перед ЄС, аби отримати фінансову допомогу за

програмою Ukraine Facility Plan 2024 – 2027 (Reform 2: Improving the legal framework for a more effective fight against corruption) [3].

Ч. 2 ст. 65 КК України передбачає, що суд має призначити той вид покарання з числа передбачених за вчинене кримінальне правопорушення, який є найменш суворим, але водночас достатнім для виправлення особи та попередження вчинення нею нових кримінальних правопорушень. Верховний Суд в одній зі своїх постанов зазначив, що такий самий підхід застосовується і при вирішенні питання про порядок відбування покарання, зокрема щодо можливості звільнення від відбування покарання з випробуванням. Обов'язок доведення того, що менш суворий вид покарання або порядок його відбування є недостатнім, покладається на сторону обвинувачення [4, с. 3].

При дослідженні допустимості застосування до підозрюваного чи обвинуваченого у вчиненні незаконного збагачення таких заходів кримінально-правового впливу, як призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, чи звільнення від відбування покарання з випробуванням, у випадках укладання угоди про визнання винуватості, постає питання, чи відповідатиме таке кримінально-правове реагування суспільному інтересу в забезпеченні швидкого судового провадження та економії державних ресурсів, а так само запобіганню кримінальних правопорушень. Так, С. О. Ковальчук ставить під сумнів пропорційність наслідків затвердження угоди про визнання винуватості (пункти 3, 4 ч. 1 ст. 470 КПК України) суспільному інтересу, адже, попри цілі Антикорупційної стратегії на 2021–2025 рр. щодо забезпечення невідворотності відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, такі угоди фактично нівелюють суспільний інтерес у забезпеченні швидшого досудового розслідування та викриття більшої кількості кримінальних правопорушень у провадженнях щодо корупційних правопорушень [5, с. 164].

Щоправда, виняткова процесуальна складність доказування незаконного збагачення підтверджує доцільність застосування угод про визнання винуватості. Так, Печерський районний суд м. Києва продовжив строк

досудового розслідування за підозрою особи у вчиненні незаконного збагачення з огляду на складність встановлення законності походження активів. Досудове розслідування потребувало перевірки фінансової історії щонайменше 17 фізичних та 84 юридичних осіб, аналізу фінансових операцій за період понад 30 років, а також проведення низки аналітичних досліджень щодо відповідності задекларованих доходів і сплачених податків фактичному майновому становищу підозрюваного [6].

Далі варто розглянути, що таке суспільний інтерес і яка його роль в кримінальному провадженні, адже відповідно до п. 2 ч. 7 ст. 474 КПК України, суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо умови угоди не відповідають інтересам суспільства.

В. В. Шаблистий слушно зазначає, що будь-якої системності у використанні поняття «інтересу» в КК України немає, а його правова природа та відмежування від прав і свобод людини не визначені [7, с. 179]. ВАКС в одній із постанов наголосив на тому, що суспільний інтерес є абстрактним поняттям, під яким розуміється ставлення суспільства до певних явищ як наслідок їх оцінки на підставі усталених уявлень про позитивний чи негативний характер таких явищ, та який суд оцінює як баланс між державними і особистими інтересами, керуючись суддівським розсудом. Тому укладення угоди не суперечить дотриманню необхідного балансу між суспільними та приватними інтересами, а своєчасне розкриття кримінальних правопорушень, призначення справедливого покарання, відшкодування матеріальних збитків в узгодженому розмірі є свідченням наявності суспільного інтересу, дотримання принципу балансу інтересів та відповідає інтересам України на сучасному етапі державності. Укладення угод стимулюватиме підозрюваних чи обвинувачених укладати такі з метою сприяння у проведенні кримінального провадження та потенційної можливості бути засудженим до найменш тривалого строку покарання, чи бути звільненим від його відбування, що сприятиме виправленню та запобіганню вчиненню засудженим нових кримінальних правопорушень, а також

впливатиме на усвідомлення будь-ким неминучої караності протиправних діянь, зокрема, й формування недопущення корупційної поведінки [8].

Крім того, як зазначив ВАКС в іншому кримінальному провадженні, стандарт доведення поза розумним сумнівом незаконності походження активів без встановлення обставин преюдиційного корупційного злочину вимагає значних державних ресурсів. Натомість укладення угоди в цій категорії справ за рахунок зменшення процесуального навантаження на сторону обвинувачення і зміщення акцентів на інші провадження сприятиме запобіганню, виявленню чи припиненню більшої кількості кримінальних правопорушень. Також постановлення судом рішення на підставі угоди про визнання винуватості, умовами укладення якої є добровільність та беззастережне визнання особою своєї винуватості, істотно пришвидшує судовий розгляд. Адже обвинувачений не заперечує фактичних обставин кримінального правопорушення та їх юридичної оцінки. Зазначене сприяє ефективності правосуддя та економії державних ресурсів й особистих ресурсів учасників провадження [9].

Погодимось із С. О. Ковальчуком у тому, що умови угоди про визнання винуватості відповідатимуть інтересам суспільства, зокрема тоді, коли відповідатимуть вимогам чинного матеріального та процесуального законодавства, а суспільний інтерес у забезпеченні швидшого досудового розслідування, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень буде пропорційним суспільному інтересу, який полягає в досягненні завдань кримінального провадження [5, с. 164]. Наразі умови угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні щодо незаконного збагачення відповідають вимогам чинного матеріального та процесуального законодавства (зокрема завдяки змінам, внесеним до КК України Законом України від 29.10.2024 р. № 4033-IX), а наслідки від її прийняття (призначення більш м’якого покарання, ніж передбачено законом, а також звільнення від відбування покарання з випробуванням) є пропорційними суспільному

інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування й судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень.

Отже, застосування угоди про визнання винуватості у провадженнях щодо незаконного збагачення, відповідаючи суспільному інтересу, є важливим інструментом кримінального процесу, за допомогою якого можуть бути реалізовані заходи кримінально-правового впливу, за умови дотримання принципів законності, справедливості та пропорційності. Практика ВАКС засвідчує, що за належної правової оцінки змісту угоди суд може забезпечити баланс між публічним та приватним інтересом, сприяючи економії ресурсів і дотриманню вимог справедливості. Втім, важливо, щоб така угода не перетворилась на «відкуп» від покарання та виконувала покладені на неї функції. Надалі доцільно запровадити чіткіші критерії оцінки суспільного інтересу при затвердженні угод у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, аби виключити можливість зловживань і зберегти довіру до системи правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.

2. Ковальчик Є. О. Інститут призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом: минуле, сьогодення, майбутнє. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер. : Право.* 2022. Вип. 35. С. 53–61.

3. Ukraine Plan 2024 – 2027. с. 331. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/ukraine-facility-plan.pdf (дата звернення: 01.05.2025).

4. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо призначення покарання / Упоряд.: канд. юрид. наук В. В. Щепоткіна; відпов. за вип.: канд. юрид. наук Р. Ш. Бабанли. Київ, 2019. 21 с.

5. Ковальчук С. О. Щодо укладення у кримінальному провадженні про корупційне правопорушення угоди про визнання винуватості, однією з умов якої є застосування ст. 75 КК. *Правовий часопис Донбасу.* 2024. № 2. С. 161–166.

6. Ухвала Печерського районного суду міста Києва від 27 грудня 2024 р. у справі № 757/61365/24-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124142397 (дата звернення: 01.05.2025).

7. Шаблистий В. В. Поняття інтересу в кримінальному праві Україні: постановка проблеми. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 3. С. 175−180.

8. Вирок Вищого антикорупційного суду від 24 квітня 2024 р. у справі № 991/2024/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118575755 (дата звернення: 01.05.2025).

9. Вирок Вищого антикорупційного суду від 29 травня 2024 р. у справі № 991/3773/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119385381 (дата звернення: 01.05.2025).

Дунаєва Т.Є.,
кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України
ORCID: https://orcid.org/0000-00033710-1318

ЩОДО ПРОЄКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО НАДСИЛАННЯ КОПІЙ СУДОВИХ РІШЕНЬ У СПРАВАХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕННЯ» (реєстр. № 11060 від 04.03.2024)[2]

Ключові слова: *кримінальний процесуальний кодекс України, судове рішення, корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, юридична відповідальність особи, пріоритезація кримінальних проваджень.*

Ознайомившись із проєктом Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального процесуального кодексу України щодо надсилання копій судових рішень у справах про корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення» (реєстр. № 11060 від 04.03.2024 р.) [1], а також пояснювальною запискою та порівняльною таблицею, слід зазначити, що метою є забезпечення невідворотності юридичної відповідальності особи за вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення.

Як зазначається у пояснювальній записці, законопроект розроблено на виконання підпункту 4 пункту 4.1.1 підрозділу 4.1 розділу 4 Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки, затвердженої Законом України від 20.06.2022 № 2322-IX «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» (далі – Стратегія), а також підпункту 3.1.1.4.1 додатка 2 до Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220. Стратегія передбачає вирішення проблеми, яка полягає в тому, що порушення вимог антикорупційного законодавства на практиці не завжди розглядається як дисциплінарне правопорушення, а значна частина суб'єктів, на яких

[2] Підготовлено на виконання фундаментальної теми «Пріоритезація та технологізація у кримінальному провадженні у воєнний та повоєнний час», що досліджується в НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В.Сташиса НАПрН України (№ державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0124U005212).

поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» (далі – Закон), уникає дисциплінарних стягнень.

1. Проєкт Закону України відповідає цілям Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 16.09.2014 р. у редакції від 30.11.2023 р. в частині боротьби з корупцією (ст. 22 розділу III «Юстиція, свобода, безпека» Угоди про асоціацію).

2. У проєкті Закону України пропонується внести зміни до КУпАП , зокрема збільшити строк надсилання копії судового рішення про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення з 3 днів до 20 днів з дня набрання законної сили.

Доцільно зазначити у законопроєкті про строки та випадки, коли надсилатиметься замість паперової копії рішень електронна копія рішення, тому що це значно скоротить витрати часу та інших ресурсів.

3. Доцільно у законопроєкті у новій редакції ч. 7 ст. 285 КУпАП, зазначити про те, що у відповідній постанові суду зазначається (встановлюється) суб'єкт, уповноважений порушувати (розпочинати, відкривати) дисциплінарне провадження щодо особи, яка притягається до відповідальності, та органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи чи організації, в якому (якій) вона працює (проходить службу).

4. Законопроєктом пропонується внести зміни у ч. 7 ст. 376 КПК України. На відміну від КУпАП у КПК України, який регламентує порядок кримінального провадження стосовно корупційного кримінального правопорушення або кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, взагалі відсутні подібні положення.

5. У законопроєкті також слід передбачити положення щодо внесення змін до КУпАП та КПК України щодо скорочення фінансових, людських і часових ресурсів, необхідних для виконання відповідних положень.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що в цілому проєкт Закону

України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального процесуального кодексу України щодо надсилання копій судових рішень у справах про корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення» (реєстр. № 11060 від 04.03.2024 р.) є важливим в контексті забезпечення невідворотності юридичної відповідальності особи за вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, однак потребує доопрацювання з врахуванням висловлених зауважень.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального процесуального кодексу України щодо надсилання копій судових рішень у справах про корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення: проєкт Закону України реєстр. № 11060 від 04.03.2024. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43795.

Калініна А.В.,
кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8015-0807

ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ ЯК СПЕЦИФІЧНА РЕАЛЬНІСТЬ ПОСТКОНФЛІКТНОГО СУСПІЛЬСТВА[3]

Ключові слова: *перехідне правосуддя, детермінація кримінальних правопорушень, криміногенний ризик, постконфліктне суспільство.*

[3] *Примітка*. Тези наукової доповіді підготовлено на виконання фундаментальної теми дослідження НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» (держ. реєстр. в УкрІНТЕІ № 0124U005211).

Кримінологічне осмислення перехідного правосуддя як особливого стану суспільства здійснюється вченими вже не перший рік як за кордоном, так і в Україні. Оскільки витоки самої теорії перехідного правосуддя – це кристалізація міжнародного досвіду суспільств, що перебували у конфлікті під час його перебігу, а також тих, які опинилися у ситуації невизначеності після його завершення, запозичення позитивного досвіду в цій царині для України є перспективним. Адже наша держава вже понад 10 років перебуває у зовнішньому конфлікті, загострення якого проявилося у повномасштабній збройній агресії російської федерації 24 лютого 2022 року.

Щодо доктринального розуміння терміну «перехідне правосуддя», то необхідно зазначити, що тут наукова література багата на теоретичні підходи та дискусійні положення. Певною мірою універсальним, на наш погляд, є визначення, запропоноване О. В. Уваровою, яка зазначила, що перехідне правосуддя характеризує період застосування механізмів, засобів і практик як реакцію на репресії, події конфлікту або війни з метою протидії і подолання наслідків тих порушень прав людини і/або гуманітарного права, які мали місце у минулому [1, с. 9].

Певні елементи концепції перехідного правосуддя вже деякий час впроваджуються в Україні. На міжнародному рівні загальновизнаною є чотирьох елементна структура перехідного правосуддя, що складається із: 1) кримінального переслідування (Criminal prosecution) винних у вчиненні воєнних злочинів і грубих порушень прав людини; 2) відшкодування (виправлення) шкоди (Reparations) жертвам конфлікту за спричинену їм фізичну та психічну шкоду, відновлення порушених прав, надання їм медичної та психологічної допомоги, юридичних і соціальних послуг; 3) встановлення істини (Truth-telling) як об’єктивна та неупереджена документальна реконструкція подій, розсекречення архівів і відновлення історичної правди; 4) інституційні реформи (Institutional reforms), які можуть стати гарантією неповторення конфлікту: очищення органів влади (люстрація), реформа

сектору безпеки, правоохоронних органів, судового сектору, секторів освіти та ЗМІ [2, с. 11].

Аналізуючи сучасну парадигму кримінологічних знань та дослідження перехідного правосуддя в її межах, О. М. Литвинов слушно вказує на непередбачуваності та складній прогнозованості векторів розвитку його елементів [3, с. 12]. Окрім того, учений зазначає, що: «Слід враховувати методологічний плюралізм, какофонію різноголосих інструментів, використовуваних щодо аналізу різних соціальних процесів в межах перехідного правосуддя. Уявляється, що в цьому разі можна навіть допустити і відсутність єдиної «правильної» методології, і різновекторність досліджень, і хаотичне зчеплення одержаних результатів, і взаємну дифузію різногалузевих висновків, і калейдоскоп міждисциплінарних зв'язків, що виникають при цьому» [3, с. 12].

У свою чергу Ю. В. Орлов зосереджує увагу на загальносоціальній ролі перехідного правосуддя, а саме на тому, що має бути здійснене належне кримінологічне обґрунтування, пов'язане із визначенням характеру і ступеня соціальної ризикованості відповідних проєктних кроків або постконфліктної панорами в цілому, її найбільш виразно виявлених, а також прихованих, неочевидних «больових точок» [4, с. 124].

Основною складністю етапу перехідного правосуддя в будь-якому суспільстві є його темпоральна «розмитість». Чітко визначити момент початку та завершення цього періоду не можливо, так як тривалість реалізації елементів перехідного правосуддя може різнитися у часі щодо кожного з них. Окрім того, в різних частинах (регіонах, областях, деокупованих територіях) держави перебіг цих елементів також може різнитися. Таким чином, часову неточність перебігу перехідного правосуддя можна вважати першою складністю його реалізації.

Другим аспектом у складності реалізації перехідного правосуддя у кримінологічному вимірі є особливості криміногенної ситуації, що формується у постконфліктному суспільстві. У такій реальності

переплітається ціла низка детермінант кримінальних правопорушень, що охоплює передконфліктні (за мирних часів) детермінанти, детермінанти, що сформувалися під час перебігу конфлікту, та постконфліктні детермінанти. У системі таких детермінант окреме місце відводиться криміногенним ризикам. Під криміногенними ризиками, пов'язаними із компонентами практики здійснення перехідного правосуддя в Україні, ми вважаємо характеристики елементів перехідного правосуддя, які відбивають невизначеність параметрів його реалізації у майбутньому, та можуть бути пов'язані із виникненням безпосередніх причин кримінальних правопорушень [5, с. 56].

Отже, перехідне правосуддя як специфічна реальність постконфліктного суспільства у кримінологічному прочитанні цього періоду у розвитку держав характеризується принаймні двома значущими для запобігання кримінальним правопорушенням характеристиками: темпоральною неточністю та криміногенними ризиками. Діяльність щодо нейтралізації останніх є важливою ланкою у функціонуванні державних і правоохоронних органів України та громадськості.

Список використаних джерел:

1. Уварова О. В. Характеристика перехідного періоду. *Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні*: монографія / за заг. ред. А. П. Бущенка, М. М. Гнатовського. Київ : "РУМЕС", 2017. С. 8–11.

2. Брунова-Калісецька І., Кисельова Т., Мартиненко О. Діалог в моделі правосуддя перехідного періоду: особливості і функції: наук.-практ. вид. Київ, 2020. 60 с. URL : https://md.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/DIalogue-in-the-Model-of-Transitional-Justice-study-2020.pdf.

3. Литвинов О. М. Перехідне правосуддя в новій парадигмі кримінологічних знань. *Захист прав людини в українській моделі перехідного правосуддя* : матеріали наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 14 черв. 2024 р.

: електрон. наук. вид. / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків : Право, 2024. С. 11–13. DOI: https://doi.org/10.31359/9786178411541.

4. Орлов Ю. В., Дундич Л. В. Кримінологічні засади перехідного правосуддя для України: зони криміногенних ризиків. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 124–132. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2022.1.13.

5. Калініна А. В. Поняття криміногенних ризиків, пов'язаних із компонентами практики здійснення перехідного правосуддя в України. *Злочинність в Україні: сучасний стан та погляд у майбутнє* : матеріали заоч. наук.-практ. круглого столу (6 трав. 2025 р.) : електрон. наук. вид. / [уклад. А. В. Калініна] ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2025. С. 54–57. DOI : https://doi.org/10.31359/9786178617035.

Клепка О.Г.,
аспірант відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України
https://orcid.org/0009-0005-1089-038X

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ПОТЕРПІЛОГО НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) містить декілька положень, які передбачають право потерпілого на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. Зокрема, такі норми містяться у ч. 11 ст. 56 КПК, ст. 221 КПК та у ч. 7 ст. 290 КПК. У контексті цього дослідження звернімо увагу на питання надання доступу потерпілому до

матеріалів досудового розслідування при закритті кримінального провадження.

Так, відповідно до ч. 11 ст. 56 КПК потерпілий має право «... знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження». Водночас як справедливо звертає увагу В.Г. Пожар, право потерпілого на таке ознайомлення при закритті кримінального провадження реально не забезпечено іншими нормами КПК. [1, с. 89] Дійсно, у ст. 284 КПК законодавцем не передбачено обов'язку слідчого прокурора надати потерпілому матеріали досудового розслідування для ознайомлення. К. Є. Лисенко зазначає, що в цьому випадку гарантією додержання прав потерпілого виступає можливість оскарження рішення про закриття кримінального провадження прокурору або слідчому судді в порядку, передбаченому КПК. [2, с. 57] Однак, вважаємо необхідним підкреслити, що від ознайомлення з матеріалами досудового розслідування при закритті кримінального провадження безпосередньо залежить ефективність реалізації потерпілим права на оскарження. Адже обізнаність з матеріалами може надати потерпілому можливість більш ретельно обґрунтувати свою скаргу, виявити додаткові підстави для скасування постанови про закриття кримінального провадження тощо.

Окрім того, у контексті розглядуваного питання вважаємо необхідним звернутися до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). У своїй прецедентній практиці у контексті ст. 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – КЗПЛ) ЄСПЛ сформулював критерії ефективності досудового розслідування, які були узагальнені в рішеннях у справах «Джуліані та Гаджіо проти Італії» [ВП] (Giuliani and Gaggio v. Italy) [GC], заява № 23458/02, пункти 299-305, ЄСПЛ 2011 (витяги), та «Армані да Сілва проти Сполученого Королівства» [ВП] (Armani Da Silva v. the United Kingdom) [GC], заява № 5878/08, пункти 231-237, від 30 березня 2016 року з подальшими посиланнями) та ін. Такими критеріями, зокрема, є:

незалежність, належний характер, характер і ступінь ретельності, контроль громадськості й залучення потерпілих або їх рідних. Відмітимо, що попри те, що такі критерії сформульовані у контексті розгляду ЄСПЛ скарг за ст. 2 КЗПЛ (порушення права на життя) водночас сьогодні, вони є орієнтирами ефективності розслідування будь-якого кримінального правопорушення.

Щодо такого критерію як «контроль громадськості й залучення рідних», то ЄСПЛ встановив, що розслідування не було доступним для рідних або ж не надавало громадськості можливості належного контролю: дружина жертви не отримала жодної інформації щодо просування розслідування; вона не могла ознайомитись з матеріалами справи і їй не було надано жодного документа ні стосовно показів свідків, ні щодо інших слідчих дій (Mezhiyeva проти Росії, § 75); прокуратура намагалась перешкодити заявникам ознайомитись з матеріалами розслідування (Benzer і Інші проти Туреччини, § 193).[3, с. 36/50]

У іншому рішенні ЄСПЛ зазначає, що хоча заявникам не було надано доступу до матеріалів справи на етапі, коли розслідування тривало, зрештою вони отримали повний доступ до матеріалів справи наприкінці розслідування, яке тривало близько року... За таких обставин ЄСПЛ вважав, що заявникам було надано доступ до розслідування в обсязі, необхідному для захисту їхніх законних інтересів.[4, с. 6]

З наведеного вбачається, що надання доступу до матеріалів досудового розслідування ЄСПЛ розглядає як один з елементів залучення потерпілого (або його родичів) до провадження, що має безпосередній вплив на визначення ефективності досудового розслідування. Особливо значення доступ до матеріалів досудового розслідування набуває під час закриття кримінального провадження, після прийняття остаточного рішення та внесення відомостей до ЄРДР подальший розгляд справи фактично виключається, як і можливість ознайомитися з матеріалами досудового розслідування.

Враховуючи наведені нами аргументи вважаємо, що ст. 284 КПК потребує вдосконалення у спосіб закріплення обов’язку слідчого, прокурора надавати потерпілому матеріали досудового розслідування для ознайомлення

при закінченні досудового розслідування у спосіб закриття кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Пожар В.Г. Проблеми забезпечення прав деяких учасників кримінального провадження на етапі закінчення досудового розслідування. Шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства: метеріали регіон. круглого столу (м. Одеса. 19 квітня 2013 р.). Одеса: Юрид. л-ра, 2013. С. 87-91

2. Лисенко К. Є. Принцип змагальності сторін у досудовому кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 185 с.

3. Довідник із застосування статті 2 Європейської конвенції з прав людини. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_ukr (дата звернення: 12.01.2025)

4. Огляд рішень Європейського суду з прав людини (листопад – грудень 2023 року). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_ESPL_11_12_2023.pdf (дата звернення: 12.01.2025)

Коваленко А.В.,
кандидат юридичних наук, доцент
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна
ORCID iD: http://orcid.org/0000-0003-3665-0147

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ СУДОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ

Ключові слова: *кримінальне провадження, доказування, судове дослідження, речові докази, криміналістичні засоби.*

З огляду на положення ст. 129 Конституції України, а також ст. ст. 17, 22, 23 КПК України, будь-який кримінально-правовий спір може бути вирішено по суті виключно на основі інформації, отриманої судом безпосередньо від поданих сторонами провадження показань, речей та документів. Особисте сприйняття судом та іншими учасниками розгляду зовнішніх ознак речових доказів, отримання та з'ясування змісту фактичних даних, що у них містяться, прийнято називати їх дослідженням.

Судове дослідження речових доказів здійснюється на підставі положень ст. ст. 357, 361 КПК України у формі специфічної процесуальної дії – судового огляду. Водночас, самих лише вимог закону у більшості випадків недостатньо для ефективного опрацювання речей та з'ясування їх кримінально-релевантних ознак. Тому ученими-криміналістами розробляються, а практиками застосовуються специфічні криміналістичні засоби судового дослідження речових доказів.

Об'єктом такого дослідження є подані сторонами провадження або витребувані судом речі – предмети матеріального світу, які відповідають вимогам ч. 1 ст. 98 КПК України. Предметом дослідження є зовнішні (фізичні) ознаки таких речей – їх розмір, вага, форма, колір, матеріал, наявність та конфігурація окремих елементів (написів чи маркувань, пошкоджень, слідів нашарування) тощо – за умови, що такі ознаки мають значення для кримінального провадження.

У структурі судового огляду можливо виокремити його підготовчий та робочий етапи.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 357 КПК України, учасники судового провадження, які беруть участь у дослідженні речових доказів, мають право

звертати увагу суду на ті чи інші обставини, пов’язані з річчю та її оглядом. Тому задля забезпечення ефективності огляду та досягнення власних тактичних цілей, сторони провадження та інші учасники провадження мають належним чином заздалегідь готуватися до судового огляду речових доказів.

Зокрема, доцільно попередньо дослідити такі об’єкти (безпосередньо чи опосередковано шляхом ознайомлення з протоколом їх досудового огляду), виокремити їх криміналістично значущі ознаки, спланувати порядок і послідовність їх дослідження, побудувати логічні зв’язки між такими ознаками і власними правовими позиціями учасника провадження. Сторона провадження, у розпорядженні якої перебуває відповідний речовий доказ, має доставити його до зали судового засідання, забезпечити присутність спеціаліста (якщо для дослідження чи правильного розуміння змісту речового доказу необхідні спеціальні знання), підготувати відповідні науково-технічні засоби тощо. Своєю чергою, друга сторона провадження (та, за потреби, інші учасники судового розгляду) має спланувати коментарі й репліки, які доцільно висловити у зв’язку з певними ознаками кожного речового доказу, який підлягає дослідженню.

На початку робочого етапу огляду речові докази подаються судовому розпоряднику, який, своєю чергою, передає їх судові (за відсутності у провадженні судового розпорядника – секретарю судового засідання або судові напряму). Сторона, яка подає доказ, може одразу висловити власні ремарки щодо його природи, походження, ознак та зв’язку з обставинами, які встановлюються і перевіряються в судовому провадженні. Крім того, учасники судового провадження мають право ставити запитання з приводу речових доказів свідкам, експертам, спеціалістам, які брали участь в огляді. Що цікаво, указана норма не уповноважує суд ставити питання щодо досліджуваних доказів сторонам провадження чи потерпілому. Очевидно, з цією метою потрібно проводити повторний судовий допит таких осіб. Водночас, з урахуванням наведеного вище, судовий огляд може мати змішаний (невербальний та вербальний) характер, адже в межах його проведення

поєднується інструментальне дослідження матеріального об’єкта та взаємодія між учасниками кримінального провадження.

Дослідження речових доказів у судовому провадженні є зовнішнім та здійснюється в органолептичний спосіб. Суб’єкти, які беруть участь в їх дослідженні, використовують власний зір, відчуття дотику та, іноді, слуху чи нюху (наприклад, учасники судового розгляду можуть звернути увагу суду на специфічні звуки, які можуть свідчити про наявність в оглядуваному об’єкті пустот, або на його специфічний запах тощо).

Серед основних принципів судового огляду речових доказів М. П. Кракач слушно навів активне застосування науково-технічних засобів, до яких, серед іншого, можливо віднести мікроскопи, лупи, додаткові джерела освітлення, випромінювачі ультрафіолетового світла тощо [1, с. 125]. Основною вимогою до таких засобів варто визнати можливість їх доставлення та використання в залі судового засідання.

За потреби, у процедурі судового огляду речових доказів також можуть брати участь спеціалісти з метою надання допомоги в застосуванні науково-технічних засобів, а також усних консультацій чи письмових роз’яснень. Так спеціаліст-криміналіст може допомогти з вимірюванням чи зважуванням речей, надати консультації та роз’яснення щодо механізму утворення певних слідів тощо. Інші спеціалісти залучаються ситуативно, залежно від затребуваної під час огляду сфери спеціальних знань.

У процесі огляду речових доказів суд може як застосовувати власні спеціальні знання, так і, відповідно до ст. 360 КПК України, скористатися усними консультаціями або письмовими роз’ясненнями спеціаліста. Утім, варто зауважити, що українські судді в більшості випадків уникають безпосереднього використання спеціальних знань під час дослідження речових доказів та документів і, натомість, обмежуються дослідженням висновків судових експертиз, які були проведені раніше

На відміну від його досудового аналогу, у структурі судового огляду речових доказів не доцільно виокремлювати заключну стадію, адже фіксація

ходу та результатів його проведення здійснюється в реальному часі секретарем судового засідання в журналі, а також засобами технічного фіксування судового розгляду.

Крім того, у виняткових випадках, якщо певні матеріальні об'єкти, які мають доказове значення у кримінальному провадженні, неможливо доставити в судове засідання, суд може прийняти рішення про здійснення їх дослідження (огляду) за місцем розташування в порядку ст. 361 КПК України. За місцем фактичного знаходження оглядаються речові докази, які є невід'ємними від навколишньої обстановки, занадто великогабаритними для їх доставлення в залу судового засідання або вимагають особливих умов зберігання тощо.

Частина 2 ст. 361 КПК України визначає, що такий огляд має здійснюватися за загальними правилами огляду під час досудового розслідування. Хід проведення цієї судової дії та її результати обов'язково фіксуються у протоколі, який має відповідати загальним вимогам ст. 104-105 КПК України, а також рекомендаціям щодо форми та змісту протоколів огляду місця події чи речей відповідно. На практиці указані протоколи складаються секретарями судового засідання. Застосування технічних засобів фіксування такого огляду, відповідно до ч. 5 ст. 361 КПК України, є факультативним та здійснюється на розсуд головуючого. З цією метою можуть застосовуватися фотозйомка, відеозапис (зокрема й аерофотозйомка та аеровідеозапис), 3D-сканування, аудіозапис тощо. Для допомоги із застосуванням відповідних засобів можуть залучатися спеціалісти-криміналісти та фахівці інших профілів. Водночас варто зауважити, що на процедуру судового огляду на місці розповсюджуються вимоги ч. 1 ст. 107 КПК України: за клопотанням учасників цієї процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим. Тому судові доцільно заздалегідь підготувати необхідні технічні засоби та забезпечити присутність профільних спеціалістів. Вважаємо, що під час проведення судового огляду на місці застосовними є загальні техніко-криміналістичні й тактико-організаційні рекомендації щодо проведення відповідних видів досудового огляду (ОМП чи огляду речей) [2, с. 354].

Таким чином, судове дослідження є головною формою дослідження доказів у кримінальному провадженні. Порядок його здійснення регламентовано ст. ст. 357, 361 КПК України як специфічну процесуальну дію – судовий огляд. Водночас, самих лише вимог закону у більшості випадків недостатньо для ефективного опрацювання речових доказів та з'ясування їх кримінально-релевантних ознак. Тому ученими-криміналістами розробляються, а практиками застосовуються специфічні техніко-, тактико- й методико-криміналістичні засоби судового дослідження доказів. До першої категорії варто віднести науково-технічні засоби, які можуть використовуватися під час проведення такої судової дії: мікроскопи, лупи, додаткові джерела освітлення, випромінювачі ультрафіолетового й інфрачервоного світла тощо. До другої – рекомендації щодо тактики організації й проведення цієї судової дії, а також фіксування її результатів. Нарешті, методико-організаційні криміналістичні засоби судового дослідження доказів являють собою сукупність рекомендацій щодо особливостей проведення огляду речей під час судового розгляду в кримінальних провадженнях про окремі групи кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Каркач П. М. Державне обвинувачення в суді: конституційна функція прокуратури: навч.-метод. посіб. Харків: Право, 2007. 208 с.

2. Коваленко А. В. Криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні: монографія. Київ: Алерта, 2024. 558 с.

Костючок Ю.Л.,
аспірантка відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-7642-4217

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОДЕКС ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ЕТИКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ СЛІДЧОГО

***Ключові слова**: слідчий, професійна етика, кодекс етики, європейські стандарти, поліція, правоохоронні органи.*

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що правове регулювання професійної етики слідчого на національному рівні має спиратися на міжнародні стандарти. Одним із важливих джерел останніх слугує Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо Європейського кодексу поліцейської етики (ухвалена 19 вересня 2001 р. на 765-му засіданні Уповноважених представників міністрів) [1].

Передусім слід звернути увагу на те, що Європейський кодекс поліцейської етики (далі – Кодекс) було прийнято Комітетом міністрів Ради Європи. При цьому роль Ради Європи у реформуванні системи кримінальної юстиції України дослідники розглядають у таких аспектах: 1) розробка загальних для всіх країн-членів Ради Європи стандартів щодо системи кримінальної юстиції; 2) контроль за додержанням цих стандартів з боку окремих держав, зокрема України; 3) підтримка реформ у сфері кримінальної юстиції [2, с. 23]. Таким чином, Кодекс можна розглядати як звід загальних для всіх країн-членів Ради Європи, включаючи Україну, міжнародних стандартів професійної етики поліцейських, що має використовуватися національними законодавцями при реформуванні органів поліції, а також розробці і затвердженні кодексів або правил професійної етики співробітників цих органів, які мають правовий статус поліцейських.

Як випливає із Кодексу, він застосовується до поліцейських служб, або інших владно уповноважених та/або контрольованих органів з основними завданнями забезпечення правопорядку в громадянському суспільстві, і уповноважених державою застосовувати силу та/або спеціальні повноваження для цих цілей. При цьому цілі поліції згідно з п. 1 Кодексу визначаються як: підтримка публічного спокою, забезпечення правопорядку в суспільстві;

захист і дотримання основоположних прав і свобод людини, закріплених, зокрема, в Європейській конвенції з прав людини; запобігання та протидія злочинності; виявлення злочинів; надання допомоги і послуг громадянам.

Хоча серед наведених завдань поліції прямо не вказується здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, яке в різних державах може покладатися на різні органи, включаючи навіть представників судової влади, проте завдання запобігання та протидія злочинності, а також виявлення злочинів є спільним для всіх поліцейських служб у будь-якій країні світу. Реалізація цього завдання може здійснюватися у різних формах і процедурах, включаючи кримінальну процесуальну діяльність. Відповідно, можна вважати, що положення Кодексу повною мірою поширюються не тільки на слідчих поліції, а й також на слідчих інших правоохоронних органів, що мають спільні з поліцією завдання в частині запобігання та протидії злочинності, а також виявлення злочинів.

Зважаючи на викладене, можна виснувати, що в Україні положення Кодексу поширюються на слідчих, дізнавачів та детективів всіх органів досудового розслідування, а саме: Національної поліції; Служби безпеки України; Державного бюро розслідувань; Національного антикорупційного бюро України; Бюро економічної безпеки України.

Разом із тим, Кодекс наголошує на чіткому відокремленні ролі поліції та прокуратури, судової та пенітенціарної системи. Це означає, зокрема, що поліція не повинна мати жодних контрольних функцій щодо цих органів, не повинна виконувати судові функції, не може брати на себе роль співробітників в'язниць тощо. При цьому поліція має ефективно співпрацювати з прокуратурою, зокрема отримувати чіткі інструкції щодо пріоритетів, що регулюють політику розслідування злочинів та хід кримінального розслідування в окремих справах, а також має інформувати прокурорів або слідчих суддів про виконання їхніх інструкцій, зокрема, регулярно доповідати про стан розслідування кримінальних справ (п.п. 6-11 Кодексу).

Окрему увагу Кодекс приділяє належному рівню підготовки і

кваліфікації поліцейських. Так, співробітники поліції мають бути в змозі виявляти ясність судження, відкрите ставлення, зрілість, справедливість, комунікабельність і, де це необхідно, лідерські та управлінські вміння. Крім того, вони мають добре розуміти соціальні, культурні та суспільні проблеми (п. 23 Кодексу). Підготовка поліцейських має включати як загальну початкову підготовку, так і заходи з регулярного підвищення кваліфікації під час роботи та тренінги для спеціалістів, менеджменту та керівництва, коли це необхідно (п. 28 Кодексу).

Поряд із цими загальними положеннями, які застосовні щодо будь-яких співробітників поліції, Кодекс містить низку правил щодо поліцейського розслідування, які безпосередньо орієнтовані на слідчих. Так, поліцейські розслідування мають бути засновані як мінімум на розумній підозрі про фактичне вчинення або можливе вчинення правопорушення чи злочину (п. 47 Кодексу). На поліцейських покладається дотримання принципів презумпції невинуватості та забезпечення права на захист, а саме того, що кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення вважається невинуватим, доки його вина не буде визнана судом, і що кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має певні права, зокрема право бути невідкладно повідомленим про обвинувачення проти нього/неї, і підготувати свій захист або особисто, або за сприяння правової допомоги за своїм власним вибором (п. 48 Кодексу).

Кодекс передбачає, що поліцейські розслідування мають бути об'єктивними і справедливими, але разом із тим чутливими і гнучкими до особливих потреб осіб, таких як дітей, підлітків, жінок, меншин, включаючи етнічні меншини і вразливих осіб (п. 49 Кодексу). Окремо наголошується на необхідності захисту прав свідків та потерпілих. Так, згідно із п. 51 Кодексу, поліція має усвідомлювати специфічні потреби свідків і дотримуватися деяких правил, які стосуються захисту свідків і допомоги їм протягом розслідування, особливо коли існує ризик залякування свідків, а відповідно до п. 52 Кодексу поліція має забезпечувати необхідну підтримку, допомогу та інформацію для

жертв злочинів без будь-якої дискримінації.

При здійсненні розслідування від поліцейських вимагається належно і справедливо проводити допити, а саме інформувати допитуваних осіб про причини допиту і про інші відповідні факти, записувати та зберігати зміст допитів (п. 50 Кодексу); забезпечувати усний чи письмовий переклад протягом усього поліцейського розслідування (п. 53 Кодексу).

Окрема увага приділяється вимогам до поліції під час застосування заходів, що обмежують особисту свободу людини, зокрема затриманні. Так, поліцейські повинні; враховувати гідність, вразливість й особисті потреби кожного затриманого (п. 54 Кодексу); забезпечувати безпеку, охорону здоров'я, гігієну та належне харчування людей протягом періоду тримання їх під вартою (п. 56 Кодексу) тощо. Затримані поліцією особи повинні мати право на те, щоб про їх затримання було повідомлено третій особі за їх вибором, на доступ до правової допомоги та на медичне обстеження у лікаря за їх вибором, коли це можливо (п. 57 Кодексу).

Ці та інші положення Кодексу засвідчують, що він послідовно і системно регламентує етичні принципи, правила та цінності, що застосовуються співробітниками поліції, зокрема слідчими, в різних аспектах їх діяльності, включаючи й здійснення досудового розслідування. Закріплення в цьому документі окремих розділів, присвячених саме здійсненню поліцейських розслідувань та застосуванню запобіжних заходів у кримінальному провадженні підкреслює важливість етичного упорядкування саме слідчої діяльності.

У науковій юридичній літературі висловлюється слушна думка, згідно з якою для того, щоб пришвидшити процес імплементації міжнародних стандартів в українське правове поле, слід проводити не поверхневі, а глибокі та змістовні реформи, котрі б опирались на чіткий правовий базис, що визначає необхідність приведення усіх національних нормативно-правових актів у відповідність до європейських принципів діяльності поліції [3, с. 103-104]. При цьому досліджуваний Кодекс може слугувати надійною

передумовою для удосконалення правил професійної етики як для поліцейських загалом, так і для слідчих зокрема. Невипадково у Меморандумі до Кодексу вказується на те, що «прийняття кодексу поліцейської етики є лише першим етапом будь-якого процесу створення єдиних норм у сфері поліцейських стандартів, за відсутності цього кодексу такий процес має мало шансів стати успішним».

Разом із тим, слід враховувати, що Кодекс має рекомендаційний характер, а його положення сформульовані максимально абстрактно, що в будь-якому випадку вимагає їх конкретизації та доповнення з боку національних норм професійної етики слідчих. Тому, визнаючи його важливе значення в системі міжнародних стандартів професійної етики слідчого, важливо сприймати положення Кодексу як певний базис, рамкову основу для розбудови системи етичних правил поведінки слідчих на національному рівні.

Список використаних джерел:

1. Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо Європейського кодексу поліцейської етики (ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 р. на 765-му засіданні Уповноважених представників міністрів). URL: https://hrea.org/wp-content/uploads/2021/02/Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf

2. Лапкін А.В. Роль Ради Європи у реформуванні системи кримінальної юстиції України у напрямі євроінтеграції. *Нове українське право*. 2022. Вип. 6. Т. 2. С. 22-27. DOI https://doi.org/10.51989/NUL.2022.6.2.3.

3. Добровінський А.В. Європейські стандарти діяльності поліції та їх реалізація в Україні. *Сучасна європейська поліцеїстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України*: зб. тез доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф.(Харків, 11 квіт. 2019 р.). Харків: ХНУВС, 2019. С. 102-104.

Кришевич О.В.,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6136-8106

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНЕ З ПОРУШЕННЯМ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ, РЕГІОНАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ, РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ, ІНВАЛІДНОСТІ ТА ЗА ІНШИМИ ОЗНАКАМИ: НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Ключові слова: *кримінальне правопорушення, рівноправність, дискримінація, порушення прав, розпалювання національної, регіональної, расової, релігійної ворожнечі, ненависть, приниження, національної честь, гідність, обмеження прав, прямі чи непрямі привілеї громадян, інвалідність.*

Рівність відноситься до основних прав і свобод людини, які належать їй від народження і у ст.1 Загальної декларації прав людини закріплено: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти стосовно один одного в дусі братерства» [2]. І в Конституції України також закріплено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ч. 1, 2 статті 24 Конституції України) [3]. Першим міжнародним документом, який встановив чіткий обов'язок держав-учасниць щодо розслідування насильства на ґрунті нетерпимості стала Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965). Так, у статті 4(а) Конвенції прямо вказується на те, що серед іншого держави-учасниці

«оголошують злочином, що карається законом, будь-яке поширення ідей, заснованих на расовій перевазі або ненависті, будь-яке підбурювання до дискримінації, а також усі акти насильства або підбурювання до таких актів, спрямованих проти будь-якої раси чи групи осіб іншого кольору шкіри чи етнічного походження, а також надання будь-якої допомоги для проведення расистської діяльності, включаючи її фінансування». Комітет із ліквідації расової дискримінації, завданням якого є здійснення нагляду за дотриманням і реалізацією положень Конвенції, у своєму Загальному коментарі № 31 (2005) «Про запобігання расовій дискримінації в управлінні та функціонуванні системи кримінального правосуддя» передбачає важливість переслідування в кримінальному порядку расистських дій, включно з кримінальними проступками, скоєними з расистських мотивів, оскільки будь-яке расово вмотивоване правопорушення загрожує суспільній злагоді та суспільству як такому.

Ще у 2003 році рішенням Ради міністрів ОБСЄ № 4/03 (Маастрихт, 02.12.2003 р.) визнано небезпеку, пов'язану зі злочинами на ґрунті ненависті і взято зобов'язання щодо боротьби з ними. Це було перше рішення щодо необхідності рішучої боротьби зі злочинами на ґрунті ненависті, а надалі були: рішення Ради міністрів ОБСЄ № 12/04 «Толерантність і недискримінація», Софія, 7 грудня 2004 року; рішення Постійної ради № 607 «Боротьба з антисемітизмом» та № 621 «Толерантність і боротьба з расизмом, ксенофобією і дискримінацією». Крім того, рішенні Ради міністрів ОБСЄ № 9/09 «Боротьба зі злочинами на ґрунті ненависті» від 02.12.2009 р. Рада міністрів ОБСЄ звернула увагу на те, що дотримання прав людини і основних свобод, демократія і верховенство права становлять основу прийнятої в ОБСЄ всезагальної концепції безпеки і, що терпимість та недискримінація є важливими елементами впровадження прав людини й демократичних цінностей. З аналізу міжнародних нормативно-правових актів у галузі захисту прав людини (Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на основі релігії або переконань від 25 листопада 1981 р.,

Декларації про раси та расові забобони від 27 листопада 1978 р., Додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи від 28 січня 2003 р. та інші) і Україна вибрала шлях, спрямований на запровадження цінностей міжнародного права та відповідності національного законодавства нормам міжнародного права.

В національному законодавстві безпосередньо розглядається в п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України, яким зазначено, що суд повинен визначати обставини, що обтяжують покарання за будь-яке кримінальне правопорушення, в тому числі таку обставину, як вчинення кримінального правопорушення на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі або розбрату. Крім того, з метою захисту рівноправності громадян Україна закріпила в Кримінальному кодексі України ст. 161 відповідальність за умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Що стосується проявів порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками:

1) Дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності– це розповсюдження будь-яких ідей і поглядів, що підривають довіру і повагу до певної національності, раси або релігійного віросповідання, а також викликають зневагу або почуття ненависті до традицій, культури, способу життя, релігійних обрядів громадян даної національності чи раси, також це поширення різноманітних закликів, вигадувань, що формують у

людей почуття озлобленості, відчуження і приводять національну ворожнечу або розбрат, тобто розуміють *дії*, які сприяють конфліктам між різними етнічними, релігійними чи іншими соціальними групами, спрямовані на дискримінацію осіб на основі їх національності, раси, релігії або інших характеристик з метою демонстрації неприязні до представників іншої нації, віросповідання, культури, національності, іноземців чи мешканців інших регіонів, а також з метою викликати у інших осіб такі ж почуття і ставлення до таких груп. І це можуть бути: публічні підбурювання до вигнання за межі України або переселення в інші її регіони представників відповідних етнічних чи расових груп чи груп, які компактно проживають в окремому регіоні, розповсюдження матеріалів із завідомо неправдивими відомостями (фейками) щодо таких груп, агресивні висловлювання, пропаганда расової, регіональної, національної, релігійної винятковості або нетерпимості, наруга над історичними та культурними пам'ятками чи іншими цінностями, їх знищення або пошкодження, встановлення заборон, примушування та інші дії, метою яких є граничне посилення серед певних груп населення ненависті до інших груп людей – громадян України у зв'язку з тим, що вони народилися або проживають на певній частині території україни чи за її межами. спрямованість вчинених діянь – посіяти між людьми різних національностей, рас, релігійних конфесій взаємну недовіру, розвинути відчуження, підозрілість, що переходять у стійку ворожість. А п*риниження* національної честі та гідності або образа почуттів громадян у зв'язку з їх релігійними переконаннями мають за мету– принизити, образити, тобто показати неповноцінність, обмеженість людей конкретної національності, віросповідання, з ознаками інвалідності тощо.

2) Образа почуттів громадян у зв'язку з їх релігійними переконаннями - стосується паплюження релігії винним, який має на меті принизити релігійну групу в цілому, а висловлювані ідеї та погляди звернуті не до конкретної особи, а мають загальний характер, тобто образа почуттів громадян у зв'язку з їх релігійними переконаннями полягає у скривдженні, приниженні гідності

та інших почуттів представників окремих релігійних громад, релігійних конфесій, напрямів та течій (православних, католицьких, протестантських, іудейських), церков, груп тощо або глумління над такими, що належать їм, місцями богослужінь чи релігійних зібрань, місцями паломництва, шанованими у тій чи іншій релігії. під образою слід розуміти відкрито виражену, цинічну, аморальну форму спілкування, що є принизливою для людини і може транслюватися будь-яким чином: усно, письмово, шляхом пропаганди, також образа почуттів громадян у зв'язку з їх релігійними переконаннями розуміють, як приниження цінностей, ідей, системи поглядів віруючої людини, що виражається в непристойній формі. Але образа почуттів громадян у зв'язку з їх прихильністю до релігійних течій, які заборонені в Україні у зв'язку з тим, що їх діяльність порушує права і свободи інших людей *не може розглядатися* як кримінальне правопорушення.

3) Пряме чи непряме обмеження прав за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Пряме чи непряме обмеження прав громадян закріплені Конституцією та Законами України, яке повністю або частково унеможливлює їх реалізацію. *Пряме обмеження* – це дія, яка має відкритий прояв дискримінації прав (винятки, переваги, обмеження або позбавлення) окремих осіб, суспільних груп або частини населення, груп людей або громадянина, а *непряме обмеження* прав передбачає обмеження прав громадян у завуальованих формах, які приховують ставлення до громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

4) Встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за зазначеними вище ознаками– це надання громадянам певної національності, політичних чи релігійних переконань, майнового стану, статі вигод чи переваг у реалізації законних прав чи надання шляхом прийняття рішення службовою особою або

встановлення у нормативно-правових актах привілеїв чи переваг, зокрема у здобутті освіти, професії, поданні до заохочень, правовому захисті. *Обмеження прав* громадян виражається у прямому або непрямому їх ущемленні в будь-який галузі діяльності залежно від національної, расової належності, статі, інвалідності, мови, релігійних переконань або, навпаки, у встановленні прямих і непрямих привілеїв (тобто незаконних пільг будь-якого характеру) на цих же підставах. Так, обмеження трудових прав громадянина, наприклад, може виражатися в відданні переваги перед ним іншим громадянам (іншої національності, статі) при прийнятті на роботу, навчання, в той час як потерпілий громадянин мав бути прийнятим, або при звільненні з роботи (при скороченні робочих місць) національна належність або мова стають підставою для звільнення громадянина. Порушення даних прав може мати місце при поданні до заохочення, нагороди, при висуванні на конкурс, присудженні конкурсної премії, якщо ці дії були обумовлені національним походженням, майновим станом, ставленням до релігії. Пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознакою *регіональної належності* тягне кримінальну відповідальність за ст. 161 КК, тобто р*егіональна належність*, під якою розуміють належність особи за народженням чи проживанням до регіону – частини території України або території компактного розселення українців за межами території України, - що відрізняється від інших територій за низкою історичних, географічних, мовних та інших ознак.

Список використаних джерел:

1. Рішення Ради міністрів ОБСЄ No 9/09 «Боротьба зі злочинами на ґрунті ненависті» від 02.12.2009 р. URL: https://www.osce.org/ru/cio/40696.

2. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

3. Конституція України. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/ 96- %D0%B2%D1%80#n4239.

4. Кримінальний кодекс України. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n690.

Ландіна А.В.,
кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, ORCID 0000-0002-3808-7573

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *насильницькі кримінальні правопорушення, військове насильницьке кримінальне правопорушення, воєнний стан, кваліфікація кримінальних правопорушень.*

Для розуміння проблеми кваліфікації військових насильницьких кримінальних правопорушень потрібно розуміти, що вони собою являють та які кримінальні правопорушення можна віднести до вказаного виду. Як зазначають науковці, поняття такого виду кримінальних правопорушень формується з двох складових: ознак насильницького кримінального правопорушення, передбачених у КК України, і ознак особи, яка вчиняє ці злочини – військовослужбовця [1].

Насильницьке кримінальне правопорушення (злочину) – це умисне суспільно небезпечне кримінально каране діяння, при вчиненні якого винна особа шляхом дії або через бездіяльність всупереч волі потерпілої особи застосовує чи погрожує застосувати фізичне, психічне, сексуальне чи економічне насильство [2].

Поняття військового кримінального правопорушення законодавчо закріплене у ст. 401 КК України: «військовими кримінальними

правопорушеннями визнаються передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів». Вірно вказує С.О. Харитонов на таку специфіку цих кримінальних правопорушень, як так звана «спеціальна» протиправність, яку він визначив як військово-кримінальна. Адже при вчиненні військових кримінальних правопорушень порушуються норми не лише кримінального законодавства, але і інших законів та нормативно-правових актів, які регулюють окремі аспекти військової служби в Україні, як от Закони України «Про Збройні Сили України», «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», самі Статути ЗСУ тощо (назвемо його військове законодавство) [3].

Враховуючи зазначене, військове насильницьке кримінальне правопорушення можна визначити як умисне суспільно небезпечне кримінально каране діяння (дія або бездіяльність), яке посягає на порядок суспільних відносин у сфері забезпечення здоров'я та життя людини і вчинюється всупереч волі потерпілої особи шляхом застосування чи погрози застосування фізичного, психічного, сексуального чи економічного насильства військовослужбовцем, військовозобов'язаним чи резервістом.

Військові насильницькі кримінальні правопорушення можуть посягати як на порядок несення військової служби, так і на інші об'єкти, і обов'язково мають посягати на порядок суспільних відносин у сфері забезпечення життя та здоров'я особи як фізичного, так і психічного, відповідальність за які може бути передбачена нормами з різних розділів КК України. При цьому, для віднесення кримінального правопорушення під категорію насильницьких, не має значення безпосередній об'єкт конкретного кримінального правопорушення – головною ознакою у цьому випадку є саме застосування насильства [1]. І тому при кваліфікації насильницьких кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами, потрібно враховувати те, що їх специфіка полягає саме у ознаках

їх суб’єкта, який тут буде спеціальним за ознакою виду зайнятості (професійної діяльності).

Кваліфікація цих правопорушень певною мірою ускладнена особливим статусом осіб, які їх вчинюють. Враховуючи визначення, закріплене у ст. 401 КК України, військові насильницькі кримінальні правопорушення одночасно посягають на порядок несення і проходження військової служби (основний об’єкт) і порядок суспільних відносин у сфері захисту людини від будь-яких проявів насильства (додатковий обов’язковий об’єкт). І, відповідно до визначеного об’єкта посягання, потерпілими можуть бути як військовослужбовці, військовозобов’язані чи резервісти, так і цивільні люди.

До насильницьких військових кримінальних правопорушень відносяться опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ст. 404), погроза або насильство щодо начальника (ст. 405), порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ст. 406), насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433), погане поводження з військовополоненими (ст.434), образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю (ст.435[1]), оскільки вони спрямовані на умисне вчинення насильницьких дій щодо військовослужбовців чи інших людей. Також до таких умовно можна віднести правопорушення, передбачене у ст. 409 – ухилення від військової служби шляхом самокалічення (або іншим способом), оскільки насильство тут присутнє, хоч спрямоване суб’єктом проти себе, і воно є умисним.

Постає питання: чи потрібна додаткова кваліфікація за іншими нормами КК України, які не включені у Розділ XIX, у випадку вчинення військових насильницьких кримінальних правопорушень щодо військовослужбовців або інших осіб? Адже, як нами зазначалося у інших дослідженнях, ними та щодо них можуть вчинятися насильницькі кримінальні правопорушення, які класифікуються як кримінальні правопорушення проти життя і здоров’я, проти волі честі та гідності людини, проти статевої свободи і статевої

недоторканості, проти власності (розбій, вимагання), проти громадської безпеки, проти громадського порядку та моральності тощо. Ми обстоюємо позицію, що кримінальна відповідальність за ці військові насильницькі правопорушення визначається ст. 433 та ст.435[1] КК України [4].

З огляду на те, що військові насильницькі кримінальні правопорушення можуть одночасно бути і воєнними, обумовлює можливість притягнення військовослужбовців до кримінальної відповідальності за насильницькі кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачена нормами Розділу XX КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». До військових насильницьких кримінальних правопорушень також можна віднести «Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій», що кваліфікується як воєнні злочини (ст. 438 КК України).

Ці кримінальні правопорушення порушують одночасно норми кримінального та військового законодавства. Тому кваліфікація військових насильницьких кримінальних правопорушень має здійснюватися не лише за нормами КК України, але і за Законами України «Про Збройні Сили України», «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» тощо. Цим, як вказується у дослідженнях, обумовлена їх спеціальна протиправність [4]. Порушення військового законодавства обумовлює притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності, яка визначається як «особливий вид юридичної відповідальності, спрямований на забезпечення правомірної поведінки військовослужбовців під час виконання ними обов’язків військової служби, що реалізується у випадку порушення зазначеною та прирівняної до неї категорією суб’єктів вимог військової

дисципліни, з метою відновлення усталеного порядку несення служби, військового порядку, правопорядку, порядку військового управління, а також з метою запобігання подальшим дисциплінарним та іншого роду правопорушенням» [5]. Ключові аспекти, пов'язані із дисциплінарною відповідальністю військовослужбовців, закріплені у Законі України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України». Разом з тим, дисциплінарна відповідальність не виключає інших видів відповідальності, у тому числі і кримінальної.

Список використаних джерел:

1. Пащенко Є.М. Щодо поняття та ознак насильницьких злочинів військовослужбовців. Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку. Харків, 2019. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/18_04_2019/pdf/74.pdf

2. Ландіна А.В. Особливості окремих видів насильницьких кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Випуск 35. Київ, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2024. с. 618-626. DOI: https://doi.org/10.33663/0869-2491-2024-35-618-626

3. Харитонов С.О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом країни : монографія Харків : Право, 2018. с. 70. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18989/1/Kharitonov_2018-mono.pdf

4. Ландіна А.В. Сучасні виклики кримінально-правової протидії насильницьким злочинам, що вчиняються спеціальними суб'єктами .Альманах права. Випуск 15 (2024). Випуск 15. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2024. с. 307-312. DOI: https://doi.org/10.33663/2524-017X-2024-15-307-312

5. Залужний В.Ф. Військово-дисциплінарна відповідальність як засіб забезпечення військової дисципліни та військового правопорядку у збройних силах України. Збірник матеріалів конференції «Актуальні проблеми правопорядку і правової культури в сучасній Україні (присвячена Дню науки

та 100-річчю з дня народження професора О.Ф. Граніна)» (17.05.2023). URL: https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/242732c3-c0a4-4a25-8c58-c9cc92eb9761/content

Луценко Ю.В.,
доктор юридичних наук, професор,
Рада національної безпеки і оборони України
ORCID 0000-0002-8731-2941

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Реформування правоохоронних органів України, створення нових правозастосовних підрозділів, удосконалення існуючої нормативно-правової бази у сфері протидії корупційній злочинності, вкотре підтвердила, що боротьба з корупцією є глобальною проблемою, яку неможливо вирішити на рівні окремої держави, правоохоронного органу чи нормативно-правового акту. Виклики і загрози, які йдуть від корупційної злочинності, можна усунути лише тоді, коли правоохоронні органи будуть виявляти належну самоорганізованість, організаційну гнучкість, достатню ефективність, скоординованість, винахідливість, наступальність і додержання принципу розподілу функцій та відповідальності, тільки тоді правоохоронці зможуть володіти такою ж мобільністю й діяти так само ефективно, як і самі злочинці [1, с. 149; 2, с. 148; 3, с. 79–80; 4, с. 98−99; 5, с. 75; 6, с. 364; 19, с. 143–150; 20, с. 87–89]. Можна з повною відповідальністю стверджувати, що, незважаючи на колосальні зусилля міжнародної спільноти, такої організаційної керуючої моделі світ ще не має. У зв'язку з цим, ця обставина є провідним негативним чинником, який забезпечує високу ефективність і виживання організованої корупційної злочинності [7, с. 134–137; 8, с. 184; 9, с. 132−135; 19, с. 139–147; 21, с. 87–90].

Відповідно до Стратегії забезпечення державної безпеки України [10] до основних напрямків державної політики у сфері забезпечення державної безпеки,

окрім інтенсифікації боротьби з тероризмом та організованою злочинністю, протидією спеціальним інформаційним операціям, попередженням, виявленням та припиненням злочинів проти основ національної безпеки, миру і безпеки людства, розповсюдження зброї масового ураження й інших злочинів, які становлять загрозу державній безпеці України, а також забезпечення безпеки державної таємниці та службової інформації також є активізація боротьби з системною корупцією в державних органах (п. 24). Сьогодні Україна як центральноєвропейська держава, яка посідає важливе геополітичне становище, продовжує перебувати в епіцентрі інтересів міжнародних організованих злочинних угруповань. Зарубіжні злочинні угруповання намагаються розширити сфери свого кримінального впливу за рахунок проникнення до нашої держави шляхом використання набутого кримінального досвіду, валютних активів, ультрасучасного технічного забезпечення, апробації нових способів учинення кримінальних суспільно небезпечних діянь і захисту своєї злочинної діяльності. Загалом організована злочинність на сьогодні вимиває величезні кошти з нашої країни, що, зі свого боку, посилює її стійкий розвиток [3, с. 80–81].

На сьогодні корупція та організована злочинність у нашій державі стоять на першому місці серед основних загроз національній безпеці. Так, масштаби корупції та кількість виявлених корупційних правопорушень мають тенденцію до зростання. Останнім часом відмічається сплеск організованої злочинності у сфері економіки, безпеки та оборони. Експерти ООН під терміном «корупція» пропонують розуміти зловживання державною владою для отримання вигоди в особистих цілях [11, с. 46]. В розумінні ОЕСР [4] корупція є активним чи пасивним зловживанням з боку публічних посадовців (призначених або обраних) їхніми повноваженнями задля особистої фінансової чи будь-якої іншої вигоди [11, с. 13]. Особливістю сучасної корупції є її інституціональний, системний та латентний характер. Інституційність полягає у формуванні корупційних «ланцюжків» і мереж, проникнення у сфери державного управління, що ставить під загрозу діяльність інститутів держави і забезпечення національної безпеки [12, с. 42]. Сектор безпеки держави особливо

[4] Організація економічного співробітництва та розвитку.

вразливий для різних корупційних махінацій через «закритість» від прямого громадського та парламентського контролю [13]. Як наслідок корупція руйнує розвиток економічного сектору, воєннопромислового комплексу, запровадження інноваційних засобів захисту військовослужбовців, розроблення та випробування нової зброї, технологій, забезпечення військовослужбовців необхідним обладнанням, захистом, зброєю [14, с. 147]. Системність проявів корупції у секторі безпеки і оборони свідчить про наявність специфічних чинників, які її зумовлюють. Останні можна віднести до впливу на армію з боку зовнішнього корумпованого середовища країни [15, с. 59].

Організовані злочинні угруповання, які діють у сфері економіки, безпеки та оборони характеризуються високим ступенем згуртованості кримінальних осіб у межах регіону, країни з розподілом на ієрархічні рівні, з виділенням лідерів, які не беруть участі у конкретних злочинах, а здійснюють організаторські, управлінські, ідеологічні функції, тісно пов'язані з корупцією. Вони втягують в економічну злочинність чиновників держави різних рівнів, у тому числі працівників правоохоронних органів, для прикриття їх злочинної діяльності та усунення конкурентів по бізнесу. Спонукальними мотивами до заняття злочинною діяльністю у сфері економіки, безпеки та оборони є корисливість, жадоба до збагачення, володіння престижними речами, недоступними для пересічних громадян, зайняття високого становища у владних та інших структурах. В організованих злочинних угрупованнях значна частина незаконно здобутих коштів перерозподіляється у вигляді хабарів «потрібним людям». Відбувається «зрощування» економічного криміналітету з представниками загальнокримінальної злочинності, з одного боку, і тіньовою економікою – з іншого [16, с. 248–249].

Дослідження корупційних правопорушень в Україні в період 2019–2024 років дає підстави стверджувати, що більший за загальноукраїнський індекс частоти корупційних діянь спостерігається у 7-ми містах з 21-го дослідженого: Чернівці, Дніпро, Одеса, Львів, Полтава, Івано-Франківськ, Вінниця. Зазначений індекс у цих містах склав 0,3. Менший за загальноукраїнський індекс частоти корупційних діянь за вказаний період спостерігається у 4-х містах: Чернігів, Суми, Луцьк, Черкаси.

Зазначений індекс у цих містах склав 0,1. У 2024 році порівняно з 2019 роком частка опитаних, які стикалися з корупцією в певних підприємствах (установах, організаціях) протягом останніх двох років, скоротилася. Найбільше цей показник скоротився щодо медичних та освітніх закладів. Так, якщо у 2019 році про корупцію у зазначених установах повідомляли 31% та 17% опитуваних відповідно, то у 2024 році – 19% та 8% відповідно. Варто зазначити, що для 38% опитуваних місцева влада має корумпований імідж [17].

Сьогодні модель управління державними підприємствами в Україні, на жаль, не завжди є ефективною, наслідком чого є значні збитки та корупція. Наразі у державній власності перебувають понад три тисячі підприємств. У приватних компаніях теж існує низка проблем, які провокують корупційні ризики і потребують законодавчого врегулювання та участі держави й громадянського суспільства у цих процесах. Для запровадження прозорого та якісного управління і, відповідно, мінімізації рівня корупційних ризиків фахівці радять приділити увагу формуванню політики державної власності, дотриманню стандартів корпоративного управління включно з прозорим формуванням наглядових рад. Важливими задачами також є унормування критеріїв незалежного аудиту, посилення внутрішнього контролю на підприємствах (установах, організаціях), забезпечення прозорості процедур приватизації та виконання покупцями умов продажу об'єктів приватизації тощо. Наприклад, станом на зараз відсутні критерії для визначення обов'язковості проведення незалежного аудиту фінансової звітності державних підприємств. Це негативно впливає на прозорість та об'єктивну оцінку діяльності й зумовлює корупційні ризики [18].

Отже, запобігання корупційним правопорушенням юридичних осіб у сфері економіки, безпеки та оборони була і залишається проблемою сучасного розвитку українського суспільства. У зв'язку з цим, з метою уникнення негативних наслідків для суспільства та держави з питань, які пов'язані з корупційними правопорушенням юридичних осіб у сфері економіки, безпеки та оборони необхідно здійснити наступні заходи:

1. На постійній основі формувати та реалізовувати державну антикорупційну політику, а також запровадити виховання суспільства на негативному ставленні до корупції.

2. Удосконалити чинне законодавство, тим самим прибрати колізії та прогалини, забезпечити однозначність застосування правових норм.

3. Запровадити відповідні програмні продукти для належного обліку і моніторингу використання міжнародної допомоги та прозорої звітності для країн, які здійснюють таку допомогу, а також здійснити дерегуляцію правил для бізнесу. Також вбачається за доцільне переведення в електронний формат напрямків взаємодії з владою та здійснити завершення процесів діджиталізації у сфері державного управління й надання адміністративних послуг.

4. З метою запровадження прозорого та ефективного управління у сфері економіки, безпеки та оборони і, відповідно, мінімізації рівня корупційних ризиків необхідно приділяти достатню увагу формуванню політики державної власності, дотриманню стандартів корпоративного управління включно з прозорим формуванням наглядових рад. Також невідкладними завданнями є унормування організаційних питань, що пов’язані з аудитом, посилення внутрішнього контролю на підприємствах (установах, організаціях), забезпечення прозорості процедур приватизації та виконання покупцями умов продажу об’єктів приватизації тощо.

5. Мінімізація корупції у сфері безпеки і оборони в України є одним з пріоритетних завдань держави, водночас досягти цієї мети неможливо без своєчасного визначення корупційних ризиків, які виникають у процесі залучення, розподілу, обліку, використання та моніторингу міжнародної допомоги у сфері безпеки й оборони, а також усунення умов та причин утворення таких ризиків.

6. Завершити побудову ефективних державних інституцій (зокрема судової гілки влади). Коли йдеться про запобігання корупції, то ефективними мають бути передусім антикорупційні інституції, такі як: ДБР, САП, НАЗК, НАБУ, ВАКС та інші.

Список використаних джерел:

1. Луценко Ю. В. Кримінально-правова охорона воєнної безпеки України в контексті державної правової політики. *Забезпечення правопорядку в умовах коронакризи*: матеріали панельної дискусії IV Харків. міжнарод. юрид. форум (Харків, 23–24 вер. 2020 р.). Харків: Право, 2020. С. 148–157.

2. Луценко Ю. В. Основні складові національної безпеки України в контексті суспільних відносин. *Актуальні проблеми захисту національних інтересів України від загроз*: тези наук.-практ. конф. (Київ, 26 черв. 2020 р.). Київ: Інститут УДО України КНУ ім. Тараса Шевченка, 2020. С. 146–148.

3. Луценко Ю. В. Протидія злочинності в сучасних умовах. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 1(7). С. 79–84.

4. Луценко Ю. В. Протидія корупційній злочинності: реалії та перспективи. *Запобігання корупції у приватному секторі*: матеріали наук.-практ. онлайн «круглого столу», присвяченого 25-річчю із дня створення НДІ вивчення проблем злочинності та 95-річчю із дня народження акад. В. В. Сташиса (Харків, 1 лип. 2020 р.). Харків: Право, 2020. С. 96–101.

5. Луценко Ю. В. Протидія організованій злочинності: національний та іноземний досвід. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 2. С. 75−81.

6. Луценко Ю. В., Полторацький О. Б. Протидія злочинності в контексті світової безпекової політики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 215−217.

7. Луценко Ю. В. Національний та зарубіжний досвід боротьби з корупцією та організованою злочинністю: сучасний контекст. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 3. С. 132−139.

8. Луценко Ю. В. Поширення організованої злочинності та корупції в Україні: окремі теоретико-правові проблеми. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: зб. тез міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.). Київ: у 2 ч., Ч. 2. С. 184–187.

9. Луценко Ю. В. Правові засади формування та реалізації воєнної політики України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2019. № 4. С. 130–136.

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30.12.2021 р. «Про Стратегію забезпечення державної безпеки»: Указ Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#- Text.

11. Запобігання та протидія корупції: навч. посіб. / А. М. Михненко, О. В. Руснак, А. М. Мудров та ін.; за ред. А. М. Михненка. 4-те вид., переробл. й доповн. Київ: ДННУ «Акад. фін. Управління». 2013. 666 с.

12. Скочипляс-Павлів О. В. Корупція як негативне соціально-правове явище: ознаки та причини. *Право та державне управління.* 2019. № 2 (35). Т. 2. С. 41–46.

13. Сьомін С. В., Дрьомов С. В. Міжнародний досвід боротьби з корупцією в секторі безпеки: висновки для України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 2015. URL: https:// niss.gov.ua/doslidzhennya /nacionalna-bezpeka/mizhnarodniy-dosvid-borotbi-z-korupcieyu-v-sektori-bezpeki.

14. Пархоменко-Куцевіл О. Проблеми забезпечення національної безпеки в умовах воєнного часу. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування».* 2023. Вип. 3. С. 143–150.

15. Данильченко Ю. Б. Корупція як загроза обороноздатності України. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: зб. матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 15 квіт. 2016 р.). Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Харків, 2016. С. 58–61.

16. Кримінологія: Підручник для студентів вищих навч. закладів / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

17. Від 2019 року індекс частоти корупційних діянь зменшився в 3 рази. URL: https://surl.li/kpvhuh.

18. Корупція в економіці: як її мінімізувати та що для цього передбачає Державна антикорупційна програма. URL: https://surl.li/anmmeb.

19. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Проблеми запобігання корупційним правопорушенням юридичних осіб у сфері економіки, безпеки та оборони. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2025. Том 36 (75) № 1. С. 139–147.

20. Lutsenko Y. V., Kharytonov S. O. Countering Organized Crime in the European Context. *Theory and practice of jurisprudence*. 2024. № 1 (25). P. 141−152.

21. Луценко Ю. В. Політика держави у сфері боротьби зі злочинністю в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2024. Том 35 (74) № 4. С. 86–93.

Мельник Д.С.,
кандидат юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник, НА СБ України
ORCID:0000-0002-1497-950X

ЩОДО ПОТРЕБИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДИВЕРСІЙНІ ПОСЯГАННЯ НА ОБ'ЄКТИ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Ключові слова: *об'єкт критичної інфраструктури, безпека, склад злочину, диверсія, кримінальна відповідальність.*

Упродовж останнього десятиліття Україна зазнала безпрецедентної кількості диверсійно-терористичних та кібератак, спрямованих на їх зруйнування або пошкодження об'єктів критичної інфраструктури (далі – ОКІ) держави – підприємства енергетики, транспорту, життєзабезпечення, державні фінансові установи, органи, які гарантують безпеку, оборону, захист від надзвичайних ситуацій тощо.

Варто зазначити, що з початком повномасштабної військової агресії рф проти України кількість таких злочинів щодо ОКІ значно зросла й продовжує зростати. В умовах триваючого збройного конфлікту з рф вказані загрози доповнилися протиправними діями військового характеру, спрямованими на руйнування критичної інфраструктури та підрив стійкості держави [1].

Отже широкомасштабне вторгнення російських окупаційних військ в Україну загострило проблему забезпечення безпеки ОКІ України, у т.ч. кримінально-правовими засобами. Прагнучи досягти своєї загарбницької мети, держава-агресор вдається до відверто злочинних дій для ослаблення оборонної, економічної й ідеологічної складової безпеки нашої держави.

Ворог знищує вітчизняну інфраструктуру як військовими засобами, так і застосуванням диверсійно-терористичних та інших підривних методів. Основною метою таких засобів є виведення з ладу систем життєзабезпечення, порушення виробничих циклів провідних галузей економіки, спричинення т.зв. «каскадних ефектів» та повна зупинка систем життєзабезпечення держави. Такі протиправні дії потребують належної правової оцінки та притягнення винних до відповідальності, вжиття заходів з відшкодування завданих збитків.

Найбільш поширеним протиправним посяганням на ОКІ наразі є диверсія

(від лат. *diversio* – відхилення, відвернення) – навмисні підривні дії проти економічних або військових об'єктів, а також спрямовані на дезорганізацію управління органів держави та місцевого самоуправління в тилу противника для досягнення певних (часто політичних) цілей, або з метою ослаблення держави в цілому [2].

На переконання дослідників, сутністю цього протиправного діяння є сукупність ознак, характерних рис та істотних особливостей, які притаманні диверсії як воєнно-політичній та правовій категорії, що складають її внутрішній зміст. Власне саме такий підхід дає можливість розглядати

диверсію, як злочин, спрямований, перш за все, на ослаблення держави та спричинення значної шкоди її економічній системі [3].

Водночас чинне законодавче визначення досліджуваного поняття, закріплене у ст. 113 КК України, відрізняється від загальноприйнятого. Зокрема, під диверсією законодавець розуміє вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування чи пошкодження об'єктів, які мають важливе народно-господарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій.

Незважаючи на відносно незначну частку у загальному масиві суспільно небезпечних діянь, які вчиняються в державі, значна потенційна небезпека диверсії зумовлена тим, що навіть одиничний злочин може завдати серйозної шкоди економіці нашої держави, сповільнити темпи будівництва та введення в експлуатацію підприємств, порушити стабільність роботи тієї чи іншої галузі господарства *(економіки – авт.)*. Окрім того, потрібно мати на увазі, що такими злочинними акціями завдається також серйозна морально-політична шкода [4].

Поділ диверсійних актів на форми, як і будь-яка інша класифікація, носить певною мірою умовний характер. Але виокремлення конкретних ознак тих чи інших форм диверсії є необхідним для надання більшої цілеспрямовано-

сті та систематизації правотворчої діяльності у цій сфері.

Законодавець у ст. 113 КК України передбачив такі форми диверсії: 1) дії,

спрямовані на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди здоров'ю; 2) дії, спрямовані на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення; 3) дії, спрямовані на радіоактивне забруднення, масове отруєння; 4) поширення

епідемій, епізоотій чи епіфітотій. З урахуванням обраного предмету дослідження нас цікавить саме друга форма диверсії.

Разом з тим, питання караності окремих видів диверсії потребують самостійного вивчення, адже в результаті вчинення диверсії стали можливими ураження стратегічно важливих об'єктів та загибель значної кількості людей. Однак, наразі можливості українського законодавства у притягненні до кримінальної відповідальності осіб, винних у диверсійній діяльності, обмежені.

Диспозиція чинної редакції ст. 113 КК України не закріплює сучасних форм та видів диверсійної діяльності відповідно до способів та засобів її здійснення. Дослідники пропонують класифікувати диверсії на: економічні; політичні; ідеологічні; спрямовані на розпалення національної та релігійної ворожнечі, на порушення територіальної цілісності держави; кібердиверсії [5; 6]. Тому необхідним є дослідження як нових форм диверсійних акцій, так і коригування положень норми про кримінальну відповідальність за їх вчинення.

Зокрема, законодавче формулювання предмету злочину як *«об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення»* має свої недоліки, які значно ускладнюють застосування в сучасних умовах цих приписів на практиці. У ст. 113 КК України акцент зроблено на значенні об'єктів лише для держави, на що вказує *мета послаблення держави*, яка є обов'язковою ознакою диверсії, вчинюваної в будь-якій формі. Фактично головною метою цього виду злочинів є навмисне послаблення того чи іншого елементу економіки, безпеки чи обороноздатності держави. Однак, мета диверсії, на переконання більшості науковців, не обмежується вказаними в законі об'єктами.

Зокрема, має місце невідповідність приписів ст. 113 КК України положенням пунків 9 і 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», де зазначено, що національна безпека – це захищеність від реальних та потенційних загроз державного суверенітету, територіальної цілісності,

демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів - життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет, прогресивний демократичний розвиток України, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян.

Зважаючи на те, що термін «народне господарство» морально застарів, законодавчо невизначений і втратив своє правове підґрунтя, дослідники пропонують привести формулювання предмету диверсії у відповідність до законодавства про національну безпеку, зокрема замінити словосполучення «об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення», на «об'єкти, які мають оборонне, економічне чи інше життєво важливе значення для багатьох людей, суспільства, держави» [7].

Разом з тим, у контексті потреби удосконалення диспозиції ст. 113 КК України наразі варто враховувати насамперед положення Закону України «Про критичну інфраструктуру». Відповідно до п. 13 ст. 1 цього закону під *об'єктами критичної інфраструктури* розуміють інфраструктурні об'єкти, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам. Критерії віднесення об'єктів до національної критичної інфраструктури визначає ст. 8 закону. Слушною є позиція, відповідно до якої зміст, вкладений вказаним законодавчим актом у визначення ОКІ, дозволяє стверджувати, що саме такі об'єкти і є основним предметом диверсії [8].

Іншим важливим елементом складу злочину «диверсія» є момент закінчення: закінченою вона є з моменту вчинення вибухів, підпалів чи інших дій відповідної спрямованості, незалежно від настання наслідків - руйнування чи пошкодження об'єктів, радіоактивного забруднення, спричинення смерті, тілесних ушкоджень тощо. Однак на практиці можуть мати місце випадки, коли попри ненастання суспільно небезпечних наслідків диверсія вважатиметься закінченою: у результаті вибуху через слабкість заряду може взагалі не настати будь-яких помітних наслідків; внаслідок зливи може не

загорітися підпалене сховище або отрута чи патоген виявляться неефективними [9].

Отже редакція ст. 113 КК України потребує наступних змін: словосполучення «об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення» замінити на *«об'єкт критичної інфраструктури»*; необхідно систематизувати предмет диверсії, виділивши окремо ОКІ, що має важливе економічне, безпекове, оборонне чи інше значення для людини, суспільства і держави, а також природні об'єкти та ресурси. Об'єктивну сторону слід визначити як: «зруйнування або пошкодження ОКІ … шляхом підпалу, вибуху чи іншим способом».

Список використаних джерел:

1. Герасименко О.М., Мельник Д.С. Протидія СБ України кримінальним правопорушенням на об'єктах критичної інфраструктури: організаційний аспект. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Харків, 2024. № 3 (106), С. 128 – 142.
2. Диверсія. Електронна енциклопедія Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki.
3. Литвак О. М. Держава і злочинність. Київ: Атіка, 2004. – 302 с.
4. Бантышев А. Ф. Уголовная ответственность за особо опасные преступления против государства (основы квалификации): [монография]. Киев, 2000. – 313 с.
5. Забродець Л. Основні форми та види злочину, передбаченого ст. 113 (Диверсія) КК України. URL: http://naub.oa.edu.ua/2013/osnovni-formy-ta-vydy-zlochynu-peredbachenoho-st-113-dyversiya-kk-ukrajiny/.
6. Чуваков О.А. Деякі види диверсійних актів у сучасних умовах. *Актуальні проблеми держави і права.* 2010. № 3. С. 222. URL: http://www.apdp.in.ua/v55/43.pdf.
7. Климосюк А. Законодавча конструкція диверсії: реалії та перспективи. *National Law Journal: Theory and Practice.* 2018. № 2. Т. 1. С. 127.

8. Шамсутдінов О.В., Мельник Д.С. Кримінально-правова охорона об'єктів критичної інфраструктури від підривних посягань. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* Харків, 2022. № 3 (98). С. 180.

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. С. 283.

Михайліченко Т.О.,
канд. юрид. наук, доцентка, старша наукова співробітниця Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Харків, Україна
ORCID:
http://orcid.org/*0000-0002-4668-3375*

ЗНИЩЕННЯ ТА ПОШКОДЖЕННЯ МЕДИЧНИХ УСТАНОВ ЯК ПРОЯВ ГЕНОЦИДУ

Ключові слова: *охорона здоров'я, медичний працівник, медичні установи, геноцид, порушення міжнародного гуманітарного права*.

Сучасне розуміння геноциду не відповідає повною мірою глибині розуміння цього явища родоначальником цього поняття – Рафаелем Лемкіним. Видається саме російсько-українська війна XXI ст. засвідчила, що поняття геноциду потребує перегляду та розширення. Згідно тлумачення вченого геноцид українців не вичерпувався лиш однією дією радянської влади. Це була їх сукупність: і голодомор, і русифікація, і ліквідація українських церков, і знищення української інтелігенції, і масові депортації, і розкуркулення, і фрагментація українського народу шляхом розселення та розпорошення, а ще – масові вбивства українців, заслання їх у Сибір тощо [1]. Історично український народ неодноразово зазнавав агресивних дій з боку росії та її

попередників (радянської держави на чолі з РФСРС, Російської імперії), спрямованих на асиміляцію, підрив національної ідентичності та скорочення чисельності населення. Такі дії мали системний характер і ставили за мету знищення української культури, мови та самобутності.

Одним із аспектів російської геноцидної війни проти України та Українського народу, який спрямований не просто на системне скорочення населення нашої держави, а на винищення українців вздовж всього кордону чи лінії розмежування з росіянами. Для чого це робиться? Як видається, для заселення цих територій, якщо вони в подальшому будуть захоплені рф, російськомовними громадянами. Таким чином, в подальшому буде змінено й етнос та лінгвістична група на значних територіях.

Серед значної кількості дій, які всі цілеспрямовані на винищення українців вбачається й той, якому наразі не приділяється, на нашу думку, належної уваги – знищення та пошкодження медичних установ. На жаль, позбавлення права на охорону здоров'я не розглядається як прояв геноциду відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього.

Проблема порушення воюючими сторонами, у т. ч. росією, всіх загальноприйнятих підходів щодо особливого статусу медичних працівників та медичних установ за умов ведення війни, які закріплені в нормах міжнародного гуманітарного права, вже давно піднімається в публікаціях та медіа-повідомленнях (зокрема, Footer K., Rubenstein L. [2], Goniewicz K., Goniewicz M., Pawłowski W. [3], Габрелян Г. [4], Михайліченко Т., Забуга Ю., Бабаніна В., Сийплокі М. [5] та ін.). Однак все ж тема так і не отримала достатньої уваги як серед дослідників, так і серед міжнародних інституцій. Натомість одним із ключових напрямів російської агресії стала цілеспрямована атака на систему охорони здоров'я як основу фізичного виживання народу. Масовані обстріли та авіаудари руйнують лікарні, пологові будинки, амбулаторії, росія сприяє поширенню інфекційних хвороб, калічить та катує військовополонених, у тому числі, зафіксовані випадки стерилізації

(що лише додатково підкреслює бажання знищити українську націю), розстрілює медичних працівників та евакуаційні бригади, не допускає гуманітарні вантажі з медичною продукцією на тимчасово окуповані території, обмежує право на звернення за медичною допомогою на захоплених територіях (первинною ціллю дій росії на тимчасово окупованих територіях у сфері обмеження права на охорону здоров'я, а часом і життя українських громадян, є їх примусова паспортизація[5]; надалі відбувається русифікація і зміна лінгвістичної карти регіону, що знову ж є елементом геноцидної політики).

Як видається, такі дії мають не лише тактичний, а й стратегічний характер, оскільки спрямовані на підрив фізичного здоров'я нації як елемента її життєздатності. Знищення медичної інфраструктури, блокування допомоги та фізичне насильство щодо поранених і хворих є елементами цілеспрямованої політики, що може прирівнюватися до геноциду. Так, відповідно до даних, які надало Міністерство охорони здоров'я України, від початку повномасштабного вторгнення росія систематично знищує медичну інфраструктуру України. Наразі росія пошкодила вже понад 2300 об'єктів медичної інфраструктури, з яких 2020 – це частково пошкоджені, ще 305 – повністю зруйновані. Окрім медичних установ (лікарень, амбулаторій та пологових будинків), росіяни системно атакують і карети швидкої медичної допомоги. Від початку повномасштабного вторгнення пошкоджено 116 автомобілів, 274 – знищено та 80 – захоплено. Найбільше постраждали медичні заклади Харківської, Донецької, Миколаївської, Київської, Чернігівської, Дніпропетровської, Херсонської та Запорізької областей [7]. Хоча варто зазначити, що втрати насправді більші, так як такі дії росіяни вчиняли ще з 2014 р., що було зафіксовано як українською владом, журналістами, так і іноземцями (більш детально див. у статті Михайліченко Т., Забуга Ю., Бабаніна В., Сийплокі М. [5]).

[5] Варто зауважити, що особи, які не отримують російські паспорти на тимчасово окупованих територіях не лише зазнають низки утисків, а й часом «пропадають» [6].

Не зупинила (що є абсолютно традиційно) росію й міжнародна думка щодо цього. У серпні 2024 р. Всесвітня організація охорони здоров'я підтвердила, що з напади росії на українські медичні заклади відбуваються щодня і з початку повномасштабного вторгнення нараховують вже 1940 атак на українську медичну систему, причому часто з використанням важкого озброєння [8]. Значну кількість засуджень від іноземних держав було висловлено після завдання ракетного удару по Охматдиту – багатопрофільному діагностично-лікувальному закладі у м. Києві, який надає спеціалізовану висококваліфіковану медичну допомогу дітям.

Отож, варто говорити, що наявні докази свідчать: дії росії, спрямовані на руйнування охорони здоров'я та обмеження доступу до медичних послуг в Україні і це потрібно розглядати як складову геноцидної політики російської федерації проти України. Така ситуація вимагає реакції міжнародної спільноти, перегляду правових стандартів щодо визначення геноциду та притягнення винних до відповідальності. Подальше ігнорування цих злочинів може призвести до безкарності та повторення подібних дій в інших регіонах світу.

Список використаних джерел:

1. Рафаель Лемкін. Радянський геноцид в Україні (стаття 33 мовами) / Ред.: Р. Сербин; Упоряд.: О. Стасюк. Національний музей Голодомору-геноциду; Інститут дослідження Голодомору; Міжнародний БФ "Україна 3000". К.: Видавець Мельник М. Ю., 2020. 256 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_name=book/0017211.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0
2. Footer K., Rubenstein L. A human rights approach to health care in conflict. *International Review of the Red Cross*. 2013;*95*(889):167-187. DOI: 10.1017/S1816383113000349
3. Goniewicz K., Goniewicz M., Pawłowski W. Protection of medical personnel in contemporary armed conflicts. *Wiad Lek*. 2016;69(2 Pt 2):280-4.

4. Габрелян Г. В. Проблеми захисту медичного персоналу в контексті збройного конфлікту в Україні. *Соціальне право* 2019;3:94-98.

5. Mykhailichenko T., Zabuha Yu., Babanina V., Syiploki M. Protection of the Right to Health During the Period of Armed Conflict: The Experience of Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe.* 2022;4(16):66-81. https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-a000434

6. «Росія дотискає людей в окупації». Примусова паспортизація посилюється: чого очікувати. 12.09.2024. *Радіо «Свобода».* URL: https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-prymusova-pasportyzatsiya-okupatsiya-deportatsiya-2025/33116072.html

7. Глущенко О. МОЗ: За час війни Росія знищила і пошкодила понад 2300 об'єктів медицини. 8 травня 2025. *Українська правда.* URL: https://www.pravda.com.ua/news/2025/05/8/7511159/

8. Павлюк А. Найбільший показник у світі: у ВООЗ підрахували російські атаки на медичну систему України. 19.08.2024. *Українська правда.* URL: https://life.pravda.com.ua/health/za-chas-povnomasshtabnoji-viyni-rosiya-atakuvala-medichnu-sistemu-ukrajini-mayzhe-2-tisyachi-raziv-vooz-303251/

Підгородецький В.О.,
здобувач першого курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність» Державного податкового університету
ORCID 0000-0001-7812-7384

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ПРИМУСОВОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЯК ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ ТА ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

Ключові слова: *примусове переміщення дітей; міжнародне гуманітарне право; злочини проти людяності; кримінально-правова кваліфікація; геноцид.*

В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України особливої актуальності набуває питання захисту найбільш вразливих категорій цивільного населення, зокрема дітей. Примусове переміщення українських дітей є однією з найбільш кричущих проблем сучасного збройного конфлікту, що вимагає належної кримінально-правової оцінки як на національному, так і на міжнародному рівні.

Масштаби та характер цього явища свідчать про його системність та організованість, що дозволяє розглядати такі дії не лише як окремі воєнні злочини, але й як злочини проти людяності. Складність кримінально-правової кваліфікації таких діянь обумовлена необхідністю врахування як національного законодавства, так і норм міжнародного гуманітарного та кримінального права.

За інформацією Омбудсмана України Дмитра Лубінця – рф викрала з України понад 20 тисяч дітей. Проте існує високий ризик депортації ще 1,5 мільйона дітей, які лишаються на тимчасово окупованих територіях [1].

Ісландський депутат від Європейської народної партії Біргір Тораринссон, вірно зазначає, що росія вкрала надії та мрії у тисяч українських дітей, вона викрала їх із їхніх домівок, вкрала їхню ідентичність [1].

Примусове переміщення дітей в контексті збройного конфлікту охоплює широкий спектр протиправних дій, включаючи викрадення, депортацію, примусове переміщення на окуповану територію, незаконне усиновлення та зміну громадянства. Такі дії порушують фундаментальні норми міжнародного гуманітарного права, зокрема положення Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них [2].

Відповідно до статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, примусове переміщення дітей може кваліфікуватися як воєнний злочин. Крім того, коли такі дії є частиною широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення, вони можуть розглядатися як злочини проти людяності згідно зі статтею 7 Статуту [3].

У контексті національного законодавства України примусове переміщення дітей може кваліфікуватися за кількома статтями Кримінального кодексу України. Основними є стаття 438 «Порушення законів та звичаїв війни» та стаття 442 «Геноцид». Також важливим є застосування статей 146-1 "Насильницьке зникнення" та 447 «Найманство» (у випадках, коли до примусового переміщення дітей залучаються найманці). Важливо відзначити, що після початку повномасштабної агресії до КК України були внесені зміни, які посилили відповідальність за злочини проти дітей в умовах збройного конфлікту [4].

Ключовими елементами складу злочину є:

- протиправне переміщення дитини;
- примусовий характер такого переміщення;
- зв'язок із збройним конфліктом;
- умисел на вчинення таких дій.

В українському законодавстві існує низка проблемних питань, які потребують вирішення:

1. Відсутність спеціальної норми в КК України, яка б прямо передбачала відповідальність за примусове переміщення дітей в умовах збройного конфлікту.

2. Питання юрисдикції українських судів щодо злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях.

3. Недосконаліть механізмів взаємодії між правоохоронними органами України та міжнародними інституціями.

4. Відсутність єдиної методики розслідування таких злочинів.

5. Складність встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями конкретних осіб та фактом примусового переміщення дітей.

6. Недостатня регламентація процедури повернення примусово переміщених дітей та відновлення їхніх прав.

7. Відсутність спеціалізованих підрозділів у правоохоронних органах.

З точки зору міжнародного кримінального права, примусове переміщення дітей може розглядатися у декількох аспектах. По-перше, як окремий воєнний злочин, що порушує норми міжнародного гуманітарного права. По-друге, як елемент більш широкого злочину проти людяності, коли такі дії є частиною систематичної політики держави-агресора.

Як зазначають Н.М. Ковтун та Ю. В. Ковтун, Для полегшення реалізації цього указу в РФ була введена норма, що усі діти, які проживають на тимчасово окупованій території України, досягнувши 14-річного віку, автоматично отримують російське громадянство. Ці законодавчі акти допомагають Росії як країні-агресору здійснювати примусове переміщення дітей з однієї етнічної групи в іншу, що є прямою ознакою геноцидних практик [5, с. 230].

Особливу увагу варто приділити тому, що примусове переміщення дітей може бути елементом геноциду, коли такі дії спрямовані на знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи. Це підтверджується практикою Міжнародного кримінального суду, зокрема видачею ордеру на арешт вищого політичного керівництва рф.

Одним з ключових викликів у контексті кримінально-правової кваліфікації примусового переміщення дітей є складність доказування всіх елементів складу злочину. Це пов'язано з:

- обмеженим доступом до окупованих територій;
- складністю встановлення точної кількості постраждалих;
- проблемами ідентифікації конкретних виконавців;
- необхідністю документування системного характеру злочинів.

Важливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні організації, правозахисні структури та національні правоохоронні органи, які здійснюють збір та фіксацію доказів вчинення таких злочинів.

А. Є. Зубарева, наголошує на тому що великою прогалиною в українському законодавстві є відсутність окремого складу злочину щодо дітей у збройному конфлікті [6, с. 88] з чим неможливо не погодитись.

Саме тому, для підвищення ефективності кримінально-правової протидії примусовому переміщенню дітей необхідно:

1. Внести зміни до КК України, передбачивши окрему статтю щодо примусового переміщення дітей в умовах збройного конфлікту

2. Розробити спеціальні методичні рекомендації щодо розслідування таких злочинів

3. Створити спеціалізовані підрозділи в правоохоронних органах

4. Вдосконалити механізми міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях

5. Розробити комплексну програму захисту та реабілітації постраждалих дітей

6. Запровадити єдину систему обліку та документування випадків примусового переміщення дітей

7. Посилити координацію між різними державними органами у протидії таким злочинам

Кримінально-правова кваліфікація примусового переміщення дітей в умовах збройної агресії російської федерації потребує комплексного підходу, що враховує як національне законодавство, так і міжнародно-правові норми. Особлива увага має приділятися доказуванню системного характеру таких злочинів та їх зв'язку з політикою держави-агресора.

Ефективна протидія цьому явищу вимагає консолідації зусиль міжнародної спільноти, вдосконалення правових механізмів та посилення відповідальності за такі злочини. Важливим є забезпечення невідворотності покарання як для безпосередніх виконавців, так і для організаторів таких злочинів.

Подальші дослідження цієї проблематики мають бути спрямовані на розробку ефективних механізмів розслідування та документування таких злочинів, вдосконалення міжнародно-правових інструментів протидії та посилення захисту прав дітей в умовах збройних конфліктів. Особлива увага

має приділятися підготовці кваліфікованих кадрів та створенню спеціалізованих підрозділів для розслідування таких злочинів.

Список використаних джерел:

1. Албул С. Лубінець: РФ викрала понад 20 тисяч українських дітей. Існує високий ризик депортації ще 1,5 млн дітей. LB.ua. URL: https://lb.ua/society/2024/10/02/63777

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (укр) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/

3. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.

4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 26 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

5. Ковтун, Н. М., Ковтун, Ю. В. (2024) *Викрадення дітей як складова геноциду українців в умовах російсько-української війни.* Соціально-етичні та деонтологічні проблеми сучасної медицини (немедичні проблеми в медицині), 28-29 лютого 2024, Запоріжжя. URL: http://eprints.zu.edu.ua/39285/

6. Зубарева А. Є. Викрадення дітей під час збройних конфліктів (на прикладі України). *XXX Міжнародна науково-практична конференція «The newest problems of science and ways to solve them. Proceedings of the XXX International Scientific and Practical Conference»* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Гельсінкі, 2 трав. 2022 р. 2022. С. 22–90. URL: https://books.google.com.ua/

Підкевич В.М.,
курсант 2 курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів досудового розслідування Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID 0009-0005-6644-4936

Федорчак І.В.,
викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID 0009-0007-6968-3283

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану кримінальне право України зазнає суттєвих змін, що відображають необхідність оперативного реагування на виклики, пов'язані з агресією та збройним конфліктом. Ці зміни стосуються як матеріального, так і процесуального аспектів кримінального права, включаючи такі аспекти як:

По-перше, це підвищена відповідальність за військові злочини, а також злочини що стосуються національної безпеки до них можна віднести злочини проти основ національної безпеки, такі як державна зрада, диверсія, колабораційна діяльність. Окрім, цих злочинів також варто приділити увагу й відносно новим злочинам такі як воєнні злочини та злочини проти людяності.

Наступним важливим аспектом є зміна щодо кваліфікації й застосування покарань, тобто варто враховувати, що всі злочини, проступки чи інші суспільно небезпечні діяння, вчинені в умовах правового режиму воєнного стану чи іншого надзвичайного стану караються більш суворіше, що закріплено на законодавчому рівні, а саме відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України, вчинення будь-якого злочину з використанням умов особливого періоду або воєнного стану може враховуватися судом як обставина, що обтяжує покарання[1]. Для загального тлумачення це означає, що винна особа, з метою полегшення вчинення кримінального правопорушення використовує найбільш несприятливий для суспільства час, тяжкі обставини та умови, в яких опинилося суспільство, що дозволяє констатувати про підвищений ступінь суспільної небезпеки, злочинів, які вчиняються в умовах воєнного

стану і це також підтверджує про наявність більшої суспільної небезпеки цієї особи.

Наступним аспектом, який хотілося б висвітлити -визначення змісту і коло статей які зазнали змін після запровадження військового стану. До введення в Україні воєнного стану вчинення кримінально протиправного діяння в умовах воєнного стану було передбачено як кваліфікуюча ознака, що стосується спеціальних суб'єктів, а саме військовослужбовців та порядку несення військової служби. Зокрема це: ч. 4 ст. 402 «Непокора», ч. 3 ст. 403 «Невиконання наказу», ч. 5 ст. 407 «Самовільне залишення військової частини або місця служби», ч. 4 ст. 408 «Дезертирство», ч. 4 ст. 409 «Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом», ч. 4 ст. 410 «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем», ч. 4 ст. 411 «Умисне знищення або пошкодження військового майна», ч. 3 ст. 413 37 «Втрата військового майна», ч. 3 ст. 418 «Порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання», ч. 3 ст. 419 «Порушення правил несення прикордонної служби», ч. 3 ст. 420 «Порушення правил несення бойового чергування. 4 ст. 425 «Недбале ставлення до військової служби», ч. 4 ст. 426 «Бездіяльність військової влади», ч. 5 ст. 4261 «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень. Після ведення воєнного стану в Україні законодавець передбачив зазначену кваліфікуючу ознаку також в наступних статях, розміщених в інших розділах Особливої частини КК: ч. 2 ст. 111 «Державна зрада», ч. 2 ст. 113 «Диверсія», ч. 4 ст. 185 «Крадіжка», ч. 4 ст. 186 «Грабіж», ч. 4 ст. 187 «Розбій», ч. 4 ст. 189 «Вимагання», ч. 4 ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», ч. 3 ст. 2012 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної

допомоги», ч. 5 ст. 361 «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж».[3,с.37]

Кримінальне право в умовах воєнного стану набуває особливого значення, оскільки забезпечує правопорядок, державну безпеку та дотримання законності навіть у кризових ситуаціях. Основними особливостями кримінального права в цей період є посилення відповідальності за злочини, що загрожують національній безпеці, впровадження спеціальних правових режимів і процесуальних норм, а також можливість застосування особливих санкцій щодо військових злочинців, диверсантів і колаборантів. Зміни в кримінальному законодавстві під час воєнного стану покликані не лише стримувати злочинність, а й сприяти зміцненню правової стабільності, захисту цивільного населення та ефективному функціонуванню державних інституцій. Водночас такі зміни мають базуватися на принципах законності, пропорційності покарань і дотримання прав людини, навіть в умовах надзвичайної ситуації.

Таким чином, особливості кримінального права в період воєнного стану відображають баланс між жорсткішими заходами покарання та необхідністю захисту демократичних цінностей і правопорядку в державі.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року №2314-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341- 14 (дата звернення11.03.2025)

2. Вартилецька, І. А., &Шармар, О. М. (2021). Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану та особливого періоду. *Вісник асоціації кримінального права України, 1*(15),191-206. URL:http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/233611/236212 (дата звернення11.03.2025)

3. Киричко, В. М. (2022). ПРО ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛНОГО ПРАВА, ОБУМОВЛЕНІ ВОЄННИМ СТАНОМ, ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В

КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ.URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/06/ _2022.pdf#page=35 (дата звернення11.03.2025)

Політова А.С.,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри права Маріупольського державного університету
ORCID: http://orcid.org/0000-0002-7351-7110

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ЯК РЕАЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Ключові слова: *закон України про кримінальну відповідальність, Римський статут Міжнародного кримінального суду, цивільне насильство, війна, покарання, практика притягнення до відповідальності*.

Історія знає багато випадків збройних конфліктів і дуже важко згадати якийсь період, де вчені-історики про це не згадували. У XX столітті світ пережив безліч трагедій – Голокост, Голодомор, Друга світова війна, геноцид у Руанді та колишній Югославії. Здавалося, людство винесло уроки та продовжило будувати демократичний світ з чітко визначеними положеннями міжнародного права. Але сьогодні ми знову стаємо свідками жахливих злочинів проти людяності – і тепер це не сторінки підручників, а наша реальність. Особливо гостро це відчуває населення України, яке з 2014 р., а особливо з 2022-го, переживає нелюдські страждання через збройний конфлікт, розв'язаний проти нього Російською Федерацією.

В серпні 2024 р. Україна ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду, що стало поштовхом для внесення змін до національного законодавства. Законом України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів

України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього», Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 442-1. Злочини проти людяності.

Відповідно до ч. 1 ст. 442-1 КК України, злочини проти людяності – це умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення: 1) переслідування будь-якої групи або спільноти, яка може бути ідентифікована, тобто обмеження прав людини за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими або іншими підставами (ознаками) дискримінації, визначеними міжнародним правом як неприпустимі; 2) депортації населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, на територію іншої держави; 3) насильницького переміщення населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, до іншої місцевості у межах однієї держави; 4) зґвалтування, сексуальної експлуатації, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства; 5) обернення в рабство або торгівлі людьми; 6) насильницького зникнення; 7) незаконного позбавлення волі; 8) катування; 9) інших умисних нелюдських діянь подібного характеру, які супроводжуються заподіянням сильних страждань, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю [1]. Окрім того, у ч. 2 цієї ж статті зазначено, що злочини проти людяності також передбачають умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення злочину апартеїду, винищення, вбивств [1].

Що ж стосується Римського статуту Міжнародного кримінального суду, то відповідно до п. 1 ст. 7, «злочин проти людяності» означає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або

систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу:

a) вбивство;

b) винищення;

c) обернення в рабство;

d) депортація або насильницьке переміщення населення;

e) ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права;

f) катування;

g) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства;

h) переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна виокремити, з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних (у значенні пункту 3) мотивів, або за іншими ознаками, що загально визнані неприйнятними згідно з міжнародним правом, у поєднанні з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду;

i) насильницьке зникнення осіб;

j) злочин апартеїду;

k) інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю [2].

Таким чином, можна відзначити, що злочини проти людяності – це один із найтяжчих злочинів не тільки у національному праві України, а й у міжнародному кримінальному праві, який полягає у вчиненні широкомасштабних або систематичних нападів, спрямованих проти цивільного населення, із відома або за участю держави чи організованої політичної групи. Такі кримінально протиправні діяння є неприпустимим не

тільки під час збройного конфлікту, а й у мирний час, та не має строку давності.

Зауважимо, що воєнні злочини, злочин проти людяності та геноцид визначені й караються кримінальним законодавством кожної країни, хоча точна назва, надана таким кримінально протиправним діянням та елементам складів злочинних діянь, можуть відрізнятися залежно від особливостей національного законодавства. Міжнародний кримінальний суд зробив внесок у гармонізацію цих визначень у національному законодавстві кожної держави. Проте, спроби покарати за такі злочини через національні правові системи показали чіткі обмеження, оскільки на практиці вони найчастіше вчиняються в умовах збройного конфлікту та до нього залучені представники органів державної влади і збройні сили країни. Це вказує про те, що національні судові системи, найімовірніше, не здатні на незалежність чи неупередженість, а також не матимуть ефективних і необхідних засобів для належного переслідування.

Також злочини проти людяності вперше з'явилися в договорі Нюрнберзької хартії 1945 р. наприкінці Другої світової війни, та охоплювало інше коло кримінально протиправних діянь, ніж сьогодні у Римському статуті Міжнародного кримінального суду. З 1990-х років злочини проти людяності були кодифіковані у Статуті Міжнародного кримінального трибуналу з питань колишньої Югославії (1993 р.), Статуті Міжнародного кримінального трибуналу з питань Руанди (1994 р.) та Римському статуті Міжнародного кримінального суду (1998 р.). Саме в останньому міжнародному документі міститься найширший перелік діянь, які можуть становити злочини проти людяності.

Також вважаємо за необхідне провести розмежування між собою воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду за міжнародним правом.

Таблиця 1. Розмежування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду

Критерій	Злочини проти людяності	Воєнні злочини	Геноцид
Об’єкт	Цивільне населення	Захищені особи під час війни	Етнічна, расова, релігійна група
Масштабність	Широкомасштабність / системність	Можуть бути поодинокими	Має на меті знищення групи
Необхідність збройного конфлікту	Ні	Так	Ні
Намір	Загальний або дискримінаційний	Може бути військовий	Намір знищити групи

Доповнення КК України не вплинуло на те, що на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора України серед зареєстрованих кримінальних правопорушень та результатів їх досудового розслідування, відсутня стаття 442-1 КК України на відміну від Єдиного державного реєстру судових рішень. Так, на теперішній час Україна не мала досвіду щодо практики притягнення до відповідальності за злочини проти людяності, натомість практика притягнення до відповідальності у міжнародному кримінальному праві присутня. Зокрема:

1. Нюрнберзького процесу (1945-1946 рр.): 12 підсудних були визнані винними у злочинах проти людяності. Ці злочини включали масові вбивства, переслідування за расовими, релігійними чи політичними мотивами, депортації, тортури та інші нелюдські дії щодо цивільного населення – головним чином під час Голокосту та окупації інших країн. Так, наприклад, за злочини проти людяності (стаття 6 (c) Статуту Трибуналу) засуджено: Герман Герінг (маршал, лідер Люфтваффе) – смертна кара (самогубство до виконання вироку); Рудольф Гесс (заступник фюрера) – довічне ув’язнення; Йоахім фон Ріббентроп (Міністр закордонних справ) – смертна кара; Альберт Шпеєр (Міністр озброєнь та воєнної промисловості) – 20 років ув’язнення.

2. Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (1993-2017 рр.) за статтею 5 Статуту Трибуналу було визнано винними у

злочинах проти людяності: Радован Караджич – лідер боснійських сербів, президент Республіки Сербської. Визнано злочинами проти людяності: вбивства, переслідування, депортація, нелюдські вчинки. Вирок: довічне ув'язнення (2021, після апеляції); Ратко Младич – головнокомандувач армії боснійських сербів. Визнано злочинами проти людяності: переслідування, вбивства, депортації. Вирок: довічне ув'язнення; Драґан Ніколіч – командир концтабору «Сусиця» (Боснія). Визнано злочинами проти людяності: зґвалтування, тортури, вбивства цивільних. Вирок: 20 років позбавлення волі.

3. Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди (1995-2015 рр.) за статтею 3 Статуту Трибуналу було визнано винними у злочинах проти людяності: Жан-Поль Акаєсу (Jean-Paul Akayesu) – бургомістр комуни Таба. Визнано злочинами проти людяності: зґвалтування, вбивства, переслідування. Вирок: довічне ув'язнення (1998); Жорж Ругганзу (Georges Rutaganda) – віцепрезидент ополчення «Інтерахамве». Визнано злочинами проти людяності: масові вбивства, переслідування за етнічною ознакою, підбурювання до насильства проти тутсі. Вирок: довічне ув'язнення.

В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України увага не тільки міжнародних громадських організацій, а також прокурорів Міжнародного кримінального суду, офіс якого офіційно працює на території нашої держави та документують всі воєнні злочини, прикута до факту доказування тих кримінально протиправних діянь, що вчиняються російськими військовослужбовцями, як злочини проти людяності. Останній тиждень про створення Міжнародного трибуналу щодо України сповнений оптимізму, але збройний конфлікт триває, і кожного дня ми втрачаємо своїх громадян. Складність процесу доказування цих кримінально протиправних діянь ми вже відчуваємо, а правозастосовна практика кваліфікує такі діяння за ст. 438. Воєнні злочини КК України.

Боротьба триває і ми виграємо цю боротьбу!

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 9 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 10.05.2025).

2. Римський статут міжнародного кримінального суду: Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 10.05.2025).

Рощина І.О.,
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри публічного та міжнародного права ННІ «Юридичний інститут Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»
ORSID ID: 0000-0002-3765-2091

ЖУРНАЛІСТ - ПОТЕРПІЛИЙ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Ключові слова: *журналіст, правосуддя, потерпілий, засоби масової інформації, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, погроза насильство, пошкодження та знищення майна, національне законодавство.*

Право на свободу слова, переконань та вільне вираження своїх думок є наріжним каменем демократичної держави, що забезпечує захист основних прав і свобод людини. Свобода засобів масової інформації також є невід'ємною складовою цього процесу, оскільки ЗМІ виступають як основні інструменти для поширення інформації, думок і переконань. Найбільшим полем для реалізації права на свободу слова є засоби масової інформації, а

журналісти зацікавлені в тому, щоб стояти на сторожі свободи слова і демократичних засад у суспільстві. Журналісти та інші учасники медіа, які висвітлюють питання, що становлять суспільний інтерес, відіграють важливу роль у формуванні громадської думки та забезпеченні прозорості влади. Питання цензури та захисту свободи слова в Україні є важливим аспектом демократичного суспільства, і Конституція України чітко забороняє будь-які форми цензури (ст. 15). Відповідно до чинного законодавства, жодні державні органи, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи або засновники ЗМІ не мають права втручатися в професійну діяльність журналістів або контролювати зміст інформації, що поширюється. Однак, попри ці конституційні та правові гарантії, у реальності проблема порушення прав журналістів та свободи слова в Україні залишається гострою. Перешкоджання законній діяльності журналістів, тиск на них, фізичні загрози чи навіть насильство стають усе більш поширеними, що створює серйозні загрози не лише для окремих журналістів, але й для свободи медіа загалом.

На даний час, спостерігається істотне погіршення ситуації з дотриманням свободи слова та захисту професійної діяльності журналістів і проблеми, що виникають у сфері правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів як в Україні та і в іноземному законодавтві. У чинному Кримінальному кодексі норми про захист свободи слова та діяльності журналістів зосереджені у двох розділах: розділі V «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та особистих прав та свобод людини і громадянина» (ст. 171 «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів») та розділі XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» ст. 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста», ст. 347-1 «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста», ст. 348-1 «Посягання на життя журналіста», ст. 349-1 «Захоплення журналіста як заручника»).

У ст. 1 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23.09.1997 № 540/97-ВР зазначено, що журналіст – це творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює та займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов’язки в засобі масової інформації (у штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України [1]. Професійний журналіст, який працює в редакції та виконує свої службові обов'язки, перебуває під правовим і соціальним захистом, що має велике значення для забезпечення його безпеки, а також свободи преси і права на інформацію. Цей захист забезпечується різними правовими нормами та соціальними гарантіями, які спрямовані на створення умов для виконання журналістом його обов'язків без загрози переслідувань, тиску або будь-яких інших негативних наслідків. Службова діяльність журналіста не може бути підставою для його арешту, затримання, а також вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених ним матеріалів та технічних засобів, якими він користується у своїй роботі.

Аналіз чинного законодавства України окреслює, що існують певні проблеми з визначенням потерпілих від кримінальних правопорушень, спрямованих проти законної професійної діяльності журналістів. Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів.

Щодо диспозиції ст. 171 КК України, потерпілими від кримінального правопорушення можуть бути лише професійні журналісти. Але, кримінальним законом не встановлено конкретних ознак журналіста, якому перешкоджають у здійсненні ним законної професійної діяльності. ЗМІ є лише засобом здійснення журналістом своєї професійної діяльності, але аж ніяк не

потерпілим від кримінальних правопорушень проти професійної діяльності журналістів.

Близькі особи, можуть виступати, як потерпілі лише в разі переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю, а також тоді, коли вказані дії вчиняються службовою особою з використанням свого службового становища або за попередньою змовою групою осіб. Під близькими родичами та членами сім'ї журналіста варто розуміти чоловіка, дружину, батька, матір, вітчима, мачуху, сина, дочку, пасинка, падчерку, рідного брата, рідну сестру, діда, бабу, прадіда, прабабу, внука, внучку, правнука, правнучку, усиновлювача чи усиновленого, опікуна чи піклувальника, особу, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права й обов'язки, у тому числі осіб, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [3].

Переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику може мати різноманітні форми посягання на законні права, свободи й інтереси близьких журналіста, зокрема психологічний тиск на них, обмеження (різного роду погрози, залякування, цькування, погроза вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень, знищенням чи пошкодженням майна), фізичний чи психічний примус до вчинення певних дій (умовити журналіста спростувати оприлюднену інформацію), поширення неправдивих відомостей чи відомостей, що ганьблять честь і гідність рідних журналіста, компрометують. *Створення перешкод в діяльності журналіста заради конкретного результату* – це відмови журналіста від подальшої діяльності або її зміни, наприклад, журналістського розслідування. Також, створюються об'єктивні перешкоди, які унеможливлюють подальшу роботу журналіста (судова заборона, відмова редактора в наданні відрядження), або відбувається безпосередній вплив на потерпілого (погрози, насильство, посягання на життя, свободу, власність), що призводить до самостійного рішення журналіста припинити або змінити свою діяльність.

Втручання в законну професійну журналіста здебільшого полягає у: відмові в доступі журналістам до інформації (заборона здійснювати аудіо- та відеозапис, фотозйомку; відмова в акредитації; обмеження права на відвідування та присутність на заходах в органах державної влади, на підприємствах, в установах та організаціях); погрозі на адресу журналістів і ЗМІ; відмові від друкування (поширення) ЗМІ; відключенні від ефіру, припиненні мовлення ЗМІ; припиненні виходу ЗМІ; вилученні(скуповування, арешт) накладу; перешкоджанні діяльності інтернет-видань.

Підводячи підсумок, необхідно запропонувати поряд із «систематичною» зазначити «регулярну» діяльність журналіста, що дасть змогу фрилансерам, блогерам та іншим учасникам, явно регулярно займаються журналістською діяльністю, не будучи, однак, штатними працівниками засобів масової інформації, бути захищеними на законодавчому рівні.

Список використаних джерел:

1. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України від 23.09.1997 № 540/97-ВР. *ВВР України.* 1998. № 50. Ст. 302.

2. Заєць І., Марко С. Особливості кримінальної відповідальності за перешкоджання професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2020. № 114. С. 19–30.

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 No 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2001. № 25–26. Ст. 131. 210–219.

Секо С.О.,
здобувач ступеня доктора філософії
2022 року вступу
Державний податковий університет
ORCID ID0009-0004-8552-4854

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: АНАЛІЗ І ТЕНДЕНЦІЇ

Ключові слова: *рівень злочинності, латентність, аналіз, галузь економіки, економічна злочинність, протидія економічним злочинам.*

Злочинність довгі роки визначалася як природний соціальний феномен, що виникає у будь-якому суспільстві незалежно від його культурного, економічного чи політичного рівня розвитку. Ця ідея полягає в тому, що в будь-якому спільноті людей неминуче виникають конфлікти та девіантна поведінка, що призводять до порушення встановлених і законів. Злочинність виконує певні функції у суспільстві, такі як виявлення недоліків у соціальній структурі, «стимулювання» змін у законодавчій та правозастосовній практиці.

Таким чином, вона відображає та сприяє еволюції соціальних інститутів та норм. Подібної позиції дотримуються окремі сучасні дослідники. «Злочинність - нормальне явище. Не тому, що хороше, тому, що неминуче, поширене, поки існує держава».

Організована злочинність, впроваджуючись в економічну сферу діяльності держави, яка вже давно стала об'єктом академічних досліджень та дискусій. Деякі фахівці стверджують, що це є природним явищем, невід'ємною частиною ринкових відносин. Інші ж бачать у ній серйозну загрозу, що руйнує основи суспільства та підриває підвалини економіки. Питання очевидності феномена організованої злочинності зберігає свою актуальність та дискусійність у рамках сучасної наукової парадигми.

У розвиток цієї думки відзначимо, що організована злочинність є складним і багатовимірне явище, яке давно і глибоко інтегровано в економічну систему багатьох країн, зокрема і України, що характеризується своєю звичністю у сприйнятті суспільства.

Зазначимо, що останні десятиліття спостерігається значна еволюція і часом природна адаптація злочинних організацій до глобальної економіці, що

сприяє посиленню їхнього впливу та розширення масштабів їх діяльності за межами різних держав.

Організована злочинність генерує значні економічні та соціальні витрати, що надають деструктивний вплив на стійкість та ефективність функціонування економіки [2, с. 117]. Особливо наголосимо, що наслідки діяльності організованої злочинності для суспільства та економіки є багатоплановими та довгостроковими. Організована злочинність - це щось більше, ніж самостійне кримінальне явище [3, с. 86]. Вона виходить за рамки окремої кримінальної реальності, являючи собою комплексну і багатошарову систему, яка включає безліч взаємозалежних злочинних дій, особливо кримінальної економічної спрямованості («Crime as a business» Злочинність як бізнес).

Важливо відзначити, що в основі організованої злочинності завжди економічна природа відносин вона часто структурована як законний бізнес У цьому сенсі економічний підхід до аналізу організованої злочинності фокусується на вивченні мотивів та економічних наслідків діяльності злочинних груп та організацій. Цей підхід розглядає організовану злочинність як раціональна поведінка, спрямована на максимізацію прибутку та мінімізацію ризиків, аналогічно легальному бізнесу.

Необхідно підкреслити, що організована злочинність у сфері економічної діяльності виступає як специфічна категорія злочинності, що вимагає особливого підходу в її дослідженні та кількісній оцінці, яка характеризується вкрай високим ступенем латентності. Статичні дані, сформовані виключно на виявлених фактах, вказують на незначну питому вагу осіб, які вчинили злочини у складі організованої групи та злочинної спільноти у сфері економічної діяльності.

Зазначимо, що банківська діяльність, завдяки своїй підприємницькій якості, має унікальні властивості, що виділяють її в окремий вид злочинної діяльності. Банківська діяльність, обумовлена процесами управління значними фінансовими ресурсами та надання комплексу фінансово-кредитних послуг,

формує відмінну інституційну природу в рамках економіко-правового регулювання.

Вищезгадані особливості створюють сприятливі умови для прояву організованої злочинності, оскільки особливості фінансових операцій, а також недоліки в системі контролю та регулювання можуть бути використані організованими злочинними групами та злочинними спільнотами.

У свою чергу, незаконна банківська діяльність є комплексом протиправних дій у сфері фінансів, які можуть включати здійснення банківських операцій без відповідної ліцензії або з перевищенням меж дозволеної ліцензією діяльності.

Фахівці також зазначають, що «характерною особливістю даної категорії злочинів є їхня групова природа, обумовлена складністю механізму вчинення злочину, його масштабністю та багато ступінчастістю, а також необхідністю залучення значної кількості учасників, включаючи як безпосередніх виконавців, і замовників незаконних банківських послуг. Більше 86% виявлених осіб вчинили злочини у складі організованих груп» [4, с. 166].

Висока міра організації цього виду злочинної діяльності завжди очевидна у кредитно-фінансовій сфері. У сучасних умовах динамічно еволюціонує правовий парадигми регулювання фінансово-господарських відносин проблематика «переведення в готівку» грошових коштів та її кваліфікації в як незаконна банківська діяльність набуває особливої актуальності. Статистично значуще зростання правозастосовної практики у цій сфері підтверджує інтенсивний розвиток слідчо-судової практики, фокусуючись на формуванні одноманітних методологічних підходів до кваліфікації та формування доказової бази з злочинам цієї категорії.

Далі відзначимо наступну намітку тенденцію: рівень розкриття злочинів, скоєних у складі організованих груп, демонструє мінливість залежно від збільшення обсягу розслідуваних кримінальних справ у всіх федеральних округах. Незважаючи на те, що досвід і навички слідчих відіграють важливу

роль, саме собою збільшення чисельності (обсягу) розслідуваних справ також сприяє зростанню розкриття.

Фахівці також зазначають, що «характерною особливістю даної категорії злочинів є їхня групова природа, обумовлена складністю механізму вчинення злочину, його масштабністю та багато ступінчастістю, а також необхідністю залучення значної кількості учасників, включаючи як безпосередніх виконавців, і замовників незаконних банківських послуг. Більше 86% виявлених осіб скоїли злочини у складі організованих груп» [5, с. 16].

Висока міра організації цього виду злочинної діяльності завжди очевидна у кредитно-фінансовій сфері. У сучасних умовах динамічно еволюціонує правовий парадигми регулювання фінансово-господарських відносин проблематика «переведення в готівку» грошових коштів та її кваліфікації в як незаконна банківська діяльність набуває особливої актуальності. Статистично значуще зростання правозастосовної практики у цій сфері підтверджує інтенсивний розвиток слідчо-судової практики, фокусуючись на формуванні одноманітних методологічних підходів до кваліфікації та формування доказової бази з злочинам цієї категорії.

Висновок. Отже, організована економічна злочинність в Україні має двоякий характер причин її існування. З одного боку, це недостатня ефективність каральних засобів до порушників встановленого господарського правопорядку, а з іншого - недосконаліть самого порядку. З’ясовано, що організована злочинність є складним та багатовимірним явищем, глибоко інтегрованим в економічну систему України, що детермінує тривалий характер цього негативного феномену. У зв'язку із запропонованим поділом у профілактичних заходах пропонується вдосконалення нормативно-правової бази, а також зміна структури правоохоронних органів для більшої ефективності протидії організованим злочинним формуванням.

Список використаних джерел:

1. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII // Відом. Верх. Ради

України. – 1993. – № 35. – ст. 358 [Електронне видання]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12.

2. Дикий А.П. Державна політика запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки України: монографія. Житомир: ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”». 2022. 428 с.

3. Грицишен Д.О. Державна політика в сфері запобігання та протидії економічній злочинності: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2020. 300 с.

4. Криміналістика: навчально-методичний посібник / Тіщенко В.В., Подобний О.О. Одеса: Видавництво «Юридика», 2022. 236 с.

5. Ремський В. В. Кримінологічна характеристика організованої злочинності та деякі питання щодо її запобігання / В. В. Ремський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – № 2(28). – 2012.

Сендік І.Е.,
3 курс, Право 081, курсант Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID 0009-0003-4181-3534

ПРОБЛЕМИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ВІД ВІЙСЬКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Повномасштабне вторгнення росії в Україну спричинило кримінальний «бум» у сфері воєнних злочинів в Україні та речових доказів, які можуть бути використані в суді як доказ. За словами начальника Департаменту протидії злочинам Офісу генпрокурора станом на 16 квітня 2025 року в Україні офіційно зареєстровано близько 159 тисяч воєнних злочинів, вчинених з 24 лютого 2022-го року [1]. Сучасна війна в Україні демонструє як й загальні типи доказів, як от показання свідків, потерпілих або злочинця, так й численні нові типи доказів: фото та відеозйомка з поля бою від першої особи, супутникові

знімки, дані безпілотних літальних апаратів (далі БПЛА), «документи» окупаційної влади на тимчасово окупованих територіях України, тощо. Все це формує нові та серйозні виклики для кримінально-процесуального забезпечення досудового розслідування воєнних злочинів, але основною проблемою є те, що слідчі органів досудового розслідування Національної поліції України (далі НПУ) починають оглядати місця вчинення злочинів тільки після попередньої зачистки місця силами оборони України, багато доказів на місці злочину можуть втратити об'єктивну цінність для досудового розслідування через необізнаність військовослужбовців правил поводження з речовими доказами, що у свою чергу ускладнює роботу слідчого та може безпосередньо вплинути на повноту та об'єктивність досудового розслідування.

Відповідно до ч. 2 ст. 93 Кримінально-процесуального Кодексу України (далі КПК), сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом.

Згідно із ч. 1 ст. 86 КПК допустимим доказом є той, який отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом [2]. Порушення кримінально-процесуальних вимог тягне за собою визнання такого доказу як недопустимий, що унеможливлює подальше його використання під час судового розгляду. В умовах повномасштабної війни постає важливе питання: з одного боку – необхідно швидко фіксувати факти воєнних злочинів росії Україні, а з іншої – ризик формальних невідповідностей щодо вимог КПК, що у свою чергу може призвести до визнання такого доказу недопустимим.

З огляду на судову практику важливим процесуальним моментом є відбирання доказу уповноваженою особою, яка є такою тільки у разі

офіційного призначення її задля досудового розслідування саме в рамках цього кримінального провадження, тобто слідчий НПУ має право збирати докази тільки після винесення постанови керівником органу досудового розслідування про призначення цього слідчого задля здійснення досудового розслідування саме по цьому факту, що в умовах повномасштабної війни та на територіях, що знаходяться у зоні активних бойових дій це може викликати питання законності діяльності слідчого в рамках цього кримінального провадження. Також доказ, який було відібрано без участі слідчого та/або прокурора вже є процесуально недопустимим, навіть якщо його було відібрано з дотриманням усіх процесуальних вимог. У свою чергу норми КПК не передбачають безпосередньої участі військових в ході кримінального провадження (крім військової юстиції), тому якщо військовий вирішить провести будь-яку слідчо-розшукову дію (далі СРД), скоріш за все, результати проведення таких СРД будуть визнані в суді як недопустимі.

На практиці слідчі стикаються з тим, що доказову базу вони отримують безпосередньо від військових та/або з їх допомогою, прикладом такої ситуації є звільнення Київської, Харківської, Херсонської областей, де росіяни так швидко тікали, що губили особисті речі, документи, внутрішні накази/розпорядження, які у подальшому можуть допомогти у ідентифікації військових злочинців [3]. Збір таких доказів надважливий у рамках таких кримінальних проваджень, але доказова спроможність таких речових доказів ставиться під сумнів через те, що фахівці неодноразово зазначили про порушення процедури відбору таких доказів, слідчі їх отримували від військових вже по факту на руки, принесені з місць злочину, без фото-, відео фіксації, протоколу огляду місця події, тощо. Це все вщент руйнує будь-яку можливість використати такі докази в рамках кримінального провадження та в суді, а може бути розцінено тільки як інформація, що була здобута оперативним шляхом, але вона має суто інформаційний характер.

Також важливим моментом є свідчення та/або відеозаписи з бодікамер, камер GoPRO, особистих телефонів військовослужбовців, тощо. Такі пристрої

можуть фіксувати воєнні злочину від першої особи бійця, який знаходився безпосередньо там, також військові часто можуть допитати полоненого в польових умовах, без протоколу допиту та офіційної безперервної відеофіксації, що у свою чергу може викликати багато питань у випадку, коли слідчі не матимуть фізичного доступу до військового злочинця, який до передачі його слідству може бути обміняний прямо на полі бою або померти ще в полоні, тому вони не матимуть можливості на процесуальний допит, а відео військових – єдиний доказ, який вони матимуть. До того ж, військові можуть фіксувати інформацію з обмеженим або секретним доступом (військова та/або оперативна інформація, перехоплення радіопереговорів, тощо), що містить держану таємницю та може бути передана слідству тільки після низки бюрократичних процесів та погоджень. Такі затримки та обмеження можуть викликати труднощі під час спроби процесуального оформлення таких матеріалів як докази.

У національній судовій практиці до 2022 року було лише кілька прецедентів судового розгляду воєнних злочинів за ст. 438 ККУ, але навіть ці випадки показують невтішну тенденцію, якщо судді першої та касаційної інстанції ще робили поправку на військові дії, то Верховний Суд суворо дотримувався вимог КПК. Юристи вже сьогодні кажуть про те, що категорія справ за ст. 438 ККУ є відносно новою для суддів, тому з часом вироків та судової практики загалом буде більше, що допоможе більш правильно надавати оцінку зібраним доказам на полі бою [3].

Проаналізовані проблеми свідчать про необхідність чіткішої регламентації ролі військових на стадії досудового розслідування як повноцінного суб’єкта, який може виконувати окрему низку першочергових СРД без участі слідчого та/або прокурора. Насамперед, законодавець може офіційно внести зміни до КПК та додати спеціальний вид допиту – «військовий допит в умовах військового стану», який може бути проведений без безпосередньої участі слідчого та/або прокурора, уповноваженим на проведення такої процесуальної дії може бути командир

відділення/взводу/роти/батальйону і так далі. Така СРД може бути проведена за аналогією проведення допиту через відеоконференцію, де слідчий та/або прокурор зможуть дистанційно контролювати хід допиту та стежити за додержанням процесуальних вимог. Також варто офіційно передбачити алгоритм дій військовослужбовця під час виявлення місця потенційного злочину, у якому буде чітко визначено подальші дії бійця і якщо оперативна обстановка дозволяє – забезпечити охорону і недоторканність місця злочину та повідомити свого безпосереднього командира про це, який у свою чергу повідомить уповноважений орган досудового розслідування. Такий підхід допоможе зберегти об'єктивну слідову картину місця злочину.

Також цікавою пропозицією є створення спеціального суб'єкта з числа військових, наприклад, військовий слідчий при військовій прокуратурі, який буде безпосередньо функціонувати у складі військового підрозділу, але матиме процесуальні повноваження на проведення окремих першочергових СРД та їх законну фіксацію, що не суперечитиме вимогам КПК. Таким військовим слідчим знову ж таки може бути командир або будь-який інший військовослужбовець з числа офіцерського складу, який так само виконуватиме бойові завдання, але у разі виявлення воєнного злочину матиме процесуальну можливість хоча б зафіксувати, якщо оперативна обстановка дозволяє та передати ці матеріали слідчим з уповноваженого органу досудового розслідування.

Отже, проблематика легалізації доказів, отриманих від військових під час досудового розслідування воєнних злочинів, набула особливої актуальності умовах повномасштабної війни. З метою забезпечення ефективного документування воєнних злочинів доцільним є нормативне закріплення окремих процесуальних повноважень за військовими підрозділами або окремими представниками командирського складу, запровадження особливої форми допиту в умовах бойових дій, а також створення інституту військового слідчого, який діятиме у складі військового підрозділу та за необхідності виконуватиме обмежений обсяг першочергових

СРД. Такий підхід дозволить не лише мінімізувати втрати доказової бази, але й забезпечить її законність і допустимість у подальшому кримінальному провадженні, що особливо важливо у справах про воєнні злочини, які мають резонанс не лише в Україні, але й у міжнародній правовій спільноті. Україна сьогодні має реальну змогу стати прикладом того, як можливо ефективно адаптувати національне законодавство та зберегти ту об'єктивність та повноту досудового розслідування в умовах реальних бойових дій.

Список використаних джерел:

1. З початку повномасштабної війни в Україні зареєстрували 159 тисяч воєнних злочинів. Укрінформ. URL: https://surl.lu/ttuuns (дата звернення: 07.05.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://surli.cc/bzxnlt (дата звернення: 03.05.2025).

3. Доказування у воєнних злочинах: основні тенденції та погляди різних учасників процесу. JustTalk. URL: https://surl.gd/uwxpva (дата звернення: 07.05.2025).

Старостіна О.Ю.,
аспірант відділу дослідження проблем кримінального права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
https://orcid.org/0009-0006-8441-5968

ДОСВІД КРАЇН БАЛТІЇ ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Ключові слова: *військовослужбовець, образа честі і гідності військовослужбовця, кримінальна відповідальність, погроза військовослужбовцю, кримінально-правова охорона.*

Серед проблемних питань конструювання та розміщення в Особливій частині КК України норми про кримінальну відповідальність за образу честі і гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю найбільшої уваги привертають наступні: 1) невідповідність суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 435-1 КК України, тому, який визначено для Розділу XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» Особливої частини КК України; 2) невідповідність об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 435-1 КК України, розділу Особливої частини КК України, в якому поміщено вказану норму; 3) обмеження застосування положень ст. 435-1 КК України виключно умовами збройної агресії тільки з боку Російської Федерації; 4) обмеження застосування положень ст. 435-1 КК України лише випадками, коли особою, яка здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, є виключно військовослужбовець; 5) відсутність прямого взаємозв'язку між характером виконуваної діяльності та самим посяганням, оскільки конструкція «який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії саме Російської Федерації» тільки характеризує правовий статус потерпілого.

Наявність усіх вказаних вище конструктивних недоліків є вадами, що суттєво впливають на практичне застосування досліджуваної норми, оскільки порушується принцип юридичної визначеності та недвозначності правової норми. Наявність двоїстості у кожному із описаних випадків робить не ясним механізм застосування такої норми на практиці. Тому з метою формування підґрунтя для удосконалення ст. 435-1 КК України розглянемо досвід криміналізації схожих діянь у країнах Балтії.

Незважаючи на те, що країни Балтії найпершими серед країн колишнього СРСР реалізували можливість долучення до Євросоюзу та Північноатлантичного Альянсу, їх законодавство все ж зберегло окремий

досвід та шаблони пострадянського, що, в принципі, дає нам підстави для наукового інтересу в контексті порівняльного аналізу з нормами, що існують у вітчизняному законодавстві про кримінальну відповідальність, зокрема, ст. 435-1 КК України.

КК Естонії у § 244 (Посягання на життя чи здоров'я державних діячів) [1] передбачає кримінальну відповідальність за насильницькі дії щодо президента Республіки, голови Рийгикогу, прем'єр-міністра, голови Верховного суду, міністра юстиції, генерального аудитора чи командувача Силами оборони, а також щодо членів сімей зазначених осіб. В принципі, серед умовних недоліків цієї норми можна назвати відсутність вказівки на мотиви посягання. Разом із цим, як бачимо, зазначена норма передбачає кримінальну відповідальність за посягання на членів сім'ї перерахованої у § 244 категорії осіб, що також передбачено у ст. 435-1 КК України щодо осіб, пов'язаних із військовослужбовцем, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації.

Що ж стосується образ та наклепів, то й за такі дії передбачено кримінальну відповідальність у КК Естонії. Зокрема § 275 КК Естонії (Образа представника державної влади) та § 275-1 КК Естонії (Наклеп щодо представника державної влади). Як образа, так і наклеп на представника державної влади є кримінально караними виключно у випадку, коли вони вчиняються у зв'язку з виконанням потерпілим своїх службових обов'язків.

Що стосується Латвії, то за відсутності, з одного боку, прямих норм, спрямованих на захист честі і гідності військовослужбовців та членів їх сімей, з іншого боку законодавство в різні періоди містило загальні норми, де статус потерпілої особи не визначено в якості конструктивної ознаки складу кримінального правопорушення. Так, за статтями 156 (Наклеп), 157 (Дискредитація) та 158 (Наклеп та дискредитація у засобах масової інформації) КК Латвії [2] кваліфікувались окремі кримінальні правопорушення проти честі та гідності особи. Зокрема, відповідальність

передбачалась за 1) умисне поширення наклепу або приниження гідності іншої особи усно, письмово або шляхом вчинення дій (ст. 156), 2) дискредитацію - свідоме поширення вигадок, які завідомо для суб'єкта є неправдивими та паплюжать честь іншої особи, у друкованих чи іншим чином відтворених матеріалах, а також усно, якщо це вчинено публічно (ст. 157), а також 3) наклеп та дискредитацію у засобах масової інформації (ст. 158). Наразі ст. 156 та ст. 158 КК Латвії виключено, натомість ст. 157 КК Латвії передбачає відповідальність як за наклеп (ч. 1), так і за наклеп, вчинений в засобах масової інформації (ч. 2).

Досить цікавим є те, що в 2004 році з КК Латвії було виключено ст. 271, яка передбачала кримінальну відповідальність за образу честі і гідності представника влади та іншої державної службової особи у зв'язку із виконанням обов'язків, покладених на таких осіб. Наразі відповідальність за такі дії, вчинені щодо окремих категорій потерпілих, наступає за загальними нормами, проаналізованими вище. Що ж стосується честі і гідності військовослужбовця, то їх кримінально-правовий захист покладався на ст. 339 КК Латвії (також була виключена в 2012 році). Зазначеною нормою передбачалась кримінальна відповідальність за образу честі і гідності військовослужбовця усно або діями, не пов'язаними із застосуванням насильства, вчинену начальником щодо підлеглого, старшим щодо молодшого, або підлеглим щодо начальника, молодшим щодо старшого. Обов'язковою умовою застосування цієї норми було те, що на момент вчинення кримінального правопорушення принаймні один з військовослужбовців виконував обов'язки військової служби.

Частина 3 ст. 339 КК Латвії встановлювала кримінальну відповідальність за образу військовослужбовця із застосуванням насильства, коли ці дії вчинено військовослужбовцем щодо іншого військовослужбовця, якщо вони не перебувають у відносинах підпорядкування чи старшинства, і якщо при цьому принаймні один з них на той момент виконує обов'язки військової служби.

Цілком зрозуміло, що зазначену норму було спрямовано на забезпечення встановленого порядку несення військової служби і обов'язковою ознакою суб'єкта було те, що на момент вчинення кримінального правопорушення він – військовослужбовець або був ним. Разом із цим, якщо за аналогією образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, вчиняється іншим військовослужбовцем (у тому числі колишнім, і навіть тим, який також здійснював чи здійснює аналогічні заходи), це не є обставиною, що виключає кваліфікацію дій суб'єкта за ст. 435-1 КК України.

Що стосується досвіду Литовської Республіки щодо захисту честі і гідності військовослужбовців кримінально-правовими засобами, то він є дещо ширшим за досвід Естонії та Латвії. Зокрема, у КК Литовської Республіки [3] містяться загальні норми, що передбачають кримінальну відповідальність за наклеп (ст. 154 КК ЛР) та образу (ст. 155 КК ЛР). Під наклепом розуміється поширення про іншу особу неправдивої інформацію, яка може принизити чи зневажити цю особу або підірвати довіру до неї. Кваліфікованою формою наклепу є обмовлення особи у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину або вчинення наклепу через засоби масової інформації чи друковане видання. Що ж стосується образи, то її може бути вчинено лише публічно дією, словом чи письмово. Вчинення образи не публічно кваліфікується як кримінальний проступок, передбачений ч. 2 ст. 155 КК ЛР.

Наступний блок містить норми про кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку управління, зокрема вчинення опору державному службовцю або іншій особі, яка виконує функції публічного адміністрування, із застосуванням або погрозою негайним застосуванням фізичного насильства (ст. 286 КК ЛР), та вимога від державного службовця або особи, яка виконує функції публічного адміністрування, вчинити дії на користь винного або інших осіб, із застосуванням

психологічного тиску (погрози) або фізичного насильства (ст. 287 КК ЛР). Зазначимо, що конструкція указаних норм свідчить про те, що, здійснюючи фізичний або психологічний тиск (вплив) на потерпілого, суб'єкт завжди переслідує певні цілі або керується відповідними мотивами. Їх встановлення має важливе значення, оскільки від змісту цих цілей та мотивів залежатиме й остаточна кваліфікація вчиненого. Те ж саме, на нашу думку, має стосуватися й діянь, передбачених ст. 435-1 КК України.

Доцільно також згадати окремі кримінальні правопорушення, розміщені в Главі XLVI КК ЛР (Злочини і кримінальні правопорушення проти служби національної оборони). Мова йде про ст. 318 (Погроза командирові або насильство щодо нього), яка передбачає кримінальну відповідальність військовослужбовця, що погрожував командирові насильством через виконання останнім службових обов'язків, або з тих самих мотивів застосував до нього насильство, а також ст. 320 КК ЛР (Тероризування військовослужбовця), яка визнає кримінально караними дії військовослужбовця, що незаконно вимагав від іншого військовослужбовця діяти згідно зі своїми вказівками або принижував його, застосовуючи психологічний тиск, принижував або тероризував іншого військовослужбовця із застосуванням фізичного насильства або зброї.

Необхідно зазначити, що в КК України є норми, які передбачають кримінальну відповідальність за аналогічні дії, що, на нашу думку вказує на те, що за своєю природою діяння, передбачене ст. 435-1 КК України є відмінним, оскільки взаємовідносини суб'єкта і потерпілого цілком очевидно виходять за межі військової підпорядкованості чи відносин по службі. Цей аргумент необхідно враховувати в контексті пропозицій про перенесення норми про образу честі і гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю до іншого розділу Особливої частини КК України.

Список використаних джерел:

1. Penal Code (Passed 06.06.2001, RT I 2001, 61, 364. Entry into force 01.09.2002). URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide.

2. Kriminālkums. URL : https://likumi.lv/doc.php?id=88966.

3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555.

Туляков В.,
Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України
https://orcid.org/0000-0002-2716-7244

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЛЕКТ ТА КРИМІНАЛЬНА ПОЛІТИКА

Ключові слова: *кримінальна політика, штучний інтелект, апроксимація, проєкт кримінального кодексу*

У сучасному світі, де технології стрімко розвиваються та проникають у всі сфери життя, штучний інтелект (ШІ) стає потужним інструментом для модернізації державного управління, зокрема законодавчої діяльності. Особливо важливим є його використання в кримінальній політиці — як для аналізу чинного права, так і для прогнозування соціально-правових ризиків, підвищення ефективності правозастосування та забезпечення справедливості. Серед країн, які активно впроваджують ШІ у процеси законотворчості, виділяються Об’єднані Арабські Емірати (ОАЕ) та Албанія. Ці держави демонструють два різних, але надзвичайно цікавих підходи до цифрової трансформації законодавчої сфери.

Об’єднані Арабські Емірати виступають одним із лідерів у галузі цифрової державності. Впровадження ШІ в законодавчу діяльність в ОАЕ має за мету не лише автоматизувати процеси аналізу правової бази, а й передбачити

наслідки прийняття нових норм, зокрема в кримінальному праві. Тут використовують алгоритми машинного навчання для оцінки соціальної напруженості, виявлення колізій у законодавстві та моделювання можливих правопорушень. За офіційними оцінками, внаслідок впровадження ШІ ОАЕ очікують скорочення часу розробки законопроєктів на 70%, головним чином завдяки автоматизації ключових етапів аналізу, синтезу та редагування юридичних текстів. Такий підхід дозволяє забезпечити більш обґрунтоване та проактивне формування кримінальної політики, враховуючи реальні потреби суспільства та загрози. Окрім того, цей підхід потенційно дозволяє зменшити витрати на правову експертизу, яку традиційно здійснюють зовнішні юридичні компанії.

Албанія, зі свого боку, робить акцент на використанні ШІ для підвищення прозорості та доступності законодавчого процесу. У рамках національної стратегії цифрові інструменти задіяні для автоматизованого аналізу правових текстів, порівняння міжнародних стандартів з національним законодавством, а також для моделювання впливу нових кримінально-правових норм на систему правосуддя. Особливо це актуально в контексті гармонізації з європейськими стандартами та принципом верховенства права. Ці дві держави стали прикладом того, як штучний інтелект може змінювати традиційну парадигму законотворчості — не замінюючи людський фактор, а доповнюючи його аналітичною глибиною, об’єктивністю та швидкістю.

Їхній досвід вказує на те, що впровадження ШІ в кримінальну політику має потенціал не лише для оптимізації процесів, а й для забезпечення більш справедливого, передбачуваного та законного правового регулювання. До того ж ці приклади відкривають питання про трансформацію ролі парламентаризму та людського чинника у нормотворчості.

Якщо системи штучного інтелекту здатні забезпечити вищу швидкість, точність і відповідність норм стандартам, постає запитання: чи можуть такі системи частково замінити або доповнити людських законодавців? У контексті демократичних інституцій така перспектива викликає як ентузіазм, так і

занепокоєння. Згідно з нещодавніми соціологічними дослідженнями, 51% європейців та 31% британців підтримують ідею заміни частини парламентських місць алгоритмами ШІ. Водночас, суспільне сприйняття таких змін вказує на необхідність нових підходів до регулювання, прозорості і підзвітності як алгоритмів, так і тих, хто їх впроваджує [1].

Використання систем штучного інтелекту пов'язано з ризиками, що робить моніторинг, аудит та людський нагляд важливими. Хоча ми розуміємо технологію, що стоїть за чат-ботами штучного інтелекту, як вони генерують відповіді, залишається незрозумілим. Ці системи прогнозують текст ймовірнісно, але насправді не "думають", що може призвести до помилок або безглуздих відповідей або "галюцинацій". Прийняття рішень зі штучним інтелектом іноді призводило до порушень дискримінації, як це видно у випадку використання алгоритмів у запобіганні злочинності в Сполучених Штатах. Прозорість у розробці алгоритму необхідна для нейтралізації таких проблем. Це робить людський нагляд вирішальним [2].

Поруч з цим, машинна обробка інформації як інструмент кримінально-політичної активності є перспективною як у порівняльному плані, так і у контексті апроксимації та узгодження законодавчої техніки. Ось, наприклад, запропоновані Chatgpt проблемні напрямки та пропозиції змін до статей контрольного проєкту нового Кримінального кодексу України (02.04.2025), які б відображали стандарти Ради Європи щодо потерпілих від кримінальних правопорушень(CM/Rec(2023)2):

1. Злочини проти особи (насильство, тортури, сексуальні злочини) Проблема: часто в чинних або запропонованих редакціях відсутній гендерний або вразливий контекст. Пропозиції: розширити кваліфікуючі ознаки: наприклад, у злочинах про тілесні ушкодження чи позбавлення волі - вчинення щодо вразливої особи (дитини, жінки, жертви торгівлі людьми).

Передбачити окремий склад злочину: «Психологічне насильство» (відповідно до Стамбульської конвенції). У статтях про зґвалтування чи примушування до

статевого акту – чітко зафіксувати принцип відсутності згоди як центральну ознаку кореспондуючи на насильство).

2. Злочини, пов’язані з торгівлею людьми. Проблема: Наявні формулювання часто ігнорують реальну вразливість жертв і механізми їх втягнення. Пропозиції: посилити норму щодо відповідальності за використання послуг жертв торгівлі людьми (навіть без участі у самій торгівлі); включити презумпцію відсутності згоди жертви, якщо особа втягнута через обман, шантаж чи залежність; забезпечити незалежність кримінальної відповідальності від порушення жертвою інших законів (наприклад, нелегальне перебування, заняття проституцією).

3. Злочини проти дітей. Пропозиції: криміналізувати будь-які сексуальні дії з особами до 14 років без винятків; у статтях щодо сексуальних злочинів проти неповнолітніх вказати відсутність згоди як презумпцію з чітким фокусом на вразливість жертв .

4. Пом’якшення відповідальності чи амністія. Пропозиції: внести до норм про звільнення від кримінальної відповідальності або амністію чіткий виняток для: злочинів, що спричинили тяжку шкоду потерпілому, сексуального насильства, торгівлі людьми, домашнього насильства. Закріпити обов’язкове врахування позиції потерпілого перед звільненням винного.

5. Реституція і відшкодування шкоди – як елемент суб’єктивної відповідальності. Пропозиції: У розділі про призначення заходів передбачити обов’язок суду застосування компенсації за відсутності вини потерпілого. У розділах про майнові злочини чи насильство додати спеціальне положення: обов’язок винного вжити заходів до компенсації шкоди потерпілому. Ув’язати ступінь співпраці з потерпілим та виплату компенсації зі ступенем покарання (але не як підставу для звільнення!).

Зрозуміло, машина. Калькулятор і засіб. Багато помилок і неузгодженостей.

Але порівняйте гармонізовану зі Стамбульською конвенцією диспозицію ст.4.5.4 Проекту КК "Особа, яка щодо іншої людини за відсутності її

добровільної згоди здійснила сексуальне проникнення" [3] з машинною редакцією: "Згвалтування, тобто вчинення сексуального проникнення без добровільної та усвідомленої згоди, незалежно від застосування фізичного насильства, погрози або інших форм примусу". Є цікавості.

Тобто, застосування ШІ як засобу інтерпретаційної функції у кримінальному праві цілком можливе. При відповідному контролі та телеологічному тлумаченні.

Колись мені вже довелось казати, що інтерпретація та інноваційне відтворення є сутністю динаміки кримінального права [4] Потім концепт траєкторії кримінально-правової норми було розкрито у працях моєї учениці професора Дар'ї Балобанової [5].

Отже, для фахівців у галузі буде цікавим те, що у контексті кримінально-політичних досліджень ШІ може використовуватись для визначення окремих елементів порогового значення криміналізації (шкода, охоронювані правові інтереси); обґрунтування криміналізації (пропорційність, ефективність); розподілу повноважень у сфері криміналізації (правова основа компетенції, субсидіарність); побудови складу злочину (внутрішня субсидіарність, нормативність, ефективність доказування та притягнення до відповідальності, ретроспективна пропорційність) [6]

Тобто ми не шукаємо голову чи розум у ШІ, але використання сучасного інструментарію віртуальних помічників об'єктивно може йти на кшталт підвищення якості законотворчості та євроінтеграційних процесів в Україні.

Список використаних джерел:

1. IE University research reveals 1 in 2 Europeans want to replace national MPs with robots. *IE News* 27.05.2021 URL: https://www.ie.edu/university/news-events/news/ie-university-research-reveals-1-2-europeans-want-replace-national-mps-robots/?fbclid=IwY2xjawKHy_RleHRuA2FlbQIxMAABHjh7fE0yAZhWZhibLzjEPFonEYBmxpYe7hj7HTwhAV5WjPLNDV3ENv8htcYX_aem_TgkeBgH9hHk1iMw4PJedLw

2. Giancarlo Vecchi AI in Government that Actually Works. *IE insights*. 10.04.2025 URL: https://www.ie.edu/insights/articles/ai-systems-in-public-administration/

3. Контрольний текст проєкту КК України (станом на 02.04.2025 року). URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf?fbclid=IwY2xjawKH0PxleHRuA2FlbQIxMAABHuxKH6Xpg8lI_0M72iyvK-9KSu0IKox60F8EH2HJvGxrqti-8-P6RTJuU5g6_aem_u8nI4ifXBXgJs5sQuGqpEw

4. Туляков В. О. Дія кримінального права: динамічні аспекти *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. - 2012. - Т. 11. - С. 389-394. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2012_11_41

5. Балобанова Д.О. Динаміка кримінального права України (теоретико-прикладне дослідження): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2021. - 476 с.

6. Туляков В.О. Українське майбутнє піднесення до європейського кримінального права: від апроксимації криміналізації до гармонізації санкцій. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 9 грудня 2022 року. Одеса: ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 09.12.2022. – 214 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4aacdd94-024e-4b50-8087-37a65419d427/content?fbclid=IwY2xjawKH1WpleHRuA2FlbQIxMAABHqtcjfYyJMkHzsrwMoj6m_FLG7hXIifgP4MIdquYjn8otaIPT_SougMfq2sR_aem_XWcOsDT_wIoN9JJClL274w

Федосєєва К.Г.,
ад'юнтка денної форми навчання кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
ORCID - 0009-0000-5844-1317

ЕВОЛЮЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ ЩОДО ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ключові слова: *Кримінальний кодекс України, авторське право, суміжні права, кримінально-правові норми, захист прав, реформа Кримінального кодексу України.*

Порушення авторського права та суміжних прав набуло нових форм у контексті цифрової трансформації суспільства. Кримінальний кодекс України має забезпечувати ефективну охорону прав інтелектуальної власності та потребує постійного оновлення відповідно до викликів інформаційної епохи. Стаття 176 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за порушення авторського права і суміжних прав, але тривалий час залишалась майже незмінною, попри значну еволюцію самих правовідносин у сфері інтелектуальної власності.

Так, 7 серпня 2019 року набув чинності Указ Президента України №584/2019 про «Питання Комісії з питань правової реформи», який фактично відновив та оновив склад і завдання Комісії, створеної ще за попередніх Президентів України. Це стало новим імпульсом до реформування правової системи України, зокрема реформи кримінального законодавства. Даний Указ передбачає створення Комісії з питань правової реформи при Президентові України, затвердження її складу, створення робочих груп за окремими напрямками та підготування пропозицій щодо вдосконалення правової системи України[1].

Розробку нового Кримінального кодексу ініціювала Робоча група, створена Президентом України Володимиром Зеленським. До її складу входять науковці з різних юридичних університетів та факультетів, які прагнуть створити сучасний та ефективний кодекс, що відповідає потребам суспільства та міжнародним стандартам.

Внаслідок роботи Комісії з питань правової реформи не виключенням і став Кримінальний Кодекс України. Станом на 02 квітня 2025 року робота над проєктом нового Кримінального кодексу України ще триває. Робоча група з питань розвитку кримінального права в основному завершила обговорення та оновлення Загальної та Особливої частин нового Кодексу[2].

Порівняння чинного Кримінального кодексу України та проєкту нового Кримінального кодексу, підготовленого Робочою групою з питань розвитку кримінального права, дає змогу виявити як позитивні зрушення, так і певні ризики в реформуванні кримінально-правового забезпечення інтелектуальної власності.

Відповідно до діючого Кримінального кодексу України (стаття 176) криміналізація відбувається за фактом незаконного відтворення, розповсюдження творів, комп'ютерних програм, баз даних, а також незаконного відтворення чи розповсюдження відеограм, фонограм тощо, за умови заподіяння значної матеріальної шкоди. Такий підхід містить ряд проблем, зокрема — складність у доведенні саме «значної шкоди», що часто стає бар'єром для законодавства[3]. Натомість проєкт нового Кримінального кодексу України пропонує переосмислення підходів до криміналізації діянь у сфері інтелектуальної власності. У ньому йдеться про більш конкретизоване формулювання складу кримінального правопорушення, усунення оціночних категорій на кшталт «значна шкода», а також введення відповідальності за нові форми правопорушень, пов'язаних із розповсюдженням піратського контенту в мережі Інтернет, що враховує сучасний цифровий контекст[4].

Також хочемо зазначити, що у новому проєкті відбулись зміни з номерної системи статей, яка властива чинному Кримінальному кодексу

України, замість даної системи використовується класифікація за розділами і спеціальними назвами діянь, що дозволяє точніше структурувати види злочинів.

Порушення права інтелектуальної власності зазначені у розділі 6.2 під назвою «Кримінальні правопорушення проти інтелектуальної власності» та відповідно до нової кваліфікації ступенів тяжкості злочинів мають тяжкість вид 1 ступеня до 3 ступеня, а також розмежовують діяння як кримінальні проступки.

Наприклад, Стаття 6.2.2. «Порушення майнового права інтелектуальної власності, що спричинило суттєву майнову шкоду». Особа, яка незаконно: 1) відтворила, використала, поширила літературний чи художній твір, комп'ютерну програму, базу даних чи інший твір, 2) відтворила, використала чи поширила виконання, фонограму, відеограму чи програму організації мовлення, тиражувала чи поширила їх на носіях інформації або здійснила камкординг чи кардшейрінг, 3) використала наукове відкриття, винахід, корисну модель, промисловий зразок, компонування напівпровідникового виробу, сорт рослин чи породу тварин, раціоналізаторську пропозицію або привласнила авторство на них, 4) використала комерційне (фірмове) найменування, торговельну марку чи географічне зазначення, 5) використала відомості, що становлять комерційну таємницю, або розголосила їх, або 6) іншим способом порушила майнове право інтелектуальної власності, якщо це спричинило суттєву майнову шкоду, – вчинила злочин 1 ступеня, але якщо це спричинило значну майнову шкоду (ст.6.2.3) – вчинила злочин 3 ступеня та якщо це спричинило тяжку майнову шкоду (ст.6.2.4) – вчинила злочин 5 ступеня[3].

Вищевказані ступені тяжкості злочинів у проєкті кваліфіковано як:

1 ступінь – злочин незначної тяжкості;

2 ступінь – злочин середньої тяжкості;

3 ступінь – тяжкий злочин.

Особливою відмінністю даної кваліфікації ступенів тяжкості є те, що у проєкті тяжкість злочину визначається не лише за строками покарання, а й змістовно – залежно від наслідків, форми вини, суб'єкта, способу вчинення, цілей тощо.Так, розповсюдження піратського контенту, наприклад, у великих масштабах і з метою прибутку, за новою концепцією, може перейти у категорію тяжких злочинів навіть за відносно «невеликої» санкції у попередньому підході.

Таким чином, аналіз еволюції кримінально-правових норм щодо порушення авторського права свідчить про поступовий перехід від формального та оцінюючого підходу до більш конкретного і структурованого кримінального переслідування даного виду злочину. Однак до остаточного прийняття нового Кримінального кодексу необхідно провести глибоку наукову та експертну ревізію запропонованих норм, з урахуванням як національного досвіду, так і міжнародних практик.

Список використаних джерел:

1. Указ Президента України від 07 серпня 2019 р. №584/2019 про Питання Комісії з питань правової реформи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584/2019#Text (дата звернення: 23.04.2025).

2. Проєкт нового Кримінального кодексу України / Центр політико-правових реформ. URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code (дата звернення: 23.04.2025).

3. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 23.04.2025).

4. Контрольний проєкт Кримінального кодексу України від 02 квітня 2025 р. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf (дата звернення: 23.04.2025).

Членов М.В.,
старший викладач, Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого
ORCID 0000:0001:8117:4544

ЗАСТОСУВАННЯ УНІВЕРСАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Ключові слова: *універсальна кримінальна юрисдикція, міжнародний збройний конфлікт, воєнні злочини.*

Російська збройна агресія проти України з 2014 року призвела до численних порушень міжнародного гуманітарного права. В умовах обмежених можливостей притягнення до кримінальної відповідальності у рамках національної юрисдикції України та міжнародних судових інституцій, особливого значення набуває застосування принципу універсальної кримінальної юрисдикції.

Універсальна кримінальна юрисдикція – це правовий принцип, що дозволяє національним судам переслідувати осіб за серйозні міжнародні злочини (воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид) незалежно від: 1) місця вчинення злочину; 2) громадянства злочинця або потерпілих; 3) будь-якого іншого безпосереднього зв'язку з державою, що здійснює переслідування. Обґрунтування застосування даного принципу полягає в тому, що певні злочини настільки серйозні, що становлять загрозу для міжнародного правопорядку в цілому, і кожна держава має інтерес та обов'язок притягнути винних до кримінальної відповідальності.

Прикладом застосування універсальної кримінальної юрисдикції є кримінальне провадження, яке здійснювалося в Фінляндії щодо громадянина російської федерації Воіслава Тордена (також відомого як Яна Петровського).

Так, в 2023 році вказаного громадянина рф було затримано в Гельсінкі у зв’язку з порушенням міграційного законодавства. Затримання стало можливим завдяки співпраці прикордонної служби та розвідки. Особу В. Тордена було встановлено порівнянням облич у офіційних реєстрах, що дозволило ідентифікувати його як Яна Петровського, який з 2016 року розшукується слідчими СБУ за підозрою у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 КК України.

За матеріалами кримінального провадження в Україні, вказаний громадянин у період з квітня 2014 року по серпень 2015 року, перебуваючи на території Луганської області, брав участь у незаконному формуванні «Диверсійно-штурмова розвідувальна група «Русич», підконтрольному терористичній організації «Луганська народна республіка».

Україна вимагала екстрадиції В. Тордена, проте Верховний суд Фінляндії відхилив цей запит. Підставою відмови стали побоювання щодо умов утримання в українських в'язницях та можливості забезпечення справедливого судового розгляду.

Підставою для кримінального переслідування В. Тордена у Фінляндії стало обвинувачення у вчиненні 05.09.2014 на території Луганської області воєнних злочинів, яке розглядалось в Окружному суді Гельсінкі на підставі фінського законодавства. Універсальна юрисдикція була застосована на підставі положень Кримінального кодексу Фінляндії (розділ 5 глави 11). Докази у справі були зібрані, у т.ч. за результатами виконання слідчими СБУ запитів про міжнародну правову допомогу. Обвинувальний акт було скеровано до суду 31.10.2024 року.

Обвинувачення стосувалися п'яти епізодів воєнних злочинів:

Перший епізод: організація засідки та підпалу з використанням українського прапора, що призвело до знищення вантажівки та легкового автомобіля батальйону ЗСУ «Айдар», поранення п'ятьох та загибелі 21 військового (це обвинувачення відхилено судом через недостатність доказів).

Другий епізод: вбивство одного пораненого українського військового (обвинувачення прийнято частково).

Третій епізод: тортури та понівечення одного пораненого бійця, включаючи нанесення на його обличчя символу угруповання «Русич» (обвинувачення прийнято).

Четвертий та п'ятий епізоди: фотографування загиблих військових та публікація образливих матеріалів у соціальних мережах (обвинувачення прийнято).

14 березня 2025 року Окружний суд Гельсінкі засудив В. Тордена до довічного ув'язнення за чотири воєнні злочини та визнав, що міжнародний збройний конфлікт на Сході України триває з весни 2014 року. Вирок також зобов'язує винного виплатити компенсацію родичам загиблого військового.

Розслідування вказаного злочину, вчиненого в 2014 р. на території Луганської області, стало можливим завдяки застосуванню принципу універсальної юрисдикції щодо розслідування воєнних злочинів та в результаті міжнародної співпраці у збиранні доказів. Національне бюро розслідувань Фінляндії співпрацювало з Офісом Генерального прокурора України та Службою безпеки України. Українська сторона надавала матеріали, зібрані під час досудового розслідування, що здійснювалось слідчими СБУ та сприяла збиранню додаткових доказів. Було проведено допити потерпілих та свідків за участі представників фінської поліції, судово-медичні експертизи та інші слідчі дії. Доказами вини В. Тордена стали відеоматеріали з відкритих джерел, що підтверджували його участь у вчиненні воєнних злочинів; показання свідків, зібрані як у Фінляндії, так і в Україні; документальні підтвердження приналежності В. Тордена до неонацистського угруповання «Русич». Незважаючи на те, що з моменту вчинення злочину пройшло понад 10 років, слідчим та суду вдалося встановити та допитати свідків, показання яких дали можливість встановити конкретну дату і час скоєння В. Торденом воєнних злочинів на території України.

Справа В. Тордена для міжнародної юстиції має прецедентний характер, оскільки це перший випадок, коли за межами України, а саме – в Фінляндії було винесено вирок за воєнні злочини, вчинені на території України. Ця кримінальна справа підтверджує практичну дієвість механізму універсальної юрисдикції для притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини, вчинені на території України у зв'язку з російською збройною агресією і які не мають строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Ця справа демонструє результативну міжнародну взаємодію правоохоронних органів різних країн у розслідуванні воєнних злочинів та підтверджує можливість збирання доказової бази щодо воєнних злочинів, що вчиняються громадянами рф на території України з 2014 року.

Застосування універсальної юрисдикції створює реальні перспективи для розслідування воєнних злочинів, вчинених в Україні, оскільки забезпечує альтернативний механізм притягнення воєнних злочинців до кримінальної відповідальності, коли це неможливо здійснити національними правоохоронними та судовими органами. Разом з цим, для посилення ефективності застосування універсальної юрисдикції щодо воєнних злочинів, вчинених на території України, необхідно: 1) розвивати міжнародні механізми співпраці та обміну інформацією між правоохоронними органами різних держав; 2) створювати спеціалізовані підрозділи з розслідування міжнародних та воєнних злочинів в національних правоохоронних органах; 3) уніфікувати підходи до застосування універсальної юрисдикції в різних правових системах.

Висновки. Кримінальне провадження щодо В. Тордена у Фінляндії є прикладом ефективного застосування принципу універсальної юрисдикції для притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини, вчинені на території України. Подальший розвиток практики застосування універсальної кримінальної юрисдикції може стати важливим елементом комплексної

стратегії забезпечення справедливості та відповідальності за воєнні злочини, вчинені під час російської агресії проти України.

Список використаних джерел:

1. Підсудного засудили до довічного ув'язнення за військові злочини, скоєні на сході України в 2014 році. Гельсінський районний суд 14.03.2025. URL: https://tuomioistuimet.fi/karajaoikeudet/helsinginkarajaoikeus/fi/index/tiedotteet/2025/vastaajatuomittiinelinkautiseenvankeusrangaistukseenita-ukrainassavuonna2014tapahtuneistasotarikoksista.html (дата звернення: 09.05.2025).

2. У Фінляндії громадянина рф – учасника підрозділу «Русич» засуджено до довічного ув’язнення за воєнні злочини, вчинені в Україні. Офіс Генерального прокурора 14.03.2025. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/u-finlyandiyi-gromadyanina-rf-ucasnika-pidrozdilu-rusic-zasudzeno-do-dovicnogo-uvyaznennya-za-vojenni-zlocini-vcinenni-v-ukrayini (дата звернення: 09.05.2025).

3. За сприяння СБУ та ОГП у Фінляндії до довічного ув’язнення засуджено рашиста, який убивав українців. URL: https://ssu.gov.ua/search?query=ВОІСЛАВ+ТОРДЕН (дата звернення: 09.05.2025).

Шамсутдінов О.В.,
кандидат юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України
ORCID 0000-0002-9325-9227

ПРЕДМЕТ БІОЛОГІЧНОЇ ДИВЕРСІЇ (СТ. 113 КК УКРАЇНИ)

Ключові слова: *біодиверсія, предмет посягання, склад кримінального правопорушення, тварини, рослини*

Епізоотії, епіфітотії, масові отруєння та загибель тварин і рослин завдають значних збитків як економічним, так і екологічним інтересам держави, знижують її продовольчу безпеку. Диверсії, об'єктами спрямувань яких є тварини чи рослини, можуть мати довгострокові наслідки, критично впливати на важливі галузі економіки, зменшувати біорізноманіття країни.

Тож з огляду на продовжувану збройну агресію рф проти України, дослідження складу диверсії (ст. 113 КК України), зокрема визначення змісту її предмета набуває актуальності.

Предмет посягання відіграє важливу роль у з'ясуванні характеру вчиненого кримінального правопорушення. Ця ознака складу злочину слугує розмежуванню окремих посягань, характеризуючи їх індивідуальні особливості, а також значною мірою здатна визначати характер і ступінь суспільної небезпечності злочинних діянь [1, с. 227–236]. Окрім того, без правильного встановлення предмета кримінального правопорушення є проблематичним, а інколи й неможливим, вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності.

У предметі кримінального правопорушення відбиваються певні властивості суспільних відносин об'єкта кримінального правопорушення. Саме через протиправний вплив на відповідні предмети завдається шкода охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам.

При визначенні основного безпосереднього об'єкта диверсії дослідники розходяться у думках. Відсутність єдиного доктринального підходу до цього питання пояснюється великою кількістю альтернативних форм вчинення дій, які є конститутивною об'єктивною ознакою складу цього кримінального правопорушення. Зокрема, такі активні дії проявляються у вигляді посягань на досить різні предмети матеріального світу, які становлять вагоме значення для тієї чи іншої складової національної безпеки.

Якщо предмет кримінального правопорушення прямо зазначений у конкретному складі кримінального правопорушення або безпосередньо випливає зі змісту кримінально-правової норми, то його встановлення є обов'язковим [2, с. 118]. А. А. Музика і Є. В. Лащук уточнюють, що «предмет посягання має бути визначеним у кримінальному законі. Лише у випадках, коли предмет визначений (безпосередньо чи опосередковано – логічно випливає з його змісту) у диспозиції певної кримінально-правової норми, він виступає обов'язковою ознакою конкретного об'єкта злочину» [3, с. 117-118].

Для більшості форм диверсії предмет є обов'язковою конститутивною ознакою, яка підлягає встановленню. Однак диспозиція кримінально-правової норми, передбаченої ст. 113 КК України, безпосередньо визначає предмет кримінального правопорушення лише для однієї форми: вчинення вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення. Водночас для окремих (альтернативних) форм цього злочину, які можна об'єднати єдиним поняттям «біологічна диверсія» (дії, спрямовані на масове отруєння, поширення епізоотій чи епіфітотій), відсутня безпосередня вказівка на предмет посягання. У цьому випадку предмет біодиверсії має логічно випливати зі змісту кримінально-правової норми. Але звернення до робіт науковців із цього приводу вказує на неоднозначність підходів до вирішення вказаного питання.

Так, предметами диверсії у формах дій, спрямованих на масове отруєння або на поширення епізоотій чи епіфітотій, А. С. Климосюк визнає тварин або рослини. Однак дослідник пропонує тлумачити ці поняття обмежувально, розуміючи під ними лише *хребетних* тварин і *вищі* рослини. Диверсійні посягання на інші об'єкти фауни і флори, на його думку, за характером суспільної небезпечності не досягають рівня основ національної безпеки України [4, с. 67, 69]. Із цим твердженням важко погодитися, адже всі біологічні об'єкти, що відносяться до фауни і флори, перебувають у взаємозв'язку, утворюючи певні екосистеми. Знищення однієї, навіть

найнижчої складової, може згубно позначитися на всій екосистемі, аж до її руйнування. Тож, на нашу думку, обмежувати предмет біодиверсії тими чи іншими видами біологічних об'єктів залежно від їх еволюційного розвитку не варто.

О. Ф. Бантишев і О. В. Шамара предметом диверсії визначають будь-яке майно незалежно від форми власності. Одним із видів такого майна науковці називають об'єкти тваринного і рослинного світу [5, с. 211–213]. Вказані твердження також є дискусійними. По-перше, такий підхід дозволяє дійти хибного висновку, що диверсія є майновим злочином. По-друге, таке визначення предмета кримінального правопорушення зміщує акцент з його змістовних характеристик, які вказують на значення відповідних живих організмів для національної безпеки України, на формальні, які окреслюють виключно систему суспільних відносини з приводу власності. І нарешті, використані терміни «об'єкти тваринного світу» і «об'єкти рослинного світу» вимагають звернення для їх тлумачення до відповідного законодавства. Закони України «Про тваринний світ» (2001) і «Про рослинний світ» (1999) під такими об'єктами розуміють сукупність усіх *диких* тварин і *дикорослих* рослин. Тобто об'єкти сільськогосподарського призначення до складу цих понять не входять. Однак очевидним є той факт, що диверсійні посягання спрямовуються насамперед на сільськогосподарських тварин і рослини, які є суттєвою складовою економічних відносин.

Водночас предмет біодиверсії не слід обмежувати лише сільськогосподарськими та свійськими тваринами і рослинами, адже й дикі тварини та дикорослі рослини задіяні у процесі господарської діяльності людини, включені в екологічну та економічну сфери суспільних відносин, тож становлять очевидну цінність для національної безпеки України і тому можуть стати «ціллю» протиправних посягань з метою ослаблення держави. Зважаючи на викладене, автор не підтримує позицію О. А. Чувакова, який предмет диверсії у формі дій, спрямованих на поширення епізоотій чи епіфітотій, визначає за допомогою понять, які характеризують виключно

сільськогосподарську діяльність людини: «череди тварин, ферми, поля сільськогосподарських культур, сади тощо» [6, с. 193].

Більшість авторів науково-практичних коментарів Кримінального кодексу України при визначенні предмета диверсії у відповідних формах не обмежуються сільськогосподарськими тваринами і рослинами, однак вдаються до подібних безсистемних перерахувань таких форм конгломерацій відповідних живих організмів, які здебільшого вказують на їх значну кількість і скупченість: «стада», «колекції», «великі пасіки», «посіви», «насадження», «парки», «лісові масиви» тощо [7, с. 341; 8, с. 267; 9, с. 286]. Видається, що за такого підходу до тлумачення предмета біодиверсії вчені-правники виходили зі спрямованості умислу диверсанта. Дійсно, вчиняючи дії, наслідком яких має стати масове отруєння тварин, поширення епізоотій чи епіфітотій, особа прагне завдати максимальної шкоди державі, тому спрямовуватиме свої злочинні зусилля переважно на такі об’єкти тваринництва чи рослинництва, які характеризуються великими масштабами та відповідно значущістю для держави, для її продовольчої та економічної безпеки. Втім об’єкти, які мають важливе народногосподарське значення, є предметом іншої форми диверсії. У випадку ж біодиверсії поля, ферми, сади, парки відповідають скоріше такій ознаці об’єктивної сторони, як місце вчинення цього злочину, яка в диспозиції досліджуваної кримінально-правової норми не згадується.

Тому вважаємо, що для характеристики тварин і рослин як предмета біодиверсії основного значення набувають такі фізичні та соціальні *ознаки*, як вид біологічних організмів; розміри популяції (поголів’я, засіяних культурою площ тощо); ареал або місце знаходження, розселення, утримання, вирощування; цінність для держави (для її економічних, оборонних та інших національних інтересів).

Кількісна ознака, на нашу думку, не має того принципового значення, на яке при визначенні предмета біодиверсії вказують дослідники, використовуючи відповідні формулювання. Адже диверсія наразі є злочином із формальним складом і наслідки у вигляді масового отруєння тварин,

поширення епізоотії чи епіфітотії не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони його складу. Для визнання біодиверсії (ст. 113 КК України) закінченим злочином достатнім є встановлення факту вчинення особою дій, спрямованих проти хоча б однієї тварини (рослини), адже заражений збудником інфекційної хвороби живий організм стає джерелом та фактором передачі інфекції, тобто з кримінально-правової точки зору із предмета диверсії перетворюється на знаряддя вчинення іншого кримінального правопорушення (ст.ст. 194, 245, 252 чи 441 КК України).

Отже, підводячи підсумки, зазначимо, що *предметом біодиверсії* є тварини (сільськогосподарські, свійські, дикі чи будь-які інші) або рослини (сільськогосподарського призначення, дикорослі чи будь-які інші), які за своїми фізичними та соціальними ознаками мають суттєве значення для національних інтересів України.

Список використаних джерел:

1. Брич Л. Значення видів об'єкта й таких ознак, як предмет і потерпілий у розмежуванні суміжних складів злочинів між собою і для розмежування складів злочинів, передбачених конкуруючими нормами. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2007. Вип. 44. С. 226–242.

2. Основи кваліфікації кримінальних правопорушень: навч. посіб. / М. І. Панов, С. О. Харитонов, О. О. Володіна, Г. М. Анісімов, В. В. Гальцова та ін.; за ред. М. І. Панова та С. О. Харитонова. Київ : Норма права, 2023. 460 с.

3. Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2011. 192 с.

4. Климосюк А. С. Кримінальна відповідальність за диверсію: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 237 с.

5. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації):

монографія / 3-е вид., перероб. та доп. Луганськ : Віртуальна реальність, 2014. 240 с.

6. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики: монографія / відп. ред. О.М.Костенко. Одеса : Фенікс, 2017. 362 с.

7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров, К. П. Задоя, М. І. Мельник та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

8. Злочини проти основ національної безпеки України: кримінально-правова кваліфікація в умовах війни (науково-практичний коментар) / О. І. Букрєєв, Д. О. Олєйніков, Є. О. Русінов, О. В. Червякова; за заг. ред. С. А. Наумюка. Київ : Алерта, 2024. 378 с.

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, В. І. Осадчий, А. В. Савченко, В. І. Шакун та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

СЕКЦІЯ 5: КЛІМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ: ПРАВО, ПОЛІТИКА ТА БЕЗПЕКА

Воробйова Н.Г.,
2 курс спеціальності 081 "Право", студентка Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Нестеренко К.О.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0917-6881

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА ТА КЛІМАТИЧНА МІГРАЦІЯ: ПОЛІТИКА ТА ПРАВА ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

***Ключові слова**: кліматична міграція, міжнародне право, гуманітарна допомога, біженці, політика адаптації, права людини.*

У XXI столітті кліматична міграція стала однією з найактуальніших глобальних проблем, яка безпосередньо впливає на міжнародну політику, права людини та систему гуманітарної допомоги. Зміни клімату, зокрема підвищення температури, посухи, повені, урагани та підняття рівня моря, призводять до втрати джерел існування, нестачі води та продовольства, деградації ґрунтів, руйнування житла і інфраструктури. Це змушує мільйони людей залишати свої домівки в пошуках безпечніших умов життя. Уряди країн, міжнародні організації та правозахисні структури стикаються з викликом – як забезпечити належний правовий захист і гуманітарну підтримку для

кліматичних мігрантів, права яких досі не мають чіткої правової основи на рівні міжнародного права [3, с. 7-9].

Кліматичні мігранти, на відміну від політичних біженців, часто не визнаються офіційно як особи, які потребують захисту. Женевська конвенція 1951 року та протокол 1967 року чітко визначають статус біженця, але зміна клімату не входить до переліку причин, що дають підстави для надання притулку [2, с. 245-248]. Це створює правовий вакуум, у якому мільйони переселенців залишаються без належного визнання, юридичного захисту та доступу до базових прав. Такі обставини вимагають оновлення міжнародних нормативно-правових актів і розробки нових механізмів, які б відповідали реаліям сучасного світу.

У відповідь на зростання масштабів кліматичної міграції, міжнародна спільнота почала поступово звертати увагу на цю проблему. Одним із важливих кроків стало прийняття у 2018 році Глобального договору про безпечну, впорядковану та регульовану міграцію (Global Compact for Migration), який визнає зміну клімату однією з рушійних сил міграції та закликає держави розробляти стратегії адаптації [1]. Проте договір не має обов'язкової юридичної сили, що обмежує його вплив на національну політику країн.

Міжнародна допомога у випадку кліматичної міграції реалізується через низку механізмів, як на рівні держав, так і за участю міжнародних організацій, таких як ООН, Міжнародна організація з міграції (МОМ), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Червоний Хрест, а також різноманітні гуманітарні фонди. Допомога включає забезпечення тимчасовим житлом, продовольством, водою, медичною допомогою, підтримкою у сфері освіти, а також інтеграційними програмами в країнах прибуття. Проте ці ресурси часто є недостатніми, а допомога – нерівномірною, особливо в регіонах із високим рівнем бідності або політичної нестабільності.

Серйозною проблемою є також брак координації між державами. Кліматичні катастрофи не визнають кордонів, і переселенці часто змушені

перетинати міжнародні рубежі, що створює навантаження на сусідні країни. Деякі держави закривають кордони, побоюючись соціальних, економічних і безпекових викликів. Інші намагаються розробити більш гнучку політику адаптації та інтеграції. Зокрема, країни Тихоокеанського регіону, як-от Нова Зеландія, вже розглядають механізми спеціального статусу для жителів островів, які втрачають свою територію через підняття рівня моря. Правовий захист кліматичних мігрантів залишається критичним аспектом.

Проблема кліматичної міграції щороку загострюється. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), до 2050 року кількість людей, які вимушено залишать свої домівки через наслідки змін клімату, може перевищити 200 мільйонів. Попри відсутність уніфікованого міжнародного правового статусу для кліматичних біженців, деякі держави вже розробляють власні підходи до захисту цих людей. Практика окремих країн демонструє як потенціал гуманітарної допомоги, так і труднощі, з якими стикаються переселенці при інтеграції в нове середовище [4].

Однією з перших країн, що відкрито заговорила про необхідність надання спеціального статусу кліматичним переселенцям, стала Нова Зеландія. У 2017 році уряд країни обговорював можливість впровадження спеціальної візової програми для мешканців островів Тихого океану, які ризикують втратити свої домівки через підняття рівня моря. Хоча ця програма наразі не діє офіційно, Нова Зеландія продовжує підтримувати кліматичні адаптаційні проєкти в регіоні, зокрема у Кірібаті, Тувалу та Фіджі [5].

Німеччина, як одна з провідних країн Європи у сфері міграційної політики, приділяє значну увагу допомозі особам, переміщеним через катастрофи, зокрема кліматичні. Хоча країна не має спеціального статусу для кліматичних біженців, вона бере участь у глобальних програмах із допомоги постраждалим від змін клімату, фінансує гуманітарні місії та програми розвитку у країнах Африки, Близького Сходу та Азії. У 2021 році уряд Німеччини збільшив фінансування Фонду кліматичної адаптації, спрямованого на зниження ризику стихійних лих. У випадках прийому

переселенців з регіонів, постраждалих від кліматичних катастроф, Німеччина надає притулок через гуманітарні візи, підтримку в розселенні, мовні курси, професійну підготовку та доступ до системи охорони здоров'я [6]. У політичних дебатах все частіше порушується питання про включення екологічного фактору до критеріїв для надання притулку.

Сполучені Штати Америки визнають вплив клімату на глобальну міграцію, але досі не створили окремого правового механізму для кліматичних мігрантів. У 2021 році адміністрація президента Байдена вперше в історії США оприлюднила звіт, що офіційно визнає необхідність надання захисту особам, переміщеним через кліматичні зміни. У документі зазначено, що зміни клімату можуть створювати умови, несумісні з життям, і розглядаються як один із факторів гуманітарної міграції [7]. Наразі американське законодавство не гарантує автоматичного надання притулку кліматичним переселенцям, проте деякі випадки можуть розглядатись у межах гуманітарного захисту, особливо якщо зміна клімату супроводжується конфліктами або порушенням прав людини. США також надають фінансову допомогу через USAID країнам, що потерпають від екологічних катастроф, підтримують екологічні програми в Африці, Центральній Америці та Азії.

У найближчі десятиліття питання кліматичної міграції потребуватиме більш системного підходу: оновлення міжнародного права, підписання нових угод, створення спеціальних фондів допомоги та механізмів спільної відповідальності. Країни, що вже сьогодні реагують на виклики кліматичної міграції, формують базу для майбутнього глобального консенсусу, в якому безпека, гідність і права кожної людини будуть поставлені в центр політики. Крім того, міжнародна політика має зміщувати фокус з реакції на наслідки міграції до її запобігання. Це означає підтримку кліматичної адаптації в країнах, найбільш уразливих до змін клімату: інвестування в екологічно сталу інфраструктуру, розвиток сільського господарства, доступ до чистої води, систем раннього попередження та посилення місцевих громад. Такі заходи здатні зменшити тиск на людей, які змушені залишати свої домівки.

Узагальнюючи, кліматична міграція – це не лише екологічна або гуманітарна проблема, а комплексний виклик, що вимагає міждисциплінарного підходу. Потрібні нові правові механізми, міжнародна солідарність, фінансова підтримка та політична воля. Країни світу мають спільно шукати рішення, що гарантуватимуть кліматичним переселенцям гідність, безпеку та право на майбутнє. Тільки у такий спосіб людство зможе відповісти на виклики, породжені змінами клімату, з повагою до прав кожної людини.

Список використаних джерел:

1. Губар О. Країни ООН погодили глобальний договір про міграцію. *У фокусі.* 2018. URL: https://amp.dw.com/uk/kraini-oon-pogodili-persij-v-istorii-globalnij-dogovir-pro-migraciu/a-44671486 (дата звернення 02.05.2025)
2. Дракохруст Т.В. Роль кліматичних змін у міграційних процесах. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. С. 245-248. URL: http://lsej.org.ua/3_2022/56.pdf (дата звернення 02.05.2025)
3. Малиновська О. Міграція та кліматичні зміни: політико-правовий аспект. *Migration&Law.* 2022. С. 5-25. URL: https://nam.kyiv.ua/files/publications/malynovska.pdf (дата звернення 02.05.2025)
4. Як зміна клімату впливає на міграцію населення? *Екологічний моніторинг.* 2021. URL: https://ecolog-ua.com/news/yak-zmina-klimatu-vplyvaye-na-migraciyu-naselennya (дата звернення 02.05.2025)
5. New Zealand's «Climate Refugee» Visas: Lessons for the Rest of the World. 2020. URL: https://reliefweb.int/report/world/new-zealands-climate-refugee-visas-lessons-rest-world (date of application 02.05.2025)
6. Germany increases climate finance for developing and emerging economies – 2021 commitments totalled 5.34 billion euros. Federal Ministry for Economic Cooperation and Development. 2022. URL: https://www.bmz.de/en/news/press-releases/germany-increases-climate-finance-in-2021-125994 (date of application 02.05.2025)

7. Biden Administration Releases Report on Climate Change and Migration. Global Refuge Staff. 2021. URL: https://www.globalrefuge.org/news/biden-administration-releases-report-on-climate-change-and-migration/#:~:text=The%20report%20recommends%20the%20implementation,a%20new%20legal%20pathway%20for (date of application 02.05.2025)

Honcharov M.V.,
Doctor of Philosophy
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4452-1652

SOME ASPECTS OF RESEARCHING THE CONCEPT OF «INFORMATION SECURITY»

In order to ensure a comprehensive approach to the implementation of the tasks of our scientific research, we turn to the source scientific and practical base in the field of information security of Ukraine. This means that the empirical basis for such an analysis will be the sources we have processed without gradation by industry affiliation.

O. D. Dovgan, T. Yu. Tkachuk, investigating the historical aspects and sources of the publication of the first mentions of information security, note: «The issues of information security and its provision in various aspects were covered in the scientific works of Plutarch, Seneca, Plato, Machiavelli, Grotius, as well as other domestic and foreign researchers» [1, p. 80].

As can be seen from the above quote, the logical conclusion is that the field of information security acquired a dualistic character in early times. The reason for this, in our opinion, is that the mentioned scientists had significant achievements not only in jurisprudence, but also in philosophy. Therefore, the generalizations they derived combine the legal and philosophical components.

O. O. Zolotar, studying the primary sources of information security, notes that «scientists associate the beginning of the history of information protection with the emergence of the possibility of recording information messages on solid media, that is, with the invention of writing, and the first type of information subject to protection is considered to be a state secret» [2, p. 140].

According to the scientist, almost simultaneously with the invention of writing, methods and ways of protecting information were discovered, namely encryption and concealment. As an example, O. O. Zolotar cites a historical fact that demonstrates a way to protect information from unauthorized access and distribution. Such a case is known as the first encrypted text hidden under a glaze recipe when applying it to pottery (Mesopotamia, 2000 BC).

Known scientific views on understanding and forming the paradigm of information security are based on a wide range of philosophical knowledge, which goes back to ancient times. Philosophers of the past have always investigated the causes and sources of threats, tried to achieve stable peace and prosperity. Under such conditions, approaches to understanding information were transformed. The issues of security of the individual, society, state and obtaining reliable information interested thinkers of the Ancient World. However, this problem was considered mainly in the context of war and peace.

A team of scientists, including A. B. Totsky, O. I. Tymoshenko, A. M. Guz, believe that the history of information protection and security in the territory of modern Ukraine also dates back to pre-state times. The first type of information that needed to be protected was military information. At first, the protection of such information was provided by the prince, then by a person he personally appointed. War was at that time the main and generally recognized method of conducting foreign policy of any state, therefore, the protection of military information was the main thing in the policy of princes Oleg, Igor, Svyatoslav, Yaroslav and Princess Olga. The princes, going on a campaign, tried to hide information about the number of troops and the direction of the main blow. The enemy could not adequately

respond to the danger, and rumors, exaggerations and false information spread in advance led to panic even more [3, p. 11].

In the context of the above, it is appropriate to cite the announced result of scientific intelligence of the team consisting of V. M. Petryk, A. M. Kuzmenko, V. V. Ostroukhov, who found one of the primary documentary evidence of the use of information to deceive enemies in conducting military operations. Scientists note that the 13th century. belongs to one of the first historical examples of large-scale use of disinformation for military purposes. This example is associated with the Mongol invasion of Hungary in 1241. The Mongols defeated the army of the Hungarians and their allies on the Shayo River and at the same time found a royal seal among the trophies. Khan Baty ordered to prepare an order in Hungarian on behalf of King Bela to cease resistance, sealing it with the captured royal seal. This document was sent to various parts of the not yet conquered country, which contributed to misleading the Hungarian army.

Separately, it is necessary to highlight the achievements in this area of law of foreign scholars, whom we will selectively quote.

Thus, Robert Owen believed that «only the liberation of peoples from the yoke of private ownership and their unification into one union will put an end to violence and make it possible to ensure security» [4, p. 375]. According to the famous philosopher and economist, a true state of security as universal harmony is possible only under the condition of organized education of the population using information tools of an educational nature.

Yu. M. Kanygin and V. I. Kusherets believe that «society begins to comprehend the political, economic, social, military, psychological and other consequences of global informatization with great delay» [5, p. 35].

It is believed that the US government agencies were among the first to realize the problems of computer information security and take a confident step towards their solution in the late 1960s, when computers cost a lot of money, and the Internet was emerging from a small number of exclusively military and scientific information networks [6, p. 17].

Ukrainian history has also preserved evidence of the use of information both to inform the enemy of false information and to organize counteraction to internal threats to prevent the leakage of secret information.

Thus, in the materials of the previously mentioned work of the author's team with the participation of A. B. Totsky, O. I. Tymoshenko, A. M. Guz, we find information that in the Zaporizhian Sich and the state of Bohdan Khmelnytskyi, peculiar forms of protection of military-political information were developed. Khmelnytskyi widely used disinformation. In the memoirs of Polish government officials and military personnel, one often finds lines like «he thinks one thing, writes about another", "his intentions cannot be understood in any way». Khmelnytsky noted in October 1648: «And the military business is this: when the thought is to go to war, so that no one knows about that thought and the enemy is wary» [3, p. 14].

Conclusions. As can be seen from the above, information does not exist separately from the human environment and has a specific purpose with which it affects society. In our opinion, the fundamental principles of the emergence in the embryonic state of concepts that are today defined as information security are customary law, the elements of which in the processes of civilization development have acquired a generally binding nature for their participants on the basis of the introduction of regulatory and legal regulation of this sphere.

Literature:

1. Dovgan O. D., Tkachuk T. Yu. Scientific reflection on information security of Ukraine: from positivism to the metaphysics of law. Information and law. 2018. No. 4 (27). P. 79 – 89.

2. Zolotar O. O. Genesis of social relations regarding human information security. Information and law. 2018. No. 1 (24). P. 139 – 148.

3. Organizational and legal foundations of information protection with restricted access: textbook. [A. B. Totsky, O. I. Tymoshenko, A. M. Guz et al.]. Kyiv: European University, 2006. 232 p.

4. Owen R. Organizational behavior in education: Management of educational institutions and school reform. [trans. from English by O. V. Khrystenko]. Kharkiv: Karavela, 2003. 488 p.

5. Kanygin Yu. M., Kusherets V. I. The Bible and the Future of Science: References to Modern Knowledge. Kyiv: Publishing House "Knowledge of Ukraine", 2009. 163 p.

6. History of Informational and Psychological Confrontation. Textbook. [E. D. Skulysh, Ya. M. Zharkov, L. F. Kompantsev, V. V. Ostroukhov, V. M. Petryk]: [ed. by E. D. Skulysh]. Kyiv: Scientific and Publishing Department of the National Security Service of Ukraine, 2012. 212 p.

Грицук Е.М.,
2 курс, перший (бакалаврський)
рівень вищої освіти,
спеціальність 081 Право
Маріупольський державний університет

ГАРАНТІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Ключові слова: *екологічна безпека, гарантії екологічної безпеки, громадський контроль, довкілля, екологічні збитки.*

Екологічна безпека – це стан захищеності життєво-важливих інтересів людини, суспільства та природи від реальної або потенційної загрози, що виникає внаслідок негативного впливу господарської чи іншої діяльності, природних або техногенних катастроф і, нині, воєнних дій. Після 24 лютого 2022 р. поняття безпеки довкілля для України набуло особливої гостроти: бойові дії, обстріли промислових й енергетичних об’єктів, підпали лісів і мінування територій створили комплексну кризу, яку вже зараз кваліфікують як екоцид [1]. У таких обставинах гарантії екологічної безпеки постають не абстрактною декларацією, а системою конкретних інструментів, що поєднують конституційні норми, спеціальне законодавство, міжнародно-

правові зобов’язання, діяльність державних і недержавних інституцій та механізми юридичної відповідальності.

Перший щабель гарантій – нормативний. Конституція України закріплює обов’язок держави забезпечувати екологічну безпеку й підтримувати екологічну рівновагу на всій території (ст. 16), а ст. 50 надає кожному право на безпечне для життя і здоров’я довкілля та відшкодування завданої шкоди. Базовим актом галузевого регулювання є Закон «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.), стаття 68 якого встановлює чотири види юридичної відповідальності за екологічні правопорушення – дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову й кримінальну [2]. Стратегічні напрями політики закріплено у Законі «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [3]. Запровадження воєнного стану згідно з Указом Президента № 64/2022 не скасувало цих гарантій; навпаки, вони набули особливого значення як елемент національної стійкості.

На рівні інституцій гарантії реалізуються через мережу органів виконавчої влади та спеціалізованих підрозділів правопорядку. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів координує державну політику й фіксацію завданої шкоди; за даними колишнього Міністра Руслана Стрільця, станом на червень 2022 р. зафіксовано понад 257 епізодів, що містять ознаки екоциду [1]. Державна екологічна інспекція увійшла до оперативного штабу з фіксації та систематизації збитків (наказ № 73 від 01.03.2022) [4]. Паралельно реформована спеціалізована екологічна прокуратура здійснює процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях про злочини проти довкілля та комунікує з міжнародними організаціями, зокрема з IDLO та Міжнародним кримінальним судом [4].

Суттєвою процесуальною гарантією стала затверджена Кабінетом Міністрів Методика визначення збитків, завданих довкіллю збройною агресією РФ (постанова від 29.04.2022) [5]. Вона уніфікує підходи до обчислення шкоди воді, ґрунтам, лісам, атмосферному повітрю, створює

доказову базу для національних судів і майбутніх міжнародних позовів. Науковці пропонують ухвалити окремий Закон «Про встановлення збитків, спричинених внаслідок збройної агресії проти України», що деталізує повноваження суб'єктів аудиту та процедуру фіксації. Одночасно органам місцевого самоврядування пропонується обов'язок проводити екологічний аудит одразу після звільнення територій, щоб оперативно закріпити доказову базу та коло винних осіб [5].

Ключовим запобіжником виступає кримінально-правова відповідальність. Розділ VIII Кримінального кодексу України встановлює санкції за понад двадцять складів екологічних правопорушень, максимальне покарання за окремі з них сягає 12 років позбавлення волі, а для юридичних осіб – примусова ліквідація [6]. Лише у 2020–2021 рр. Служба безпеки України відкрила 184 кримінальних проваджень екологічного профілю [4]; у жовтні 2022 р. зареєстровано понад 70 воєнних еко-проваджень, зокрема не менше десяти за ст. 441 КК («Екоцид») та понад шістдесят за ст. 438 КК («Порушення законів та звичаїв війни») [7]. Факт порушення провадження ще не гарантує вироку, однак сама їх кількість свідчить про дієвість кримінально-правової системи як стримувального чинника.

Адміністративні та цивільно-правові механізми доповнюють кримінальні санкції й забезпечують відшкодування шкоди. Водночас дія урядової постанови № 303, що тимчасово зупинила планові та позапланові перевірки у період воєнного стану, обмежує превентивний потенціал державного нагляду [8]. Схожа проблема виникла через постанову № 263, котра обмежила доступ до низки публічних реєстрів природних ресурсів з міркувань безпеки [20]. Таким чином, адміністративні гарантії потребують гнучкого відновлення одразу після стабілізації ситуації.

Міжнародно-правовий вимір гарантій формують договори гуманітарного та екологічного права. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій забороняє методи війни, спрямовані на завдання довгострокової та суттєвої шкоди довкіллю (статті 35, 55–56) [9]. Принцип 24 Декларації Ріо-де-

Жанейро (1992 р.) підкреслює, що війна руйнує основу сталого розвитку, а держави повинні поважати міжнародне право захисту довкілля навіть під час збройних конфліктів [10]. Хоча термін «навколишнє середовище» відсутній у тексті чотирьох Женевських конвенцій 1949 р., ці акти нині тлумачаться розширено, що дозволяє кваліфікувати масове забруднення або радіаційні аварії як військові злочини.

Важливим елементом гарантій є громадський контроль. Завдяки моніторинговим кампаніям НПП «Тузлівські лимани» фіксується масовий мор дельфінів у Чорному морі – потенційний доказ у майбутніх процесах [11]. Незалежне дослідження Greenpeace підтвердило підвищення радіаційного фону після окупації Чорнобильської зони, надавши міжнародній спільноті об’єктивні дані про масштаби шкоди [12]. Такі ініціативи створюють паралельний масив доказів і підсилюють державні інституції, особливо коли ресурсів бракує.

Отже, система гарантій екологічної безпеки в Україні – це багаторівнева конструкція, що спирається на конституційні положення, галузеве законодавство, кримінально-правові санкції, міжнародні норми, діяльність урядових і громадських інституцій, а також науково-методичну підтримку. Повномасштабна війна радикально випробовує цю систему: одні елементи (кримінальне переслідування, фіксація збитків) активізуються, інші (планові екологічні інспекції) тимчасово послаблені. Проте навіть за цих умов гарантії залишаються дієвими: вони забезпечують доказовість злочинів, формують підґрунтя для майбутніх репарацій і зберігають право громадян на безпечне довкілля. Подальше вдосконалення вимагатиме ухвалення спеціального закону про відшкодування екологічних збитків, відновлення контролюючих функцій після перемоги та системної імплементації міжнародних стандартів. Лише так можна перетворити нинішній досвід на запоруку екологічної безпеки майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Бомба сповільненої дії: чому світ не може ігнорувати екологічні наслідки війни в Україні. URL: https://life.pravda.com.ua/columns/2022/06/22/249216/ (дата звернення 28.04.2025).

2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#top (дата звернення 28.04.2025).

3. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text (дата звернення 28.04.2025).

4. Наказ «Про створення оперативного штабу для фіксації, упорядкування інформації та формування єдиного реєстру збитків заподіяних довкіллю внаслідок вторгнення Російської Федерації на територію України» № 73 від 01.03.2022 року. URL: https://www.dei.gov.ua/post/2243 (дата звернення 28.04.2025).

5. Газета Верховної Ради України «Голос Україна». Інтерв'ю голови Комітету з питань екологічної політики та природокористування Олега Бондаренка. URL: https://www.golos.com.ua/article/360514 (дата звернення 28.04.2025).

6. Кримінальний кодекс України. Офіційний портал Верховної ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

7. Ecobusiness group (Платформа рішень для менеджерів природоохоронної діяльносі). «Як подолати найбільш проблемні питання протидії кримінальним правопорушенням у сфері охорони довкілля в умовах збройної агресії». URL: https://ecolog-ua.com/news/yakpodolaty-naybilsh-problemni-pytannya-protydiyi-kryminalnym-pravoporushennyam-u-sferi. (дата звернення 28.04.2025).

8. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 303 від 13.03.2022 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text (дата звернення 28.04.2025).

9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8.12.2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text. (дата звернення 28.04.2025).

10. Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку від 03.06.1992. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU92340 (дата звернення 28.04.2025).

11. Ukraïner. Тузловські лимани: дельфіни, птахи і волонтери. URL: https://www.ukrainer.net/tuzlovski-lymany/.

12. Незалежне дослідження німецького Greenpeace. URL: https://uacrisis.org/uk (дата звернення 28.04.2025).

Дракохруст Т.,
доктор юридичних наук, доцент
професор кафедри теорії права та конституціоналізму Західноукраїнського національного університету
ORCID: http://orcid.org/0000-0002-4761-7943

КЛІМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ: ПРАВОВІ, ПОЛІТИЧНІ ТА БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Кліматична справедливість виходить за межі екологічної проблематики, охоплюючи питання прав людини, соціальної рівності та глобальної безпеки. Зміни клімату непропорційно впливають на вразливі групи населення, що

вимагає комплексного підходу до розробки правових та політичних механізмів захисту.

Міжнародне право дедалі частіше визнає обов'язок держав захищати громадян від наслідків кліматичних змін. У 2024 році Європейський суд з прав людини виніс історичне рішення проти Швейцарії, визнавши, що недостатні дії уряду щодо зміни клімату порушують права людини, зокрема право на повагу до приватного та сімейного життя (стаття 8 Європейської конвенції з прав людини) та право на ефективний засіб правового захисту (стаття 6 Європейської конвенції з прав людини) [1].

У США справа *Held v. Montana* стала першим випадком, коли суд визнав, що державна політика, яка сприяє використанню викопного палива, порушує конституційне право молоді на чисте та здорове довкілля [2].

Політичні рішення мають вирішальне значення у формуванні кліматичної справедливості. Проте, як показує приклад США, федеральна влада може перешкоджати ініціативам штатів, спрямованим на притягнення до відповідальності компаній, що забруднюють довкілля .

Водночас, в Україні, попри виклики, пов'язані з війною, держава продовжує інтегруватися в європейську кліматичну політику. У 2023 році було відкрито Кліматичний офіс, який сприятиме реалізації кліматичної політики та залученню інвестицій у сфері декарбонізації [3].

Кліматичні зміни непропорційно впливають на вразливі групи населення, зокрема людей з низьким доходом, літніх осіб, дітей, бездомних та осіб з інвалідністю. В Україні ці групи особливо вразливі до наслідків кліматичних змін, таких як теплові хвилі, повені та погіршення якості повітря.

Дослідження аналітичного центру Cedos підкреслює, що зміни клімату посилюють соціальні нерівності в містах України, впливаючи на доступ до житла, транспорту та охорони здоров'я [4].

Кліматичні зміни становлять загрозу національній та міжнародній безпеці. Вони можуть спричиняти конфлікти через ресурси, міграційні кризи та посилення соціальної напруги. Україна, як держава, що переживає збройний

конфлікт, стикається з подвійними викликами: необхідністю відновлення після війни та адаптації до кліматичних змін [5].

Кліматична справедливість вимагає інтегрованого підходу, що поєднує правові, політичні та соціальні аспекти. Міжнародні судові прецеденти демонструють зростаюче визнання прав людини в контексті кліматичних змін. Україна, попри складні обставини, робить кроки до інтеграції в європейську кліматичну політику та захисту вразливих груп населення. Подальші зусилля повинні бути спрямовані на посилення правового захисту, розвиток інституційної спроможності та забезпечення соціальної справедливості в умовах кліматичних трансформацій.

Список використаних джерел:

1. Climate change: Switzerland's condemnation by the ECHR marks 'historic' step. URL: https://www.lemonde.fr/en/environment/article/2024/04/10/limate-change-switzerland-s-condemnation-by-the-echr-marks-historic step_6667997_114.html?utm_source=chatgpt.com

2. Montana’s landmark climate ruling: three key takeaways. URL: https://www.theguardian.com/us-news/2023/aug/20/what-happened-montana-climate-trial-decision?utm_source=chatgpt.com

3. Пріоритети кліматичної політики України в контексті європейської інтеграції. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/priorytety-klimatychnoyi-polityky-ukrayiny-v-konteksti?utm_source=chatgpt.com

4. Кліматична (не)справедливість: вплив зміни клімату на вразливі соціальні групи в містах України. URL: https://cedos.org.ua/researches/klimatychna-nespravedlyvist-vplyv-zminy-klimatu-na-vrazlyvi-sotsialni-hrupy-v-mistakh-ukrainy/?utm_source=chatgpt.com

5. Дракохруст Т. (2022). Права людини: зміна клімату та примусове переміщення. Актуальні проблеми правознавства, (1), С. 32-36. URL: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1331

Дудоров О.О.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-4860-0681

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ ЕКОЦИДУ ЗА ЧИННИМ І ПЕРСПЕКТИВНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОМ[6]

Ключові слова: *екоцид, кримінальні правопорушення проти довкілля, кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, проєкт нового Кримінального кодексу України.*

Повномасштабна російсько-українська війна призвела до колосального зростання практичного і наукового інтересу до розділу XX Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» – специфічної кримінально-правової матерії, яка перебуває «на стику» міжнародного і національного права. Сказане повною мірою стосується і питань, пов'язаних із тлумаченням, застосуванням та удосконаленням кримінально-правової заборони, присвяченої відповідальності за екоцид (ст. 441 КК). Попри те, що на міжнародному рівні вжито значних зусиль, спрямованих на визнання екоциду окремим міжнародним злочином як посяганням на «спільний дім людства», ключового формального кроку – закріплення відповідної дефініції в Римському статуті Міжнародного кримінального суду (далі – РС) – поки що не зроблено. При цьому, починаючи з 2019 р., робоча група з питань розвитку кримінального права в складі Комісії з питань правової реформи (далі – робоча

[6] Тези підготовлені в межах виконання проєкту Національного фонду досліджень України 0122U000803 «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади».

група) веде роботу над проєктом нового Кримінального кодексу України (далі – проєкт). Його текст пройшов національну та міжнародну експертизи, став предметом жвавих дискусій та фахових обговорень. Цілком природно, що робоча група запропонувала своє бачення вирішення проблеми кримінальної відповідальності за екоцид (ст. 11.5.6 проєкту). «Важливо визначити склад цього злочину з огляду на численні випадки подій, що впливали на екосистему України у 2022 і наступних роках, зокрема: руйнування гребель і дамб; лісові та інші пожежі, що охопили сотні тисяч гектарів; забруднення, засмічення та ерозія ґрунтів, спричинених вибухами снарядів і просуванням військової техніки; забруднення атмосферного повітря продуктами вибухів; забруднення морів, озер і річок паливно-мастильними матеріалами, залишками затоплених кораблів та озброєнь; мінування ділянок суші та акваторій; масова загибель тисяч дельфінів та інших тварин і риби у морях; руйнування об'єктів і територій природно-заповідного фонду» [1, с. 393].

У цих тезах буде здійснено спробу у стислому форматі порівняти відповідні положення чинного і потенційного кримінального закону.

У ст. 441 КК екоцид визначається як масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Тлумачення «масового знищення рослинного або тваринного світу», а також «отруєння атмосфери або водних ресурсів» у теоретичному плані труднощів не викликає. Масовим знищення рослинного або тваринного світу слід визнавати у разі цілковитого знищення флори та (або) фауни певного регіону планети або знищення часткове, але таке, яке поширюється на велику кількість рослин та (або) тварин. Водночас кваліфікація масового знищення рослинного або тваринного світу як такого, що «заслуговує» визнаватись екоцидом, пов'язана з труднощами, адже «масовість» є типовим оцінним поняттям. Під отруєнням атмосфери або водних ресурсів розуміється насичення повітряного простору чи водойм критичною масою шкідливих для людини, тваринного або рослинного світу отруйних речовин хімічного, біологічного, радіоактивного

чи іншого походження Кваліфікація екоциду у цій формі також пов’язана із труднощами, оскільки відкритим залишається питання, яку масу шкідливих речовин в атмосфері чи водних ресурсах потрібно визнавати критичною, і про який масштаб заподіяної шкоди має йтися для того, щоб кваліфікувати вчинене діяння як екоцид. Якщо концептуально не змінювати легальне визначення екоциду, то ст. 441 КК потребує вдосконалення щонайменше в частині доповнення її вказівкою на отруєння земельних ресурсів і заміни словосполучення «екологічна катастрофа» зворотом «надзвичайна екологічна ситуація» [2, с. 15–16, 29–30]. Щодо оцінних понять при формулюванні складу злочину «екоцид», то як буде показано нижче, без них у цьому випадку не обійтись.

Питання про момент закінчення екоциду за КК є дискусійним. На мою думку, в перших двох формах склад екоциду сконструйований як матеріальний, тоді як у третій він є формальним. У диспозиції ст. 441 КК законодавець вказує на вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Тому визначальне значення для кваліфікації скоєного як екоциду має вчинення таких дій, а не реальна небезпека настання екологічної катастрофи. Вважаю, що зворот «вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу» характеризує саме суспільно небезпечне діяння, а не суспільно небезпечні наслідки. Тому немає достатніх підстав відносити екоцид (уточню – у третій формі його об’єктивної сторони) до деліктів створення небезпеки, які відповідно панівного в сучасній кримінально-правовій науці підходу належать до кримінальних правопорушень із матеріальним складом. Іншу позицію з цього питання обстоює, наприклад, О. Шамсутдінов [3, с. 41].

У ст. 11.5.6 проєкту «Екоцид», розміщеній у розділі 11.5 «Злочини проти міжнародної безпеки», йдеться про те, що злочин 5 ступеня вчиняє особа, яка з метою спричинити довгострокову та масштабну шкоду використала будь-які засоби для зміни динаміки, складу чи структури довкілля, включаючи біосферу, літосферу, гідросферу і атмосферу, або для зміни космічного

простору. Спричинення екоцидом довгострокової та масштабної шкоди довкіллю підвищуватиме тяжкість цього злочину на два ступеня (п. 3 ст. 11.5.2 проєкту) [4].

Як бачимо, з питання законодавчої конструкції екоциду робочою групою вноситься (порівняно з КК) ясність – основний склад злочину буде (у разі ухвалення проєкту як закону) побудований як формальний. Загалом же наведене у проєкті формулювання відповідає тій дефініції екоциду, яку пропонується закріпити в РС. При цьому робоча група вчинила правильно, відмовившись від окремої вказівки у визначенні екоциду на «серйозність» шкоди довкіллю: якщо відповідна шкода є широкомасштабною і довгостроковою, то вона *a priori* є і «серйозною». Краще, однак, щоб стосовно довгострокової та масштабної шкоди як ознак екоциду була закріплена варіативність, а тому у цьому разі варто використати сполучник «або» (замість сполучника «та»). Тим більше, що одним із різновидів тяжкої шкоди пропонується визнавати довгострокову *або* масштабну шкоду довкіллю (п. 6 ч. 1 ст. 2.5.5 проєкту).

Під довгостроковою робоча група розуміє шкоду довкіллю у виді масової загибелі об’єктів тваринного чи рослинного світу або радіаційного чи хімічного забруднення, за якої повернення пошкоджених природних ресурсів до їх попереднього стану може відбутися не раніше, ніж через рік, а під масштабною – таку шкоду довкіллю, яка має місце на площі понад сто квадратних кілометрів або понад десять кубічних кілометрів, поєднану з тяжкою майновою шкодою (пункти 12, 26 ч. 1 ст. 1.1.1 проєкту). Своєю чергою, тяжкою визнаватиметься майнова шкода, яка більше ніж у 5 000 разів перевищує розмір розрахункової одиниці (п. 4 ч. 1 ст. 1.1.4 проєкту) [4] Прагнення конкретизувати (через певні кількісні показники) параметри довгострокої та масштабної шкоди як ознак екоциду сприймається неоднозначно. З одного боку, така конкретизація зумовлена схвальним прагненням робочої групи спростити застосування статті кримінального закону про екоцид; з іншого, не може не виникати сумнів у соціальній

обумовленості наведених у проєкті показників (показово, наприклад, що у попередніх версіях проєкту майнова шкода визнавалась тяжкою, якщо вона перевищує розмір розрахункової одиниці більше ніж у 10 000 разів). Складно також простежити логіку у «пов'язуванні» певної площі як показника масштабності шкоди до тяжкості майнової шкоди, адже очевидно, що кореляції між цими показниками може і не бути. На користь недоцільності пропонованої робочою групою конкретизації згаданих ознак екоциду наведу міркування О. Бринзанської про те, що в актах міжнародного права заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу характеризується сукупністю таких ознак, як «широкомасштабна», «довготривала» та «серйозна», проте ці ознаки є оцінними, і жодне джерело міжнародного права не містить критеріїв їх визначення. З огляду на фахові напрацювання, ознаку широкомасштабності можна розкрити як нанесення шкоди території, яка охоплює щонайменше декілька сотень квадратних кілометрів, а ознаку довготривалості – як збереження наслідків шкоди строком на 10–30 років. Однак таке розуміння зазначених ознак, пише згадана дослідниця, є дискусійним і недостатньо апробованим у міжнародній практиці [5, с. 531].

Пропонована у проєкті конкретизація довгострокової та масштабної шкоди видається дискусійною і через те, що така шкода виступає не лише показником суспільно небезпечних наслідків екоциду, а й характеристикою його суб'єктивної сторони – мети екоциду. Мета ж вчинення кримінального правопорушення визначається робочою групою традиційно – це уявлення суб'єкта кримінального правопорушення про бажаний наслідок свого діяння, передбаченого цим Кодексом (ч. 2 ст. 2.4.7 проєкту) [4]. За такого підходу встановлення мети як суб'єктивної ознаки екоциду на практиці може бути пов'язане зі значними труднощами, зумовленими необхідністю спростування захисних версій на кшталт нерозуміння обвинуваченим в екоциді того, що шкода довкіллю, яку він бажав заподіяти при вчиненні цього злочину, буде саме довгостроковою (повернення пошкоджених природних ресурсів до їх попереднього стану відбудеться не раніше, ніж через рік) чи масштабною

(матиме місце на площі понад сто квадратних кілометрів або понад десять кубічних кілометрів і до того ж завдасть тяжку майнову шкоду). Ігнорування подібних захисних версій означатиме ніщо інше, як об'єктивне інкримінування. Виходить, що пропоноване у ст. 11.5.6 проєкту формулювання екоциду у поєднанні із наведеними у «загальному» глосарії визначеннями довгострокової та масштабної шкоди порушуватиме такий принцип криміналізації, як процесуальна здійсненність переслідування [2, с. 27–28].

Суб'єктивна сторона екоциду, передбаченого ст. 441 КК, може характеризуватися як прямим, так і непрямим умислом: вчиняючи екоцид, винна особа усвідомлює суспільну небезпечність своїх дій, передбачає спричинення шкоди навколишньому природному середовищу і бажає її настання, або хоч і не бажає, але свідомо припускає її настання. Водночас у дефініції екоциду, розробленій експертною комісією правознавців і рекомендованій до включення в РС, зазначено, що цей злочин може бути вчинений не лише умисно, а й з необережності. З таким підходом погодитись складно, адже передусім за суб'єктивною стороною (крім масштабності шкоди, заподіюваної довкіллю) екоцид відрізняється від низки кримінальних правопорушень проти довкілля, вчинюваних через необережність (наприклад, забруднення або псування земель, забруднення атмосферного повітря, порушення правил охорони вод, забруднення моря). Аналізуючи співвідношення кримінальних правопорушень проти довкілля та екоциду, М. Куцевич слушно зауважує, що названі посягання повинні розмежовуватись за обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони – формою вини [6, с. 240–254]. Крім того, вказівка на винятково умисний характер розглядуваного посягання свідчить про його особливу небезпеку як злочину проти екологічної безпеки людства. Пропонуючи закріпити мету екоциду (спричинити довгострокову та масштабну шкоду) як «прямоумисного» злочину, робоча група слушно відкидає концепцію необережного екоциду і водночас заперечує можливість вчинення екоциду з непрямим умислом, із чим погодитись складно.

Проведене дослідження дає змогу зробити висновок про те, що порівняно зі ст. 441 КК робочою групою запропоноване загалом більш сучасне і прогресивне описання складу екоциду як міжнародного злочину. Щоправда, і в цій частині проєкт потребує доопрацювання. Водночас цілком зрозуміло, що основна проблема кримінально-правового реагування на випадки екоциду в сьогоднішній Україні лежить не в законодавчій, а в правозастосовній площині.

Список використаних джерел:

1. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія /Андрушко П.П., Бакумов О.С., Баулін Ю.В., Бурдін В.М., Вишневська І.А., Горох О.П., Гуторова Н.О., Марчук Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л., Хавронюк М.І. / за заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. Київ: Компанія BAITE. 494 с.
2. Андрушко А., Дудоров О. Екоцид у міжнародному та національному кримінальному праві. *Збірник «Науковий вісник НДІ проблем досудового розслідування»*. 2024. № 1. С. 1–35. URL: https://ndipdr.com.ua/wp-content/uploads/2024/03/стаття-Андрушко-Дудоров-3.pdf
3. Шамсутдінов О.В. Конструктивні ознаки складу кримінального правопорушення «екоцид» (ст. 441 КК України). *Форум права*. 2023. № 3. С. 37–48.
4. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту (станом на 02.04.2025 року). URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf (дата звернення: 22.04.2025).
5. Бринзанська О.В. Визначення ознак широкомасштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу у джерелах міжнародного кримінального права. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 3. С. 528–531.

6. Куцевич М.П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти: монографія. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2009. 332 с.

Камардіна Ю.В.,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри права
Маріупольського державного університету
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2295-5559.

CBDR ЯК ІНСТРУМЕНТ КЛІМАТИЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ: МІЖ НОРМОЮ ТА РЕАЛЬНІСТЮ

Ключові слова: *міжнародне право, принципи, зміна клімату, відповідальність, Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату.*

Зміна клімату є транснаціональною проблемою, що впливає на всі держави, незалежно від їх рівня економічного розвитку. Однак історичний внесок у накопичення парникових газів значно відрізняється між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Це ставить питання про справедливість і рівень відповідальності. Країни, що розвиваються, часто мають обмежені технічні, фінансові та інституційні можливості для реалізації кліматичних зобов'язань. Принцип спільної, але диференційованої відповідальності (англ. common but differentiated responsibilities, CBDR) дозволяє враховувати цю нерівність, однак його тлумачення й практична реалізація викликає суперечки між державами.

Принцип спільної, але диференційованої відповідальності був безпосередньо закріплений у таких ключових міжнародно-правових актах:

Міжнародно-правовий акт	**Закріплення принципу CBDR**	**Особливості реалізації**
Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (1992) [1]	Стаття 3(1): «…захищати кліматичну систему на благо нинішнього і майбутніх поколінь людства на основі справедливості і у відповідності з їх спільною, але диференційованою відповідальністю і можливостями»	- Перше формальне закріплення CBDR; - Визнається різний історичний внесок країн у зміну клімату; - Враховуються фінансові й технологічні ресурси.
Кіотський протокол (1997) [2]	Імплементація принципу CBDR через поділ країн	- Розвинені країни (Annex I) мають зобов'язання скорочення викидів; - Країни, що розвиваються (non-Annex I), звільнені від обов'язкових зобов'язань; - Встановлення асиметричних зобов'язань.
Паризька кліматична угода (2015) [3]	Преамбула і стаття 2(2): «…у світлі різних національних обставин»	- Гнучке тлумачення принципу CBDR; - Відмова від жорсткого поділу на Annex I / non-Annex I; - Упровадження системи національно визначених внесків (NDCs) для всіх країн.

З моменту прийняття Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (1992) [1] принцип CBDR був центральним, однак Паризька угода (2015) [3] змінила

його зміст і акценти, зокрема, запровадивши більш гнучкий підхід до зобов'язань держав. Це породжує нові виклики в його імплементації.

З одного боку, ефективна боротьба зі зміною клімату потребує злагоджених зусиль усіх країн. З іншого – несправедливо покладати однакові зобов'язання на країни з різними історичними та економічними умовами. Баланс між цими аспектами — складне завдання міжнародного права.

Зростання викидів у країнах, що раніше вважались «що розвиваються», зокрема Китаї, Індії, Бразилії, ставить під сумнів традиційний поділ на «Північ-Південь» і викликає потребу перегляду моделей відповідальності.

Реалізації принципу спільної, але диференційованої відповідальності (CBDR) у сфері боротьби зі зміною клімату можна прослідкувати по конкретних прикладах:

1. Фінансова підтримка країн, що розвиваються. Одним із ключових прикладів реалізації принципу спільної, але диференційованої відповідальності (CBDR) є надання фінансової підтримки країнам, що розвиваються, з боку розвинених держав. Зокрема, йдеться про внески до Зеленого кліматичного фонду (Green Climate Fund) — спеціального міжнародного механізму, створеного з метою фінансування заходів з адаптації до кліматичних змін та їх пом'якшення у найбільш вразливих державах.

Принцип CBDR у цьому випадку виявляється у тому, що держави з вищим рівнем економічного розвитку, які, як правило, є також історично більшими забруднювачами довкілля, зобов'язуються надавати фінансову допомогу менш розвиненим країнам. Останні, зі свого боку, отримують доступ до ресурсів, необхідних для реалізації кліматичної політики, зокрема впровадження відновлюваних джерел енергії, модернізації інфраструктури та підвищення стійкості до кліматичних ризиків. Такий підхід забезпечує баланс між екологічною відповідальністю та глобальною соціальною справедливістю.

2. Механізм «чистого розвитку» (Clean Development Mechanism, CDM) Кіотського протоколу. Яскравим прикладом практичного втілення принципу

спільної, але диференційованої відповідальності (CBDR) є механізм «чистого розвитку» (Clean Development Mechanism, CDM), передбачений Кіотським протоколом. Цей механізм дозволяє розвиненим країнам інвестувати у проєкти зі скорочення викидів парникових газів у країнах, що розвиваються, отримуючи натомість сертифікати скорочення викидів (CERs), які зараховуються до виконання їхніх кліматичних зобов'язань.

Наприклад, Німеччина може інвестувати у будівництво вітрової електростанції в Індії. У результаті Індія отримує нові технології та розвиток інфраструктури з низьким рівнем викидів, тоді як Німеччина — визнані результати скорочення викидів, які може використати для досягнення власних цілей. Такий підхід демонструє взаємовигідну співпрацю, у якій кожна країна діє відповідно до своїх можливостей та ресурсів. Таким чином, CDM уособлює CBDR на практиці, поєднуючи глобальну екологічну мету зі справедливим розподілом відповідальності та вигод.

3. Система національно визначених внесків (NDCs) у Паризькій угоді. Паризька кліматична угода 2015 року впровадила систему національно визначених внесків (Nationally Determined Contributions, NDCs), яка стала центральним інструментом реалізації принципу спільної, але диференційованої відповідальності в новому, гнучкішому форматі. Відповідно до цієї системи, кожна держава самостійно визначає масштаб і характер своїх зобов'язань щодо боротьби зі зміною клімату, виходячи з власних національних обставин, можливостей і пріоритетів.

Наприклад, Сполучені Штати Америки задекларували амбітну ціль — скорочення викидів парникових газів на 50–52% до 2030 року (від рівня 2005 року). Водночас такі країни, як Бангладеш, визначають менш масштабні цілі, що переважно зосереджуються на адаптаційних заходах і частковому скороченні викидів, при цьому акцент робиться на необхідності зовнішньої фінансової та технічної підтримки.

Таким чином, система NDCs відображає гнучкий підхід до диференціації зобов'язань, у межах якого всі країни беруть участь у

глобальних кліматичних зусиллях, але не в однаковій формі чи масштабі. Такий підхід забезпечує баланс між універсальністю участі та справедливістю у розподілі відповідальності.

4. Технічна допомога як інструмент реалізації принципу спільної, але диференційованої відповідальності. Ще одним проявом принципу спільної, але диференційованої відповідальності (CBDR) є надання технічної допомоги країнам, що розвиваються, з боку розвинених держав та міжнародних організацій. Така допомога спрямована на підвищення інституційної спроможності менш розвинених країн у сфері кліматичного врядування.

Зокрема, програми ООН, як-от Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP) та Програма розвитку ООН (UNDP), реалізують проєкти навчання та підтримки держав Африки щодо моніторингу викидів парникових газів, ведення звітності та розробки національних кліматичних стратегій. Це дозволяє країнам, що розвиваються, ефективно долучатися до виконання міжнародних кліматичних домовленостей, попри обмежені ресурси та нестачу фахової підготовки.

У цьому контексті розвинені країни, які мають більше досвіду, знань і доступу до технологій, виконують свої зобов'язання, надаючи необхідну експертизу та підтримку. Такий підхід відображає суть CBDR — спільна мета з урахуванням різного рівня відповідальності та можливостей сторін.

5. Визначення кліматичної справедливості як концептуальна основа принципу спільної, але диференційованої відповідальності. Ключовим ідеологічним підґрунтям принципу спільної, але диференційованої відповідальності (CBDR) є поняття кліматичної справедливості, яке особливо активно просувається країнами Глобального Півдня. У міжнародних кліматичних переговорах представники таких країн, як Болівія, Південно-Африканська Республіка та інші, послідовно наголошують на необхідності врахування історичної відповідальності розвинених країн за накопичені викиди парникових газів, які стали основною причиною сучасної кліматичної кризи.

У цьому контексті висувається ідея так званого екологічного боргу: держави з високим рівнем індустріалізації, які впродовж десятиліть активно використовували природні ресурси, мають компенсувати шкоду, завдану довкіллю та вразливим країнам. Це означає, що мова не йде про однакові зобов'язання для всіх держав, а про рівність можливостей і умов, які повинні враховувати рівень розвитку, доступ до ресурсів і ступінь відповідальності за зміну клімату.

Таким чином, CBDR у цьому випадку виступає не лише як технічний чи правовий принцип, а як етичний і політичний підхід, що прагне забезпечити більш справедливий розподіл обов'язків у глобальній боротьбі зі зміною клімату.

Отже, дослідження проблематики принципу CBDR є надзвичайно актуальним для розуміння майбутнього міжнародного кліматичного співробітництва, механізмів розподілу зобов'язань і побудови справедливого глобального порядку в умовах кліматичних змін.

Список використаних джерел:

1. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ (дата звернення: 22.04.2025).

2. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text. (дата звернення: 22.04.2025).

3. Паризька угода. 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text (дата звернення: 22.04.2025).

Кади М.Є.,
2 курс, перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, спеціальність 081 Право, Маріупольський державний університет

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

***Ключові слова*:** *екологічна безпека, забезпечення екологічної безпеки, безпечне довкілля, екологічне правопорушення, державний контроль, громадський контроль.*

Екологічна безпека є складовою національної безпеки України і важливою умовою сталого розвитку суспільства. Вона передбачає захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави від негативного впливу техногенних і природних факторів на довкілля. Так однією із найважливіших функцій держави є забезпечення безпеки навколишнього середовища, що передбачено діючим законодавством. Екологічна безпека нині є об'єктом екологічного права, складовою частиною національної та транснаціональної безпеки [1, с.133]. Проблема правопорушень в цій сфері є вкрай актуальною і важливою у наш час.

Згідно зі статтею 50 Конституції України, кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди [2]. Конституційне право на екологічну безпеку тісно пов'язане з правом на життя, на охорону здоров'я і є абсолютним, загальнолюдським правом.

Запобігання правопорушенням у сфері екологічної безпеки є одним із пріоритетних завдань держави, адже екологічні злочини і правопорушення шкодять не тільки одній державі, в якій вони здійснюються, але й іншим; також вони спричиняють незворотні наслідки. Тобто правопорушення у сфері екологічної безпеки мають глобальний характер, що робить їх ще більш небезпечними, і цей фактор підвищує важливість їх запобігання.

Одним із основних способів запобігання екологічним правопорушенням є вдосконалення нормативно-правової бази. Цей напрямок призводить до зменшення кількості правопорушень на дистанції і, в принципі, є найважливішим і найефективнішим способом боротьби з ними. В Україні діє

ціла низка нормативно – правових актів у сфері охорони довкілля, зокрема: Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3]; Водний кодекс України [4]; Лісовий кодекс України [5]; Земельний кодекс України [6]; Кодекс України про надра [7], Закон України «Про управління відходами» [8] та інші.

Розділ IV Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», закріплює основи управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, яким передбачено здійснення державними органами управління відповідних повноважень, що включає попереджувально-охоронні, організаційні та стабілізаційні функції [3]. Серед таких функцій: встановлення норм і правил охорони довкілля, здійснення контролю за додержанням законодавства про охорону природи, забезпечення екологічної безпеки тощо. Отже, спосіб запобігання правопорушень шляхом вдосконалення законів має багато плюсів: нормативно-правові акти є гнучкими, їх можна вдосконалювати з урахуванням практики застосування, що буде понижувати відсоток правопорушень.

При цьому важливим способом запобігання правопорушень є здійснення державного контролю та нагляду у сфері охорони навколишнього природного середовища. Основним контролюючим органом є Державна екологічна інспекція України, яка здійснює свою діяльність шляхом планових та позапланових перевірок підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, діяльність яких може спричинити шкоду довкіллю та його складовим [9]. Територіальні органи Державної екологічної інспекції здійснюють перевірки підприємств, моніторинг стану природних ресурсів, видають приписи та накладають санкції на порушників. Без належного контролю всі способи запобігання правопорушень і злочинів взагалі не є ефективними.

Економічні заходи запобігання також мають суттєве значення, що дозволить ефективно запобігати здійсненню правопорушень. До таких заходів

належать застосування принципу «забруднювач платить», встановлення екологічних податків та накладення штрафів.

Вагому роль у запобіганні екологічним правопорушенням відіграє екологічна освіта і просвіта населення. Формування екологічної культури громадян здійснюється через навчальні програми у закладах освіти, інформаційні кампанії, участь у природоохоронних заходах. Активна позиція громадян, зокрема екологічних громадських організацій, сприяє виявленню порушень і підвищенню рівня дотримання екологічного законодавства. Висока нетерпимість суспільства до правопорушень, пов’язаних з навколишнім середовищем, є дуже важливим аспектом: він видаляє проблему зсередини і дозволяє побудувати правильні цінності в суспільстві, що, у свою чергу, суттєво знижує ймовірність вчинення правопорушень у вказаній сфері.

Так як екологічні правопорушення мають глобальний характер в умовах сьогодення, вкрай важливим є фактор міжнародного співробітництва. Україна є учасницею ряду міжнародних конвенцій і договорів, таких як: Орхуська конвенція; Паризька кліматична угода; Конвенція про охорону біологічного різноманіття; Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням тощо.

Запобігання правопорушенням у сфері екологічної безпеки є надзвичайно важливим завданням сучасної державної політики України. Ця діяльність вимагає комплексного підходу, який охоплює такі аспекти, як вдосконалення нормативно-правової бази, посилення державного контролю, застосування економічних стимулів і санкцій, активізацію екологічної освіти та громадського контролю, а також ефективне міжнародне співробітництво, яке сьогодні є дуже важливим для нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. 848 с.

2. Конституція України, прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#top.

4. Водний кодекс: Закон України від 06.06.1995 року № 213/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1995. № 24. Ст. 189. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text.

5. Лісовий кодекс: Закон України від 21.01.1994 року № 3852-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 17. Ст. 99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text.

6. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 року № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3. Ст. 27. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text.

7. Кодекс України про надра: Закон України від 27.07.1994 року № 132/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 36. Ст. 340. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text.

8. Про управління відходами: Закон України від 20 червня 2022 року № 2320-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#top.

Положення про державну екологічну інспекцію України: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 р. № 275. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF#Text

Ковейно Ю.В.,
доктор філософії в галузі права
доцент кафедри права
Маріупольський державний університет
orcid.org/0000-0002-0575-4691

КЛІМАТИЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

***Ключові слова**: кліматична політика, кліматична нейтральність, зміна клімату, викиди парникових газів, національно визначений внесок, євроінтеграція*

В умовах глобальної кліматичної кризи як на міжнародному так і на національному рівні важливим питанням на шляху її вирішення є формування дієвої та перспективної кліматичної політики. Окрім цього боротьба зі зміною клімату для України є обов'язковою умовою вступу до Європейського Союзу. У цьому контексті, Україна, як потенційний член ЄС повинна дотримуватись європейської політики, у тому числі законів щодо декарбонізації, Європейського зеленого курсу, політики стійкості до зміни клімату та інших складових.

Підписання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом у 2014 році посеред інших напрямів співпраці на шляху євроінтеграції заклало основи формування кліматичної політики України. Кліматична політика України почала свій розвиток з підписання Паризької кліматичної угоди у 2016 році та її ратифікації. Цей міжнародний документ заклав основу формування національної кліматичної політики, яка у подальшому почала розвиватися згідно умов та амбітних цілей європейської інтеграції, та на сьогодні є однією з основних напрямків на шляху сталого розвитку України. Паризька кліматична угода це результат погодження підписантів щодо зменшення свого впливу на зміну клімату та недопущення підняття середньої глобальної температури вище, ніж на 1,5-2°C від доіндустріального рівня [1]. Важливою складовою угоди, окрім скорочення викидів парникових газів є також адаптація до наслідків зміни клімату та надання фінансування біднішим країнам для трансформації їх енергетичних систем. Паризька угода зі зміни клімату працює за п'ятирічним циклом, який прискорює амбітні кліматичні дії, обумовлені постійним вдосконаленням «зелених» технологій. Мова йде

про національно визначені внески, які країни подають з 2020 року, де викладено інформацію про наміри щодо скорочення викидів парникових газів та досягнення цілей Паризької угоди з урахуванням досягнення більш високого рівня ніж у попередньому циклі.

Уряд України після ратифікації Паризької кліматичної угоди затвердив перший проєкт Національно визначеного внеску, яким було поставлено мету скорочення викидів парникових газів до 60% від рівня 1990 року. До 2021 року вказаний показник досяг 62,2%, що зумовлено було економічним спадом, як результатом неефективної державної політики, поступовим занепадом промисловості та воєнними діями на Донбасі. Тому експертна оцінка ООН Національно визначеного внеску України була незадовільною, адже заплановані заходи збільшували викиди парникових газів та це потребувало оновлення українського НВВ. Згодом відбулося оновлення у 2021 році НВВ, який мав на меті до 2030 року зменшити викиди парникових газів на 65%, що викликало безліч питань, адже вказаний документ не мав реального плану дій чіткого механізму та відповідних інвестицій. Влітку 2023 року Міндовкілля оприлюднило план заходів по реалізації оновленого НВВ, серед яких: реформування лісової галузі, розвиток відновлювальних джерел енергії, модернізація енергетичної інфраструктури тощо. Проте плани України були дуже амбітні щодо скорочення викидів парникових газів що на 10% більша ніж у розвинутих країнах Європи. Адже проблема фінансування та воєнні дії на території України поставили крапку на реалізації таких амбітних цілей. Говорячи про подальший розвиток кліматичної політики, враховуючи негативні прояви формування та реалізації оновленого НВВ, необхідно акцентувати увагу на його подальшій реалізації з урахуванням запуску системи торгівля викидами (СТВ). Саме для цього потрібно якісно нове та яке відповідатиме реаліям сьогодення оновлення НВВ України. Враховуючи досвід практики ЄС у цьому напрямку, необхідним є функціонування системи моніторингу звітності та верифікації викидів парникових газів (МЗВ), щонайменше як три роки. Така система в України почала працювати з початку

2021 року. Відповідно до Закону України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» підприємства мають зобов'язання вести облік кількості викидів, які утворюються під час їхньої діяльності, та мали надати звіт про це у 2022 році, але воєнні дії внесли певні корективи, а отже, урядом було дозволено подавати такі звіти за бажанням, що обмежило збір даних щодо викидів [2].

Проте вже у січні 2025 року процес обов'язкового надання таких звітів було поновлено, що передбачено законом про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів. Окрім іншого Законом передбачено також особливі умови для операторів, чиї установки розташовані на території бойових дій, окупованій території, або якщо установка зазнала часткового руйнування. Позитивні сторони подальшого розвитку кліматичної політики залежатиме саме від відновлення МЗВ парникових газів, адже він є інструментом отримання даних про викиди [3]. Не менш важливим кроком до євроінтеграції є наближення імплементації Директиви 2003/87/ЄС, яка регулює систему торгівлі викидами ЄС, адже обов'язкова система МЗВ є частиною процесу впровадження національної системи торгівлі викидами [4]. Також позитивним аспектом поновлення МЗВ, що передбачить чітку систему обліку викидів парникових газів є посилення довіри міжнародних партнерів, що збільшить вірогідність фінансування кліматичних проєктів та міжнародної підтримки кліматичних ініціатив. Крім того необхідно вказати законодавче закріплення відкритості та доступності даних про показники викидів парникових газів, що не відповідає реаліям практики, адже офіційні інформаційні ресурси не містять відкритих даних про реальні обсяги викидів, що потребує вирішення та наразі триває процес вдосконалення інформаційних систем.

Так, відновлення обов'язковості МЗВ є важливим кроком на шляху вступу до ЄС, адже чіткі дані про викиди парникових газів дозволять розробляти, моніторити та корегувати кліматичні заходи, які спрямовані на

досягнення кліматичної нейтральності, а отже, на скорочення викидів парникових газів. З поміж іншого, особливу увагу заслуговує питання доступу громадськості до інформаційних ресурсів щодо викидів парникових газів, що сприятиме підвищенню прозорості та зміцненню довіри міжнародної спільноти до механізмів втілення національної кліматичної політики та подальшого сприяння фінансуванню. У цьому контексті важливо зауважити на активній участі України в останні роки у щорічній конференції сторін Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй (ООН) про зміну клімату (COP). Так, в Українському павільйоні було організовано численні виступи, на яких розповідали про досягнення, набуті в умовах війни, зокрема, затвердження Національного плану з енергетики та клімату, Рамкового закону про кліматичну політику, поширення екологічно чистих розробок українських стартапів, зобов'язання досягти кліматичної нейтральності тощо.

Позитивним кроком на шляху євроінтеграції також стало прийняття 8 жовтня 2024 року Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики», який визначає правові та організаційні засади державної кліматичної політики, спрямованої на забезпечення низьковуглецевого та сталого розвитку України, її екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки, досягнення кліматичної нейтральності, забезпечення пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, виконання міжнародних зобов'язань України у сфері зміни клімату та інші ключові положення державної кліматичної політики [5].

Законом закріплено принципи інклюзивності кліматичної політики, зокрема гендерну рівність і справедливу трансформацію. Проте варто зауважити, що документ не враховує специфічних потреб людей із інвалідністю чи людей літнього віку, дітей, а також бездомних, особливо вразливих до наслідків зміни клімату, таких як хвилі тепла чи екстремальні погодні явища. Через тривалий воєнні дії ця проблема залишатиметься актуальною в Україні ще багато років.

У Законі закріплено принцип формування державної політики, а саме інтеграція питання клімату в усі сектори економіки та державного управління, а також планування на державному та місцевому рівнях [6]. Нормами Закону українські громади зобов'язали розробити власні плани адаптації до зміни клімату та враховувати ці заходи у своїх стратегіях розвитку відповідно до положень Закону «Про основні засади державної кліматичної політики». Роль громадськості у формуванні та реалізації кліматичної політики важлива. Проте закон лише загально згадує про залучення громадян і громадських організацій, але не надає конкретних механізмів їх участі. Це залишає значний простір для вдосконалення цих процедур, зокрема через упровадження чітких вимог до проведення консультацій і моніторингу виконання кліматичних стратегій.

Враховуючи позитивні тенденції Закону, та ті, що потребують уваги, зазначимо, що втілення його у життя, тобто практична реалізація, потребуватиме чіткого координаційного механізму, зокрема й у системі органів виконавчої влади та фінансування, що в умовах воєнного стану є особливо актуальним. Отже, щоб Україна мала змогу збільшувати обсяги міжнародної підтримки за програмами, що враховують зелену складову, у тому числі повоєнне відновлення, країні потрібно посилювати прозорість у звітуванні щодо скорочення викидів вуглецю, нарощувати встановлені потужності відновлюваних джерел енергії та створювати нові робочі місця в цій галузі.

Список використаних джерел:

1. Паризька кліматична угода. Міжнародний документ від 12.12.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#top.

2. НВВ до Паризької угоди: які кліматичні цілі України. URL: https://ecopolitic.com.ua/ua/news/nvv-do-parizkoi-ugodi-yaki-klimatichni-cili-ukraini/.

3. Закон про відновлення моніторингу, звітності та верифікації парникових газів в Україні прийнято: що це означає? URL: https://ecoaction.org.ua/vidnovlennia-monitorynhu-zvitnosti-parnyk-haziv-ua.html.

4. Директива Європейського парламенту і Ради 2003/87/ЄС від 13 жовтня 2003 року про встановлення системи торгівлі квотами на викиди парникових газів у межах Союзу та внесення змін до Директиви Ради 96/61/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_012-03#Text.

5. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 08 жовтня 2024 року № 3991-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#top.

6. Короткий огляд Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики». URL: https://zerowaste.org.ua/2024/12/28/%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%BA%D0%B0/.

Кривошеєнко В.,
4 курс перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, спеціальність 081 Право,
Маріупольський державний університет
Науковий керівник:
Ковейно Ю.В.,
доцент кафедри права, м. Київ, Україна

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЛІСОВІ РЕСУРСИ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЛІСОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Ключові слова: *лісові ресурси, управління, право власності, порушення лісового законодавства, відповідальність.*

Ліси в Україні є національним багатством, що належить Українському народу, а від його імені права власника здійснюють органи державної влади та місцевого самоврядування, згідно ст. 7 Лісового кодексу України [1]. В свою чергу, право власності на ліси може набувати трьох форм: державної, комунальної та приватної, і кожна з цих форм має свої особливості реалізації та суб’єктів.

Державна власність охоплює більшість лісів України, за винятком тих, що перебувають у комунальній та приватній власності. Управління державними лісами здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації. Комунальна власність включає ліси в межах населених пунктів, а також ті, що передані у власність територіальних громад у встановленому законом порядку. Приватна власність на ліси доступна громадянам та юридичним особам України, які можуть набувати земельні лісові ділянки до 5 га у складі господарств або створювати ліси на деградованих землях без обмеження площі відповідно до норм ст. 10–12 Лісового кодексу України [1].

Варто зазначити, що основними принципами правового регулювання лісових ресурсів є: сталий розвиток – використання лісів не повинно загрожувати потребам майбутніх поколінь; раціональне використання – ефективне та економне використання з акцентом на відновлення; екологічна безпека – збереження природних екосистем під час господарської діяльності; платність – лісокористування здійснюється за плату, що стимулює відповідальне ставлення; відповідальність – особи, що використовують ліси, відповідають за їх збереження та відшкодування збитків [2, с. 143].

Правове поле управління лісовими ресурсами в Україні базується на низці нормативних актів. Конституція України [3] гарантує право на безпечне довкілля та покладає на державу обов’язок його забезпечення. Лісовий кодекс України [1] є основним правовим актом, що регулює права та обов’язки суб’єктів лісокористування, встановлює вимоги до охорони та відтворення лісів. Доповнюють його Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4], «Про природно-заповідний фонд України» [5], «Про мисливське господарство та полювання» [6] та «Про тваринний світ» [7], які охоплюють екологічні, природоохоронні та господарські аспекти використання лісів.

Нажаль, з огляду на воєнний стан, введений 24 лютого 2022 року Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [8], доступ до лісів у

14 областях України обмежено. Крім того, заборона на відвідування лісів діє для пішоходів і транспорту, за винятком Збройних Сил України, лісокористувачів та транзитних доріг, а на деокупованих територіях, за даними Державної служби надзвичайних ситуацій, зберігається високий ризик підриву на мінах, що ускладнює управління лісовими ресурсами.

Відповідно, з метою належного забезпечення управління лісами в Україні застосовуються різноманітні правові інструменти: лісовпорядкування – інвентаризація, оцінка стану лісів та планування їх використання; лісова сертифікація – підтвердження відповідності лісокористування міжнародним стандартам сталості; оцінка впливу на довкілля – обов'язкова оцінка впливу господарської діяльності на ліси; ліцензування – контроль за діяльністю через видачу дозволів; екологічний контроль – перевірки державними органами з накладанням санкцій за порушення [9, с. 21].

В свою чергу, економічні механізми включають екологічні платежі за використання ресурсів та страхування для компенсації збитків, а освітні програми та міжнародне співробітництво, наприклад, участь у реалізації положень Конвенції про біологічне різноманіття та Паризької угоди, сприяють підвищенню екологічної свідомості та вирішенню глобальних проблем.

Важливо зазначити, що порушення лісового законодавства тягне за собою адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність. Так, незаконна порубка лісів, порушення правил пожежної безпеки та забруднення лісових територій караються штрафами, конфіскацією майна або позбавленням волі, залежно від тяжкості правопорушення. Отже, передбачено різні форми відповідальності за порушення лісового законодавства, серед яких: загальні та спеціальні. До загальних форм відповідальності за порушення такого законодавства можна віднести ті, які притаманні кільком видам відповідальності за вказані порушення, хоча і передбачені нормами різних галузей права і відрізняються іншими рисами. До спеціальних форм відповідальності відносяться ті, які передбачені щодо окремого виду відповідальності [10, С. 195-196]. Наприклад, ст. 246 Кримінального кодексу

України [11] передбачає до 7 років позбавлення волі за незаконну порубку, що спричинила тяжкі наслідки. В свою чергу, у 2024 році, за даними Державного агентства лісових ресурсів України, зафіксовано понад 3,5 тис. випадків незаконної порубки, що призвело до втрати 12 тис. кубометрів деревини [12].

Отже, у табл. 1 відображені найчастіші види порушень лісового законодавства у 2024 році:

Таблиця 1.

Порушення лісового законодавства у 2024 році

Тип порушення	Кількість випадків	Обсяг збитків (тис. куб. м деревини)	Покарання (штрафи, тис. грн)
Незаконна порубка	3500	12	25,0
Порушення пожежної безпеки	1200	3	8,0
Забруднення лісів	800	-	5,5

Джерело: сформовано автором на основі [11;12]

Станом на 2025 рік ліси займають близько 15,9% території України (10,4 млн га), але їх стан значно погіршений через війну, кліматичними змінами та недостатньою увагою з боку держави, а саме фінансуванням. Воєнний стан ускладнює доступ до лісів, а на тимчасово окупованих територіях (АР Крим, частини Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей) контроль за лісами втрачено. Основними проблемами є: нестача коштів на охорону та відтворення лісів, недосконаліть законодавства, що потребує гармонізації з нормами Європейського Союзу та низький рівень екологічної свідомості населення [12].

Отже, право власності на лісові ресурси в Україні є досить складною системою, що поєднує державні, комунальні та приватні інтереси. Правові механізми управління спрямовані на збереження лісів як екологічного та економічного ресурсу, а відповідальність за порушення лісового законодавства є важливим інструментом їх захисту. Таким чином, у сучасних умовах воєнного стану ефективне регулювання використання, охорони та

захисту лісових ресурсів вимагає обов'язкового вдосконалення законодавства, посилення контролю, підвищення екологічної свідомості та розвитку міжнародного співробітництва.

Список використаних джерел:

1. Лісовий Кодекс України від 21.01.1994 № 3852-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 17, ст.99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#top.
2. Ковейно Ю.В. Правова основа використання лісів. *Підприємництво, господарство і право.* № 12. 2017. С. 143-147. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/12/31.pdf.
3. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#top.
4. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25.06.1991. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 41, ст.546. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#top.
5. Про природно-заповідний фонд України. Закон України від 16.06.1992. № 2456-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 34, ст.502. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#top.
6. Про мисливське господарство та полювання. Закон України від 22.02.2000 № 1478-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 18, ст.132. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14#Text.
7. Про тваринний світ. Закон України від 13.12.2001 № 2894-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 14, ст.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#top.
8. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

9. Тернущак М.М. Лісове право. Навчально-методичний комплекс для студентів 2 РВО спеціальність 205 «лісове господарство» географічного факультету. Ужгород: *ФОП Ребрик А.І.*, 2023. 28 с.

10. Бобкова А.Г., Ковейно Ю.В. Форми відповідальності за порушення лісового законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6/2022. С. 194-198. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/45. URL: http://lsej.org.ua/6_2022/45.pdf.

11. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

12. Державне агентство лісових ресурсів України. Офіційний сайт. URL: https://forest.gov.ua.

Новікова І.Л.,
2 курс, перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, спеціальність 081 Право, Маріупольський державний університет
Науковий керівник:
Ковейно Ю.В.,
доцент кафедри права, м. Київ, Україна

ДЕРЖАВНА КЛІМАТИЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Ключові слова: *кліматична політика, екологічна безпека, декарбонізація, Європейський зелений курс, міжнародні зобов'язання.*

Кліматична політика України формується в умовах глобальних викликів, пов'язаних зі зміною клімату, та потребує трансформації відповідно до міжнародних зобов'язань держави. Забезпечення екологічної безпеки шляхом реалізації ефективної кліматичної політики є одним із пріоритетних напрямів сталого розвитку держави. Згідно з Конституцією України, забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на

території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи є обов'язком держави [1].

Сучасна кліматична політика України формується під впливом різноманітних факторів, зокрема міжнародних зобов'язань держави у сфері протидії зміні клімату, процесів європейської інтеграції та адаптації до кліматичних змін. Україна, як країна, що прагне стати частиною європейського простору, повинна гармонізувати власну кліматичну політику відповідно до стандартів та принципів Європейського Союзу.

Важливо зазначити, що вплив зміни клімату на Україну є значним і може призвести до серйозних наслідків для національної безпеки, включаючи екологічну. Серед них – підвищення середньорічної температури, зростання частоти та інтенсивності екстремальних погодних явищ, зміна режиму опадів, збільшення площі посушливих земель, деградація ґрунтів тощо. Все це потребує комплексного підходу до формування та реалізації державної кліматичної політики.

Основою сучасної кліматичної політики України є заснована на чинному законодавстві та міжнародних договорах система взаємопов'язаних заходів, спрямованих на зменшення викидів парникових газів, адаптацію до зміни клімату та підвищення стійкості до кліматичних ризиків. Важливим аспектом кліматичної політики є забезпечення екологічної безпеки, яка визначається як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

Ключовими документами, що визначають засади державної кліматичної політики України, є: Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. Ці документи визначають основні напрями та заходи щодо забезпечення екологічної безпеки в умовах зміни клімату.

Важливим кроком у розвитку кліматичної політики України стало прийняття у 2019 році Закону України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів», який створив правову основу для функціонування системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів в Україні, що є необхідною умовою для запуску національної системи торгівлі викидами парникових газів. Цей закон є частиною зобов'язань України згідно з Угодою про асоціацію з ЄС [2]. У 2024 році було прийнято Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики», який заклав подальші основи євроінтеграції у цьому напрямку. Однак Закон має свої сильні та слабкі сторони, а його імплементація стикається з викликами, які потребують вирішення [3].

Реалізація кліматичної політики України у контексті забезпечення екологічної безпеки тісно пов'язана з декарбонізацією економіки. Декарбонізація передбачає зменшення викидів парникових газів шляхом переходу до використання відновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності, розвитку чистого транспорту, впровадження циркулярної економіки тощо. Варто зазначити, що процес декарбонізації має бути справедливим і враховувати соціально-економічні аспекти, щоб не призвести до негативних наслідків для вразливих груп населення.

Важливим аспектом кліматичної політики України є її адаптація до Європейського зеленого курсу (European Green Deal), який передбачає досягнення кліматичної нейтральності Європейського Союзу до 2050 року. Для України це означає необхідність трансформації власної політики у сфері клімату та енергетики, щоб відповідати амбітним цілям ЄС. Зокрема, Україна має розробити та впровадити систему торгівлі викидами парникових газів, яка буде сумісна з європейською.

Одним із ключових механізмів реалізації кліматичної політики України є залучення місцевих органів влади. Згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», органи місцевого самоврядування мають повноваження у сфері охорони навколишнього природного середовища, що

включає реалізацію заходів з адаптації до зміни клімату та пом’якшення її наслідків [4]. Це дає можливість розробляти та впроваджувати місцеві кліматичні стратегії та плани дій, які враховують специфіку регіону та його вразливість до кліматичних змін.

Для ефективної реалізації кліматичної політики України важливо забезпечити міжсекторальну координацію та інтеграцію кліматичних питань до всіх сфер державної політики. Це потребує створення відповідних інституційних механізмів, як-от Міжвідомча комісія з питань зміни клімату та збереження озонового шару, яка забезпечує координацію діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади з питань зміни клімату.

Важливим аспектом забезпечення екологічної безпеки в умовах зміни клімату є розвиток системи раннього попередження про стихійні лиха та надзвичайні ситуації, пов’язані з кліматичними змінами. Така система має базуватися на комплексному моніторингу стану навколишнього середовища, аналізі ризиків та прогнозуванні кліматичних змін.

Аналізуючи сучасний стан кліматичної політики України, слід зазначити, що незважаючи на певні досягнення, існує низка проблем, які потребують вирішення. Серед них: недостатня інтеграція кліматичних питань до галузевих політик, обмежені фінансові ресурси для реалізації кліматичних заходів, низький рівень обізнаності та залученості суспільства до питань зміни клімату, недостатній рівень міжнародної співпраці у сфері протидії зміні клімату.

Для подолання цих проблем необхідно вдосконалити нормативно-правову базу у сфері кліматичної політики, зокрема, прийняти Закон України «Про кліматичні зміни», який би комплексно регулював питання пом’якшення зміни клімату та адаптації до її наслідків. Також важливо розробити механізми фінансування кліматичних заходів, як-от Кліматичний фонд України, який би акумулював кошти для реалізації проєктів з декарбонізації економіки та адаптації до зміни клімату.

Крім того, необхідно посилити міжнародну співпрацю у сфері протидії зміні клімату, зокрема, через участь України в глобальних ініціативах, як-от Паризька угода [5] та Програма ООН з навколишнього середовища [6]. Це дасть можливість отримати доступ до міжнародних фінансових ресурсів та технічної допомоги для реалізації кліматичних проєктів.

Важливим аспектом кліматичної політики України є підвищення обізнаності та залученості суспільства до питань зміни клімату. Це потребує розробки та впровадження освітніх програм з питань зміни клімату, проведення інформаційних кампаній, залучення громадських організацій та бізнесу до реалізації кліматичних ініціатив.

Таким чином, державна кліматична політика України щодо забезпечення екологічної безпеки є складною та багатоаспектною системою, яка потребує комплексного підходу до формування та реалізації. Ефективна кліматична політика має базуватися на чітких цілях, відповідній нормативно-правовій базі, достатньому фінансуванні, міжсекторальній координації, міжнародній співпраці та залученні суспільства. Подальші дослідження у цій сфері можуть бути спрямовані на розробку конкретних механізмів реалізації кліматичної політики України, аналіз ефективності існуючих заходів, вивчення міжнародного досвіду та розробку рекомендацій щодо його адаптації до українських реалій.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення 08.05.2025).

2. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів: Закон України від 12 грудня 2019 року № 377-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20#Text (дата звернення 08.05.2025).

3. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 8 жовтня 2024 року № 3991-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#top (дата звернення 08.05.2025).

4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 08.05.2025).

5. Паризька угода від 12.12.2015. Міжнародний документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text. (дата звернення 08.05.2025).

6. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) підтримує «зелене» відновлення в Україні. URL: https://surl.lu/ckhhsm. (дата звернення 08.05.2025).

Пестрикова Є.С.,
2 курс, перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, спеціальність 081 Право, Маріупольський державний університет

КЛІМАТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *кліматична безпека, кліматичні ризики, кліматична політика, забруднення довкілля.*

Кліматична безпека - це здатність держави забезпечувати захист довкілля та адаптацію до змін клімату, зберігаючи при цьому сталий розвиток. Для України, яка з 2022 року перебуває в умовах повномасштабної війни, питання кліматичної безпеки набуло особливої актуальності. Війна не лише спричинила гуманітарну та економічну кризу, але й завдала значної шкоди довкіллю, посиливши кліматичні ризики як для України, так і для всього світу. Особливо відчувається вплив воєнних дій на кліматичну безпеку України, які окрім іншого, призводять до значного збільшення викидів парникових газів. За перший рік війни додаткові викиди CO_2 еквіваленту становили близько 120 млн тон, що співставно з річними викидами у Бельгії [1; 2; 3].

Основними джерелами цих викидів стали:

1. Бойові дії та пожежі: Обстріли, вибухи та підпали спричинили масштабні пожежі, площа яких зросла з 35,6 тис. га до 495,1 тис. га. Це більше, ніж середньорічна площа всіх пожеж в ЄС за період 2006-2021 років [1].

2. Масова міграція населення: Переміщення мільйонів внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та біженців спричинило додаткові транспортні викиди, які оцінюються в понад 1,3 млн тон CO_2 еквіваленту [2].

3. Відбудова інфраструктури: Реконструкція зруйнованих будівель, доріг та інших об'єктів потребуватиме значних ресурсів, що призведе до додаткових викидів понад 48 млн тон CO_2 еквіваленту [2].

У цьому контексті можна казати про серйозні наслідки для довкілля в умовах реалізації кліматичної політики.

Насамперед, війна завдала серйозної шкоди екосистемам України, серед яких:

- знищення природних територій: бойові дії призвели до руйнування заповідників, лісів та інших природоохоронних територій.

- забруднення довкілля: використання зброї спричинило забруднення ґрунтів, води та повітря токсичними речовинами.

- порушення кліматичної політики: фінансові ресурси, які могли бути спрямовані на реалізацію кліматичних програм, були переорієнтовані на військові потреби та відновлення інфраструктури. До початку воєнних дій інвестиції, необхідні для переходу до низьковуглецевої економіки, оцінювалися на рівні 102 млрд євро до 2030 року.

На сьогодні можна акцентувати увагу на кліматичних викликах які постають перед Україною під час дії воєнного стану. Попри складні умови, Україна продовжує працювати над забезпеченням кліматичної безпеки. Щодо законодавчих ініціатив мова йде про прийняття у жовтні 2024 року Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики», який визначає напрямки розвитку низьковуглецевої економіки та адаптації до змін клімату. У напрямку міжнародного співробітництва Україна ратифікувала Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату та Паризьку угоду, зобов'язавшись

зменшити викиди парникових газів та адаптуватися до кліматичних змін. Інтеграція кліматичних питань у відбудову планується шляхом відновлення країни після війни з урахуванням принципів сталого розвитку та енергоефективності [4].

Отже, треба зазначити, що війна в Україні має не лише гуманітарні та економічні наслідки, але й серйозно впливає на кліматичну безпеку, як самої країни, так і всього світу. Значне збільшення викидів парникових газів, руйнування екосистем та перенаправлення ресурсів на військові потреби ускладнюють досягнення глобальних кліматичних цілей. Проте Україна демонструє рішучість у протидії цим викликам, продовжуючи розвивати кліматичну політику та інтегруючи екологічні принципи у процес відбудови. Забезпечення кліматичної безпеки в умовах воєнного стану є не лише національним, але й глобальним завданням, яке потребує спільних зусиль міжнародної спільноти.

Список використаних джерел:

1. Інтерфакс-Україна. 120 млн тон викидів за рік. Війна росії проти України віддаляє світ від кліматичної нейтральності. URL: https://interfax.com.ua/news/blog/937662.html.

2. Екодія. Війна росії в Україні: згубні наслідки для клімату. URL: https://ecoaction.org.ua/vijna-rosii-naslidky-klimatu.html.

3. Екодія. Вплив російської війни в Україні на клімат: Проміжна оцінка викидів парникових газів. URL: https://ecoaction.org.ua/vplyv-ros-vijny-na-klimat.html.

4. Інтерфакс-Україна. Чому попри війну Україна повинна реагувати на виклики глобального потепління. URL: https://interfax.com.ua/news/blog/1032093.html.

Пожидаєва М.,
доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Маріупольського державного університету, м. Київ
ORCID: 0000-0003-2355-1131

РОЛЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ У КЛІМАТИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ: ПРАВОВІ МЕЖІ ПОВНОВАЖЕНЬ

Ключові слова: *кліматична політика, грошово-кредитна політика, центральний банк, Національний банк України, фінансові ризики, пов'язані зі зміною клімату, фінансова стабільність, міжнародні зобов'язання.*

Зміна клімату та деградація природи є джерелом ризику для економіки та фінансової системи будь-якої країни, зокрема негативно впливає на її цінову стабільність та фінансову стабільність. Оскільки кліматична криза змінює вартість фізичних та фінансових активів, окремі з яких можуть бути заставою за кредитами. Тому зусилля кожної держави щодо скорочення національних викидів та забезпечення пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї характеризуються не тільки необхідністю виконання міжнародних зобов'язань згідно з Паризькою угодою, а й сприянням сталому розвитку, екологічній стійкості економічної діяльності, а також зростанню та процвітанню країн і людей.

Відправною точкою для оцінки ролі центральних банків у вирішенні проблеми зміни клімату є те, що, будучи особливими державними установами та маючи автономію, вони можуть правомірно діяти лише в межах своїх повноважень, установлених законом [1, с. 3]. Як відомо, розробляють та координують кліматичну політику уряди країн. З огляду на це, виникає ключове питання, чи можуть центральні банки підтримувати політику, пов'язану з боротьбою зі зміною клімату, та інтегрувати її у свої функції згідно з чинним національним законодавством?

З грудня 2017 року функціонує Мережа центральних банків та органів нагляду для екологізації фінансової системи (англ. The Central Banks and Supervisors Network for Greening the Financial System – далі NGFS), членом якої з 2020 року є Україна. Метою цієї міжнародної групи є сприяння досягненню цілей Паризької угоди, а також посилення ролі фінансової системи в управлінні ризиками та мобілізації основних фінансових ресурсів у контексті екологічно сталого розвитку шляхом розробки єдиних методологічних підходів до кліматичних стрес-тестів, підтримки впровадження «зелених стандартів» тощо [2].

Як вважає NGFS, що центральні банки та органи фінансового нагляду можуть:

- інтегрувати ризики, пов'язані з кліматом, та ризики, пов'язані з природою, у моніторинг фінансової стабільності та нагляд за цими ризиками за допомогою проведення кліматичних стрес-тестів/аналізу кліматичних сценаріїв;

- інтегрувати зміни, пов'язані з кліматом, у монетарну політику шляхом як прийняття монетарних рішень, так і коригування операцій монетарної політики з урахуванням ризиків, пов'язаних з кліматом;

- інтегрувати питання, пов'язані з кліматом та природою, у своє корпоративне управління, що має бути подібним підходу до інституційного інвестора приватного сектору[3].

Правовий статус центрального банку держави визначається конституцією, законом про центральний банк, іншими відповідними законами, а також підзаконними нормативно-правовими актами, прийнятими самими центральними банками. Так, для центрального банку пріоритетом є досягнення та підтримка цінової стабільності в державі. У контексті забезпечення мети останнього, система грошово-кредитної політики центрального банку повинна враховувати вплив зміни клімату на цінову стабільність. Хоча це питання національного правового тлумачення та включення кліматичних міркувань до формулювання грошово-кредитної

політики не зобов’язують центральні банки автоматично використовувати інструменти грошово-кредитної політики для фінансування заходів щодо адаптації до зміни клімату або пом’якшення її наслідків. При цьому центральний банк у межах своїх повноважень сприяє і фінансовій стабільності, оскільки значна нестабільність серйозно підриває довіру до фінансової системи, що може призвести до паніки у банках, інфляції, краху фондового ринку. Тому для своєї мети фінансової стабільності зусилля центрального банку зосереджені на інтеграції аспектів зміни клімату в чинні рамки моніторингу та пруденційного нагляду, розробці методологічних основ (наприклад, стрес-тестування та сценарний аналіз), подоланні прогалин у даних та підвищенні обізнаності серед компаній фінансового сектору про їхню схильність до кліматичних ризиків [1, с. 11].

Так, згідно з ст. 99 Конституції України [4], ч. 1, ч. 2 ст. 6 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 [5] при виконанні своєї основної функції Національний банк України (далі – НБУ), яка передбачає забезпечення стабільності грошової одиниці України, має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі. Відповідно до ч. 3 ст. 6 даного Закону НБУ у межах своїх повноважень сприяє фінансовій стабільності, у тому числі стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає досягненню цінової стабільності.

Слід зауважити, що закріплення на рівні закону підтримки центральним банком економічної політики уряду не забезпечує чіткої та однозначної правової основи для підтримки центральним банком політики щодо зміни клімату. Хоча на сьогодні економічна політика уряду може включати кліматичну або екологічну політику як додаткову мету, що може служити правовою основою для конкретної підтримки центральним банком такої політики. У даному випадку важливим є правова визначеність кліматичної політики уряду для правильного розуміння про наявність повноважень у центрального банку на підтрімку такої політики. Водночас, включення кліматичних міркувань до формулювання грошово-кредитної політики не

зобов’язує центральні банки автоматично використовувати інструменти грошово-кредитної політики для фінансування заходів щодо адаптації до зміни клімату або пом’якшення її наслідків [1, с. 9].

Як справедливо зазначає Н. Камінська, держави-члени ЄС здійснюючи функцію забезпечення кліматичної політики держави, приймають і реалізують національні стратегії, плани адаптації, з урахуванням Стратегії ЄС щодо адаптації до зміни клімату [6, с. 80].

Так, згідно з ч. 4 ст. 6 зазначеного вище Закону [5] НБУ має сприяти додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримувати економічну політику Кабінету Міністрів України (далі – КМУ)за умови, якщо це не перешкоджатиме досягненню таких цілей, як цінова стабільність та фінансова стабільність, у тому числі стабільність банківської системи. При цьому, дотримуючись ст. 19 Конституції України, НБУ як державний орган, його посадові особи зобов’язані діяти лише на підставах, у межах повноважень та у спосіб, передбачений Конституцією та законами України. Також ст. 5 Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 08.10.2024 передбачає, що визначення засад державної кліматичної політики, державне регулювання та управління у сфері державної кліматичної політики у межах своїх повноважень здійснює Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та низка органів виконавчої влади відповідно до закону [7]. Отже, український законодавець на рівні закону не конкретизує процедуру взаємодії між НБУ та КМУ щодо реалізації політики боротьби зі зміною клімату.

Для виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов’язань у сфері зміни клімату, зокрема, відповідно до ратифікованих Рамкової конвенції ООН про зміну клімату [8], Паризької угоди [9], а також – Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [10] у рамках процесу євроінтеграції, НБУ так само бере участь у поступовій імплементації кліматичної політики з питань моніторингу та оцінки ризиків, пов’язаних зі зміною клімату, для фінансової стабільності,

сприяння розкриттю інформації про ці фінансові ризики з дотриманням міжнародних стандартів банківського нагляду Базелю ІІІ [11].

Сучасна Україна перебуває на початковому етапі впровадження елементів сталого розвитку у фінансовому секторі. З метою реалізації кліматичної стратегії НБУ на своєму офіційному сайті оприлюднив для обговорення проєкт Білої книги з управління екологічними, соціальними та управлінськими ризиками (англ. Environmental, Social, and Governance – ESG) у фінансовому секторі [12, 13]. Під кліматичними ризиками, які є складовою екологічних, НБУ розглядає фінансові ризики, пов'язані із залежністю установ від контрагентів, які потенційно можуть сприяти зміні клімату або постраждати від неї. Це може, наприклад, мати форму фізичної шкоди, спричиненої екстремальними погодними явищами, або зниження вартості активів контрагента, який працює у вуглецево-інтенсивних секторах, що підлягають оподаткуванню за викиди вуглецю [13]. Слід зазначити, що управління відповідними ESG-ризиками у фінансовому секторі, система регулювання та нагляду з цього питання в ЄС досі перебуває на етапі становлення.

Варто зауважити, що НБУ визначив пріоритети своїх досліджень, які тісно пов'язані зі Стратегією НБУ, затвердженою рішенням Правління НБУ від 07.11.2023 року № 401-рш [14]. Серед цих пріоритетів можна виокремити ті, що спрямовано на вивчення взаємозв'язку між екологічною стійкістю та економічним зростанням з урахуванням як ризиків, так і можливостей, пов'язаних із переходом до низьковуглецевої економіки, й охоплює низку певних питань. Наприклад, як ризики, пов'язані зі зміною клімату, впливають на енергетичну безпеку та загальну економічну стійкість, які ризики несе перехід до чистого нульового викиду для економіки та фінансового сектору [15, с. 10].

Отже, визнаючи важливість фінансових ризиків, пов'язаних зі зміною клімату, економічну небезпечність зміни клімату та необхідність переходу до нульового рівня викидів, центральні банки мають враховувати ці фактори у

своїх рішеннях та діях, сприяючи цим самим підвищенню узгодженості фінансових потоків із кліматичними цілями Паризької угоди та оновленими стандартами ЄС щодо регулювання ESG-ризиків у контексті європейської «зеленої» таксономії.

Список використаних джерел:

1. Mario Tamez, Hans Weenink, Akihiro Yoshinaga. Central Banks and Climate Change: Key Legal Issues. *IMF Working Paper Legal Department*. WP/24/192. September 2024. 46 p. URL: https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2024/192/article-A001-en.xml?ArticleTabs=fulltext

2. The Central Banks and Supervisors Network for Greening the Financial System (NGFS). URL: https://www.ngfs.net/en/about-us/membership

3. Why do financial authorities care about climate change and nature degradation? NGFS. URL: https://www.ngfs.net/en/about-us/origin-and-purpose

4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

5. Про Національний банк України: закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14/conv#Text

6. Камінська Н.В. Функція забезпечення кліматичної політики держави: досвід зарубіжного і міжнародно-правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія Право. 2024. Вип 85. Част.1. С.78-83. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/10/85-part-1.pdf

7. Про основні засади державної кліматичної політики: закон України від 08.10.2024 № 3991-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text

8. Про ратифікацію Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату: закон України від 29.10.1996 № 435/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435/96-%D0%B2%D1%80#Text

9. Про ратифікацію Паризької угоди: закон від 14.07.2016 № 1469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#Text

10. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: закон України від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2

11. Governors and Heads of Supervision reaffirm expectation to implement Basel III and discuss work on financial impact of extreme weather events. BIS. Press release. 12 May 2025. URL: https://www.bis.org/press/p250512.htm

12. Оприлюднено Білу книгу з управління ESG ризиками у фінансовому секторі. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/oprilyudneno-bilu-knigu-z-upravlinnya-esg-rizikami-u-finansovomu-sektori

13. Проєкт Білої книги з управління екологічними, соціальними та управлінськими ризиками (англ. Environmental, Social, and Governance – ESG) у фінансовому секторі. Національний банк України. 2025. 15 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Bila_knyga_2025_fin.pdf?v=13

14. Стратегія Національного банку України до 2025 року: рішення Правління НБУ від 07.11.2023 року № 401-рш. URL: https://bank.gov.ua/ua/about/strategy/strategy2022

15. Пріоритети досліджень Національного банку України (актуальні). 2025. 12 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Priorities_NBU_2025-04_new.pdf?v=13

Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики

Збірник матеріалів XIII Міжнародної науково - практичної конференції

(українською, англійською мовами)

16 травня 2025

Маріупольський державний університет

м. Київ

Упорядники: Вікторія Григор'єва

Комп’ютерна верстка: Маргарита Сахно